

Ο ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο το διεθνές σύστημα μεταβάλλεται σε διπολικό. Τους δύο πόλους αποτελούν οι υπερδυνάμεις **ΗΠΑ** και **ΕΣΣΔ**, με διαφορετικές μορφές οικονομικής και πολιτικής οργάνωσης. Ο διπολισμός αντανakλούσε παράλληλα και την ιδεολογική αντιπαράθεση του ανατολικού και του δυτικού κόσμου. Μετά το 1945, υπό την ηγεσία κάθε υπερδύναμης, δημιουργήθηκαν και δύο μεγάλοι συνασπισμοί κρατών: **ο δυτικός με ηγέτη τις ΗΠΑ και ο ανατολικός με ηγέτη την ΕΣΣΔ**. Επειδή ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο αυτών συνασπισμών δεν εξελίχθηκε ποτέ σε ένοπλη σύγκρουση, έμεινε γνωστός ως «**Ψυχρός Πόλεμος**».

Το 1945 στον Άγιο Φραγκίσκο των ΗΠΑ ιδρύθηκε ο **Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ)**, ο οποίος ήρθε να αντικαταστήσει την Κοινωνία των Εθνών (ΚΤΕ) ως νέο σύστημα συλλογικής ασφάλειας.

Στην Ευρώπη, που έχασε την παλαιά δεσπόζουσα θέση της παγκοσμίας, δημιουργείται ένα κίνημα ενοποίησης που καταλήγει το 1957 στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), πρόδρομο της σημερινής **Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.)**.

Οι περισσότερες αποικίες απέκτησαν την ανεξαρτησία τους μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960. Η πλειονότητα των χωρών αυτών συγκρότησε τον Τρίτο Κόσμο, που δεν κατάφερε όμως να αμφισβητήσει τον διπολικό χαρακτήρα του μεταπολεμικού διεθνούς συστήματος.

Κατά τη δεκαετία του 1940 η Ελλάδα είχε γνωρίσει **πόλεμο, τριπλή ξένη κατοχή, πείνα και εμφύλιο σπαραγμό**. Το διάστημα 1949-1967 χαρακτηρίζεται από τα έντονα τραύματα που άφησε ο Εμφύλιος Πόλεμος. **Η δικτατορία των συνταγματαρχών (1967-1974)** ανακόπτει τον εκδημοκρατισμό της ελληνικής κοινωνίας και απομονώνει διεθνώς τη χώρα, ιδίως στην Ευρώπη. Μετά την πτώση της δικτατορίας αρχίζει μια νέα περίοδος εδραίωσης στην Ελλάδα ενός σύγχρονου δημοκρατικού πολιτεύματος. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από μια τάση αποδέσμευσης από την αμερικανική εξάρτηση και από ανοίγματα προς τις σοσιαλιστικές χώρες και προς τα κράτη του Τρίτου Κόσμου. **Την 1η Ιανουαρίου 1981 η Ελλάδα έγινε πλήρες μέλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.**

Σημαντικό πρόβλημα για τον νέο ελληνισμό αποτελεί το Κυπριακό Πρόβλημα, το οποίο μετά την **τουρκική εισβολή του 1974** («Ατίλας») και μέχρι σήμερα παραμένει άλυτο.

1. Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ - Η ΣΥΣΤΑΣΗ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΟΗΕ

Ο διπολικός κόσμος. Το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου επέφερε τεράστιες αλλαγές στη δομή του διεθνούς συστήματος και πρώτιστα την έκλειψη των παλαιών ευρωπαϊκών μεγάλων δυνάμεων, που είχαν υποστεί (ακόμη και η νικήτρια Βρετανία) τεράστιες καταστροφές. Η σκυτάλη των διεθνών υποθέσεων πέρασε σε δύο εξευρωπαϊκές δυνάμεις, τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και τη Σοβιετική Ένωση. Οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ ήταν μεγάλα κράτη, με τεράστιο πληθυσμό, εξαιρετικά ανεπτυγμένη βαριά βιομηχανία και μεγάλες στρατιωτικές δυνατότητες. Οι δύο αυτές χώρες χαρακτηρίστηκαν ως **υπερδυνάμεις**, όρος που πρωτοχρησιμοποιήθηκε κατά τη διάρκεια του πολέμου και δήλωνε τα κράτη εκείνα που είχαν συμφέροντα

Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ, Άγιος Φραγκίσκος, ΗΠΑ, 26 Ιουνίου 1945.**«Προοίμιο**

Ημείς, οι λαοί των Ηνωμένων Εθνών, αποφασισμένοι Όπως σώσωμεν τας επερχόμενας γενεάς από την μάστιγα του πολέμου, ήτις δις εις το διάστημα μίας γενεάς επεσώρευσεν άφατον θλίψιν εις την ανθρωπότητα.

Όπως διακηρύξωμεν εκ νέου πίστιν εις τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου, εις την αξιοπρέπειαν και την αξίαν του ανθρώπου, εις την ισότητα των δικαιωμάτων ανδρών και γυναικών και Εθνών μεγάλων και μικρών.

Όπως καθιερώσωμεν όρους υπ' ους η Δικαιοσύνη και ο σεβασμός προς τας υποχρεώσεις αίτινες πηγάζουσιν εκ των συνθηκών και άλλων πηγών του διεθνούς δικαίου δύνανται να τηρηθώσιν και,

Όπως ευνοήσωμεν την κοινωνικήν πρόοδον και καλλίτερα επίπεδα ζωής εντός μεγαλύτερας ελευθερίας.

Και προς τούτο.

Να είμεθα ανεκτικοί και να ζώμεν εν ειρήνη μετ' αλλήλων ως καλοί γείτονες,

Να ενώνωμεν τας δυνάμεις και προς διατήρησιν της διεθνούς ειρήνης και ασφαλείας,

Να εξασφαλίζωμεν διά της παραδοχής αρχών και της καθιερωσεως μεθόδων, όπως η ένοπλος βία μη χρησιμοποιείται ειμή τω κοινώ συμφέροντι και,

Να χρησιμοποιώμεν τον διεθνή μηχανισμόν διά την προαγωγήν της Οικονομικής και Κοινωνικής προόδου απάντων των λαών.

Αποφασίσασμεν

Να ενώσωμεν τας προσπάθειάς ημών διά την επίτευξιν των σκοπών τούτων.

Επομένως αι οικείαι κυβερνήσεις ημών δι' αντιπροσώπων συνεληθόντων εν τη πόλει του Αγίου Φραγκίσκου, επιδειξάντων τα πληρεξούσια αυτών ευρεθέντα εν απολύτω τάξει, συνεφώνησαν επί του κάτωθι Χάρτου των Ηνωμένων Εθνών και διά του παρόντος ιδρύουσιν Διεθνή Οργανισμόν όστις θέλει επονομασθή "Ηνωμένα Έθνη" [...].

Άρθρο 2, παράγραφος 4

Πάντα τα Μέλη θα απέχωσι εις τας διεθνείς αυτών σχέσεις της απειλής ή χρήσεως βίας κατά της εδαφικής ακεραιότητος ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οιοδήποτε Κράτους ή καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπον ασυμβίβαστον προς τους σκοπούς των Ηνωμένων Εθνών».

Επίσημη ελληνική μετάφραση, AN 585/1945.

σε όλες τις περιοχές της υπηλίου. Οι δύο υπερδυνάμεις εκπροσωπούσαν επίσης διαφορετικές μορφές οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης. Οι ΗΠΑ ακολουθούσαν την ελεύθερη οικονομία και το πολυκομματικό πολιτικό σύστημα, ενώ η ΕΣΣΔ υιοθετούσε την κρατική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και ένα μονοκομματικό πολιτικό σύστημα, βασισμένο στην παντοδυναμία του Κομμουνιστικού Κόμματος.

Μετά το 1945 δημιουργήθηκαν, υπό την ηγεσία κάθε υπερδύναμης, δύο μεγάλοι συνασπισμοί κρατών: ο δυτικός συνασπισμός, με ηγέτη τις ΗΠΑ, στον οποίο μετείχαν κράτη της Δυτικής Ευρώπης, ο Καναδάς, η Αυστραλία, η Νέα Ζηλανδία κ.ά. και ο ανατολικός συνασπισμός, με ηγέτη την ΕΣΣΔ και μέλη του χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, όπως η Πολωνία, η Τσεχοσλοβακία, η Ουγγαρία, η Ρουμανία, η Βουλγαρία. Το νέο διεθνές σύστημα ονομάστηκε διπολικό, επειδή κυριαρχούνταν από δύο αντίπαλα κέντρα ισχύος. Ο διπολισμός αναφερόταν παράλληλα και στην ιδεολογική αντιπαράθεση του ανατολικού και του δυτικού κόσμου σχετικά με την αποτελεσματικότερη οργάνωση της κοινωνίας. Ο ανταγωνισμός των δύο μεγάλων συνασπισμών υπήρξε έντονος σε όλη τη διάρκεια της μεταπολεμικής εποχής. Επειδή όμως δεν εξελίχτηκε ποτέ σε γενικευμένη ένοπλη σύγκρουση μεταξύ τους, ο ανταγωνισμός αυτός έγινε γνωστός ως Ψυχρός Πόλεμος.

Επιπλέον, οι δύο υπερδυνάμεις διέθεταν μεγάλα πυρηνικά οπλοστάσια. Σύντομα διαμορφώθηκε η λεγόμενη ισορροπία του τρόμου, δηλαδή μια κατάσταση στην οποία κάθε υπερδύναμη απειλούσε την άλλη με πυρηνική καταστροφή. Εξάλλου και άλλες χώρες αποκτούσαν την ατομική βόμβα: πρώτες, η Βρετανία, η Γαλλία, η Κίνα. Μετά τη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι, το 1945, τα πυρηνικά όπλα δε χρησιμοποιήθηκαν σε πολέμους, αλλά η ύπαρξή τους επηρέαζε την εξέλιξη της διεθνούς πολιτικής, καθώς καθιστούσε αδιανόητο έναν νέο παγκόσμιο πόλεμο, στον οποίο μοιραία θα καταστρέφονταν όλοι.

Στην ίδια την Ευρώπη, που έχασε πλέον την παλαιά δεσπόζουσα θέση της, συνειδητοποιήθηκε σταδιακά η ανάγκη για μια νέα αρχή. Η αναζήτηση μιας συνεργασίας, ικανής να φέρει τη συμφιλίωση και την ευημερία, επέφερε την ανάπτυξη του κινήματος της ευρωπαϊκής ενοποίησης, με κυριότερο σταθμό τη δημιουργία, το 1957, της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, προδρόμου της σημερινής Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τέλος, οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι επιτάχυναν την παρακμή των παλαιών ευρωπαϊκών αποικια-

Τα κύρια όργανα του ΟΗΕ.

• **Ο Γενικός Γραμματέας.** Επικεφαλής των διοικητικών υπηρεσιών του ΟΗΕ.

• **Η Γενική Συνέλευση.** Πρόκειται για τη σύνοδο των αντιπροσώπων των κρατών-μελών, στην οποία κάθε κράτος-μέλος διαθέτει από μία ψήφο. Οι αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης, αν και έχουν ιδιαίτερο κύρος, δεν είναι δεσμευτικές για τα κράτη-μέλη.

• **Το Συμβούλιο Ασφαλείας,** αρχικά με ένδεκα μέλη (από το 1965, δεκαπέντε). Μόνιμα μέλη του είναι οι ΗΠΑ, η ΕΣΣΔ (σήμερα η Ρωσική Ομοσπονδία), η Βρετανία, η Γαλλία και η Κίνα.

κών αυτοκρατοριών. Έως τα μέσα της δεκαετίας του 1960 οι περισσότερες αποικίες απέκτησαν την ανεξαρτησία τους. Η πλειονότητα των νέων αυτών κρατών συγκρότησε τον **Τρίτο Κόσμο***, ο οποίος όμως δεν κατάφερε να αμφισβητήσει τον θεμελιωδώς διπολικό χαρακτήρα του μεταπολεμικού διεθνούς συστήματος.

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ). Η επιθετικότητα των δυνάμεων του Άξονα, που είχε οδηγήσει στον καταστρεπτικότερο πόλεμο της ιστορίας, είχε καταδείξει και τις αδυναμίες της παλαιάς Κοινωνίας των Εθνών. Για τους λαούς που είχαν σκληρά δοκιμαστεί στον πόλεμο και αναζητούσαν ειρήνη και ευημερία ήταν εμφανής η ανάγκη για μια νέα οργάνωση της διεθνούς κοινωνίας, ικανή να κατοχυρώσει την τάξη και τη δικαιοσύνη στις διεθνείς υποθέσεις. Τον Απρίλιο-Ιούνιο 1945 συγκλήθηκε στον Άγιο Φραγκίσκο των ΗΠΑ η ιδρυτική διάσκεψη του νέου **Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ)**, με τη συμμετοχή πενήντα χωρών που πολεμούσαν τον Άξονα, ανάμεσά τους και η Ελλάδα.

Ο ΟΗΕ αποτελεί μια απόπειρα συγκρότησης ενός νέου συστήματος συλλογικής ασφάλειας. Ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ αποτελεί υποχρεωτικό Διεθνές Δίκαιο, βασίζεται στην αρχή της κυρίαρχης ισότητας μεταξύ των κρατών και απαγορεύει τη χρήση βίας, παρά μόνον για σκοπούς αυτοάμυνας. Τα βασικά όργανα του ΟΗΕ είναι ο **Γενικός Γραμματέας, η Γενική Συνέλευση και το Συμβούλιο Ασφαλείας**. Ισχυρότερο όργανο είναι το Συμβούλιο Ασφαλείας, το οποίο είναι επιφορτισμένο με την εξέταση προβλημάτων που μπορεί να οδηγήσουν σε διατάραξη της ειρήνης. Μπορεί επίσης να λάβει αποφάσεις που δεσμεύουν τα κράτη-μέλη του ΟΗΕ. Στο Συμβούλιο Ασφαλείας μετέχουν, ως μόνιμα μέλη, πέντε χώρες: ΗΠΑ, ΕΣΣΔ (σήμερα η Ρωσική Ομοσπονδία), Βρετανία, Γαλλία και Κίνα. Με δεδομένη την εμπειρία της Κοινωνίας των Εθνών, η οποία δεν μπορούσε να επιβάλει τις αποφάσεις της στις μεγάλες δυνάμεις, ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ όρισε ότι, για να ληφθεί απόφαση από το Συμβούλιο Ασφαλείας, απαιτείται η σύμφωνη γνώμη των πέντε μόνιμων μελών. Αν ένα από αυτά διαφωνεί ρητά, τότε απόφαση δεν μπορεί να ληφθεί (**δικαίωμα βέτο**). Ωστόσο, λόγω των έντονων πολιτικών και ιδεολογικών αντιπαλοτήτων της μεταπολεμικής εποχής, έγινε κατάχρηση του δικαιώματος βέτο τόσο από τους Δυτικούς όσο και από τους Σοβιετικούς, με αποτέλεσμα σε πολλές και σημαντικές περιπτώσεις να αδρανοποιηθεί ο ΟΗΕ. Τέλος, στο πλαίσιο του ΟΗΕ λειτουργεί και μια σειρά ειδικευμένων υπηρεσιών, όπως είναι η UNICEF, που ασχολείται με την προστασία και την περίθαλψη

Απόσπασμα από την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, 10 Δεκεμβρίου 1948)

«Η Γενική Συνέλευση

Διακηρύσσει την παρούσα Παγκόσμια Δήλωση των Δικαιωμάτων του ανθρώπου ως το κοινό ιδεώδες προς επίτευξη υπό πάντων των λαών και πάντων των Εθνών, επί τω τέλει όπως πάντα τα άτομα και πάντα τα όργανα της Κοινωνίας, έχοντα σταθερώς την δήλωση ταύτην κατά νουν, προσπαθώσι να αναπτύξωσι διά της διδασκαλίας και της παιδεύσεως τον σεβασμό των δικαιωμάτων τούτων και ελευθεριών και εξασφαλίσωσι διά προοδευτικών μέτρων, εσωτερικών και διεθνών, την καθολικήν και αποτελεσματικήν αναγνώρισιν και εφαρμογήν αυτών, τόσο μεταξύ των πληθυσμών αυτών τούτων των κρατών-μελών, όσον και μεταξύ των πληθυσμών των υπό την δικαιοδοσίαν των τελούντων εδαφών.

Άρθρον 1

Πάντα τα ανθρώπινα όντα γεννώνται ελεύθερα και ίσα ως προς την αξιοπρέπειαν και τα δικαιώματα.

Είναι προικισμένα με λογικήν και συνείδησιν και οφείλουν να ενεργώσι προς άλλα εν πνεύματι συναδελφικώ.

Άρθρον 2

Έκαστος δύναται να επικαλήται πάντων των δικαιωμάτων και ελευθεριών των διακηρυσσομένων εν τη παρούση δήλωσει άνευ ουδεμιός διακρίσεως, ιδία φυλής, χρώματος, γλώσσης, θρησκείας, πολιτικής πεποιθήσεως ή πάσης άλλης γνώμης, εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής, περιουσίας, γεννήσεως ή οιασδήποτε άλλης καταστάσεως. Επί πλέον ουδεμία θα γίνεται διάκρισις στηριζομένη επί του πολιτικού, νομικού ή διεθνούς καθεστώτος της χώρας ή του εδάφους ων πρόσωπόν τι είναι υπήκοος, εάν η χώρα αύτη ή το έδαφος ήθελεν είναι ανεξάρτητα, υπό κηδεμονίαν, μη αυτόνομα ή τελούντα υπό οιονδήποτε περιορισμόν της κυριαρχίας.

Άρθρον 3

Παν άτομον έχει δικαίωμα εις την ζωήν, την ελευθερίαν και την ασφάλειαν του προσώπου».

Η εξέλιξη του φεμινισμού μεταπολεμικά

«Αυτό που αποκαλούμε συνήθως νεότερη φάση του φεμινισμού προέκυψε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο σε πολλές χώρες. Το 1947 ιδρύθηκε από τα Ηνωμένα Έθνη η Επιτροπή για τη θέση των Γυναικών και δύο χρόνια αργότερα εκδόθηκε η Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Και τα δύο αναγνώριζαν ότι άνδρες και γυναίκες έχουν ίσα δικαιώματα ως προς τον γάμο, κατά τη διάρκειά του και μετά από αυτόν, καθώς επίσης και το δικαίωμα των γυναικών σε ειδική φροντίδα και βοήθεια στον ρόλο τους ως μητέρων. Μεταξύ 1975 και 1985 τα Ηνωμένα Έθνη συγκάλεσαν τρία διεθνή συνέδρια για τα προβλήματα των γυναικών, στην πόλη του Μεξικού, στην Κοπεγχάγη και το Ναιρόμπι, όπου αναγνωρίστηκε ότι ο φεμινισμός αποτελεί την πολιτική έκφραση των φόβων και των ενδιαφερόντων των γυναικών από διάφορες χώρες, τάξεις, εθνικότητες και ποικίλα πολιτικά περιβάλλοντα [...]. Υπάρχει και πρέπει να υπάρχει μια ποικιλία στις μορφές του φεμινισμού, η οποία ανταποκρίνεται στις διαφορετικές ανάγκες και στα προβλήματα διαφορετικών γυναικών και ορίζεται από αυτές γι' αυτές τις ιδιες».

Margaret Walters, *Feminism. A Very Short Introduction*, εκδ. Oxford University Press, 2005, σ. 97.

των παιδιών, και η UNESCO, που ασχολείται με την πολιτιστική ανάπτυξη και κληρονομιά.

Σε πολλές περιπτώσεις ο ΟΗΕ δεν μπόρεσε να διαχειριστεί με επιτυχία τα προβλήματα που αντιμετώπισε. Μία από αυτές τις περιπτώσεις ήταν και το Κυπριακό, ιδιαίτερα μετά το 1974. Ωστόσο, ο διεθνής οργανισμός συνέβαλε στη μείωση των διεθνών εντάσεων και στη συνειδητοποίηση της ανάγκης για διασφάλιση της ειρήνης.

Ερωτήσεις

1. Ποια ήταν τα χαρακτηριστικά του μεταπολεμικού διεθνούς συστήματος; Σε τι διέφερε από το διεθνές σύστημα των παλαιότερων περιόδων;
2. Ποια είναι τα κύρια όργανα του ΟΗΕ;
3. Να αναλύσετε τον όρο «ισορροπία του τρόμου» ως κύριο χαρακτηριστικό του Ψυχρού Πολέμου.

2. Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ, ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Ο ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Οι τέσσερις ζώνες κατοχής της Γερμανίας, όπως καθορίστηκαν το 1945. Το Βερολίνο, η παλαιά πρωτεύουσα, που βρισκόταν στον σοβιετικό τομέα, χωρίστηκε και αυτό σε τέσσερις αντίστοιχες ζώνες.

Η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου στην Ευρώπη. Ο μεγάλος αντιφασιστικός συνασπισμός που επικράτησε στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχε συγκροτηθεί βιαστικά το 1941, μετά τη γερμανική επίθεση εναντίον της ΕΣΣΔ και την ιαπωνική επίθεση εναντίον των ΗΠΑ. Όταν το 1945 νικήθηκε ο Άξονας, οι νικητές κλήθηκαν να διαχειριστούν τα προβλήματα ενός μεταπολεμικού

κόσμου, για τις κατευθύνσεις του οποίου δε συμφωνούσαν απαραίτητα. Παρά την αρχική εντύπωση ότι οι νικητές «μοίρασαν τον κόσμο» στις Συνδιασκέψεις της Γιάλτας (Φεβρουάριος 1945) και του Πότσταμ (Ιούλιος-Αύγουστος 1945), σε αυτές τις συναντήσεις δε συνήφθη μια συνολική συμφωνία για τον μεταπολεμικό κόσμο· αντίθετα, έγιναν διαβουλεύσεις για τρέχοντα ζητήματα, όπως τη διοίκηση της κατεχόμενης Γερμανίας, εδαφικές διευθετήσεις στην Ανατολική Ευρώπη και τη λειτουργία του ΟΗΕ. Η μόνη ρύθμιση που αφορούσε ορισμό σφαιρών επιρροής ήταν η λεγόμενη «*συμφωνία ποσοστών*», που συνήψαν στη **Μόσχα τον Οκτώβριο του 1944** ο Βρετανός πρωθυπουργός **Ουίνστον Τσόρτσιλ** και ο Σοβιετικός ηγέτης **Ιωσήφ Στάλιν**: βάσει αυτής, η ΕΣΣΔ θα έλεγχε τις χώρες του εσωτερικού των Βαλκανίων, ενώ η Ελλάδα θα περιερχόταν υπό βρετανική επιρροή. Ωστόσο, η συμφωνία αυτή επικεντρωνόταν σε ένα μόνο τμήμα της Ευρώπης.

Μετά το 1945 διαφωνίες ανέκυψαν σχετικά με το μέλλον της Ανατολικής Ευρώπης και της Γερμανίας. Στην Ανατολική Ευρώπη, που είχε καταληφθεί από τον Ερυθρό Στρατό, οι Σοβιετικοί εγκατέστησαν φιλικά προς αυτούς πολιτεύματα μέχρι το 1947. Οι Σοβιετικοί θεωρούσαν ότι ο έλεγχος της περιοχής αυτής, από όπου είχε εξαπολυθεί η γερμανική επίθεση το 1941, ήταν απαραίτητος για την ασφάλεια της χώρας τους. Από την πλευρά τους όμως οι δυτικές δυνάμεις φοβήθηκαν ότι η Μόσχα προωθούσε μια πολιτική επεκτατική, με στόχο την κυριαρχία της και στο δυτικό τμήμα της ηπείρου.

Μετά το 1945 η Γερμανία μοιράστηκε σε τέσσερις ζώνες κατοχής*, τη ζώνη των ΗΠΑ, της Βρετανίας, της Γαλλίας και της ΕΣΣΔ. Επιπλέον, η παλαιά πρωτεύουσα, το Βερολίνο, το οποίο βρισκόταν μέσα στη σοβιετική ζώνη κατοχής, ήταν και αυτή χωρισμένη σε τέσσερις αντίστοιχες ζώνες κατοχής. Ωστόσο, η Γερμανία έγινε αμέσως πεδίο ανταγωνισμού μεταξύ των Δυτικών και των Σοβιετικών, καθώς όποιος έλεγχε τη χώρα αυτή θα είχε ένα εμφανές πλεονέκτημα: παρά την καταστροφή που είχε υποστεί, επρόκειτο για ένα μεγάλο κράτος, με ισχυρότατη βιομηχανική υποδομή και κεντρική θέση στην Ευρώπη. Εκτός αυτού, η Σοβιετική Ένωση φοβόταν την επανεμφάνιση του γερμανικού милитарισμού. Από την άλλη πλευρά, οι δυτικές δυνάμεις ήταν πεπεισμένες ότι χωρίς την οικονομική ανάκαμψη της Γερμανίας θα ήταν αδύνατη η ανασυγκρότηση της Ευρώπης, την οποία έτσι εύκολα θα κατάφερναν να ελέγξουν οι Σοβιετικοί. Επομένως καμία από τις δύο πλευρές δεν ήταν διατεθειμένη να επιτρέψει στον αντίπαλό της να ελέγξει το σύνολο της Γερμανίας και τελικά, το 1949, δημιουργήθηκαν δύο γερμανικά κράτη, η Δυτική Γερμανία, με πρωτεύουσα τη Βόννη, και η Ανατολική Γερμανία, με πρωτεύουσα το Ανατολικό Βερολίνο.

Το 1946 άρχισε ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος. Οι Δυτικοί φοβήθηκαν ότι σε περίπτωση νίκης των κομμουνιστικών δυνάμεων στην Ελλάδα η ΕΣΣΔ θα αποκτούσε έξοδο στη Μεσόγειο. Τον Φεβρουάριο του 1947 διαφάνηκε ότι η Βρετανία δεν μπορούσε πλέον να συνεχίσει τη βοήθεια προς τη φιλοδυτική ελληνική κυβέρνηση. Ο Αμερικανός πρόεδρος Χάρυ Τρούμαν εξήγγειλε το λεγόμενο Δόγμα Τρούμαν (12 Μαρτίου 1947), βάσει του οποίου η αμερικανική κυβέρνηση προσέφερε σημαντική οικονομική και στρατιωτική βοήθεια στην Ελλάδα και στην Τουρκία, ώστε να «αντισταθούν στον κομμουνισμό». Η βοήθεια αυτή έπαιξε σημαντικό ρόλο στη νίκη των φιλοδυτικών κυβερνητικών δυνάμεων στον ελληνικό Εμφύλιο Πόλεμο, αν και συνοδεύτηκε από τη διείσδυση Αμερικανών συμβούλων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων στην Αθήνα και έτσι προκάλεσε εξάρτηση της Ελλάδας από τις ΗΠΑ.

Η ρητορεία του Ψυχρού Πολέμου

Στις 12 Μαρτίου 1947 ο Αμερικανός πρόεδρος Χάρυ Τρούμαν, με ομιλία του στο Κογκρέσο, διακήρυξε το δόγμα του και ζήτησε τη χορήγηση οικονομικής βοήθειας στην Ελλάδα και την Τουρκία. Περιέγραψε επίσης τον δυτικό και τον ανατολικό κόσμο, χρησιμοποιώντας τη φρασεολογία του Ψυχρού Πολέμου. Ακολουθεί σχετικό απόσπασμα.

«Κατά την παρούσα στιγμήν εις την Ιστορίαν του Κόσμου σχεδόν κάθε έθνος οφείλει να εκλέξη μεταξύ των τρόπων ζωής. Η εκλογή συχνάκις δεν είναι ελευθέρα. Ο εις τρόπος ζωής βασίζεται επί της θελήσεως της πλειοψηφίας και διακρίνεται διά των ελευθέρων θεσμών της αντιπροσωπευτικής Κυβερνήσεως, των ελευθέρων εκλογών, των εγγυήσεων της ατομικής ελευθερίας, ελευθερίας λόγου και θρησκείας και ελευθερίας από πάσης πολιτικής καταπίεσεως. Ο δεύτερος τρόπος ζωής βασίζεται επί της θελήσεως μιας μειοψηφίας, δυναμικώς επιβληθείσης επί της πλειοψηφίας. Ο τρόπος ούτος σπριζεται επί της τρομοκρατίας και της καταπίεσεως, επί ελεγχόμενου τύπου και ραδιοφάνου, επί προκαθωρισμένου αποτελέσματος εκλογών και καταπίεσεως της ατομικής ελευθερίας.

Πιστεύω ότι η πολιτική των Ην. Πολιτειών δέον να υποστηρίξη τους ελευθέρους λαούς, οι οποίοι ανθιστάνται εις την επιχειρουμένην υποδούλωσιν των εκ μέρους ενόπλων μειοψηφιών ή δι' εξωτερικών πιέσεων. Πιστεύω ότι οφείλομεν να βοηθήσωμεν τους ελευθέρους λαούς να καθορίσουν τα πεπρωμένα των κατά τον ίδιον αυτών τρόπον. Πιστεύω ότι η βοήθειά μας πρέπει πρωταρχικώς να συνίσταται εις οικονομικήν αρωγήν, ήτις είναι αναγκαία διά την οικονομικήν σταθερότητα και την ομαλήν πολιτικήν εξέλιξιν».

Εφημ. Η Καθημερινή, φ. 13ης Μαρτίου 1947.

Η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση

Μετά την ανακήρυξη της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης από τις δυνάμεις του ΚΚΕ, τον Δεκέμβριο του 1947, ο Πέτρος Ρούσος, που ηγούνταν του τομέα των εξωτερικών σχέσεων, απευθύνει επιστολή στην υπουργό Εξωτερικών της Ρουμανίας, Άννα Πάουκερ, με την οποία ζητεί την αναγνώριση της Προσωρινής Κυβέρνησης. Η επιστολή αυτή, όπως και άλλες που απευθύνονταν σε κυβερνήσεις χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, έμεινε χωρίς απάντηση· η "Προσωρινή Κυβέρνηση" δεν αναγνωρίστηκε μέχρι το τέλος του Εμφύλιου Πολέμου. Ακολουθεί απόσπασμα της επιστολής.

«ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
Προσωρινή Δημοκρατική
Κυβέρνηση
Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΤΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ

Εξοχωτάτη,

Έχουμε την τιμή να Σας γνωστοποιήσουμε ότι στις 23 του Δεκεμβρίου 1947 σχηματίστηκε Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση στην Ελεύθερη Ελλάδα με πρόεδρο το στρατηγό Μάρκο Βαφειάδη και υπουργό των Εξωτερικών τον κ. Πέτρο Ρούσο. Ο σχηματισμός της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης είναι απόρροια του γεγονότος ότι με την ενεργό ανάμιξη των ξένων καταργήθηκε κάθε ίχνος ανεξαρτησίας και δημοκρατίας, πράγμα που ανάγκασε το Λαό να ξαναπάρει τα όπλα, να συγκροτήσει το Δημοκρατικό Στρατό του και να προστατεύσει την ελευθερία του και τα δικά του.

Όπως διακήρυξε και στο Ίδρυτικό και στο Διάγγελμά της, της 23ης του Δεκεμβρίου 1947, η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση είναι προσηλωμένη στις αρχές της ειρήνης και της δημοκρατίας, που αποτέλεσαν τους σκοπούς των Ενωμένων Εθνών στον τελευταίο παγκόσμιο πόλεμο και τη συγκρότηση του ΟΕΕ [=ΟΗΕ], αρχές που τόσο βάνουσα καταπατήθηκαν από τη λεγόμενη ελληνική κυβέρνηση της Αθήνας.

Θέλουμε να ελπίζουμε ότι η επιταχτική ανάγκη που επέβαλε τη δημιουργία της κυβέρνησής μας και η προσήλωσή μας στα ιδεώδη της ειρήνης και της ειρηνικής συνεργασίας των λαών θα εκτιμηθεί όπως πρέπει από την κυβέρνησή Σας και θα έχετε την καλωσύνη ν' ανταποκριθίτε στην επιθυμία μας ν' αποκαταστήσετε μαζί μας σχέσεις φιλικής συνεργασίας προς το καλό της ειρήνης του κόσμου.

Στην έδρα της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης
1 του Γενάρη 1948.

Ευαρεστηθήτε, Εξοχωτάτη κ. Υπουργέ, να δεχθίτε την έκφραση της εξαιρετικής μας εκτίμησης.

Ο Υπουργός των Εξωτερικών
Προς την Αυτής Εξοχότητα την κ. Υπουργό των Εξωτερικών της Λαϊκής Δημοκρατίας της Ρουμανίας».

Φίλιππος Ηλιού (επιμ.), Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος: η εμπλοκή του ΚΚΕ, Θεμέλιο και Αρχαία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, Αθήνα 2004, σ. 267-268.

Αμερικανικά αεροσκάφη μεταφέρουν τρόφιμα στο αποκλεισμένο από τους Σοβιετικούς Δυτικό Βερολίνο. Ο αποκλεισμός του Δυτικού Βερολίνου αποτέλεσε μία από τις πρώτες εκδηλώσεις του Ψυχρού Πολέμου. Η επιτυχής παροχή βοήθειας από τους Αμερικανούς ανάγκασε τους Σοβιετικούς να άρουν τον αποκλεισμό.

Από το Σχέδιο Μάρσαλ στην ίδρυση του ΝΑΤΟ.

Η κύρια αμερικανική ανησυχία για την Ευρώπη επικεντρωνόταν στον τομέα της οικονομίας. Η Ουάσιγκτον πίστευε ότι, εάν οι δυτικοευρωπαϊκές χώρες δεν κατάφερναν να ανασυγκροτηθούν, θα υπέκυπταν στη σοβιετική επιρροή. Έτσι, στις αρχές Ιουνίου του 1947, ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών Τζορτζ Μάρσαλ ανήγγειλε τη χορήγηση οικονομικής βοήθειας σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, δυτικές και ανατολικές. Η πρόταση έγινε δεκτή από τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης. Το **Σχέδιο Μάρσαλ** εφαρμόστηκε από το 1948 έως το 1952 και απέφερε την εισροή στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, ως οικονομικής βοήθειας, ενός ποσού περίπου 13 δισεκατομμυρίων δολαρίων, που έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην ανασυγκρότησή τους. Επίσης, η αποδοχή του Σχεδίου Μάρσαλ οδήγησε στην ίδρυση του Οργανισμού για την Ευρωπαϊκή Οικονομική Συνεργασία (ΟΕΟΣ – αργότερα **ΟΟΣΑ**, Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη).

Ωστόσο, το Σχέδιο Μάρσαλ προκάλεσε τη δυσπιστία της ΕΣΣΔ, που θεώρησε ότι οι ΗΠΑ προσπαθούσαν να «εξαγοράσουν» τις χώρες της ηπείρου. Σε απάντηση οι Σοβιετικοί ενέτειναν τον έλεγχό τους στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Έτσι όμως επήλθε η ρήξη του Γιουγκοσλάβου ηγέτη Τίτο με τον Στάλιν, το καλοκαίρι του 1948, καθώς ο πρώτος δεν αποδέχτηκε τον αυξη-

Οι υπουργοί Εξωτερικών Ντιν Άτσεσον των ΗΠΑ (αριστερά) και Ρομπέρ Σουμάν της Γαλλίας (δεξιά) υπογράφουν το Βορειοατλαντικό Σύμφωνο (Ουάσινγκτον, 4 Απριλίου 1949). Το ΝΑΤΟ περιλάμβανε ως μέλη του τις ΗΠΑ και 15 συμμαχικά κράτη. Ιδρύθηκε ως αντίβαρο στην αυξανόμενη επιρροή της ΕΣΣΔ σε παγκόσμιο επίπεδο. Το 1952 έγιναν μέλη του η Ελλάδα και η Τουρκία.

μένο σοβιετικό έλεγχο. Παράλληλα, από τον Ιούνιο του 1948, οι Σοβιετικοί απέκλεισαν τις δυτικές ζώνες κατοχής στο Βερολίνο (αποκλεισμός του Βερολίνου), το οποίο ανεφοδίαζαν επί ένα σχεδόν έτος αμερικανικά αεροσκάφη. Αυτές οι σοβιετικές ενέργειες φόβισαν τώρα τη Δύση και διευκόλυναν τις διαπραγματεύσεις για τη σύναψη μιας συμμαχίας των δυτικοευρωπαϊκών χωρών με τις ΗΠΑ. Η συμμαχία αυτή, το Βορειοατλαντικό Σύμφωνο (ΝΑΤΟ), υπογράφηκε στην Ουάσινγκτον στις 4 Απριλίου 1949. Μέλη του ΝΑΤΟ ήταν οι ΗΠΑ, ο Καναδάς, η Βρετανία, η Γαλλία, η Ιταλία κ.ά. Η Ελλάδα και η Τουρκία προσχώρησαν στο ΝΑΤΟ το 1952 και η Δυτική Γερμανία το 1955.

Ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος. Η Ελλάδα, που γνώρισε τον Εμφύλιο Πόλεμο το 1946-1949, υπήρξε το πρώτο πεδίο ένοπλης αντιπαράθεσης του Ψυχρού Πολέμου. Κατά τον Εμφύλιο Πόλεμο συγκρούστηκαν από τη μία πλευρά οι φιλοδυτικές δυνάμεις του Κέντρου και της Δεξιάς (κύριοι εκπρόσωποί τους ήταν το *Κόμμα των Φιλελευθέρων* και το *Λαϊκό Κόμμα* αντίστοιχα), με ένοπλη δύναμη τον **Εθνικό Στρατό**, και από την άλλη οι δυνάμεις του *Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας* (ΚΚΕ), με ένοπλη δύναμη τον **Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας** (ΔΣΕ). Το ΚΚΕ τέθηκε εκτός νόμου τον Δεκέμβριο του 1947 και παρέμεινε στην παρανομία έως το 1974. Ο Εμφύλιος Πόλεμος τελείωσε το καλοκαίρι του 1949 με νίκη των φιλοδυτικών δυνάμεων. Η τραγική εμπειρία του εμφύλιου σπαραγμού ήλθε μετά τις τρομερές δοκιμασίες του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, προκάλεσε νέο μεγάλο αριθμό θυμάτων και επέτεινε τα προβλήματα της ανασυγκρότησης, καθώς οι καταστροφές συνεχίστηκαν και στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1940. Επιπλέον, η εμφύλια σύγκρουση διέψευσε με τρόπο επώδυνο τις προσδοκίες για κοινωνική απελευθέρωση και κοινωνική δικαιοσύνη, που είχαν επαγγελθεί κατά τη διάρκεια του πολέμου όλες ανεξαιρέτως οι αντιστασιακές οργανώσεις, δεξιές και αριστερές. Τέλος, ίσως το σημαντικότερο, ο Εμφύλιος Πόλεμος προκάλεσε βαθιά ψυχολογικά τραύματα στην ελληνική κοινωνία, τα οποία χρειάστηκαν πολλά χρόνια για να επουλωθούν.

Ερωτήσεις

1. Ποια ήταν τα αίτια της διαίρεσης της Γερμανίας;
2. Να επισημάνετε τις διαφορές ανάμεσα στο Σχέδιο Μάρσαλ και στο Δόγμα Τρούμαν.
3. Πώς συνδέεται ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος με την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου;

Η αδυναμία συμφιλίωσης της Δεξιάς με την Αριστερά

«“Η βία”, σύμφωνα με ξένο παρατηρητή στη Μακεδονία την εποχή αυτή, “ήταν το ορατό σημάδι της φωτιάς που αργόκαιγε στην Ελλάδα”. Η φωτιά αυτή ήταν η αδυναμία συμφιλίωσης ή συμβιβασμού της Δεξιάς με την Αριστερά ή, σωστότερα, η διάχυτη πεποίθηση ότι δεν ήταν δυνατό να επιτευχθούν ο συμβιβασμός τους και τελικά η συμφιλίωση στην Ελλάδα της εποχής. Παρ’ όλα όσα εγράφοντο τότε και εγράφησαν εκ των υστέρων για τη δυνατότητα συμβιβασμού και συμφιλίωσης των δύο παρατάξεων και παρ’ όλο που μπορεί να θεωρείται βέβαιον ότι ο λαός, στην συντριπτική του πλειοψηφία, προτιμούσε τον συμβιβασμό και τη συμφιλίωση από τη σύγκρουση, οι αντικειμενικές συνθήκες και τα συσσωρευμένα πάθη δεν άφηναν τις εκατέρωθεν κατευθυνστικές και συμφιλιατικές προσπάθειες να ευοδωθούν. Οι συνθήκες αυτές και τα πάθη καλλιεργούσαν την πεποίθηση ότι δεν υπήρχε περιθώριο συμβιβασμού και ευνοούσαν την προσφυγή στη βία, την οποία και οι δύο παρατάξεις ανέχονταν, όταν προερχόταν από την πλευρά τους, και την προέβαλλαν ως δικαιολογημένη και νόμιμη άμυνα εναντίον της παράνομης βίας του αντιπάλου. Η βία γεννούσε τη βία και πράξεις αντεκδικήσεως, ιδίως στην ύπαιθρο, όπου η παρουσία του κράτους ήταν εξαρχής σκιάδης».

Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Λεηλασία φρονημάτων*, τ. Β': *Το Μακεδονικό Ζήτημα στην περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου (1945-1949) στη Δυτική Μακεδονία*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 55-57.

3. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Η εξαγγελία της πολιτικής της ειρηνικής συνύπαρξης από τον Σοβιετικό πρωθυπουργό Γκεόργκι Μαλένκοφ, σε ομιλία του στο Ανώτατο Σοβιέτ στις 8 Αυγούστου 1953

«Η πάλη για την ειρήνη, που διεξάγεται σταθερά από τη Σοβιετική Ένωση και από όλο το δημοκρατικό στρατόπεδο, έχει δώσει οριστικά αποτελέσματα [...]. Τασσόμαστε σταθερά με την άποψη ότι δεν υπάρχουν σήμερα αμφοισβητούμενα ή εκκρεμή ζητήματα που δεν μπορούν να λυθούν ειρηνικά, με αμοιβαία συμφωνία των ενδιαφερομένων μερών. Αυτό επίσης ισχύει και για αμφοισβητούμενα ζητήματα μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και της Σοβιετικής Ένωσης. Υποστηρίζουμε, όπως έχουμε υποστηρίξει και στο παρελθόν, την ειρηνική συνύπαρξη των δύο συστημάτων. Πιστεύουμε ότι δεν υπάρχουν αντικειμενικοί λόγοι για συγκρούσεις μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και της Σοβιετικής Ένωσης».

Το 1960 εκλέχθηκε πρόεδρος των ΗΠΑ ο Τζον Φ. Κένεντυ, πολιτικός νέος, με εντυπωσιακό λόγο και παρουσία. Ο Κένεντυ εξέφρασε τις ελπίδες του δυτικού κόσμου για μια νέα εμπνευσμένη ηγεσία, αλλά η δολοφονία του τον Νοέμβριο του 1963, σε συνθήκες που ακόμη εγείρουν συζητήσεις, προκάλεσε μεγάλη απογοήτευση.

Από την Κορέα στο Βιετνάμ, 1950-1973. Μετά την ίδρυση του NATO η διεθνής ένταση μεταφέρθηκε στην Ασία. Το φθινόπωρο του 1949 οι κομμουνιστές, με ηγέτη τον Μάο Τσε-τουνγκ, επικράτησαν στον κινεζικό εμφύλιο πόλεμο και ίδρυσαν τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας. Τον Ιούνιο του 1950 η επίθεση της κομμουνιστικής Βόρειας Κορέας εναντίον της φιλοαμερικανικής Νότιας Κορέας οδήγησε σε έναν ακόμη τοπικό πόλεμο, στον οποίο ενεπλάκησαν οι ΗΠΑ και η κομμουνιστική Κίνα και ο οποίος τελείωσε με ανακωχή που συνήφθη το 1953. Η διαίρεση της Κορέας σε Βόρεια και Νότια διατηρήθηκε.

Τον Μάρτιο του 1953 πέθανε ο Στάλιν. Οι διάδοχοί του, κυρίως ο Νικίτα Χρουστσόφ, εγκαινίασαν την πολιτική της *ειρηνικής συνύπαρξης*, σύμφωνα με την οποία τα ειρηνικά επιτεύγματα του σοβιετικού κομμουνισμού, ιδίως στον τομέα της ανάπτυξης της βαριάς βιομηχανίας, αποτελούσαν εγγύηση για την επικράτησή του χωρίς πόλεμο. Το 1955 συνήφθη το **Σύμφωνο της Βαρσοβίας**, μια συμμαχία των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης με τη Μόσχα. Στο 20ό Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης (ΚΚΣΕ), στις αρχές του 1956, ο **Χρουστσόφ** εξήγγειλε την πολιτική της *αποσταλινοποίησης**, που διαβεβαίωνε ότι δε θα επαλαμβάνονταν ορισμένες από τις υπερβολές της σταλινικής περιόδου. Ωστόσο, η εξαγγελία αυτή παρερμηνεύτηκε από ορισμένες χώρες στην Ανατολική Ευρώπη. Το φθινόπωρο του 1956 η Ουγγαρία ανήγγειλε την αποχώρησή της από το Σύμφωνο της Βαρσοβίας, αλλά σοβιετικά στρατεύματα εισέβαλαν στη χώρα και κατέστειλαν την εξέγερση. Πάντως η Δύση δεν μπόρεσε να εκμεταλλευτεί την κρίση αυτή, καθώς τις ίδιες ακριβώς ημέρες οι Αγγλογάλλοι εισέβαλαν στην Αίγυπτο, για να ανατρέψουν τον ηγέτη της, **Γκαμάλ Αμπντέλ Νάσερ**, αλλά αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν μετά από σοβιετική και αμερικανική πίεση.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 εκδηλώθηκαν δύο από τις πλέον σημαντικές κρίσεις του Ψυχρού Πολέμου. Τον Αύγουστο του 1961 η ΕΣΣΔ και η Ανατολική Γερμανία ανήγειραν, γύρω από το Δυτικό Βερολίνο, το περιβόητο Τείχος, ώστε να εμποδίσουν την επικοινωνία μεταξύ των δύο τμημάτων της πόλης και τη διαφυγή Ανατολικογερμανών, κυρίως νέων, στη Δύση. Στα επόμενα χρόνια πολλοί Ανατολικογερμανοί έχασαν τη ζωή τους προσπαθώντας να περάσουν το Τείχος και να διαφύγουν στη Δύση, η οποία κατήγγειλε την ανέγερση του Τείχους ως εκδήλωση βαρβαρότητας. Το **Τείχος του Βερολίνου** έγινε το σύμβολο της διαίρεσης της Ευρώπης έως την πτώση του, το 1989.

Ο πόλεμος της Κορέας (1950-1953) μετέφερε την ψυχροπολεμική ένταση στην Απω Ανατολή.

Το Τείχος του Βερολίνου ανεγέρθηκε τον Αύγουστο του 1961 από τους Σοβιετικούς και τους Ανατολικογερμανούς και αποτέλεσε σύμβολο της ψυχροπολεμικής αντιπαράθεσης έως την κατάρτισή του, το 1989, όταν πλέον το Ανατολικό Μπλοκ είχε αρχίσει να καταρρέει.

Το 1962 σημειώθηκε η κρίση των πυραύλων της Κούβας*. Η Κούβα βρισκόταν από το 1959 υπό την ηγεσία του νέου επαναστάτη **Φιντέλ Κάστρο**, που αντιστάθηκε στην αμερικανική επιρροή και προσέγγισε τη Μόσχα. Το φθινόπωρο όμως του 1962 οι Αμερικανοί ανακάλυψαν ότι στην Κούβα επρόκειτο να εγκατασταθούν σοβιετικοί πύραυλοι, που θα μπορούσαν να πλήξουν τις ΗΠΑ. Ο αμερικανικός στόλος απέκλεισε την Κούβα, ώστε να εμποδίσει την προσέγγιση σοβιετικού στολίσκου που κατευθυνόταν στο νησί. Για λίγα εικοσιτετράωρα φάνηκε ότι ο κόσμος θα εμπλεκόταν σε έναν νέο παγκόσμιο πόλεμο, αλλά τελικά οι δύο ηγέτες, ο **Τζον Κένεντυ** και ο **Νικίτα Χρουστσόφ**, συμφώνησαν να μην εγκατασταθούν σοβιετικοί πύραυλοι στο νησί. Πάντως, λίγο αργότερα, και οι Αμερικανοί απέσυραν ανάλογους πυραύλους τους από την Τουρκία.

Η δεκαετία του 1960 σημαδεύτηκε από τον πόλεμο του Βιετνάμ. Η χώρα αυτή, στη Νοτιοανατολική Ασία, βρισκόταν υπό γαλλική αποικιακή εξουσία έως το 1954, οπότε η ήττα των Γάλλων από τις κομμουνιστικές δυνάμεις του **Χο Τσι Μινχ** οδήγησε στη δημιουργία νέων κρατών: του κομμουνιστικού Βόρειου Βιετνάμ και του φιλοαμερικανικού Νότιου Βιετνάμ, της Καμπότζης και του Λάος. Στις αρχές ωστόσο της δεκαετίας του 1960 στο Νότιο Βιετνάμ ξέσπασε εμφύλια διαμάχη, στην οποία τις κομμουνιστικές δυνάμεις ενίσχυαν οι Βορειοβιετναμέζοι. Οι Αμερικανοί αποφάσισαν να παρέμβουν με την αποστολή πρώτα στρατιωτικών συμβούλων, κατόπιν αεροπορικών δυνάμεων και, από το 1964, στρατού. Τα παρθένα όμως δάση του Βιετνάμ και η σχεδόν καθολική αντίσταση του λαού εναντίον των Αμερικανών δεν επέτρεπαν τη νίκη των τελευταίων. Επιπλέον, οι ακρότητες που διέπραξαν οι αμερικανικές δυνάμεις στο Βιετνάμ, οι μεγάλες απώλειές τους και το γεγονός ότι η ίδια η αμερικανική κοινωνία δεν είχε πειστεί για την αναγκαιότητα του πολέμου προκάλεσαν ένα μαζικό κίνημα εναντίον του πολέμου στις ίδιες τις ΗΠΑ. Έτσι, οι Αμερικανοί αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν από το Νότιο Βιετνάμ, απόφαση που υλοποίησε το 1973 η κυβέρνηση του προέδρου **Ρίτσαρντ Νίξον**, με υπουργό Εξωτερικών τον **Χένρυ Κίσινγκερ**. Το 1975 το Βόρειο Βιετνάμ επιτέθηκε στο Νότιο, νίκησε και η χώρα επανενώθηκε υπό κομμουνιστική εξουσία. Ο πόλεμος του Βιετνάμ προκάλεσε μεγάλο πλήγμα στο αμερικανικό γόητρο διεθνώς.

Ωστόσο, και η Σοβιετική Ένωση αντιμετώπισε σειρά προβλημάτων: το 1968 η απόπειρα της Τσεχοσλοβακίας να τηρήσει αποστάσεις από τη Μόσχα αντιμετωπίστηκε με εισβολή των κρατών-μελών του Συμφώνου της

Ο Αμερικανός πρόεδρος Τζον Φ. Κένεντυ εκφωνεί ομιλία ενώπιον του Τείχους του Βερολίνου (Πλατεία Ρούντολφ Βίλντε, Δυτικό Βερολίνο, 26 Ιουνίου 1963)

«Η Ελευθερία είναι αδιαίρετη, και όταν ένας άνθρωπος είναι σκλαβωμένος, τότε κανείς δεν είναι ελεύθερος. Όταν όλοι οι άνθρωποι ελευθερωθούν, θα μπορούμε να περιμένουμε την έλευση εκείνης της ημέρας που η πόλη αυτή και η χώρα αυτή και η μεγάλη ήπειρος της Ευρώπης θα ενωθούν σε έναν ειρηνικό και ελλιδοφόρο κόσμο. Και όταν εκείνη η ημέρα έρθει επιτέλους, και θα έρθει, ο λαός του Δυτικού Βερολίνου θα περηφανεύεται για το γεγονός ότι βρέθηκε στην πρώτη γραμμή για σχεδόν δύο δεκαετίες.

Όλοι οι ελεύθεροι άνθρωποι, όπου κι αν ζουν, είναι πολίτες του Βερολίνου, και επομένως, ως ελεύθερος άνθρωπος, είμαι περήφανος να λέω "Ich bin ein Berliner" [=Είμαι Βερολινέζος].»

Οι ρίζες της αμερικανικής ανάμειξης στο Βιετνάμ

«Αξιωματούχοι των κυβερνήσεων Κένεντυ και Τζόνσον συχνά επέμεναν ότι η πολιτική τους στο Βιετνάμ εναρμονιζόταν με τη γενική κατεύθυνση της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής μετά το 1947: η σύγκρουση αυτή, τόνιζαν, δεν ήταν παρά ένα ακόμη βήμα στη μακρά σειρά των προσπαθειών να δειχθεί ότι η [σοβιετική] επιθετικότητα δεν έφερνε αποτελέσματα. "Η πρόκληση που αντιμετωπίζουμε σήμερα στη νοτιοανατολική Ασία", έλεγε ο Τζόνσον, "είναι ίδια πρόκληση που αντιμετωπίσαμε με θάρρος και με ισχύ στην Ελλάδα και την Τουρκία, στο Βερολίνο και στην Κορέα, στο Λίβανο και την Κούβα". Το "μεγάλο μάθημα αυτής της γενιάς" ήταν ότι, "όποτε αντισταθήκαμε, η επιθετικότητα τελικά σταμάτησε". Το να αμφισβητήσε κανείς την ανάγκη για μία παρόμοια ανάμειξη στο

Βαρσοβίας στη χώρα. Το 1971-1972 οι ΗΠΑ προσέγγισαν την κομμουνιστική Κίνα, η οποία είχε ήδη συγκρουστεί με τη Σοβιετική Ένωση. Η σινοαμερικανική προσέγγιση, επιτυχία των Νίξον και Κίσινγκερ, αποτέλεσε σοβαρό πλήγμα στη γεωπολιτική θέση της ΕΣΣΔ.

Η διεθνής ύφεση και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 έτεινε να επικρατήσει το κλίμα της «*ύφεσης*», όρος που παρέπεμπε στη μείωση της έντασης του ανταγωνισμού μεταξύ των δύο συνασπισμών. Το 1972, χάρη στη νέα ανατολική πολιτική (οσππολιτική) του Δυτικογερμανού καγκελάρου **Βίλυ Μπραντ**, η Δυτική Γερμανία αναγνώρισε την Ανατολική. Το καλοκαίρι του 1975 συγκλήθηκε στο Ελσίνκι της ουδέτερης Φινλανδίας μια διάσκεψη με τη συμμετοχή 33 χωρών της Ανατολικής και της Δυτικής Ευρώπης, των ΗΠΑ και του Καναδά. Η διάσκεψη υιοθέτησε την *Τελική Πράξη του Ελσίνκι*, μια διακήρυξη που αποσκοπούσε στο να διευκολύνει τη συνύπαρξη κρατών με διαφορετικά πολιτικά και κοινωνικά συστήματα και η οποία αναγνώριζε το απαραβίαστο των συνόρων στην Ευρώπη.

Το 1973 σημειώθηκε μεγάλη αύξηση των τιμών του πετρελαίου, με αφορμή τον αραβοϊσραηλινό πόλεμο (βλ. παρακάτω). Η *παγκόσμια πετρελαϊκή κρίση* έφερε τον δυτικό κόσμο σε κατάσταση οικονομικής καχεξίας. Επιπλέον, δεύτερη πετρελαϊκή κρίση σημειώθηκε το 1979-1981, μετά την επιτυχία της ισλαμικής επανάστασης στο Ιράν, υπό την ηγεσία του **Αγιατολάχ Χομεϊνί**. Για να περιορίσει την επιρροή των ισλαμιστών, η Σοβιετική Ένωση εισέβαλε τον Δεκέμβριο του 1979 στο Αφγανιστάν.

Τα γεγονότα αυτά προκάλεσαν ραγδαία αύξηση της διεθνούς έντασης στα επόμενα χρόνια. Το 1981 την προεδρία των ΗΠΑ ανέλαβε ο **Ρόναλντ Ρίγκαν**, πρώην ηθοποιός, ο οποίος όμως ως πολιτικός επέδειξε σημαντικές επικοινωνιακές ικανότητες. Ο Ρίγκαν θεωρούσε ότι οι Σοβιετικοί είχαν εκμεταλλευτεί την ύφεση για να προωθήσουν τις θέσεις τους διεθνώς. Παράλληλα, ένταση προκλήθηκε από την απόφαση της ΕΣΣΔ να εγκαταστήσει νέους πυραύλους στην Ευρώπη και την απάντηση του ΝΑΤΟ, το οποίο ανέπτυξε αντίστοιχους αμερικανικούς πυραύλους. Επίσης, σημειώθηκε αναταραχή στην κομμουνιστική Πολωνία, όπου δημιουργήθηκε ένα μη ελεγχόμενο από το κομμουνιστικό κόμμα εργατικό συνδικάτο, η «Αλληλεγγύη», με ηγέτη τον **Λεχ Βαλέσα**. Το 1981 ο πολωνικός στρατός διενήργησε πραξικόπημα, εγκατέστησε στρατιωτική δικτατορία υπό τον στρατηγό **Βόϊτσεχ Γιαρουζέλσκι** και έθεσε εκτός νόμου την «Αλληλεγγύη».

Πάντως η Σοβιετική Ένωση ήδη αντιμετώπιζε σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Το 1985 ανήλθε στην εξουσία ο **Μιχαήλ Γκορμπατσόφ**, νέος πολιτικός, που προσπάθησε να μεταρρυθμίσει τη χώρα του. Η μεγαλύτερη διαφάνεια, ήλπιζε ο Γκορμπατσόφ, θα συνέβαλε στην οικονομική ανασύνταξη της ΕΣΣΔ. Ωστόσο, στην πολιτική του Γκορμπατσόφ δε δόθηκε χρόνος, ώστε να φέρει αποτελέσματα. Σύντομα εκδηλώθηκαν εθνικιστικές αναταραχές στην Αρμενία, στη Γεωργία και στις χώρες της Βαλτικής. Το φθινόπωρο του 1989 ο Γκορμπατσόφ επισκέφτηκε το Ανατολικό Βερολίνο και τάχθηκε υπέρ της ελεύθερης επικοινωνίας του με το Δυτικό. Αυτό προκάλεσε λαϊκή αναταραχή στην Ανατολική Γερμανία. Ομάδες πολιτών άρχισαν να γκρεμίζουν τμήματα του Τείχους και να περνούν στο Δυτικό Βερολίνο. Η *πτώση του Τείχους*, γεγονός μεγάλης συμβολικής σημασίας, οδήγησε το επόμενο έτος (1990) στην *επανένωση της Γερμανίας*. Παράλληλα κατέρρευσαν και τα άλλα φιλοσοβιετικά καθεστώτα στην Ανατολική Ευρώπη.

Τα γεγονότα αυτά τρομοκράτησαν ακραίες δυνάμεις στο σοβιετικό σύστημα, οι οποίες το καλοκαίρι του 1991 προσπάθησαν με πραξικόπημα να ανατρέψουν τον Γκορμπατσόφ. Το πραξικόπημα απέτυχε λόγω της αντίδρασης του λαού της Μόσχας, ο οποίος κατέβηκε στους δρόμους υπό την ηγεσία

Νότιο Βιετνάμ, υπονοούσαν αυτές οι δηλώσεις, ισοδυναμούσε με το να αμφισβητήσει τις βάσεις που είχαν στηρίξει τη στρατηγική της ανάσχεσης από την αρχή της».

Απόσπασμα από το βιβλίο του John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment: a Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*, Oxford University Press, 1982, σ. 238.

Οι αρχές της Τελικής Πράξης του Ελσίνκι

- *Επιβεβαίωση των αρχών του ΟΗΕ.*
- *Αποφυγή της χρήσης ή της απειλής βίας*
- *Κυρίαρχη ισότητα όλων των κρατών.*
- *Αποφυγή ανάμειξης ενός από τα συμβαλλόμενα κράτη στα εσωτερικά ζητήματα άλλων συμβαλλόμενων κρατών.*
- *Απαρβίαστο των συνόρων στην Ευρώπη.*

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

1946-47	Κορυφώνονται οι διαφωνίες μεταξύ Σοβιετικών και Δυτικών για τα ζητήματα της Ανατολικής Ευρώπης και Γερμανίας.	1968	Κορύφωση του κινήματος αμφισβήτησης της δυτικής νεολαίας, με τον «Μάη του '68», κατά τον οποίο σημειώνονται μεγάλης έκτασης συγκρούσεις μεταξύ φοιτητών και της αστυνομίας στο Παρίσι.
1946-49	Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος.	Τέλη δεκαετίας 1960	Κορυφώνεται η επαναστατική αναταραχή στη Λατινική Αμερική. Ιδιαίτερο ρόλο παίζει ο νέος επαναστάτης Ερνέστο «Τσε» Γκεβάρα, ο οποίος σκοτώνεται το 1968 στην Κολομβία.
1947	Δόγμα Τρούμαν και αναγγελία Σχεδίου Μάρσαλ.	1971-72	Σινοαμερικανική προσέγγιση. Η συνεννόηση ΗΠΑ - Κίνας αποτελεί σημαντικό πλήγμα για τη γεωπολιτική θέση της Σοβιετικής Ένωσης.
1948	Αποκλεισμός του Δυτικού Βερολίνου από τους Σοβιετικούς.	1972	Στο πλαίσιο της «οστπολιτικής», η Δυτική Γερμανία αναγνωρίζει επισήμως την Ανατολική Γερμανία.
1949	Ίδρυση του NATO και σύσταση δύο γερμανικών κρατών. Η Σοβιετική Ένωση πραγματοποιεί δοκιμή ατομικού όπλου.	1973	Ανατροπή του αριστερού προέδρου της Χιλής Σαλβατόρ Αλιέντε από πραξικόπημα υπό την ηγεσία του στρατηγού Αουγκούστο Πινοσέτ.
1947-49	Κινεζικός εμφύλιος πόλεμος. Νίκη των κομμουνιστών, υπό την ηγεσία του Μάο Τσε-τουγκ.	1975	Το Βόρειο Βιετνάμ κατακτά το Νότιο.
1950-53	Πόλεμος της Κορέας. Οι δυνάμεις του ΟΗΕ, υπό την ηγεσία των ΗΠΑ, αποτρέπουν την κατάκτηση της φιλοδυτικής Νότιας Κορέας από την κομμουνιστική Βόρεια.	1975	Διάσκεψη στο Ελσίνκι. Δημοσίευση της Τελικής Πράξης του Ελσίνκι, που αναφέρεται στη συνύπαρξη κρατών στην Ευρώπη με διαφορετικά οικονομικά και κοινωνικά συστήματα.
1955	Ίδρύεται το Σύμφωνο της Βαρσοβίας, συμμαχία των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης με την ΕΣΣΔ.	1979	Ισλαμική επανάσταση στο Ιράν. Σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν.
1956	(Φθινόπωρο). Ταυτόχρονη εισβολή των Αγγλογάλλων στην Αίγυπτο και των Σοβιετικών στην Ουγγαρία.	1979-83	Το NATO αποφασίζει να αναπτύξει νέους αμερικανικούς πυραύλους μέσου βεληνεκούς στην Ευρώπη, σε απάντηση για την εγκατάσταση αντίστοιχων σοβιετικών.
1961	Ανέγερση του Τείχους του Βερολίνου, με το οποίο οι Ανατολικογερμανοί απομονώνουν το Δυτικό Βερολίνο και αποτρέπουν τη μετακίνηση ανατολικογερμανικού πληθυσμού προς τη Δυτική Γερμανία.	1980-81	Εργατική αναταραχή στην Πολωνία. Ίδρυση του μη ελεγχόμενου από το κομμουνιστικό κόμμα εργατικού συνδικάτου «Αλληλεγγύη». Το 1981 ο πολωνικός στρατός, υπό την ηγεσία του στρατηγού Βόϊτσεχ Γαρουζέλσκι, διενεργεί πραξικόπημα και διαλύει την «Αλληλεγγύη».
1962	Κρίση των πυραύλων της Κούβας. Ο Κουβανός ηγέτης Φιντέλ Κάστρο προσεγγίζει τη Μόσχα και δέχεται στο έδαφος της Κούβας σοβιετικούς πυραύλους εξοπλισμένους με πυρηνικές κεφαλές. Οι ΗΠΑ αντιδρούν, αποκλείουν την Κούβα με τον στόλο τους και αποτρέπουν την εγκατάσταση των πυραύλων.	1982	Η αμερικανική κυβέρνηση του Ρόναλντ Ρίγκαν εξαγγέλλει την ανάπτυξη αντιπυραυλικού συστήματος στο διάστημα (Πρωτοβουλία Στρατηγικής Άμυνας ή «Πόλεμος των Άστρων»).
1963	Σύναψη της Συνθήκης για την Απαγόρευση των Πυρηνικών Δοκιμών.	1982	Πεθαίνει ο Σοβιετικός ηγέτης Λεονίντ Μπρέζνιεφ. Τον διαδέχεται ο Γιούρι Αντρέποφ και αυτόν ο Κωνσταντίν Τσερνιένκο.
1961-73	Πόλεμος του Βιετνάμ. Οι Αμερικανοί επεμβαίνουν στη σύγκρουση μεταξύ του κομμουνιστικού Βόρειου Βιετνάμ και του φιλοδυτικού Νότιου Βιετνάμ. Από το 1964 οι Αμερικανοί αποστέλλουν χερσαίες δυνάμεις στη χώρα. Ωστόσο, αποτυγχάνουν να κάμψουν την αντίσταση των αντιπάλων τους, ενώ και η αμερικανική κοινή γνώμη εξεγείρεται τελικά, αναγκάζονται να αποχωρήσουν.	1985	Άνοδος στην εξουσία στη Σοβιετική Ένωση του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ.
1968	Σύναψη της Συνθήκης για τη Μη Διασπορά των Πυρηνικών Όπλων.	1988-91	Εθνικιστικές αναταραχές στη Σοβιετική Ένωση.
1968	«Ανοιξη της Πράγας». Εκδηλώνεται λαϊκή πίεση για μεταρρυθμίσεις στην Τσεχοσλοβακία. Για να αποτρέψουν αποχώρησή της από το Σύμφωνο της Βαρσοβίας, οι Σοβιετικοί και οι σύμμαχοί τους εισβάλλουν στη χώρα και ανατρέπουν την κυβέρνηση.	1989	Πτώση του Τείχους του Βερολίνου.
		1990	Επανένωση της Γερμανίας.
		1991	Διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης.

Ερωτήσεις

1. Ποια ήταν τα αίτια της αμερικανικής ήττας στο Βιετνάμ;
2. Ποιο ήταν το περιεχόμενο της έννοιας της «ύφεσης» και πώς αποτυπώθηκε αυτό στις αρχές της Τελικής Πράξης του Ελσίνκι;
3. Να αναφέρετε τις σπουδαιότερες κρίσεις του Ψυχρού Πολέμου.

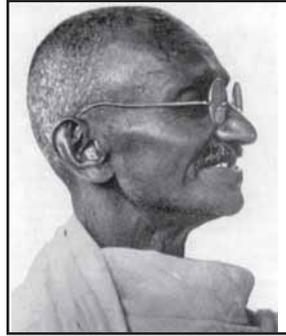
4. Η ΑΠΟΑΠΟΙΚΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Ο ΤΡΙΤΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Η πτώση των αποικιακών αυτοκρατοριών. Οι μεγάλες αποικιακές αυτοκρατορίες δέχτηκαν ισχυρά πλήγματα κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, που διεξήχθησαν στο όνομα της ελευθερίας, έδωσαν ώθηση στο αίτημα της εθνικής ανεξαρτησίας των αποικιοκρατούμενων λαών. Η πολεμική κινητοποίηση των αποικιών, ιδιαίτερα της Ινδίας, επέφερε την πολύ πιο συστηματική οργάνωση των κοινωνιών τους, οικονομικά και στρατιωτικά: κοινωνίες που είχαν γνωρίσει παρόμοια επίπεδα κινητοποίησης δεν μπορούσαν πλέον να ελέγχονται από μικρούς αποικιακούς στρατούς, όπως συνέβαινε έως τότε. Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929, πλήττοντας τις τιμές των αγροτικών προϊόντων που παρήγαγαν οι αποικίες, επέτεινε τις οικονομικές και κοινωνικές αναταραχές στους κόλπους τους. Το 1941-1942 οι Ιάπωνες κατέκτησαν μεγάλες περιοχές της Ασίας από τις δυτικές δυνάμεις, με το σύνθημα «η Ασία στους Ασιάτες», και έμπρακτα κατέδειξαν ότι οι αποικιοκράτες δεν ήταν ανίκητοι. Τέλος, θετική προς την αποικιοκρατία δεν ήταν καμία από τις δύο υπερδυνάμεις της μεταπολεμικής εποχής: ούτε η σοσιαλιστική ΕΣΣΔ ούτε οι ΗΠΑ, η πρώτη αποικία που απέκτησε την ανεξαρτησία της. Όλα αυτά τα στοιχεία έδωσαν ισχυρή ώθηση στη διαδικασία της *αποαποικιοποίησης*, δηλαδή της αποχώρησης των αποικιοκρατικών δυνάμεων από τις περιοχές που έλεγχαν.

Στην Ινδία οι Βρετανοί αντιμετώπιζαν από την περίοδο μεταξύ των δύο πολέμων το κίνημα του **Μαχάτμα Γκάντι**, υποστηρικτή της μη βίας. Κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι Βρετανοί υποσχέθηκαν να αποδώσουν στην Ινδία την ανεξαρτησία της. Αυτό έγινε το 1947, αλλά συνοδεύτηκε από έναν σκληρότατο εμφύλιο πόλεμο μεταξύ Ινδουιστών και μουσουλμάνων, που οδήγησε τελικά στη διχοτόμηση της χώρας και τη δημιουργία δύο κρατών: της Ινδίας και του μουσουλμανικού Πακιστάν. Η πτώση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας των Ινδίων επέφερε επίσης την ανεξαρτησία της Κεϋλάνης, της Βιρμανίας (από τους Βρετανούς), της Ινδονησίας (από τους Ολλανδούς, το 1949) και των κρατών της Ινδοκίνας, μετά την ήττα των Γάλλων

Ο Γκαμάλ Αμπντέλ Νάσερ, πρόεδρος της Αιγύπτου (1954-1970). Πρωτοεργάτης του Κινήματος των Αδεσμεύτων και υπέρμαχος ενός κοσμικού αραβικού εθνικισμού, αντιτάχθηκε στην αγγλογαλλική επιρροή στη Μέση Ανατολή, στάση που κορυφώθηκε στην κρίση του Σουέζ το 1956.

Ο **Μαχάτμα Γκάντι**, γιγής του Ινδικού αγώνα της ανεξαρτησίας και ο μεγαλύτερος υποστηρικτής της μη βίας κατά τον 20ό αιώνα, αναγνωρίστηκε ως ο πνευματικός πατέρας του Ινδικού λαού. Οι προσπάθειές του για την ανεξαρτησία της Ινδίας από τη βρετανική κυριαρχία ευοδώθηκαν το 1947. Τον Ιανουάριο του 1948 δολοφονήθηκε από φανατικό Ινδουιστή, που θεωρούσε προδοτική την ήπια στάση του στα θρησκευτικά ζητήματα της χώρας.

Ένα παράδειγμα αντιαποικιακού λόγου.

Ο Φρανς Φανόν, θεωρητικός του βίαιου αντιαποικιακού αγώνα της Αλγερίας, αναφέρεται στην πολιτιστική σύγκρουση του αποικιοκράτη/εποίκου με τον αποικιοκρατούμενο.

«Ο έποικος γράφει ιστορία και το κάνει συνειδητά. Και επειδή συνεχώς αναφέρεται στην ιστορία της πατρίδας του, υποδηλώνει σαφώς ότι και αυτός ο ίδιος είναι μια προέκταση της πατρίδας του. Έτσι η ιστορία που γράφει δεν είναι η ιστορία της χώρας που λεηλατεί, αλλά η ιστορία του έθνους του αναφορικά με ό,τι απομυζά, ό,τι βιάζει και οδηγεί στη λιμοκτονία.

Η ακινησία [...] στην οποία ο ιθαγενής είναι καταδικασμένος μπορεί να αμφισβητηθεί, μόνον εάν ο ιθαγενής αποφασίσει να βάλει ένα τέλος στην ιστορία της αποικιοκρατίας – στην ιστορία της διαρπαγής – και να δώσει υπόσταση στην ιστορία του έθνους – στην ιστορία της αποαποικιοποίησης».

Φρανς Φανόν, «Της γης οι κολασμένοι», (1961), αναφέρεται στο Edward W. Said, *Κουλτούρα και ιμπεριαλισμός*, μτφρ. Βανέσα Λάππα, Νεφέλη, Αθήνα 1996, σ. 307.

από τους Βιετναμέζους κομμουνιστές το 1954.

Η επόμενη σύγκρουση αφορούσε την περιοχή της Μέσης Ανατολής. Εκεί αναπτυσσόταν ο αραβικός εθνικισμός υπό την ηγεσία του **Γκαμάλ Αμπντέλ Νάσερ**, προέδρου της Αιγύπτου από το 1954, ο οποίος προσπάθησε να απαλλάξει τη χώρα του από τη βρετανική επιρροή. Παράλληλα, από το 1954, εξελισσόταν ένας αιματηρός πόλεμος στην Αλγερία ενα-

Το μεσανατολικό πρόβλημα

Το 1917, κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, οι Βρετανοί, με τη Διακήρυξη Μπάλφορ, είχαν υποσχεθεί τη δημιουργία μιας «εθνικής εστίας» για τους Εβραίους στην περιοχή της Παλαιστίνης. Στα επόμενα χρόνια σημειώθηκε μετακίνηση πολλών Εβραίων σε αυτή την περιοχή, μετακίνηση η οποία επιταχύνθηκε μετά τη φοβερή εμπειρία του Ολοκαυτώματος κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Μετά το 1945 σημειώθηκαν έντονες συγκρούσεις Εβραίων και Αράβων, εξαιτίας των οποίων, το 1948, η Βρετανία αποφάσισε να αποχωρήσει από την Παλαιστίνη. Ακολούθησαν τέσσερις αραβοϊσραηλινοί πόλεμοι:

- Το 1948-49 το νεοϊδρυθέν κράτος του Ισραήλ νίκησε τους στρατούς πέντε αραβικών κρατών. Η Ιερουσαλήμ διχοτομήθηκε μεταξύ Ισραήλ και Υπεριορδανίας.

- Το 1956 οι Ισραηλινοί συντάχθηκαν με τους Αγγλογάλλους κατά την εισβολή των τελευταίων στην Αίγυπτο. Η εισβολή απέτυχε, αλλά η καταστροφή του αιγυπτιακού πολεμικού υλικού ικανοποίησε το Ισραήλ.

- Τον Ιούνιο του 1967 ξέσπασε ο «Πόλεμος των Έξι Ημερών». Διαβλέποντας ότι οι αραβικές χώρες ετοιμάζονταν να του επιτεθούν, το Ισραήλ εξαπέλυσε πρώτο επίθεση και κατέλαβε την Ιερουσαλήμ και τη Δυτική Όχθη του Ιορδάνη από την Υπεριορδανία, τα υψώματα του Γκολάν από τη Συρία, καθώς και τη Λωρίδα της Γάζας και τη Χερσόνησο του Σινά από την Αίγυπτο. Τα εδάφη αυτά έμειναν γνωστά ως «κατεχόμενα». Το Ισραήλ ανακοίνωσε την προσάρτησή τους, η οποία όμως δεν αναγνωρίστηκε από τη διεθνή κοινότητα.

- Το 1973 η Αίγυπτος και η Συρία εξαπέλυσαν αιφνιδιαστική επίθεση εναντίον του Ισραήλ κατά τη διάρκεια της

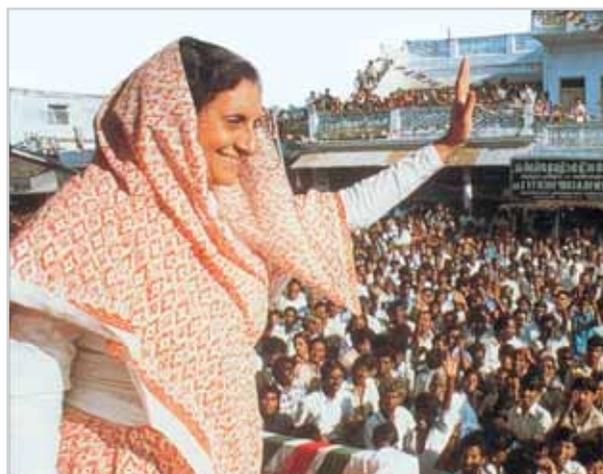
ντίον της γαλλικής αποικιακής εξουσίας. Το φθινόπωρο του 1956, προσπαθώντας να αντιδράσουν στη νασερική πολιτική, οι Αγγλογάλλοι εισέβαλαν στην Αίγυπτο, και συγκεκριμένα στο Σουέζ, από όπου όμως αναγκάστηκαν αμέσως να αποχωρήσουν λόγω της αντίδρασης της ΕΣΣΔ και των ΗΠΑ.

Η ήττα των δύο παλαιών αυτοκρατορικών δυνάμεων στο Σουέζ κατέδειξε την παρακμή της ισχύος τους και επιτάχυνε δραστικά τη διαδικασία της αποαποικιοποίησης. Με μια θαρραλέα πολιτική ο νέος Γάλλος ηγέτης, στρατηγός **Κάρολος Ντε Γκολ**, παραχώρησε ανεξαρτησία στις γαλλικές αποικίες της Αφρικής το 1960 και στην Αλγερία το 1962. Το 1960 το Βέλγιο αποχώρησε από το Κονγκό και η Βρετανία από τις δικές της αφρικανικές αποικίες έως το 1965. Τέλος, η Πορτογαλία, υπό δικτατορικό καθεστώς, διατήρησε τις δικές της αφρικανικές αποικίες (Μοζαμβίκη, Αγκόλα, Γουινέα-Μπισάου) έως το 1975, οπότε η κατάρρευση της δικτατορίας οδήγησε στην αποχώρηση των Πορτογάλων από τις αποικίες τους.

Στην Αφρική απέμειναν δύο ακόμη κατάλοιπα της αποικιοκρατίας, τα ρατσιστικά καθεστώτα της Ροδεσίας και της Νότιας Αφρικής, τα οποία αντιμετώπισαν αυξανόμενη διεθνή απομόνωση. Το πρώτο παρέδωσε την εξουσία το 1980 (η χώρα μετονομάστηκε σε Ζιμπάμπουε)· το δεύτερο στα μέσα της δεκαετίας του 1990, μετά από πολυετείς αγώνες της πλειονότητας των κατοίκων του, με κύριο ηγέτη τον **Νέλσωνα Μαντέλα**.

Ο Τρίτος Κόσμος. Τα νέα κράτη που ανέκυψαν από τη διαδικασία της αποαποικιοποίησης, κυρίως στην Ασία και στην Αφρική, συγκρότησαν τον Τρίτο Κόσμο. Οι χώρες αυτές αντιμετώπιζαν στην πλειονότητά τους τεράστιες οικονομικές δυσχέρειες. Επιπλέον, έπρεπε να διαχειριστούν προβλήματα, όπως τη ραγδαία αύξηση του πληθυσμού τους και εσωτερικές αναταραχές, που συχνά οδηγούσαν σε σκληρότατους εμφύλιους πολέμους. Κύριες επιδιώξεις τους ήταν η κατοχύρωση της εθνικής ανεξαρτησίας τους (ώστε να μη συνεχιστεί ο αποικιακός έλεγχος με άλλα μέσα, κυρίως οικονομικά) και η οικονομική τους ανάπτυξη. Το βασικό πλεονέκτημά τους ήταν ο αριθμός τους: ήδη από τη δεκαετία του 1960 διέθεταν την πλειοψηφία στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, η οποία όμως δε λαμβάνει δεσμευτικές αποφάσεις. Οι χώρες του Τρίτου Κόσμου επομένως δε διέθεταν ούτε τις οικονομικές ούτε τις θεσμικές προϋποθέσεις για να αμφισβητήσουν τις πραγματικότητες του διπολικού κόσμου.

Η Ίντιρα Γκάντι, πρωθυπουργός της Ινδίας (1966-1977, 1980-1984), ανέδειξε τη χώρα της σε περιφερειακή δύναμη. Οι προσπάθειές της στράφηκαν στον εξωτερικό τομέα προς την ενίσχυση της διεθνούς θέσης της Ινδίας ενώ στον εσωτερικό προς ένα ευρύ πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων. Αντιμετώπισε σοβαρά προβλήματα εξαιτίας εθνοτικών και θρησκευτικών συγκρούσεων. Δολοφονήθηκε από στελέχη της θρησκευτικής μειονότητας των Σιχ τον Οκτώβριο του 1984.

Ο Γιουγκοσλάβος ηγέτης Τίτο (Γιόσιπ Μπρόζ, 1892-1980), επικεφαλής ενός από τα πιο δραστήρια αντιστασιακά κινήματα στην κατεχόμενη Ευρώπη και εμπνευστής της μεταπολεμικής αναδιαμόρφωσης της Γιουγκοσλαβίας σε ομοσπονδιακή βάση. Το 1948 ήλθε σε ρήξη με την ΕΣΣΔ και η χώρα του αποβλήθηκε από τον ανατολικό συνασπισμό. Από πολλούς θεωρήθηκε ο «πατέρας» του Κινήματος των Αδεσμεύτων, στους κόλπους του οποίου υποστήριζε την πολιτική των ίσων αποστάσεων από τους δύο συνασπισμούς.

Πάντως, στον Τρίτο Κόσμο εντάσσονταν και ορισμένες χώρες με σημαντικές πλουτοπαραγωγικές πηγές (π.χ. πετρέλαιο), καθώς και η ισχυρή Ινδία, η οποία, παρά τις διαρκείς διαμάχες της με το γειτονικό Πακιστάν, εξελίχθηκε σε αξιόλογη ασιατική δύναμη υπό την ηγεσία του **Τζαβάχαρλαλ («Παντί») Νεχρού** και της κόρης του, **Ίντιρα Γκάντι**. Επιπλέον, στους κόλπους του Τρίτου Κόσμου αναπτύχθηκε το **Κίνημα των Αδεσμεύτων**, το οποίο συγκροτήθηκε επίσημα το 1961 στη Διάσκεψη του Βελιγραδίου. Οι Αδέσμευτοι δεν επιζητούσαν απλώς τη διατήρησή τους εκτός των δύο συνασπισμών, δυτικού και ανατολικού, αλλά μια ενεργητική ουδετερότητα στον Ψυχρό Πόλεμο, ώστε να επηρεάσουν, ως αυτόνομος παράγοντας, τη διεθνή σκηνή. Τα ισχυρότερα μέλη του Κινήματος των Αδεσμεύτων ήταν η Ινδία, η Αίγυπτος και η Γιουγκοσλαβία του **Τίτο**. Στο Κίνημα μετείχε και η Κύπρος. Η δραστηριότητα των Αδεσμεύτων έφερε στο προσκήνιο το ζήτημα της ανακατανομής των πόρων του πλανήτη και οδήγησε, τις δεκαετίες του 1970 και του 1980, σε έναν διάλογο Βορρά-Νότου, με σκοπό τη μείωση των ανισοτήτων. Πάντως, το Κίνημα των Αδεσμεύτων δε διέθετε επαρκή ισχύ ή και συνοχή, ώστε να επιτύχει τους φιλόδοξους στόχους του.

Ορισμένες από τις χώρες του Τρίτου Κόσμου γνώρισαν, από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, εντυπωσιακή οικονομική ανάπτυξη (Νότια Κορέα, Σιγκαπούρη, Ταϊβάν, Ινδία, Κίνα). Οι περισσότερες ωστόσο αντιμετώπισαν τεράστια οικονομικά προβλήματα, εσωτερικές διαμάχες (πολιτικές, φυλετικές ή εθνοτικές), λιμούς και εμφύλιους πολέμους. Το πρόβλημα της εξαθλίωσης και της αστάθειας στον Τρίτο Κόσμο παραμένει ακόμη μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις για το μέλλον της ανθρωπότητας.

εβραϊκής γιορτής της Σκηνοπηγίας (πόλεμος του «Γιομ Κιτούρ»). Το Ισραήλ κατάφερε να αποκρούσει την επίθεση χάρη και στον ανεφοδιασμό του από τις ΗΠΑ.

Επίσης, από τα μέσα της δεκαετίας του 1960, οι Παλαιστίνιοι ξεκίνησαν σειρά καταδρομικών επιχειρήσεων, με κύρια αιχμή την Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (ΟΑΠ) με ηγέτη τον Γιασέρ Αραφάτ. Ωστόσο, μία άλλη παλαιστινιακή τρομοκρατική οργάνωση, ο «Μαύρος Σεπτέμβρης» ανέλαβε και εκτέλεσε 11 Ισραηλινούς αθλητές κατά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του Μονάχου το 1972. Για να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο από την ΟΑΠ, το Ισραήλ εισέβαλε στον Λίβανο το 1982, ενέργεια που προκάλεσε έντονη αποδοκιμασία από τη διεθνή κοινότητα.

Στο μεταξύ, το 1978, μεσολάβησε μια προσπάθεια επίλυσης του Μεσανατολικού, όταν συνήφθησαν, υπό αμερικανική επίβλεψη, οι συμφωνίες του Καμπ Ντέιβιντ, δηλαδή Συνθήκη Ειρήνης μεταξύ Αιγύπτου και Ισραήλ (το οποίο αποχώρησε από τη Χερσόνησο του Σινά) και συμφωνία για τη δημιουργία παλαιστινιακής πολιτικής οντότητας. Ωστόσο, η ειρήνευση δεν επήλθε: αντίθετα μάλιστα, οι άλλες αραβικές χώρες κατήγγειλαν ως προδότη τον Αιγύπτιο πρόεδρο Ανουάρ Σαντάτ, ο οποίος δολοφονήθηκε το 1981. Στις δεκαετίες του 1980 και του 1990 σημειώθηκαν δύο μεγάλης έκτασης παλαιστινιακές εξεγέρσεις στα κατεχόμενα, ενώ και μία ακόμη απόπειρα επίλυσης του προβλήματος δεν οδήγησε σε ειρήνευση.

Ερωτήσεις

1. Να επισημάνετε τα αίτια της αποαποικιοποίησης.
2. Ποια ήταν η σημασία της κρίσης του Σουέζ για την εξέλιξη της διαδικασίας της αποαποικιοποίησης;
3. Ποιοι ήταν οι στόχοι του Κινήματος των Αδεσμεύτων και ποια τα κυριότερα μέλη του;

5. Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ: ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Ο Ρομπέρ Σουμάν (Robert Schuman) και ο Ζαν Μονέ (Jean Monnet), οι «πατέρες» της ιδέας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η αναζήτηση της δυτικοευρωπαϊκής ενότητας. Μετά το 1945 η Ευρώπη, διαιρεμένη και κυριαρχούμενη από τις δύο υπερδυνάμεις, καλούνταν να αναζητήσει μια νέα θέση στον κόσμο. Ήδη από τα χρόνια του πολέμου υψώνονταν φωνές που ζητούσαν μια νέα δημοκρατική ευρωπαϊκή συνεργασία μετά

την ήττα του φασισμού. Την επαύριο του πολέμου οι δυτικοευρωπαϊκές χώρες συνειδητοποιούσαν πλέον την ανάγκη να ξεπεράσουν τους εθνικιστικούς ανταγωνισμούς του παρελθόντος, που τόση καταστροφή είχαν φέρει σε ολόκληρη την ήπειρο κατά τη διάρκεια των δύο παγκόσμιων πολέμων. Τα γιγάντια προβλήματα της ανασυγκρότησης και της ανοικοδόμησης, καθώς και η ανάγκη για εδραίωση της δημοκρατίας απαιτούσαν μια συνεργασία που θα υπερέβαινε τα στενά εθνικά σύνορα. Εξάλλου, η επιτυχία του Σχεδίου Μάρσαλ κατέδειξε τα οφέλη της κοινής προσπάθειας. Τον Μάιο του 1949 ιδρύθηκε το **Συμβούλιο της Ευρώπης**, διεθνής οργανισμός που αποσκοπεί στην ανάδειξη της κοινής ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς και στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Βέβαια, στα τέλη της δεκαετίας του 1940, οι ιδέες της ευρωπαϊκής ενοποίησης/ολοκλήρωσης δεν είχαν ακόμη μορφοποιηθεί. Από τη μία πλευρά, βρισκόνταν οι υποστηρικτές της διακυβερνητικής συνεργασίας, η οποία απαντά στους κλασικούς διεθνείς οργανισμούς όπως ο ΟΗΕ ή το Συμβούλιο της Ευρώπης· ωστόσο, οι οργανισμοί αυτοί λειτουργούν με βάση την αρχή της ομοφωνίας και δεν μπορούν να λειτουργήσουν ως μοχλοί ενοποίησης. Από την άλλη πλευρά, διατυπωνόταν η ιδέα της άμεσης δημιουργίας μιας ευρωπαϊκής ομοσπονδίας· ωστόσο, δεν υπήρχαν ακόμη οι προϋποθέσεις της ενότητας και ιδιαίτερα μια κοινή ευρωπαϊκή οικονομία: αν αποτύγχανε μια τέτοια προσπάθεια, τότε όλη η σύλληψη της ευρωπαϊκής ενότητας θα κατέρρεε. Για την ευρωπαϊκή ενοποίηση η διακυβερνητική συνεργασία δεν ήταν αρκετή, αλλά και η άμεση ομοσπονδιοποίηση δεν ήταν εφικτή.

Υπήρχε όμως και μία τρίτη οδός: ο λεγόμενος «λειτουργισμός», που πρόσβευε ότι θα έπρεπε να ενοποιηθούν πρώτα ορισμένοι βασικοί τομείς της οικονομίας, ώστε να δημιουργηθούν οι πρακτικές προϋποθέσεις της ενότητας. Η διαδικασία αυτή θα συνέβαλε επιπλέον στην κατοχύρωση της ευρωπαϊκής ειρήνης. Μετά την επιτυχία σε αυτά τα πεδία θα ερχόταν στο μέλλον και η πολιτική ενότητα. Η αντίληψη αυτή τέθηκε σε εφαρμογή με τη δημιουργία των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Οι εκπρόσωποί της, όπως οι Γάλλοι **Ρομπέρ Σουμάν** και **Ζαν Μονέ**, ο Βέλγος **Πολ-Ανρί Σπάακ**, ο Γερμανός **Κόνραντ Αντενάουερ**, έμειναν στην ευρωπαϊκή μνήμη ως «πατέρες της Ευρώπης».

Η σύσταση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Η έναρξη της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης σημειώθηκε τον Μάιο του 1950, όταν ο Γάλλος υπουργός Εξωτερικών Ρομπέρ Σουμάν πρότεινε ένα σχέδιο που είχε εκπονηθεί από τον Ζαν Μονέ, υπεύθυνο του γαλλικού προγράμματος ανα-

Ένας από τους «πατέρες της Ευρώπης» αναφέρεται στο Σχέδιο Σουμάν: απόσπασμα από επιστολή του Ζαν Μονέ, που κυκλοφόρησε στο Συμβούλιο της Ευρώπης τον Ιούνιο του 1950.

«Οι προτάσεις Σουμάν είναι επαναστατικές ή δεν είναι τίποτα. Η θεμελιώδης τους αρχή είναι η παραχώρηση κυριαρχίας σ' έναν περιορισμένο αλλά αποφασιστικό τομέα. Κατά τη γνώμη μου, ένα σχέδιο που δεν ξεκινά από την αρχή αυτή δεν μπορεί να προσφέρει καμιά συνεισφορά χρήσιμη για τη λύση των μεγάλων προβλημάτων που μας πλήττουν. Η συνεργασία ανάμεσα στα έθνη, όσο κι αν είναι σημαντική, δε λύνει τίποτα. Αυτό που πρέπει να επιδιώκεται είναι η συνένωση συμφερόντων των ευρωπαϊκών λαών κι όχι απλώς η διατήρηση της ισορροπίας αυτών των συμφερόντων».

Jean Monnet, Απομνημονεύματα, Ροές, Αθήνα 1988, σ. 332.

Οι ηγέτες των έξι χωρών υπογράφουν τη Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, Ρώμη 1957.

συγκρότησης. Σύμφωνα με το **Σχέδιο Σουμάν**, θα δημιουργούνταν μία ανώτατη Αρχή που θα έλεγχε τις βιομηχανίες άνθρακα και χάλυβα της Γαλλίας, της Δυτικής Γερμανίας και όσων από τις άλλες χώρες ενδιαφέρονταν να μετάσχουν. Την πρόταση αποδέχτηκαν η Δυτική Γερμανία, η Ιταλία και οι χώρες της Μπενελούξ* (Βέλγιο, Ολλανδία, Λουξεμβούργο), και έτσι το 1952 συστάθηκε η *Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα* (ΕΚΑΧ). Με τον τρόπο αυτόν, ενοποιήθηκε ο πυρήνας της ευρωπαϊκής βαριάς βιομηχανίας, που τέθηκε υπό τον έλεγχο όχι των εθνικών κυβερνήσεων, αλλά μίας υπερεθνικής Αρχής. Η *υπερεθνικότητα*, δηλαδή η δυνατότητα της ΕΚΑΧ (αλλά και των άλλων Κοινοτήτων και της σημερινής Ευρωπαϊκής Ένωσης) να λαμβάνει αποφάσεις δεσμευτικές για τα κράτη-μέλη, είναι το στοιχείο που διαφοροποιεί τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης από τους άλλους διεθνείς οργανισμούς, οι οποίοι προωθούν την απλή διακυβερνητική συνεργασία.

Το 1954 απέτυχε μια νέα προσπάθεια για τη δημιουργία Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας. Ωστόσο, το 1955-56, συστάθηκε μία επιτροπή, υπό την προεδρία του Βέλγου πολιτικού Πολ-Ανρί Σπιάκ, για να εξετάσει τη δημιουργία ευρωπαϊκής κοινής αγοράς. Οι εργασίες της επιτροπής Σπιάκ απέφεραν καρπούς και στις 25 Μαρτίου 1957 υπογράφηκε η **Συνθήκη της Ρώμης**, που ίδρυε την **Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα** (ΕΟΚ), επικεντρωμένη στις βασικές ελευθερίες της διακίνησης προϊόντων, κεφαλαίων και ατόμων. Η Συνθήκη της Ρώμης κάνει ρητώς αναφορά σε μια «διαρκώς στενότερη ένωση» των ευρωπαϊκών λαών. Ιδρύθηκε επίσης η *Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας* (ΕΚΑΕ ή Ευρατόμ).

Η ΕΟΚ σημείωσε μεγάλη οικονομική επιτυχία από τα πρώτα χρόνια της ζωής της. Άλλωστε, η περίοδος από το 1950 έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970 ήταν μια εποχή αδιάκοπης οικονομικής ανάπτυξης για την Ευρώπη. Στην ΕΟΚ προσχώρησαν το 1973 η Βρετανία, η Ιρλανδία και η Δανία («βόρεια διεύρυνση»), η Ελλάδα το 1981, η Ισπανία και η Πορτογαλία το 1986 («νότια διεύρυνση»). Επίσης, ένα σημαντικό βήμα για την προώθηση της ενοποίησης έγινε το 1985, με την έγκριση της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης, που προέβλεπε στενότερη οικονομική και πολιτική ενότητα.

Οι στόχοι της ευρωπαϊκής ενοποίησης: απόσπασμα από το προοίμιο της Συνθήκης «περί Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας» (Ρώμη, 25 Μαρτίου 1957)

«Η Αυτού Μεγαλειότης ο Βασιλεύς των Βέλγων, ο Πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, ο Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας, ο Πρόεδρος της Ιταλικής Δημοκρατίας, η Αυτής Βασιλική Υψηλότης η Μεγάλη Δούκισσα του Λουξεμβούργου, η Αυτής Μεγαλειότης η Βασίλισσα των Κάτω Χωρών,

ΑΠΟΦΑΣΙΣΜΕΝΟΙ να θέσουν τις βάσεις μιας διαρκώς στενότερης ενώσεως των ευρωπαϊκών λαών,

ΑΠΟΦΑΣΙΣΜΕΝΟΙ να εξασφαλίσουν με κοινή δράση την οικονομική και κοινωνική πρόοδο των χωρών τους καταργώντας τους φραγμούς που διαιρούν την Ευρώπη,

ΘΕΤΟΝΤΑΣ ως κύριο σκοπό των προσπαθειών τους τη σταθερή βελτίωση των όρων διαβίωσης και απασχόλησής των λαών τους,

ΑΝΑΤΙΝΩΡΙΖΟΝΤΑΣ ότι η εξάλειψη των υφισταμένων εμποδίων απαιτεί συντονισμένη δράση για να εξασφαλισθεί σταθερότητα στην επέκταση της οικονομίας, ισορροπία στις συναλλαγές και ευθύτης στον ανταγωνισμό,

ΜΕΡΙΜΝΩΝΤΑΣ να ενισχύσουν την ενότητα των οικονομιών τους και να προωθήσουν την αρμονική τους ανάπτυξη, μειώνοντας τις υφιστάμενες ανισότητες μεταξύ των διαφόρων περιοχών και την καθυστέρηση των λιγότερο ευνοημένων,

ΕΠΙΘΥΜΩΝΤΑΣ να συμβάλουν, ασκώντας κοινή εμπορική πολιτική, στην προοδευτική κατάργηση των περιορισμών στις διεθνείς συναλλαγές,

ΠΡΟΤΙΘΕΜΕΝΟΙ να εδραιώσουν την αλληλεγγύη που συνδέει την Ευρώπη με τις υπερχωρικές χώρες και επιθυμώντας να εξασφαλίσουν την ανάπτυξη της ευημερίας

τους σύμφωνα με τις αρχές του Χάρτου των Ηνωμένων Εθνών, ΑΠΟΦΑΣΙΣΜΕΝΟΙ να παγιώσουν, με τη συνένωση των οικονομικών τους δυνάμεων, τη διαφύλαξη της ειρήνης και της ελευθερίας και καλώντας τους άλλους λαούς της Ευρώπης που συμμερίζονται τα ιδεώδη τους να συμμετάσχουν στην προσπάθειά τους,

ΑΠΕΦΑΣΙΣΑΝ ...».

Επίσημη ελληνική μετάφραση, όπως παρατίθεται στον Νόμο 945 της 10/27.7.1979, Περί κυρώσεως της Συνθήκης Προσχώρησης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες.

Τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

1. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Πρόκειται για το εκτελεστικό όργανο της Ε.Ε.

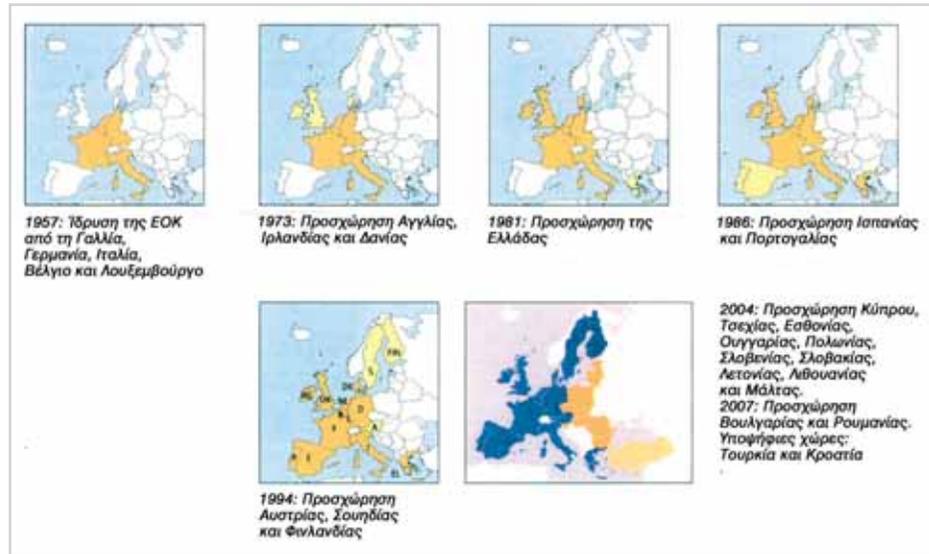
2. Τα Συμβούλια Υπουργών, διασκεύει των αρμόδιων υπουργών των κρατών-μελών ανά τομέα.

3. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, δηλαδή η διάσκεψη κορυφής των αρχηγών των κυβερνήσεων και του προέδρου της Επιτροπής.

4. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, που εφαρμόζει το Δίκαιο της Ένωσης.

5. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, η πρώτη κοινή ευρωπαϊκή Βουλή, απαρτίζεται από εκλεγμένους αντιπροσώπους των λαών των κρατών-μελών, αλλά δε διαθέτει ακόμη μεγάλες εξουσίες.

6. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, που ιδρύθηκε το 1999, για να διαχειριστεί την Οικονομική και Νομισματική Ένωση της Ευρώπης (ΟΝΕ).

Το 1957, με τη Συνθήκη της Ρώμης, ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), στην οποία η χώρα μας προσχώρησε επίσημα το 1981. Το 1992, με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, όπως αυτή συμπληρώθηκε με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.), στη θέση της ΕΟΚ. Σήμερα η Ε.Ε. αριθμεί 25 κράτη-μέλη.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση. Μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου έγιναν νέες προσπάθειες εμβάθυνσης και διεύρυνσης. Το 1992 υπογράφηκε η **Συνθήκη του Μάαστριχτ**, που προέβλεπε τη μετεξέλιξη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στη σημερινή **Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.)**, καθώς και τη σύσταση της **Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης** της Ευρώπης (ΟΝΕ), που θα απέφερε τη δημιουργία κοινού νομίσματος. Το 1994 στην Ευρωπαϊκή Ένωση προσχώρησαν η Σουηδία, η Φινλανδία και η Αυστρία, ενώ επιμέρους αλλαγές στην εσωτερική λειτουργία της Ε.Ε. έγιναν με τις **Συνθήκες του Άμστερνταμ** το 1997 και της **Νίκαιας** το 1999. Το 2001 τέθηκε σε ισχύ το νέο νόμισμα, το **ευρώ**, ενώ το 2004 στην Ε.Ε. εντάχθηκαν δέκα νέα μέλη, κυρίως από τον χώρο της παλαιάς Ανατολικής Ευρώπης, αλλά και η Κύπρος. Το 2007 προσχώρησαν επίσης η Βουλγαρία και η Ρουμανία.

Παρά τα προβλήματα που κατά καιρούς εμφανίστηκαν στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης, η Ε.Ε. και η αρχή της υπερεθνικότητας εκπροσωπούν μια επανάσταση στις διεθνείς σχέσεις, καθώς και μια ελπιδοφόρα αλλαγή του ρου της ευρωπαϊκής ιστορίας, μακριά από τις εθνικιστικές αντιπαλότητες του παρελθόντος και προς την κατεύθυνση της ενότητας. Η ενοποιητική διαδικασία κατοχυρώνει τη δημοκρατία, επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, επιτρέπει την άμβλυνση των περιφερειακών ανισοτήτων και δίνει στην Ευρώπη μια αυξημένη επιρροή στις διεθνείς σχέσεις. Ωστόσο, η ένωση της Ευρώπης δεν έχει ακόμη επιτευχθεί και αποτελεί ένα ζητούμενο για το μέλλον.

Ερωτήσεις

1. Να επισημάνετε τα αίτια για την ανάπτυξη του κινήματος της ευρωπαϊκής ενοποίησης.
2. Τι είναι η υπερεθνική συνεργασία; Σε τι διαφέρει από τη συνεργασία στο πλαίσιο των κλασικών διακρατικών διεθνών οργανισμών;
3. Ποια είναι τα όργανα της Ε.Ε.;

6. Η ΕΛΛΑΔΑ ΕΩΣ ΤΟ 1974

Το ανορθωτικό έργο των κυβερνήσεων 1950-1967. Κατά τη δεκαετία του 1940 η Ελλάδα είχε γνωρίσει πόλεμο, τριπλή ξένη κατοχή, πείνα, υπερπληθωρισμό και εμφύλιο σπαραγμό. Μετά το 1949 ήταν απαραίτητο να υπάρξει πρώτα ανοικοδόμηση (δηλ. αποκατάσταση των υλικών ζημιών που είχαν προκληθεί κατά την προηγούμενη δεκαετία) και κατόπιν οικονομική ανάπτυξη, η οποία θα διασφάλιζε την άνοδο του βιοτικού επιπέδου του λαού. Οι εκλογές του 1950 και του 1951 έφεραν στην εξουσία τον συνασπισμό της *Εθνικής Προοδευτικής Ένωσης Κέντρου* (ΕΠΕΚ), με αρχηγό τον στρατηγό **Νικόλαο Πλαστήρα**, και του *Κόμματος των Φιλελευθέρων*, με αρχηγό τον **Σοφοκλή Βενιζέλο**, γιο του Ελευθερίου Βενιζέλου.

Σημαντικό έργο επιτελέστηκε στον οικονομικό τομέα, ιδίως το 1952, όταν υπουργός Συντονισμού ήταν ο Γεώργιος Καρτάλης. Επίσης, το 1952 εγκρίθηκε νέο Σύνταγμα, χωρίς όμως να καταργηθούν πολλά από τα «έκτακτα μέτρα» της περιόδου του Εμφύλιου Πολέμου. Το ίδιο έτος εκτελέστηκαν το ηγετικό στέλεχος του ΚΚΕ **Νίκος Μπελογιάννης** και συνεργάτες του. Στην εξωτερική πολιτική οι κυβερνήσεις Πλαστήρα-Βενιζέλου σημείωσαν μεγάλη επιτυχία, εξασφαλίζοντας την ένταξη της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ, τον Φεβρουάριο του 1952.

Στις εκλογές του Νοεμβρίου 1952 επικράτησε το κόμμα του *Ελληνικού Συναγερμού*, υπό τον στρατάρχη **Αλέξανδρο Παπάγο**. Την άνοιξη του 1953 η κυβέρνηση, με πρωτοβουλία του υπουργού Συντονισμού **Σπύρου Μαρκεζίνη**, προχώρησε στην υποτίμηση της δραχμής (κατά 100%) και έλαβε μια σειρά οικονομικών μέτρων, τα οποία εγκαινίασαν το πέρασμα στην ανάπτυξη. Ωστόσο, ο Συναγερμός αντιμετώπισε σοβαρά προβλήματα συνοχής, ενώ ο Παπάγος πέθανε στις αρχές Οκτωβρίου 1955, σε μία στιγμή κατά την οποία είχε σημειωθεί σοβαρή κρίση στο Κυπριακό Πρόβλημα και στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Κατόπιν, ο βασιλιάς Παύλος κάλεσε τον υπουργό Δημοσίων Έργων **Κωνσταντίνο Καραμανλή** να σχηματίσει κυβέρνηση.

Ο Καραμανλής ίδρυσε ένα νέο κόμμα, την *Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση* (ΕΡΕ), και παρέμεινε στην εξουσία για οκτώ χρόνια, έως το 1963. Κατά την περίοδο αυτή σημειώθηκε ραγδαία οικονομική ανάπτυξη και πραγματοποιήθηκαν μεγάλα έργα στους τομείς της γεωργίας, στη βελτίωση του οδικού δικτύου, στον τουρισμό, καθώς και στη βιομηχανία. Το 1955-63 η Ελλάδα είχε τους ταχύτερους ρυθμούς ανάπτυξης από όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, με εξαίρεση τη Δυτική Γερμανία. Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής προωθήθηκε η επίλυση του Κυπριακού, το 1959, με τη δημιουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας. Κυρίως αναζητήθηκε ένας μακροπρόθεσμος προσανατολισμός για την ελληνική οικονομία και κοινωνία, μέσω της σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ.

Η συμφωνία για τη Σύνδεση της Ελλάδας υπογράφηκε στην Αθήνα στις 9 Ιουλίου 1961 και προέβλεπε τη μελλοντική πλήρη ένταξη της χώρας στην Κοινότητα. Σύμφωνα με τους εμπνευστές της πολιτικής αυτής, η σύνδεση με την ΕΟΚ θα επέφερε την οργανική ενσωμάτωση της Ελλάδας στο δυτικοευρωπαϊκό οικονομικό και πολιτικό σύστημα, θα σταθεροποιούσε τη δημοκρατία, θα ενίσχυε την οικονομική ανάπτυξη της χώρας και, τέλος, θα την ισχυροποιούσε στο διεθνές πεδίο. Η Ελλάδα ήταν το πρώτο ευρωπαϊκό κράτος, πλην των αρχικών έξι, που αναγνώρισε τη δυναμική της ευρωπαϊκής ενοποίησης και επιζήτησε τη συμμετοχή του σε αυτήν.

Οπωσδήποτε όμως εξακολουθούσαν να υπάρχουν σημαντικά προβλήματα. Ένα σημαντικό μέρος του ανθρώπινου δυναμικού της χώρας μετανάστευε κυρίως σε δυτικοευρωπαϊκές χώρες. Οι πληγές του Εμφύλιου Πολέμου

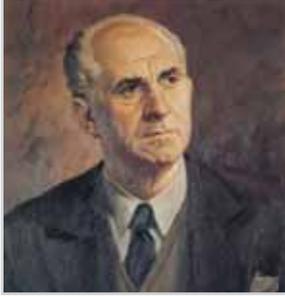
Ο πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής, σε ομιλία του προς τους αντιπροσώπους των έξι κρατών-μελών της ΕΟΚ, αμέσως μετά την υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης, στις 9 Ιουλίου 1961, εξηγεί τους λόγους για τους οποίους τάσσεται η Ελλάδα υπέρ της ευρωπαϊκής ενοποίησης:

«Εις την συνειδησιν των Ελλήνων, η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότης δεν συνιστά απλώς μίαν οικονομικήν κοινοπραξίαν, αλλά αποτελεί οντότητα με ευρύτεραν πολιτικήν αποστολήν και σημασίαν. Εάν πρώτοι επιδιώξαμεν την μετά της Κοινότητος Σύνδεσιν μας, επράξαμεν τούτο εμπνεόμενοι από την πίστιν ότι η οικονομική ενοποίησης της Ευρώπης θα οδηγήσῃ εις την ουσιαστικήν ευρωπαϊκήν ενότητα και δι' αυτής εις την ενίσχυσιν της δημοκρατίας και της ειρήνης εις ολόκληρον τον κόσμον.

Οι ευρωπαϊκοί λαοί επλήρωσαν ακριβά εις αίμα και εις καταστροφάς τους εθνικούς και οικονομικούς ανταγωνισμούς των. Εχρειάσθησαν δοκιμασίαι αιώνων διά να συνειδητοποιήσουν την αλήθειαν ότι ουχί διά της κυριαρχίας του ενός επί των άλλων, αλλά διά της ισοτίμου συνεργασίας και της ενεργού αλληλεγγύης είναι δυνατόν να ασφαλισθεί η επιβίωσις και η ευημερία της Ευρώπης. Την οδόν αυτήν, η οποία απετέλεσε το μέγιστον μάθημα της ιστορίας του αιώνος μας, ηκολούθησαν αι χώραι αι συμπήξασαι την Ε-ΟΚ».

Ένας Έλληνας διανοούμενος γράφει, το 1958, για τη συμμετοχή της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή ενοποίηση:

«Όταν λέμε πως είμαστε Ευρωπαίοι, δεν εννοούμε, απλώς και μόνο, ότι συμβαίνει να κατοικούμε στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Εννοούμε κάτι βαθύτερο: ότι η παράδοσή μας, ο χαρακτήρας μας, η νοοτροπία μας, ολόκληρη η συλλογική υπόστασή μας έχουν σχηματιστεί από τα

Γεώργιος Παπανδρέου

ίδια βασικά στοιχεία που συνθέτουν τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Η αρχαία σκέψη γεννήθηκε στον τόπο μας, διατηρήθηκε ζωντανή στο Ελληνικό Βυζάντιο και, κατά μέγιστο μέρος, μεταβιβάστηκε στη Δυτική Ευρώπη [από] τους λογίους μας της Αναγέννησης. Όσον αφορά τα δύο άλλα κύρια συνθετικά του ευρωπαϊκού πνεύματος, που μας ήρθαν το ένα από τη Ρώμη και το άλλο από την Ιουδαία, ρίζωσαν στην Ελλάδα πριν από δύο χιλιετηρίδες, αφομοιώθηκαν βαθύτατα και καλλιεργήθηκαν και πλουτίστηκαν εδώ όσον ίσως πουθενά αλλού. Παράλληλα προς την κλασική των παιδεία, το πνεύμα των πατέρων της εκκλησίας και η επεξεργασία του ρωμαϊκού δικαίου από τους βυζαντινούς νομικούς συνέβαλαν ανυπολόγιστα στη διαμόρφωση της Ευρώπης των νεωτέρων χρόνων.

Όστε δεν είναι δυνατό να νοηθεί η Ευρώπη σαν κάτι έξω από εμάς. Ευρώπη γησιότητα είμαστε κι εμείς. Η Ευρώπη είναι το μεγάλο σπίτι μας, σπίτι που πολύ δουλέψαμε, στο παρελθόν, για να στηθεί. Εκεί είναι φυσικό να ενταχθούμε, γιατί εκεί βρίσκουμε κοινότητα πολιτιστικών παραδόσεων, συγγένειες του πνεύματος και του χαρακτήρα, δυνατότητες για μια βαθύτερη συνεννόηση, εκεί ως έθνος έχουμε σημασία και ιστορικά δικαιώματα, ενώ έξω από εκεί, όπου αλλού κι αν πάμε, θα είμαστε ξεριζωμένοι και χαμένοι.

δεν είχαν επουλωθεί και συχνές ήταν οι καταγγελίες του κόμματος της ΕΔΑ (Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά) για διακρίσεις σε βάρος της. Μάλιστα, τον Μάιο του 1963, μια παρακρατική οργάνωση*, χωρίς άμεση ή έμμεση ανάμειξη της κυβέρνησης, δολοφόνησε στη Θεσσαλονίκη τον βουλευτή της ΕΔΑ **Γρηγόρη Λαμπράκη**. Τέλος, το πολιτικό σύστημα έδειχνε ανίκανο να μεταρρυθμιστεί: μία πρόταση του Καραμανλή για αναθεώρηση του Συντάγματος, το 1963, δεν απέφερε καρπούς, αφού τον Ιούνιο του έτους αυτού ο πρωθυπουργός εξαναγκάστηκε σε παραίτηση από τον βασιλιά Παύλο.

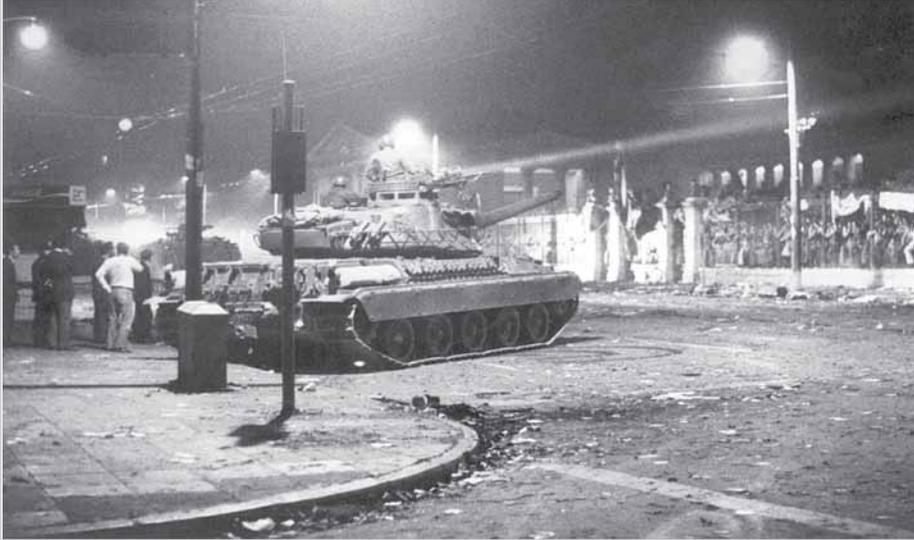
Στις εκλογές του Νοεμβρίου 1963 και του Φεβρουαρίου 1964 επικράτησε το κόμμα της Ένωσης Κέντρου, που σχημάτισε κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον **Γεώργιο Παπανδρέου**. Η κυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου προσπάθησε, στο λίγο χρονικό διάστημα που έμεινε στην εξουσία, να εκδημοκρατίσει περαιτέρω την Ελλάδα, ενώ πραγματοποίησε και σημαντική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

Στα επόμενα χρόνια εντάθηκε η πολιτική κρίση και τα πολιτικά πάθη αναζωπυρώθηκαν. Η κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου ανατράπηκε μετά από αντισυνταγματική παρέμβαση του νέου βασιλιά Κωνσταντίνου Β', τον Ιούλιο του 1965· κυβέρνηση σχημάτισαν πρώην βουλευτές της Ένωσης Κέντρου, που έμειναν γνωστοί ως «αποστάτες». Η πολιτική κρίση συνεχίστηκε με αμείωτη ένταση, έως ότου την 21η Απριλίου 1967 συνωμότες αξιωματικοί κατέλυσαν το δημοκρατικό πολίτευμα, επιβάλλοντας δικτατορία.

Η δικτατορία των συνταγματαρχών, 1967-1974. Η δικτατορία βρισκόταν υπό την ηγεσία των συνταγματαρχών Γεωργίου Παπαδόπουλου και Νικολάου Μακαρέζου και του ταξίαρχου Στυλιανού Παττακού. Σε σύντομο χρονικό διάστημα οι δικτάτορες απέκτησαν τον έλεγχο του κρατικού μηχανισμού και του στρατού. Καταπατώντας τα δημοκρατικά δικαιώματα των πολιτών, η δικτατορία αποτέλεσε μια οδυνηρή περίοδο της ελληνικής ιστορίας. Επίσης, η χώρα απομονώθηκε διεθνώς, ιδίως στην Ευρώπη: η σύνδεση με την ΕΟΚ «πάγωσε» και η Ελλάδα εκδιώχτηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Μόνον οι ΗΠΑ εξακολουθούσαν να τηρούν μια στάση ανοχής προς τους δικτάτορες. Αυτό προκάλεσε την αντίδραση του ελληνικού λαού, που απέδωσε στις ΗΠΑ την επιβολή και την επιβίωση του τυραννικού καθεστώτος.

Οι φοιτητές πρωτοστάτησαν στον αντιδικτατορικό αγώνα. Η μαζική κατάληψη της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, στις 22 Φεβρουαρίου 1973, βρήκε εντυπωσιακή λαϊκή ανταπόκριση. Στη φωτογραφία, φοιτητές στην ταραύσα της Νομικής διαδηλώνουν κατά της δικτατορίας.

Το άρμα μάχης λίγο πριν παραβιάσει την πύλη του Πολυτεχνείου. Η εξέγερση του Πολυτεχνείου (14-17 Νοεμβρίου 1973), αποκορύφωμα των λαϊκών κινητοποιήσεων κατά του δικτατορικού καθεστώτος, και η βίαιη καταστολή της αποτέλεσαν σύμβολο στον αγώνα για την εδραίωση της δημοκρατίας. Τις πρώτες μεταμεσονύκτιες ώρες της 17ης Νοεμβρίου ένα άρμα μάχης γκρέμισε την κεντρική πύλη του Πολυτεχνείου και έδωσε το σύνθημα για έφοδο στρατιωτικών και αστυνομικών δυνάμεων στο εσωτερικό του. Οι συμπλοκές που ακολούθησαν στον χώρο του ιδρύματος, αλλά και στις γύρω περιοχές τις επόμενες ώρες και την άλλη ημέρα έγραψαν τον αιματηρό επίλογο της εξέγερσης.

Ο ελληνικός πολιτικός κόσμος αντιτάχθηκε έντονα και αντιστάθηκε στη δικτατορία, με πρωτοστάτες τον Γεώργιο Παπανδρέου (η κηδεία του, το 1968, μετατράπηκε σε συλλαλητήριο κατά του καθεστώτος), τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο, τον Γεώργιο Μαύρο, τον Γεώργιο Ράλλη. Ο Καραμανλής, αυτοεξόριστος στο Παρίσι, κατήγγειλε τη δικτατορία. Στο εξωτερικό, επίσης, ανέπτυξαν αντιστασιακή δράση ο Ανδρέας Παπανδρέου (αρχηγός του ΠΑΚ), ο συνθέτης Μίκης Θεοδωράκης, η Μελίνα Μερκούρη. Από τις πράξεις αντίστασης στο εσωτερικό ξεχωρίζει η απόπειρα του Αλέκου Παναγούλη να σκοτώσει τον δικτάτορα Γεώργιο Παπαδόπουλο· ο Παναγούλης συνελήφθη και βασανίστηκε άγρια. Τον Μάιο του 1973 απέτυχε προσπάθεια του Πολεμικού Ναυτικού να ανατρέψει τους δικτάτορες. Κορύφωση του αντιστασιακού ρεύματος αποτέλεσαν οι φοιτητικές εξεγέρσεις της Νομικής Σχολής στην Αθήνα, τον Φεβρουάριο του 1973, και του Πολυτεχνείου, τον Νοέμβριο του ίδιου έτους. Η εξέγερση του Πολυτεχνείου κατεστάλη από στρατιωτικές δυνάμεις τη νύχτα της 17ης Νοεμβρίου 1973: πολλοί πολίτες βρήκαν τον θάνατο, ενώ άλλοι συνελήφθησαν και υπέστησαν βασανισμούς.

Στις 25 Νοεμβρίου 1973 ο ταξίαρχος Δημήτριος Ιωαννίδης, με νέο πραξικόπημα, εγκαθίδρυσε το δικό του, ακόμη σκληρότερο, δικτατορικό καθεστώς. Τον Ιούλιο του 1974 ο Ιωαννίδης προσπάθησε να ανατρέψει τον πρόεδρο Μακάριο στην Κύπρο. Ακολούθησε η τουρκική εισβολή στη Μεγαλόνησο, ύστερα από την οποία η δικτατορία κατέρρευσε και οι αρχηγοί των ενόπλων δυνάμεων κάλεσαν τον Κων. Καραμανλή να αναλάβει την εξουσία.

Ερωτήσεις

1. Ποια ήταν η επιρροή της έξαψης των πολιτικών παθών στην ελληνική πολιτική ιστορία από το 1945 έως το 1967;
2. Αναφέρετε τους βασικούς άξονες της αντίστασης στη δικτατορία.

Δεν μπορεί να φανταστεί κανείς την Ευρώπη δίχως την Ελλάδα και δίχως το δίδαγμα και τον θρύλο της Ελλάδος. Αυτό όλη η Ευρώπη το ξέρει και το παραδέχεται και θα ήταν για μας, αληθινά, μια εκδήλωση απίθανου ομαδικού παραλογισμού να το αγνοήσουμε και να παραγνωρίσουμε τα ηθικά ωφέληματα που προσπορίζει στον τόπο μας το γεγονός αυτό. Αλλά, από την άλλη μεριά, κι η Ελλάδα δεν βλέπει κανείς πώς θα κατόρθωνε να έχει κάποιαν υπόσταση σαν εθνική και πολιτιστική μονάδα, αν χωριζότανε από τον ευρωπαϊκό κορμό».

Γιώργος Θεοτοκάς, Στοχασμοί και θέσεις: πολιτικά κείμενα, 1925-1966, τ. Β', 1950-1966, επιμ. Νίκος Κ. Αλιβιζάτος και Μιχάλης Τσαπόγας, Εστία, Αθήνα 1996, σ. 823-824.

Η 21η Απριλίου 1967 - Η εμπειρία του Ηλία Ηλιού

«Του ζήτησα να μου πει για τη σύλληψή του και την κακομεταχείριση που του επιφύλαξαν – αν βέβαια τον κακομεταχειρίστηκαν. Είπε ότι δεν νόμιζε ότι ήταν σπουδαίο να μιλήσουμε για την προσωπική του εμπειρία, όσο επώδυνη και αν ήταν. Καθώς όμως επέμενα, μου μίλησε για την πρώτη βραδιά της σύλληψής του. Ο ίδιος, μαζί με άλλους 6.000 που συνελήφθησαν εκείνη τη νύχτα, κρατήθηκε σε ένα γήπεδο. Οι φρουροί τους (λίγοι σε σύγκριση με τους συλληφθέντες) ήταν πολύ νευρικοί και πολύ φοβισμένοι. Φαίνεται, μάλλον, ότι κάποιος από αυτούς έριξε την ιδέα ότι θα βοηθούσε να κρατήσουν το πλήθος υπό έλεγχο, αν χτυπούσαν κάποιον σημαντικό. Έτσι τον "εκακοποίησαν". Τον κακομεταχειρίστηκαν αρκετά, προκειμένου να ελέγξουν το πλήθος».

Θεόδωρος Α. Κουλουμπής, ... 71 ... 74: Σημειώσεις ενός πανεπιστημιακού, μτφρ. Νικηφόρος Σταματάκης, Πατάκης, Αθήνα 2002, σ. 121.

7. Η ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ ΚΑΙ Η ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΕΝΩΜΕΝΗ ΕΥΡΩΠΗ

Το πολιτικό κλίμα μετά την πώση της δικτατορίας. Σχόλια και ελπίδες που διατυπώνει ο Τύπος.

• «Η ορκωμοσία πολιτικής Κυβερνήσεως ελπίζεται ότι θα αποτελέσει απαρχή επανόδου σε συνταγματική τάξη, ύστερα από την παρένθεση επτάμισι περίπου ετών αποτυχημένων πειραματισμών και παρεκκλίσεων. Και λογίζεται βέβαια μόνον σαν απαρχή, γιατί η συνταγματική τάξη συνδέεται άρρηκτα με διενέργεια ελευθέρων εκλογών, αίτημα που δεν έπαυσαν να προβάλλουν οι δημοκρατικά σκεπτόμενοι Έλληνες».

Εφημερίδα *Το Βήμα*, φύλλο 24ης Ιουλίου 1974.

• «Η διακυβέρνηση της χώρας ανετέθη στους πολιτικούς, εκλήθη ο Καραμανλής, ήλθε, ωρκίσθηκε πρωθυπουργός και ανέλαβε την εξουσία. Μαζί με την αλλαγή και τον Καραμανλή ήλθε ο άνεμος της δημοκρατίας, το χαμόγελο – ο ξέφρενος παλλαϊκός πανηγυρισμός».

Εφημερίδα *Απογευματινή*, φύλλο 24ης Ιουλίου 1974.

• «Προσευχηθείτε για μένα, είπε φεύγοντας από το Παρίσι ο κ. Κωνσταντίνος Καραμανλής. Προσευχόμεθα. Και του ευχόμεθα από το βάθος της καρδιάς μας να επιτύχη. Γνωρίζομεν τις αρετές του. Όπως και τις αδυναμίες του. Αλλά γνωρίζομεν επίσης ότι ο τόπος δεν έχει άλλα περιθώρια ανοχής και αντοχής. Βεβαίως δεν περιμένει θαύματα από έναν άνθρωπο. Ούτε και έχει αυταπάτες. Αν χθες τον υποδέχθηκε σαν ημίθεο, ήταν γιατί πίστευε πως γίνονταν το πρώτο μεγάλο βήμα στον δύσκολο δρόμο της ανορθώσεως του τόπου. Το επόμενο βήμα θα πρέπει να είναι η πλαισίωσή του από όλες τις πολιτικές δυνάμεις, καινούργιες και παλιές, που αντιτάθηκαν στη δικτατορία, για να οδηγήσουν τον τόπο στις ελεύθερες εκλογές».

Εφημερίδα *Αθηναϊκή*, φύλλο 24ης Ιουλίου 1974.

Διάγγελμα του πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή στις 25 Ιουλίου 1974, αμέσως μετά την ορκωμοσία του πρώτου κλιμακίου της κυβέρνησης εθνικής ενότητας

«Ελληνίδες, Έλληνες,

Αναλαμβάνω την ευθύνη της διακυβερνήσεως της χώρας υπό συνθήκας κρίσιμους και δι' αυτήν και δι' ολόκληρον τον Ελληνισμόν. Με στηρίζει όμως η πεποίθησις ότι και αι μεγαλύτεραι δυσχέρειαι ημπορούν να αντιμετωπισθούν με την επιστράτευσιν όλων των δυνάμεων και των αρετών του Έθνους.

Προς τούτο, απευθύνομαι προς όλους σας και ιδιαίτερα προς την νεολαίαν και τας Ενόπλους Δυνάμεις της χώρας, με πρωτοβουλία των οποίων ήνοιξεν ο δρόμος προς την ομαλότητα. Και σας ζητώ να εξαρθητε εις το ύψος των περιστάσεων. Η ομόνοια, η σύμπνοια, η συναδέλφωσις λαού και στρατού, αποτελούν εθνικήν επιταγήν. Είναι επίσης αυτήν την ώραν εθνική επιταγή η σωφροσύνη, η ψυχραιμία, η συνειδητοποίησις των ευθυνών.

Η κυβέρνησις, ο σχηματισμός της οποίας ολοκληρώνεται αύριον, έχει πρώτον και υπέρτατον χρέος να αντιμετωπίση όλους τους εξωτερικούς κινδύνους που επεσωρεύθησαν από τα πρόσφατα, δραματικά γεγονότα. Την ώραν αυτήν η σκέψις μου στρέφεται πρωτίστως προς την δοκιμαζομένην Μεγαλόνησον, της οποίας την ανεξαρτησίαν και ακεραιότητα θα προσσπίσωμεν δι' όλων μας των δυνάμεων με σταθερότητα και με πίστιν εις τας αρχάς του δικαίου και τας παραδόσεις της Ιστορίας μας.

Εις την εθνικήν αυτήν αποστολήν θα αφιερώση η κυβέρνησις εις πρώτον στάδιον τας δυνάμεις της. Διά τούτο δεν έχει ούτε κομματικών ούτε πολιτικών χαρακτήρα. Έχει χαρακτήρα σαφώς εθνικόν. Όταν, συν θεώ –και θέλω να ελπίζω συντομότατα– θα έχει αντιμετωπισθεί το εθνικόν θέμα, που συνταράσσει ολό-

Η Μεταπολίτευση. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής ανέλαβε την εξουσία τη νύχτα της 23ης προς 24η Ιουλίου 1974 και ξεκίνησε τη διαδικασία που αποκλήθηκε «Μεταπολίτευση», όρος που περιγράφει τη μετάβαση από τη δικτατορία σε ένα σύγχρονο, ευρωπαϊκό δημοκρατικό καθεστώς. Το εγχείρημα παρουσίαζε μεγάλες δυσκολίες: στο εσωτερικό ο στρατός ελεγχόταν σε μεγάλο βαθμό από τους νοσταλγούς της δικτατορίας, έτοιμους να ανατρέψουν τη νέα κυβέρνηση. Παράλληλα, στο εξωτερικό, ο Καραμανλής έπρεπε να αντιμετωπίσει την τεράστια κρίση που είχε προκληθεί από την τουρκική εισβολή στην Κύπρο και από τη διατύπωση τουρκικών διεκδικήσεων στον χώρο του Αιγαίου και κυρίως στο ζήτημα της υφαλοκρηπίδας* (δηλαδή του βυθού της θάλασσας και του υπεδάφους του, πέραν των χωρικών υδάτων). Μάλιστα, μετά τη δεύτερη φάση της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο, τον Αύγουστο του 1974, ο Καραμανλής ανακοίνωσε την αποχώρηση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ.

Ο Καραμανλής σχημάτισε κυβέρνηση εθνικής ενότητας, με υπουργό Εξωτερικών τον κεντρώο ηγέτη Γεώργιο Μαύρο, και με ταχύτητα προχώρησε στην αποκατάσταση της δημοκρατικής ομαλότητας: αποκατέστησε τον πολιτικό έλεγχο στον στρατό και στη διοίκηση, νομιμοποίησε το ΚΚΕ και προετοίμασε εκλογές. Σύντομα ιδρύθηκαν νέα κόμματα: το **Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα** (ΠΑΣΟΚ) υπό τον Ανδρέα Παπανδρέου, η **Νέα Δημοκρατία** υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, η **Ένωση Κέντρου-Νέες Δυνάμεις** υπό τον Γεώργιο Μαύρο. Οι εκλογές έγιναν στις 17 Νοεμβρίου 1974, ακριβώς στην πρώτη επέτειο της εξέγερσης του Πολυτεχνείου, και νικήτρια από αυτές εξήλθε η Νέα Δημοκρατία. Ακολούθησε, τον Δεκέμβριο, δημοψήφισμα για τη μορφή του πολιτεύματος, στο οποίο επικράτησαν οι υποστηρικτές της αβασίλευτης δημοκρατίας και το οποίο επέλυσε, για πρώτη φορά με τρόπο οριστικό και μη αμφισβητήσιμο, το πολιτειακό ζήτημα*, που είχε προκαλέσει τόσα πάθη στην ελληνική ιστορία. Νέο Σύνταγμα εγκρίθηκε από τη Βουλή τον Ιούνιο του 1975 και Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκλέχτηκε ο Κωνσταντίνος Τσάτσος. Η επιτυχής, ταχεία και αναίμακτη αποκατάσταση της δημοκρατίας εντυπωσίασε τη διεθνή κοινή γνώμη. Μάλιστα ο διεθνής Τύπος αποκάλεσε τη διαδικασία αυτή «ελληνικό θαύμα».

Η Ελλάδα στην Ευρώπη. Η Νέα Δημοκρατία επικράτησε και πάλι στις εκλογές του 1977. Το 1980 ο Καραμανλής εκλέχτηκε Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Την ηγεσία της Νέας Δημοκρατίας και τη θέση του πρωθυπουργού ανέλαβε ο Γεώργιος Ράλλης. Στα χρόνια αυτά η Ελλάδα ανέπτυξε επίσης μια πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική: καλλιέργησε τις σχέσεις της με τους Άραβες και τον σοβιετικό συνασπισμό (ο Καραμανλής επισκέφτηκε τη Μόσχα και το Πεκίνο το 1979), ανέλαβε πρωτοβουλία για θεσμοθέτηση πολυμερούς βαλκανικής συνεργασίας, αντιμετώπισε το πρόβλημα των τουρκικών διεκδικήσεων στο Αιγαίο (μάλιστα οι δύο χώρες έφθασαν στα πρόθυρα του πολέμου το καλοκαίρι του 1976), διαμόρφωσε μια πιο ισόρροπη σχέση με τις ΗΠΑ. Η χώρα επανήλθε στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ το 1980.

Ωστόσο, η σημαντικότερη πρωτοβουλία αφορούσε την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ ως πλήρους μέλους. Οι στόχοι της χώρας αφορούσαν κυρίως το πολιτικό πεδίο: την οργανική ένταξη σε μια μεγάλη διεθνή συσσωμάτωση, την εξισορρόπηση των διεθνών σχέσεων της χώρας, αλλά και την εδραίωση του νεαρού δημοκρατικού πολιτεύματος μέσω της συμμετοχής σε μια Κοινότητα δημοκρατικών κρατών. Παράλληλα, στο οικονομικό πεδίο, με την ένταξη στην ΕΟΚ επιδιωκόταν ο αποτελεσματικότερος εκσυγχρονισμός της ελληνικής οικονομίας μέσα στο ευρωπαϊκό πλαίσιο. Οι διαπραγματεύσεις διήρκεσαν από το 1976 έως τον Δεκέμβριο του 1978. Την ελληνική ένταξη υποστήριξαν ο Γάλλος πρόεδρος **Βαλερύ Ζισκάρ ντ' Εσταίν** και ο Δυτικογερμανός

κληρον τον Ελληνισμό, η κυβέρνηση, ενισχυόμενη με τις νέες δυνάμεις, θα ασχοληθή με τα πιεστικότερα προβλήματα του τόπου. Και το κυριώτερον εξ αυτών είναι η ταχεία χάραξη της διαδικασίας που θα οδηγήσει στην θεμελίωσιν μιας πραγματικής και προοδευτικής δημοκρατίας, στο πλαίσιο της οποίας θα έχουν θέση όλοι οι Έλληνες.

Εις την ζωήν όλων των Εθνών υπάρχουν στιγμαί που επιβάλλουν έξαρσιν ηθικήν και εθνικήν. Είναι αι στιγμαί εκείναι κατά τας οποίας ένας λαός, απογοητευμένος από το πρόσφατον και απώτερον παρελθόν, αναζητεί με αγωνίαν τον δρόμον του. Και τας στιγμάς αυτές ακριβώς ζη σήμερον η χώρα μας.

Το στάδιον που μεσολαβεί μεταξύ της δικτατορίας και της πλήρους αποκαταστάσεως της δημοκρατίας είναι πάντοτε κρίσιμον. Για να αξιοποιηθεί ωφέλιμα, χρειάζεται πολιτική ωριμότης. Είμαι βέβαιος ότι οι Έλληνες και αι Ελληνίδες, μετά την οδυνηρήν δοκιμασίαν των τελευταίων ετών, θα αποδείξουν ότι κατέχουν την βασικήν αυτήν πολιτικήν αρετήν. Και ότι θα την ασκήσουν κατά τρόπον ώστε να διανοιγεί, αποφασιστικά πλέον, ο δρόμος για την ελευθερίαν, την δημοκρατίαν και την ευημερίαν του Έθνους».

Το Σύνταγμα της Ελλάδας, 1975/1986/2001

«Μέρος Πρώτο Βασικές Διατάξεις
Τμήμα Α'
Μορφή Πολιτεύματος

Άρθρο 1

1. Το πολίτευμα της Ελλάδας είναι Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία.
2. Θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία.
3. Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από τον Λαό, υπάρχουν υπέρ αυτού και του Έθνους και ασκούνται όπως ορίζει το Σύνταγμα.

Άρθρο 2

1. Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας.
2. Η Ελλάδα, ακολουθώντας τους γενικά αναγνωρισμένους κανόνες του διεθνούς δικαίου, επιδιώκει την εμπέδωση της ειρήνης, της δικαιοσύνης, καθώς και την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων μεταξύ των λαών και των κρατών».

Ο πρωθυπουργός της Ελλάδας Κ. Καραμανλής υπογράφει, στο Ζάππειο Μέγαρο, την Πράξη Προσχώρησης στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, πλαισιωμένος από τους Γ. Ράλλη, υπουργό Εξωτερικών, και Γ. Κοντογεώργη, υπουργό Άνευ Χαρτοφυλακίου, αρμόδιο για τις σχέσεις με τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες (28 Μαΐου 1979). Την 1η Ιανουαρίου 1981 η Ελλάδα έγινε επίσημα το δέκατο μέλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Απόσπασμα από την αγόρευση του πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου στη Βουλή σχετικά με την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης (Αύγουστος 1982)

«Ήλθε τώρα η ώρα, δίπλα στους ήρωες του 1821, να τοποθετήσουμε στην εθνική μας μνήμη ενωμένους αυτούς που έπεσαν το 1940-1944: τα στρατευμένα παιδιά του λαού, που έγραψαν σελίδες δόξας στον μεγάλο αμυντικό πόλεμο, πόλεμο στον οποίο τελικά οφείλεται η πτώση της ναζιστικής δικτατορίας, του ναζισμού· αυτούς επίσης που συνέχισαν τον αγώνα στα βουνά και στις πόλεις, φτιάχνοντας ένα μαζικό λαϊκό κίνημα με πολυβόλα και συλλαλητήρια με περιφρόνηση προς τον

Ανδρέας Παπανδρέου.

Κωνσταντίνος Κημήτης.

θάνατο, με πάθος για τη λευτεριά, με άμετρη αυτοθυσία, άνδρες και γυναίκες στην Πίνδο και στη Ρούμελη, στον Γοργοπόταμο, στην Αθήνα, στην Κοκκινιά, στο Χαϊδάρι, στην Καισαριανή, στα Καλάβρυτα, στο Δίστομο, στις πόλεις, στα χωριά, στην Ελλάδα, στη Μέση Ανατολή, στα γερμανικά στρατόπεδα.

Δεν είναι μόνο η πολιτική θέληση που καθοδηγεί το χρέος μας, δεν είναι μόνο η ανάγκη να φανούμε συνεπείς προς τις υποσχέσεις μας, είναι κυρίως η ηθική επιταγή να αποδώσουμε στον Ελληνικό Λαό ένα μεγάλο ακόμα σύμβολο θυσιών και αγώνων που του ανήκει, ένα σύμβολο εθνικής ενότητας απαραίτητης, όσο ποτέ άλλοτε, για έναν Λαό που αγωνίζεται να κατοχυρώσει την εθνική του ανεξαρτησία και να περιφρουρήσει την εδαφική του ακεραιότητα».

καγκελάριος **Χέλμουτ Σμιτ**. Η Συνθήκη Προσχώρησης της Ελλάδας στην ΕΟΚ υπογράφηκε στο Ζάππειο Μέγαρο, στην Αθήνα, στις 28 Μαΐου 1979. Η Ελλάδα έγινε πλήρες μέλος της Κοινότητας την 1η Ιανουαρίου 1981.

Στις εκλογές του 1981 και του 1985 επικράτησε το ΠΑΣΟΚ υπό την ηγεσία του **Ανδρέα Παπανδρέου**. Η νέα κυβέρνηση επικέντρωσε τις προσπάθειές της σε ζητήματα κοινωνικά, όπως στη μεταρρύθμιση του Οικογενειακού Δικαίου που επέφερε την εξίσωση και νομικά των δύο φύλων, στη δημιουργία του **Εθνικού Συστήματος Υγείας**, στην αναγνώριση της **Εθνικής Αντίστασης** και στην αναδιανομή του εθνικού εισοδήματος. Η επέκταση των δημόσιων δαπανών αντιμετωπίστηκε με το πρόγραμμα σταθεροποίησης της οικονομίας, που εφάρμοσε ο υπουργός Εθνικής Οικονομίας (μετέπειτα πρωθυπουργός) **Κωνσταντίνος Σημίτης**. Στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής οι κυβερνήσεις του Ανδρέα Παπανδρέου διατήρησαν τη χώρα στον δυτικό κόσμο, υποστηρίζοντας πάντως τη μείωση του ψυχροπολεμικού ανταγωνισμού, τον πυρηνικό αφοπλισμό και την αναδιανομή των πόρων προς όφελος του δοκιμαζόμενου Τρίτου Κόσμου. Με αυτόν τον τρόπο οι κυβερνήσεις του 1981-1989 κατέδειξαν τη σταθερότητα της ελληνικής δημοκρατίας και τη διαμόρφωση, σταδιακά, μιας συναίνεσης για τη θέση της Ελλάδας στον κόσμο.

Μετά από μια περίοδο κυβερνητικής αστάθειας, το 1989-1990, κυβέρνηση σχημάτισε η Νέα Δημοκρατία, με πρωθυπουργό τον **Κωνσταντίνο Μητσοτάκη**. Η κυβέρνηση αυτή υπέγραψε τη **Συνθήκη του Μάαστριχτ** και προσπάθησε να ενισχύσει την οικονομία. Το 1993-1995 επανήλθε στην εξουσία το ΠΑΣΟΚ και ο Ανδρέας Παπανδρέου, ο οποίος όμως –λόγω των προβλημάτων υγείας που αντιμετώπιζε– στις αρχές του 1996 αντικαταστάθηκε στην πρωθυπουργία από τον Κ. Σημίτη, που παρέμεινε στο αξίωμα αυτό έως τις εκλογές του 2004. Το κυριότερο επίτευγμα αυτής της περιόδου είναι η συμμετοχή της χώρας στην **Οικονομική και Νομισματική Ένωση** (ΟΝΕ) της Ευρώπης και η υιοθέτηση του ευρώ, το 2001.

Η πορεία της Ελλάδας στη μεταπολεμική εποχή ήταν δύσκολη αλλά επιτυχημένη. Η χώρα πλέον έχει ξεπεράσει τα πολιτικά πάθη και τους επώδυνους διχασμούς του παρελθόντος, έχει γνωρίσει αξιόλογη οικονομική ανάπτυξη, διαθέτει μια εδραιωμένη σύγχρονη δημοκρατία και μετέχει δημιουργικά, ως πλήρες μέλος, στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Επίσης, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια σταθεροποίησης των Βαλκανίων. Τα επιτεύγματα αυτά ωστόσο ήρθαν μετά από μεγάλες προσπάθειες, αγώνες και θυσίες του ελληνικού λαού.

Ερωτήσεις

1. Ποιοι ήταν οι πολιτικοί και οικονομικοί στόχοι της ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ;
2. Να αναφέρετε τις ελληνικές κυβερνήσεις από το 1974 έως το 1989 και να επισημάνετε τη συμβολή καθεμιάς στην ανάπτυξη της σύγχρονης ελληνικής δημοκρατίας.
3. Να περιγράψετε τις συνθήκες υπό τις οποίες έγινε η Μεταπολίτευση στην Ελλάδα.

Κωνσταντίνος Καραμανλής.

Κωνσταντίνος Μητσοτάκης.

8. ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Η «Αγγλοκρατία». Η Κύπρος κατοικείται από πληθυσμό, στη συντριπτική πλειονότητά του, ελληνικό: ήδη μετά τη σύναψη της Συνθήκης της Λωζάννης οι Έλληνες Κύπριοι αποτελούσαν το 80% περίπου του πληθυσμού, ενώ υπήρχε και μια ευάριθμη μειονότητα Τούρκων Κυπρίων (18%). Ωστόσο, η Μεγαλόνησος γνώρισε μεγάλες περιπέτειες, ακριβώς λόγω της στρατηγικής της σημασίας στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής. Από το 1878, την επαύριο του ρωσοτουρκικού πολέμου, οι Οθωμανοί είχαν παραχωρήσει στη Βρετανία τη διοίκηση της Κύπρου, για να εξασφαλίσουν βρετανική προστασία έναντι της Ρωσίας. Οι Βρετανοί βρήκαν στην Κύπρο ένα ανεπτυγμένο εθνικό κίνημα των Ελλήνων Κυπρίων. Οι τελευταίοι αρχικά υποδέχτηκαν θετικά τη βρετανική κατοχή, την οποία εξέλαβαν ως βήμα για την τελική ένωση της νήσου με την Ελλάδα, στο πρότυπο των Επτανήσων, αλλά οι ελπίδες αυτές διαψεύστηκαν. Το 1914 η Βρετανία προσάρτησε την Κύπρο και το 1915 την προσέφερε στην Ελλάδα ως αντάλλαγμα για την έξοδό της στον πόλεμο· ωστόσο, η τότε ουδετερόφιλη ελληνική κυβέρνηση δε δέχτηκε την προσφορά. Το 1925 η νήσος έγινε και επίσημα αποικία του Βρετανικού Στέμματος, αλλά τον Οκτώβριο του 1931 εκδηλώθηκε μια αυθόρμητη εξέγερση των Ελλήνων Κυπρίων, η οποία κατεστάλη από τους Βρετανούς. Κατόπιν η Βρετανία επέβαλε ένα σκληρό αυταρχικό καθεστώς, που διατηρήθηκε ως τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου αναζωπυρώθηκαν οι ελπίδες για ένωση, αλλά μετά το 1945 η Βρετανία αποφάσισε να κρατήσει την Κύπρο, λόγω της στρατηγικής σημασίας της. Αυτό προκάλεσε έντονη αγανάκτηση στον ευρύτερο ελληνισμό, που αισθάνθηκε προσβεβλημένος από τη διατήρηση της νήσου υπό αποικιακό καθεστώς – και μάλιστα την επαύριο ενός ακόμη κοινού αγώνα Ελλήνων και Βρετανών για την ελευθερία. Έτσι, το κυπριακό ενωτικό κίνημα προσανατολίστηκε στη δυναμική διεκδίκηση της ένωσης.

Ο κυπριακός αγώνας. Το 1950 η Εκκλησία της Κύπρου οργάνωσε δημοψήφισμα, στο οποίο το 95,7% των Ελλήνων Κυπρίων τάχτηκε υπέρ της ένωσης. Το ίδιο έτος εκλέχτηκε Αρχιεπίσκοπος Κύπρου ο χαρισματικός **Μακάριος Γ΄**, ο οποίος πίεσε την Αθήνα να προσφύγει στον ΟΗΕ με αίτημα την άσκηση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης από τους Κυπρίους. Η Βρετανία όμως ενέμεινε στην αδιάλλακτη θέση της, και μάλιστα το καλοκαίρι του 1954 ο υφυπουργός Αποικιών, Χένρυ Χόπκινσον, δήλωσε ότι η Κύπρος ανήκε στις περιοχές που «ουδέποτε» θα γίνονταν ανεξάρτητες. Το ίδιο έτος η ελληνική κυβέρνηση του Α. Παπάγου προσέφυγε στον ΟΗΕ, χωρίς όμως θετικό αποτέλεσμα.

Την 1η Απριλίου 1955 άρχισε ο κυπριακός ένοπλος αγώνας από την **ΕΟΚΑ** (Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών). Ανώτατος πολιτικός ηγέτης του αγώνα ήταν ο Μακάριος. Στρατιωτικός ηγέτης ήταν ο κυπριακής καταγωγής αρχηγός της ΕΟΚΑ, συνταγματάρχης **Γεώργιος Γρίβας**, γνωστός με το ψευδώνυμο «Διγενής». Το 1955-1959 έχασαν τη ζωή τους, πολεμώντας για την ελευθερία, πολλοί νέοι Έλληνες Κύπριοι, όπως ο **Γρηγόρης Αυξεντίου** και ο **Κυριάκος Μάτσης** (το 1957 και 1958 αντίστοιχα) ή ο **Μιχάλης Καραολής** και ο **Ανδρέας Δημητρίου** (οι πρώτοι που απαγχονίστηκαν από τους Βρετανούς το 1956). Ο ίδιος ο Μακάριος εξορίστηκε από τους Βρετανούς στις Σεϋχέλλες τον Μάρτιο του 1956. Η Τουρκία, από την πλευρά της, διεκδίκησε τη διχοτόμηση της νήσου. Τον Φεβρουάριο του 1959 η ελληνική κυβέρνηση του Κ. Καραμανλή, με υπουργό Εξωτερικών τον Ευάγγελο Αβέρωφ-Τοσίτσα, διαπραγματεύτηκε με την Τουρκία τις Συμφωνίες Ζυρί-

Απόσπασμα από το Παγκύπριο Υπόμνημα της 26ης Ιουλίου 1895 προς τη βρετανική κυβέρνηση

«Από των πρώτων ημερών της επ' αγαθαίς επαγγελίαις αγγλικής κατοχής, ο ελληνικός πληθυσμός της νήσου εξεδήλωσεν ον απ' αιώνων έτρεφε μύχιον πόθον υπέρ της εθνικής αυτού αποκαταστάσεως. Τον πόθον τούτον δεν έλειψε να δηλώση και εις πάντα τα μετά ταύτα υποβληθέντα υπομνήματα, διακηρύξας, ότι την εκπλήρωσιν δικαιώματος τοσούτον νομίμου εδικαιούτο να βασίση και επί της ευνοίας του γενναιόφρονος αγγλικού έθνους. Και εν τη παρούση περιστάσει ο ελληνικός λαός, ο αποτελών τα τέσσαρα πέμπτα του όλου πληθυσμού της νήσου, από άκρου εις άκρον εξέπεμψε φωνήν ότι έναν και μόνον έχει πόθον, την μετά της μητρός αυτού Ελλάδος ένωσιν, απόφασιν έχων διά πάντων και αυτών των εσχάτων μέσων ν' αντιστή εις πάσαν ετέραν λύσιν του κυπριακού ζητήματος. Ουδεμίαν δ' έχει αμφιβολίαν ο λαός ούτος ότι και η Κυβέρνησις της σεπτής Ανάσεως, η εν πλείσταις περιστάσει την πρωτοβουλίαν λαβούσα υπέρ της απελευθερώσεως καταδυναστευμένων λαών, δεν θέλει παραδεχθή αλλοίαν του ζητήματος λύσιν.

Επί τη στερρά ταύτη ελπίδι, και μέχρις εκπληρώσεως των πόθων αυτού, στέργων την αγγλικήν προστασίαν θεωρεί ανυπερθέτως αναγκαίον, όπως και της παρούσης αυτού δεινής καταστάσεως εκζητήσει την σύντονον θεραπείαν».

[Ακολουθούν αιτήματα σχετικά με τη διοίκηση της νήσου.]

Φίλιος Ζαννέτος, Ιστορία της νήσου Κύπρου από της αγγλικής κατοχής μέχρι σήμερα, Φιλοκαλία, Λάρνακα 1911, σ. 853.

Απόσπασμα από την ομιλία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου στον Ι.Ν. της Παναγίας Φανερωμένης, στη Λευκωσία, στις 28 Αυγούστου 1954 (ο «ὄρκος της Φανερωμένης»)

«Στώμεν καλώς. Ουδείς ας ορρωδήσῃ. Ουδείς ας προδώσῃ τας αρχάς και τας πεποιθήσεις του. Είμεθα Ἕλληνες και μετά των Ἑλλήνων επιθυμούμεν να ζήσωμεν.

Υπό τους ιερούς αυτούς θόλους ας δώσωμεν τον ἅγιον ὄρκον: θα παραμείνωμεν πιστοί ἕως θανάτου εις το εθνικόν αἷμα. Ἄνευ υποχωρήσεων! Ἄνευ παραχωρήσεων! Ἄνευ συμβιβασμών! Θα περιφρονήσωμεν την βίαν και την τυραννίαν. Με θάρρος θα υψώσωμεν το ηθικόν παράστημά μας, εν και μόνον επιδιώκοντες, εις εν και μόνον αποβλέποντες: την Ἐνωσιν και μόνον την Ἐνωσιν».

Απόσπασμα από το ποίημα του Γιάννη Ρίτσου «Αποχαιρετισμός» (για τον θάνατο του Γρηγόρη Αυξεντίου, Μάρτιος 1957)

«Λάβετε, φάγετε, τούτο εστί το σώμα μου και το αίμα μου

– το σώμα και το αίμα του Γρηγόρη Αυξεντίου,

Ἐνός φτωχόπαιδου, 29 χρονώ, ἀπ' το χωριό Λύση, οδηγού ταξί το επάγγελμα,

πούμαθε στη Μεγάλη Σχολή του Αγώνα τόσα μόνο γράμματα

ὅσα να φτιάχνουν τη λέξη
ε λ ε υ θ ε ρ ί α

και που σήμερα, 2 του Μάρτη 1957, κήκε ζωντανός στη σπηλιά της Μονής Μαχαιρά και σήμερα ακριβώς, 2 του Μάρτη, μέρα Σάββατο –μην το ξεχάστε, σύντροφοι–

στις 2 η ώρα μετά τα μεσάνυχτα, και 3 πρώτα λεπτά, γεννήθηκε ο μικρός Γρηγόρης ανάμεσα στα ματωμένα γόνατα της πλάσης».

χης και Λονδίνου, που δημιουργούσαν ένα ανεξάρτητο κυπριακό κράτος, αποκλείοντας και την ένωση και τη διχοτόμηση. Η Βρετανία διατήρησε δύο στρατιωτικές βάσεις στη νήσο. Πρώτος Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκλέχτηκε ο Μακάριος. Η ανακήρυξη της κυπριακής ανεξαρτησίας έγινε τον Αύγουστο του 1960.

Από την ανεξαρτησία στην τουρκική εισβολή. Τον Νοέμβριο του 1963, λόγω δυσλειτουργιών στο κυπριακό πολίτευμα, ο Μακάριος πρότεινε τα «Δεκατρία Σημεία» για την αναθεώρηση του Συντάγματος. Η Τουρκία απέρριψε την πρόταση και λίγο μετά ακολούθησαν τουρκοκυπριακή εξέγερση και διακοινοτικές συγκρούσεις. Το 1964 στάλθηκε στη νήσο δύναμη του ΟΗΕ, για να διασφαλίσει την ειρήνη, ενώ η κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου απέστειλε στην Κύπρο μία μεραρχία, για να τη θωρακίσει από το ενδεχόμενο τουρκικής εισβολής. Αρχιστράτηγος των ελληνικών δυνάμεων Κύπρου ορίστηκε ο Γεώργιος Γρίβας, πρώην αρχηγός της ΕΟΚΑ. Ωστόσο, το Κυπριακό δε λύθηκε μέχρι το 1967.

Η δικτατορία των συνταγματαρχών έβλεπε τον Μακάριο, εκλεγμένο και λαοφιλή ηγέτη ενός τμήματος του ελληνισμού, με μεγάλη καχυποψία. Μετά από μία νέα ελληνοτουρκική κρίση, στα τέλη του 1967, η δικτατορία απέσυρε την ελληνική μεραρχία από τη νήσο. Πάντως οι δικτάτορες φαίνεται ότι ενθάρρυναν τον Γρίβα να επιστρέψει στην Κύπρο και να οργανώσει ένοπλη προσπάθεια ανατροπής του Μακαρίου μέσω της οργάνωσης ΕΟΚΑ Β', το 1972-74. Στις 15 Ιουλίου 1974 ο δικτάτορας Ιωαννίδης οργάνωσε πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, το οποίο όμως έδωσε στην Τουρκία το πρόσχημα να εισβάλει παράνομα στην Κύπρο στις 20 Ιουλίου (επιχείρηση «Αττίλας»). Στις 14 Αυγούστου 1974 τα τουρκικά στρατεύματα εξαπέλυσαν δεύτερη εισβολή (επιχείρηση «Αττίλας 2») και κατέλαβαν το 38% του νησιού, εκδιώκοντας από τις εστίες τους περίπου 200.000 Έλληνες Κυπρίους.

Το Κυπριακό μετά την τουρκική εισβολή. Οι προκλήσεις για τις ελεύθερες περιοχές της Κυπριακής Δημοκρατίας ήταν τεράστιες: χιλιάδες πρόσφυγες έπρεπε να αποκατασταθούν και ανέκυπτε κίνδυνος για την ίδια την επιβίωση του ελληνισμού στη Μεγαλόνησο. Ωστόσο, η Δημοκρατία αντιμετώπισε την κατάσταση με επιτυχία. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 η Κύπρος γνώρισε ραγδαία οικονομική ανάπτυξη, που χαρακτηρίστηκε διεθνώς κυπριακό «οικονομικό θαύμα». Παράλληλα, παρά το πλήγμα του θανάτου του Μακαρίου, το

Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος ο Γ'.

Σύζυγοι και μητέρες των αγνοουμένων της Κύπρου, μετά την τουρκική εισβολή στο νησί. Ο αριθμός των αγνοουμένων θα φτάσει τελικά τους 1.619 και η τύχη τους θα μείνει αδιευκρίνιστη έως τις μέρες μας.

Χάρτης που απεικονίζει την παράνομη κατοχή από την Τουρκία του 38% του κυπριακού εδάφους.

1977, οι επόμενες κυβερνήσεις υπό τους προέδρους Σπύρο Κυπριανού (1977-88), Γιώργο Βασιλείου (1988-93), Γλαύκο Κληρίδη (1993-2003) και Τάσσο Παπαδόπουλο (2003) έκαναν σημαντικά βήματα για την εμβάθυνση της δημοκρατίας.

Το πρόβλημα όμως της κατοχής δε λύθηκε. Παρά την καταδίκη της κατοχής από τον ΟΗΕ και άλλους διεθνείς οργανισμούς, η τουρκική πλευρά δε συνεισέφερε στην επίλυση του Κυπριακού κατά τη διάρκεια διαδοχικών γύρων διακοινοτικών συνομιλιών, ενώ, κατά παράβαση κάθε αρχής του Διεθνούς Δικαίου, προχώρησε στον εποίκισμό της Κύπρου, μεταφέροντας στη νήσο Τούρκους από την Ανατολία. Το 1983 ο κατοχικός ηγέτης Ραούφ Ντενκτάς, με την αρωγή της Άγκυρας, ανακήρυξε παράνομα την «ανεξαρτησία» της κατεχόμενης Κύπρου. Το «ψευδοκράτος» δεν έχει αναγνωριστεί από κανένα μέλος της διεθνούς κοινότητας πλην της Τουρκίας.

Σημαντικές ελπίδες για το μέλλον προσφέρει η πλήρης ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας, τον Μάιο του 2004, στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η ευρωπαϊκή πορεία της Κύπρου μπορεί να κατοχυρώσει την ασφάλεια, την ευημερία και τα δικαιώματα όλων των πολιτών της, Ελλήνων και Τούρκων. Ωστόσο, η παράλληλη προσπάθεια επίλυσης του Κυπριακού μέσω του Σχεδίου Ανάν δεν κατέληξε σε επιτυχία, μετά την απόρριψη του σχεδίου από τα τρία τέταρτα των Ελλήνων Κυπρίων. Μέχρι την επίλυσή του πάντως το Κυπριακό θα εξακολουθήσει να αποτελεί μια οδυνηρή ανοικτή πληγή για ολόκληρο το ελληνικό έθνος.

Απόσπασμα από βαρυσήμαντη ομιλία του Μακαρίου προς τον κυπριακό λαό (6 Δεκεμβρίου 1974)

«Η επάνοδος μου σημαίνει αποκατάσταση της συνταγματικής τάξεως, την οποία ανέτρεψεν η χούντα και εξεμεταλλεύθη η Τουρκία. Πρόεβαλεν η Τουρκία διεθνώς το πρόσχημα ότι διά της στρατιωτικής επεμβάσεώς της εις την νήσον επεδίωκεν ως μία των Εγγυητριών Δυνάμεων την επαναφοράν της συνταγματικής τάξεως [...] η κατάληψις υπό της Τουρκίας μεγάλου τμήματος του κυπριακού εδάφους, η εκρίζωσις χιλιάδων Ελλήνων και η μακρά άλυτος άλλων γεγονότων ουδεμίαν έχουν σχέσιν με την αποκατάστασιν της συνταγματικής τάξεως. Καταφανώς αποσκοπούν οι Τούρκοι εις την δημιουργίαν τετελεσμένων γεγονότων διά της δυνάμεως της βίας. Και ενώπιον καταστάσεως τετελεσμένων γεγονότων ήδη ευρισκόμεθα. Αλλ' εν ουδεμίā περιπτώσει οι Έλληνες Κύπριοι είμεθα διατεθειμένοι να αναγνωρίσωμεν και να δεχθώμεν τα διά στρατιωτικών επιχειρήσεων τετελεσμένα γεγονότα».

Ερωτήσεις

1. Να σκιαγραφήσετε με συντομία την προσωπικότητα του Μακαρίου.
2. Ποια ήταν τα αίτια του κυπριακού αγώνα του 1955-1959;

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΡΟΜΑΝΤΙΣΜΟΥ ΕΩΣ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 21ου ΑΙΩΝΑ

Η ιστορική πραγματικότητα, όπως εξελίχθηκε από τον 19ο αιώνα με επίκεντρο αρχικά την Ευρώπη και σημείο αναφοράς τη δεύτερη φάση της Βιομηχανικής Επανάστασης, αποτέλεσε τη βάση για τη διαμόρφωση νέων συνθηκών στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή, που επηρέασαν καθοριστικά την πολιτιστική φυσιογνωμία των λαών.

Οι θεαματικές εξελίξεις στον χώρο της **επιστήμης** και της **τεχνολογίας** σφράγισαν τον 19ο αιώνα, βελτιώνοντας σημαντικά τις συνθήκες ζωής των ευρύτερων λαϊκών μαζών.

Ο **φιλοσοφικός στοχασμός** και τα **μεγάλα κινήματα της τέχνης**, όπως ο **ρομαντισμός*** και ο **ρεαλισμός***, αποτύπωναν τα οράματα των λαών που αγωνίζονταν για την εθνική τους αποκατάσταση, τους αγώνες των κοινωνικών ομάδων για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους και τις αισθητικές αξίες της εποχής τους. Προς το τέλος του 19ου αιώνα, η τέχνη δεχόταν ήδη τα πρώτα μηνύματα του **μοντερνισμού*** για ρήξη με το παρελθόν και ανατροπή των καθιερωμένων αξιών.

Στον 20ό αιώνα οι μεγάλες επιστημονικές ανακαλύψεις, από τη δομή του ατόμου έως την εξερεύνηση του Διαστήματος και από την αποκρυπτογράφηση του κώδικα της ζωής έως την πλήρη απελευθέρωση της επικοινωνίας, έλυσαν πολλά από τα προβλήματα της ανθρωπότητας, ενώ παράλληλα οι λαοί βίωναν δύο Παγκόσμιους Πολέμους με εκατομμύρια νεκρούς, πάμπολλες τοπικές συγκρούσεις, διωγμούς και εθνικές τραγωδίες.

Τα προβλήματα της ανθρωπίνης ύπαρξης, της σύγχρονης κοινωνίας και της επικοινωνίας στον βιομηχανικό κόσμο δημιουργούσαν νέους προσανατολισμούς στη φιλοσοφική σκέψη και την καλλιτεχνική δημιουργία. Η τέχνη συνέχισε, σε όλες τις μορφές της, την περιπέτεια του μοντερνισμού και των συνεχών ρήξεων με το παρελθόν, την αναζήτηση της αλήθειας και της ουσίας των μορφών, ενώ η μαζική κουλτούρα απέκτησε διαστάσεις παγκόσμιου κοινωνικού φαινομένου, ιδίως μεταξύ των νέων.

Στους δύο αυτούς αιώνες ο **νεοελληνικός πολιτισμός** διαμόρφωνε σταδιακά τον εθνικό του χαρακτήρα με βάση τον **ευρωπαϊκό προσανατολισμό** του, αλλά και τα διαχρονικά και γόνιμα στοιχεία της **παράδοσής του**.

1. Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ. ΕΠΙΣΤΗΜΗ, ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ

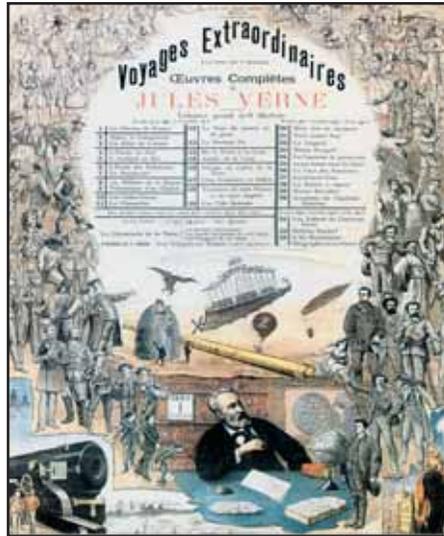
Με την έναρξη του 19ου αιώνα οι λαοί της Ευρώπης συνειδητοποιούσαν σταδιακά ότι μια διαφορετική αντίληψη για την πραγματικότητα διαμορφωνόταν, νέες δυνάμεις σχηματίζονταν στην κοινωνία, την πολιτική και την οικονομία και μια καινούρια ιστορική πραγματικότητα άρχιζε να αναπτύσσεται. Με επίκεντρο αρχικά την Ευρώπη και σημείο αναφοράς τη δεύτερη φάση της Βιομηχανικής Επανάστασης, δημιουργούνταν εντελώς νέες συνθήκες στην οικονομική, την κοινωνική και την πολιτική ζωή των λαών: άνοδος της αστικής τάξης, αστικοποίηση και δημιουργία νέων προτύπων ζωής, ενίσχυση της εργατικής τάξης, θεαματικές εξελίξεις στον χώρο της επιστήμης και της τεχνολογίας, βελτίωση της παιδείας και ανάπτυξη της πολιτικής και της κοινωνικής συνείδησης. Τα νέα επιτεύγματα, οι ανακατατάξεις στη ζωή των κοινωνιών και ο αναπροσδιορισμός της πολιτιστικής τους ταυτότητας

Μάικλ Φάραντεϊ (Michael Faraday, 1791-1867). Το 1821 απέδειξε για πρώτη φορά ότι οι ηλεκτρικές δυνάμεις μπορούν να προκαλέσουν κίνηση.

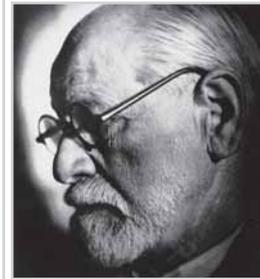

Ο Λουί Παστέρ (Louis Pasteur, 1822-1895) στο εργαστήριό του. Οι πολυετείς έρευνές του κατέληξαν στην εφεύρεση της μεθόδου αποστείρωσης με την ήπια θέρμανση, που φέρει το όνομά του (παστερίωση), καθώς και στη διατύπωση της μικροβιακής θεωρίας των ασθενειών.

Τα νέα μέσα συγκοινωνίας και η θαυματική μείωση των αποστάσεων, η κατασκευή μεγάλων τεχνικών έργων και η εξέλιξη των επικοινωνιών προκάλεσαν τον ενθουσιασμό των ανθρώπων για ταξίδια σε μακρινές αποστάσεις. Η διάθεση αυτή αντικατοπτρίζεται στην απήχηση που είχε το έργο του μυθιστοριογράφου Ιουλίου Βερν, που έγινε εξαιρετικά δημοφιλές. Στο έντυπο βλέπουμε να διαφημίζονται τα έργα, οι ήρωες του συγγραφέα και τα φανταστικά ταξίδια τους.

Ο Ζίγκμουντ Φρόυντ (Sigmund Freud, 1856-1939) θεωρείται ο πατέρας της ψυχανάλυσης, μεθόδου ελεύθερων συνειρμών, με την οποία είναι δυνατή η διερεύνηση του υποσυνειδήτου και η θεραπεία διάφορων ψυχικών διαταραχών.

με την οποία είναι δυνατή η διερεύνηση του υποσυνειδήτου και η θεραπεία διάφορων ψυχικών διαταραχών.

Η επιστήμη περικλείει το μέλλον της ανθρωπότητας

«Αποστολή του ορθού λόγου είναι η μεταρρύθμιση της κοινωνίας με βάση τις αρχές του [...]. Η αληθινή αισιοδοξία δεν μπορεί να νοηθεί παρά μόνο με αυτόν τον όρο. Η αισιοδοξία θα ήταν λάθος, αν ο άνθρωπος δεν μπορούσε να τελειοποιηθεί, αν δεν ήταν προορισμένος να βελτιώσει με την επιστήμη την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων. Χωρίς αυτό, η ρήση "όλα πάνε προς το καλύτερο" δε θα ήταν παρά πικρή κοροϊδία. Ναι, όλα πάνε προς το καλύτερο χάρη στον ανθρώπινο λόγο, που είναι ικανός να μεταρρυθμίζει τις αναγκαίες ατέλειες της πρώτης θέσπισης των πραγμάτων. Ας πούμε μάλλον: όλα θα πάνε προς το καλύτερο, όταν ο άνθρωπος, αφού θα έχει επιτελέσει το νόμιμο έργο του, θα έχει αποκαταστήσει την αρμονία στον ηθικό κόσμο και θα έχει υποτάξει τον φυσικό [...]. [...] Δεν είναι λοιπόν υπερβολή να λεχθεί ότι η επιστήμη περικλείει το μέλλον της ανθρωπότητας».

Ερνέστ Ρενάν, «Το μέλλον της επιστήμης», στο S. Berstein, P. Milza, *Ιστορία της Ευρώπης*, μτφρ. Α. Δημητρακόπουλος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, τ. 2, σ. 90.

αποτέλεσαν αντικείμενο επίμονης μελέτης, φιλοσοφικού στοχασμού και κοινωνικών αναταραχών, έντονων καλλιτεχνικών αναζητήσεων και ρήξεων με το παρελθόν.

Επιστήμη και τεχνολογικά επιτεύγματα. Οι επαναστατικές εξελίξεις που σφράγισαν τον χώρο της επιστήμης τον 19ο αιώνα ενίσχυσαν την πίστη του ανθρώπου στη δυνατότητά του να κατανοεί και να ελέγχει τη φύση, καλλιεργώντας ταυτόχρονα την αυτοπεποίθηση και την αισιοδοξία του για το μέλλον.

Η Μαρί Κιουρί με την κόρη της Ειρήνη στο εργαστήριο. Το ζεύγος Πιέρ και Μαρί Κιουρί (Pierre Curie, 1859-1906, Marie Curie 1867-1934)

ανακάλυψε τη ραδιενέργεια την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα. Τις έρευνες των γονέων της συνέχισε η κόρη τους Ειρήνη με τον σύζυγό της Φρεντερίκ Ζολιό-Κιουρί (Νόμπελ Χημείας, 1933).

Ο Χένρυ Φορντ (Henry Ford, 1863-1947), μηχανικός και ιδρυτής της ομώνυμης αυτοκινητοβιομηχανίας, με ένα από τα πρώτα αυτοκίνητα που κατασκεύασε το 1896. Είχε προηγηθεί η κατασκευή από τον Μπεντς (Karl Fr. Benz, 1844-1929) του πρώτου αυτοκινήτου με βενζινοκίνητη μηχανή εσωτερικής καύσης, με τρεις τροχούς και ανώτατη ταχύτητα 15 χιλιομέτρων.

Λουί Ζακ Νταγκέρ (Louis Jacques M. N. Daguerre, 1789-1851), «Αποψη της λεωφόρου Τεμπλ» (Παρίσι), περίπου 1838, Βαυαρικό Εθνικό Μουσείο, Μόναχο. Μία από τις πρώτες σωζόμενες φωτογραφίες με τη μέθοδο της δαγκεροτυπίας, η οποία, παρά τις αδυναμίες της, άνοιξε τον δρόμο για την ανάπτυξη της φωτογραφικής τέχνης.

Η θεωρία της «φυσικής επιλογής»* και της εξέλιξης των ειδών του Δαρβίνου ενίσχυσε την εμπιστοσύνη στην επιστήμη και επηρέασε σε πολλά επίπεδα την ανθρώπινη σκέψη. Επαναστατικά βήματα έγιναν στη φυσική, στους τομείς του ηλεκτρομαγνητισμού και της θερμοδυναμικής, ενώ την ίδια εποχή τέθηκαν οι βάσεις της σύγχρονης χημείας. Αλυσιδωτές ήταν και οι εξελίξεις στον χώρο της ιατρικής, που βελτίωσαν ουσιαστικά τη δημόσια υγεία και συντέλεσαν αποφασιστικά στην έρευνα για την αντιμετώπιση των ασθενειών, στη μείωση της θνησιμότητας και στην αύξηση του πληθυσμού. Τα επιστημονικά επιτεύγματα αποτέλεσαν το έδαφος για την πρωτοφανή ανάπτυξη της τεχνολογίας στους τομείς των νέων υλικών, των μεθόδων και διαδικασιών παραγωγής, των μεταφορών και επικοινωνιών.

Στοχασμός. Το κίνημα των εθνοτήτων, ο φιλελευθερισμός, ο θετικισμός και ο σοσιαλισμός είναι οι κυριότερες ιδεολογίες μέσα στο πλαίσιο των οποίων εντάχθηκαν οι ιδεολογικές αναζητήσεις και οι ανακατατάξεις στον χώρο του κοινωνικού προβληματισμού, της πολιτικής και οικονομικής σκέψης τον 19ο αιώνα. Οι υποστηρικτές του **κινήματος των εθνοτήτων**, οι οποίοι διαπνέονταν από τις αρχές και τα οράματα του ρομαντισμού, βρήκαν ανταπόκριση σε πολλούς λαούς που αγωνίζονταν για την εθνική ανεξαρτησία τους. Ο Χέρντερ και ο Φίχτε, από τους σημαντικότερους εκφραστές του κινήματος αυτού, πίστευαν ότι οι λαοί αντλούν την ταυτότητά τους από την ιδέα της εθνότητας – βασικά στοιχεία της οποίας είναι η κοινή γλώσσα, η θρησκεία, η κοινή ιστορική εμπειρία και η παράδοση – και αυτήν πρωτίστως οφείλουν να διαφυλάττουν. Σύμφωνα με τον μεγάλο ιδεαλιστή φιλόσοφο Χέγκελ, η ιστορία είναι μια σειρά από διαδικασίες εξέλιξης με βάση το διαλεκτικό σχήμα θέση-αντίθεση-σύνθεση, κατά τις οποίες ο άνθρωπος, ως συλλογικό ον, δαμάζει σταδιακά με τη λογική την πρωτόγονη φύση του και κατακτά την ελευθερία. Από την άλλη πλευρά, ο **φιλελευθερισμός**, ως πολιτική και οικονομική θεωρία, με κύριο εκφραστή του τον Μιλ, συνέδεε την έννοια της ελευθερίας με την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, την εξασφάλιση των ατομικών του δικαιωμάτων και την ανεμπόδιστη οικονομική του δραστηριότητα. Σύμφωνα με τον Κοντ και τη θεωρία του **θετικισμού**, η μόνη αξιόπιστη γνώση είναι εκείνη που παρέχουν τα αισθητά πράγματα. Για τον

Ο Γκέοργκ Χέγκελ στο αναλόγιο (Georg Hegel, 1770-1831), λιθογραφία (λεπτομέρεια).

Το κράτος είναι η εκδήλωση του θεού πάνω στη γη

«Το αληθινό κράτος είναι η ηθική ολότητα και η πραγμάτωση της ελευθερίας [...]. Το κράτος είναι η πορεία του Θεού μέσα από τον κόσμο [...]. Ακριβώς όπως το πνεύμα είναι ανώτερο από τη φύση, έτσι και το κράτος είναι ανώτερο από τη φυσική ζωή. Γι' αυτό λοιπόν πρέπει να λατρεύουμε το κράτος ως εκδήλωση του θεού πάνω στη γη».

Georg W.F. Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts* [=Βασικές κατευθύνσεις στη Φιλοσοφία του Δικαίου], Έργα, VII 336.

Η διαλεκτική μέθοδος

«Η διαλεκτική μου μέθοδος δε διαφέρει μόνο στη βάση της από την εγελιανή μέθοδο, παρά είναι το διαμετρικά αντίθετό της. Για τον Χέγκελ η κίνηση της σκέψης, που μάλιστα μεταμορφώνεται εδώ σε ένα αυθυπόστατο υποκείμενο με το όνομα Ιδέα, είναι ο δημιουργός της πραγματικότητας, που δεν είναι παρά μόνο η φαινομενική μορφή της ιδέας. Για μένα, αντίθετα, η κίνηση της σκέψης δεν είναι παρά η αντανάκλαση της πραγματικής κίνησης που μεταφτυτεύεται και μεταφράζεται μέσα στο ανθρώπινο κεφάλι [...].»

Karl Marx, *Das Kapital* (Το Κεφάλαιο), τόμ. 23, σ. 27.

Καρλ Μαρξ (Karl Marx, 1818-1883)

Το έργο τέχνης αποτελεί μια πρόταση αθανασίας

«Το έργο τέχνης αποτελεί σταθερά μια πρόκληση για περιπέτεια. Κι όταν ακόμα μοιάζει εφησυχασμένο και απόλυτα προσιτό, σχεδόν πάντα διαφεύγει από τους προσφερόμενους ορισμούς κι επισείει κινδύνους. Το έργο τέχνης αποκολλάται απ' το δημιουργό του και ζει ανεξάρτητο, καθώς ο κάθε καινούριος θεατής του μπορεί να διαβάσει νέα πράγματα σ' αυτό. Το έργο τέχνης αποτελεί μια πρόταση αθανασίας, καθώς υπάρχει ακριβώς για να είναι διαχρονικό και για να υπερβαίνει τον κύκλο ζωής εκείνου που το δημιούργησε. Το αληθινό έργο τέχνης ζει σε πείσμα της φθοράς που επιφέρει ο χρόνος, αποτελώντας ένα διαρκές παράδοξο, ανανεώνοντας με αμείωτη ενέργεια τα ερωτηματικά γύρω απ' την ύπαρξή του».

Μάνος Στεφανίδης, *Μια ιστορία της Ζωγραφικής*, Καστανιώτης, Αθήνα² 2001, σ. 23.

Η βαθύτερη ουσία του ρομαντισμού

«Ο ρομαντισμός δεν βρίσκεται αληθινά ούτε στην επιλογή του θέματος ούτε στην πιστή αλήθεια, αλλά στον τρόπο του αισθάνεσθαι. Τον αναζήτησαν εξωτερικά, ενώ μόνον εσωτερικά είναι δυνατό να τον βρεις. Για μένα, ο ρομαντισμός είναι η έκφραση η πιο φρέσκια, η πιο σύγχρονη του ωραίου [...]. Όταν λέμε ρομαντισμός, εννοούμε μοντέρνα τέχνη, δηλαδή εσωτερικότητα, πνευματικότητα, χρώμα, ανύψωση προς το άπειρο, εκφρασμένα με όλα τα μέσα που διαθέτουν οι τέχνες».

Ch. Baudelaire, *Αισθητικά Δοκίμια*, μτφρ. Μ. Ρέγκου, Printa, 1995, σ. 29.

Μερικά χαρακτηριστικά του ρομαντισμού

«Στις πιο σημαντικές προσπάθειες των δημιουργών του ρομαντισμού δεν έχουμε μυθολογικά θέματα ούτε γεγονότα της αρχαιότητας, όπως δεν έχουμε καμιά ιδιαίτερη προτίμηση για το

«Ο πόλεμος των σιλ». Η διαμάχη ανάμεσα στον νεοκλασικισμό και τον ρομαντισμό παρουσιάζεται στη συμβολική αυτή απεικόνιση του 1827 ως μονομαχία δύο ανδρών στην είσοδο ενός μουσείου, δίνοντας στον θεατή τη δυνατότητα να αντιληφθεί τα χαρακτηριστικά των δύο αντίθετων κινημάτων και τις έντονες διαφορές τους.

τα είναι μόνο η ύλη, ο **Μαρξ** υποστήριξε ότι η συνεχής σύγκρουση ανάμεσα στις δυνάμεις παραγωγής διαμορφώνει διαλεκτικά την ιστορία και προκαλεί τις ιστορικές αλλαγές. Στο πλαίσιο του κοινωνικού προβληματισμού της εποχής, ο Σπένσερ προεξέτεινε τη δαρβινική θεωρία της «φυσικής επιλογής» και της επιβίωσης του ισχυροτέρου στην κοινωνική και πολιτική ζωή, ενώ ο **Νίτσε** υποστήριξε την ανάγκη επικράτησης μιας φυλής «υπερανθρώπων», που θα υπερέχει σωματικά, ηθικά και πνευματικά.

Η τέχνη του 19ου αιώνα. Τα μεγάλα καλλιτεχνικά ρεύματα. Κατευθύνσεις και χαρακτηριστικά: νεοκλασικισμός*, ρομαντισμός, ρεαλισμός, οι απαρχές του μοντερνισμού. Οι ραγδαίες εξελίξεις σε όλους τους τομείς επηρέασαν αποφασιστικά και την πορεία της τέχνης του 19ου αιώνα, η οποία χαρακτηρίζεται για την ταχύτητα των μεταβολών, την πολλαπλότητα των αναζητήσεων, την ταυτόχρονη εμφάνιση πολλών τάσεων και ρευμάτων και την απουσία ενός ενιαίου σιλ*. Μέχρι και τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα το κίνημα του νεοκλασικισμού επέβαλλε στην τέχνη το μέτρο και την τάξη, την ισορροπία και τη λιτότητα, τις εξιδανικευμένες μορφές και το ηθικό ύψος. Αντίθετα, ο ρομαντισμός, που εμφανίστηκε στις αρχές του αιώνα και πήρε τις διαστάσεις πανευρωπαϊκού φαινομένου, βασιζόταν στην ατομικότητα και την υποκειμενικότητα του ανθρώπου, το συναίσθημα και τη φαντασία, αναζητώντας την πηγή έμπνευσής του στο ιστορικό παρελθόν των λαών, στις ρίζες του πολιτισμού τους, στο θρησκευτικό συναίσθημα και στη λατρεία της φύσης. Στον αντίποδα του ρομαντισμού και μέσα σε ένα κλίμα έντονης αμφισβήτησης και πειραματισμού, ο ρεαλισμός στράφηκε στην ακριβή αποτύπωση της πραγματικότητας, χωρίς συναισθηματικές υπερβολές και υποκειμενικές παρεμβάσεις, δημιουργώντας σταδιακά τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση των πρώτων εκδηλώσεων του κινήματος του μοντερνισμού.

λόγο αυτόν μόνο με τη βοήθεια των θετικών επιστημών, και ιδιαίτερα της κοινωνιολογίας, είναι δυνατόν να μελετηθούν η κοινωνία και οι νόμοι που τη διέπουν. Μια πρώιμη προσπάθεια αποκατάστασης των κοινωνικών ανισοτήτων επιχειρήθηκε από τους **ουτοπικούς σοσιαλιστές**, οι οποίοι κατηγορούσαν ως άδικο το κεφαλαιοκρατικό σύστημα και τη συσσώρευση πλούτου. Η ισχυρότερη όμως φωνή εναντίον της κεφαλαιοκρατίας προήλθε από την πλευρά του επιστημονικού **σοσιαλισμού** του Μαρξ. Με αφετηρία την υλιστική αντίληψη ότι αυτό που πραγματικά υπάρχει και διαμορφώνει την πραγματικότητα

Ζωγραφική. Νεοκλασικισμός-ρομαντισμός.

Στη ζωγραφική το έργο του Νταβίντ συγκεφαλαιώνει όλα τα χαρακτηριστικά του νεοκλασικισμού, ενώ το έργο του Ενγκρ προετοιμάζε, μαζί με αυτό του Ισπανού ζωγράφου Γκόγια, την έλευση του ρομαντισμού. Η δραματική ένταση, η προβολή του φανταστικού και του εξωτικού, η εθνική έξαρση, η αποθέωση του χρώματος βρήκαν

Ζακ-Λουί Νταβίντ (Jacques-Louis David, 1748-1825), «Ο όρκος των Ορατίων», 1784-85, 3,35Χ4,27 μ., Μουσείο του Λούβρου, Παρίσι. Στο έργο αυτό, του οποίου το θέμα έχει ληφθεί από τη ρωμαϊκή παράδοση, συμπικνώνονται τα χαρακτηριστικά του νεοκλασικισμού: λογική, γεωμετρική οργάνωση του συνόλου, αυστηρότητα και λιτότητα έκφρασης, ηρωικό πνεύμα και προβολή ηθικών αξιών.

την έκφρασή τους στο έργο μεγάλων ζωγράφων όπως του Ντελακρουά και του Ζερικό, ενώ το ανθρώπινο συναίσθημα προβαλλόταν μέσα από την ένταση της φύσης στο έργο σημαντικών ρομαντικών τοπιογράφων όπως του Τέρνερ, του Κόνσταμπλ και του Φρίντριχ.

Ο ρεαλισμός και η στροφή στο πραγματικό και καθημερινό. Γύρω στο 1850 πολλοί καλλιτέχνες, όπως ο Ντομιέ, ο Κουρμπέ, ο Μιλέ κ.ά., επηρεασμένοι από την πρόοδο των θετικών επιστημών, αλλά και από τις κοινωνικές θεωρίες της εποχής, στρέφονταν σταδιακά στον ρεαλισμό, μετατοπίζοντας το ενδιαφέρον τους στο πραγματικό και το συγκεκριμένο, το αληθινό και το καθημερινό. Οι καλλιτέχνες αυτοί αμφισβήτησαν σταδιακά την καλλιτεχνική παράδοση και προετοίμασαν το έδαφος για τις νέες πρωτοποριακές εξελίξεις στον χώρο της τέχνης.

Οι απαρχές του μοντερνισμού - ιμπρεσιονισμός* - μεταϊμπρεσιονισμός* - αρ νουβό*. Πολλά κινήματα, όπως ο ιμπρεσιονισμός, ο μεταϊμπρεσιονισμός, η αρ νουβό, που εμφανίστηκαν τις δύο τελευταίες δεκαετίες του αιώνα, αποτέλεσαν τις απαρχές της σύγχρονης τέχνης και ειδικότερα του ευρύτερου κινήματος που ονομάστηκε μοντερνισμός. Οι καλλιτέχνες που εντάχθηκαν στα κινήματα αυτά διέρρηξαν κάθε

Τζόζεφ Τέρνερ (Joseph Turner, 1775-1851), «Βροχή, Ατμός και Ταχύτητα», 1844, 0,91Χ1,22 μ., Εθνική Πινακοθήκη, Λονδίνο. Μέσα στη βροχερή και μουντή λονδρέζικη ατμόσφαιρα, το τρένο διασχίζει με μεγάλη ταχύτητα μια καινούρια γέφυρα της πόλης. Ο θαυμασμός για τη νέα τεχνολογία αποτυπώνεται με τρόπο εντυπωσιακό, χωρίς το φυσικό περιβάλλον να υστερεί σε δύναμη και μυστήριο. Σε αυτήν την εικόνα της ρομαντικής έντασης και του δυναμισμού με πολύ μεγάλη δυσκολία αναγνωρίζουμε τις ανθρώπινες παρουσίες που παρακολουθούν έκθαμβοι τη διέλευση του τρένου, ενώ ένας λαγός, σύμβολο ταχύτητας από την εποχή των παραμυθιών, προσπαθεί μάταια να ανταγωνιστεί το τρένο που πλησιάζει.

ανθρώπινο σώμα, αλλά αγάπη για την τοπιογραφία και τις παραδόσεις, τους λαϊκούς θρύλους και τον κόσμο της φαντασίας και της ιστορίας. Στο μορφικό το κέντρο του βάρους μεταφέρεται από το σχέδιο στο χρώμα, από τη λογική οργάνωση στην επεκτατική κίνηση, από την αυστηρή κλειστή σύνθεση στην ελεύθερη και δυναμική, από τον περιορισμένο στον απεριόριστο χώρο, από το σωματικό στο ψυχικό».

Χρυσάνθος Χρήστου, *Η ευρωπαϊκή ζωγραφική του δέκατου ένατου αιώνα*, Αθήνα 1983, σ. 108.

Τα Σαλόν

Σημαντικός ήταν ο ρόλος των εκθεσιακών χώρων (Σαλόν) στις μεγάλες πρωτεύουσες της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης, με κέντρο το Παρίσι. Ενώ η λεγόμενη "επίσημη" τέχνη που χαρακτηριζόταν για τον συντηρητισμό της και ταυτιζόταν με τις Ακαδημίες Τέχνης, προβαλλόταν στα μουσεία και στα μεγάλα καθιερωμένα Σαλόν, οι πρωτοπόροι καλλιτέχνες, από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, μπορούσαν να εκθέσουν τα έργα τους στο «Σαλόν των Απορριφθέντων» (1863), καθώς και σε κάθε είδους αίθουσες και καλλιτεχνικά εργαστήρια.

Φρανθίσκο Γκόγια (Francisco Goya, 1746-1828), «Η εκτέλεση της 3ης Μαΐου 1808», 2,66Χ3,45 μ, Πράδο, Μαδρίτη. Εστιάζοντας στις μορφές των πατριωτών που πρόκειται να εκτελεστούν, βλέπουμε σε όλη τη δραματικότητα της τη φρίκη πριν από τον θάνατο, που εκδηλώνεται με τα βλέμματα και τις απεγνωσμένες χειρονομίες των ανθρώπων. Σε αυτή τη σκηνή εκτέλεσης η βία, η ωμότητα και ο ανθρώπινος πόνος αποτυπώνονται με δύναμη και αμεσότητα αποκτώντας διαχρονική και πανανθρώπινη διάσταση.

Ο Ντελακρουά και η Ελληνική Επανάσταση

«Ο μεγάλος ζωγράφος της Γαλλίας Ευγένιος Ντελακρουά με τα λίγα, σχετικά, αλλά θαυμαστά έργα που του ενέπνευσε η Επανάσταση του 1821, ξεπερνάει ίσως όλους τους φιλέλληνες δημιουργούς σε συμπάθεια και ενθουσιασμό. Η αληθινή και μεγάλη του αγάπη για τους Έλληνες και τον δίκαιο αγώνα τους έδωσε ένα βαθύ και νέο νόημα στην κάπως συμβατική τάση των περισσότερων καλλιτεχνών για τα ελληνικά θέματα, που συχνά συγγέονταν με την κοινότοπη αναζήτηση του ανατολίτικου εξωτισμού».

Γιάννης Τσαρούχης, «Ευγένιος Ντελακρουά», στο *Εγώ εμί πτωχός και πένης*, Καστανιώτης, Αθήνα 1988, σ. 15.

Γιατί ο ιμπρεσιονισμός ήταν μια επανάσταση για τη ζωγραφική

«Μπορούμε λοιπόν να πούμε πως ο Μανέ και οι οπαδοί του έφεραν μια επανάσταση στην απόδοση των χρωμάτων, που μπορεί σχεδόν να συγκριθεί με την επανάσταση που έφεραν οι αρχαίοι Έλληνες στην αναπαράσταση των μορφών. Ανακάλυψαν πως, αν κοιτάξουμε τη φύση στο ύπαιθρο, δε βλέπουμε χωριστά τα αντικείμενα, το καθένα με το δικό του χρώμα, αλλά μάλλον ένα φωτεινό κράμα από αποχρώσεις που συνταιριάζονται στα μάτια μας, και ουσιαστικά στο νου μας [...]. Πέρασε κάμποσος καιρός προτού να μάθει το κοινό ότι, για να εκτιμήσει κανείς έναν ιμπρεσιονιστικό πίνακα, έπρεπε να τον βλέπει από μακριά, κι έτσι να χαρεί ένα θαύμα: αινιγματικά κομμάτια από χρώμα να αποκτούν ξαφνικά νόημα και να ζωντανεύουν μπροστά στα μάτια του. Αυτός ήταν ο πραγματικός στόχος των ιμπρεσιονιστών, να κατορθώσουν αυτό το θαύμα και να μεταθέσουν την εικαστική εμπειρία από το ζωγράφο στο θεατή».

Ε.Η. Gombrich, *Ιστορία της Τέχνης*, μτφρ. Λ. Κάσδαγλη, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1994, σ. 406, 413.

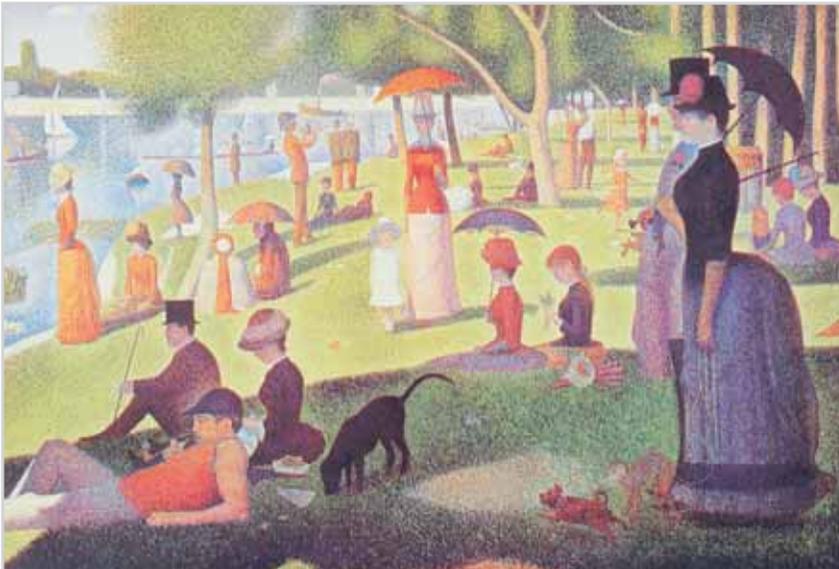
Γκυστάβ Κουρμπέ (Gustave Courbet, 1819-1877), «Εργάτες που σπάζουν πέτρες», 1849 (καταστράφηκε στους βομβαρδισμούς της Δρέσδης το 1945). Ρεαλιστική αποτύπωση του μόχθου που απαιτεί η σκληρή χειρωνακτική δουλειά. Όπως όλοι οι ρεαλιστές ζωγράφοι, ο Κουρμπέ ενδιαφέρεται για τα απλά, ταπεινά, καθημερινά θέματα.

σχέση με το παρελθόν και τις καθιερωμένες αξίες του, ταυτίστηκαν με την πρωτοπορία (avant-garde) και προετοίμασαν το έδαφος για την πορεία της τέχνης του 20ού αιώνα. Μερικοί από τους σημαντικότερους εκπροσώπους του ιμπρεσιονισμού, όπως ο Μονέ, ο Μανέ, ο Ρενουάρ κ.ά., δεν ενδιαφέρονταν πια για την αποτύπωση της αντικειμενικής εικόνας του κόσμου, αλλά για την υποκειμενική σύλληψή του. Επιδίωκαν δηλαδή να αποδώσουν την οπτική πραγματικότητα ως μια στιγμιαία εντύπωση που προκαλεί στο μάτι το χρώμα των μορφών και οι μεταβολές του φωτός, όπως την αντιλαμβάνονταν οι ίδιοι, αυθόρμητα και χωρίς καμία εγκεφαλική επεξεργασία. Ο μεταίμπρεσιονισμός, που δημιουργήθηκε κυρίως ως αντίδραση στον ιμπρεσιονισμό, περιλάμβανε στους κόλπους του μεμονωμένους και διαφορετικούς μεταξύ τους δημιουργούς, όπως είναι ο Σεζάν, ο Βαν Γκογκ και ο Γκογκέν, οι οποίοι με το έργο τους δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για εντελώς

Εντουάρ Μανέ (Édouard Manet, 1832-1883), «Μουσική στους κήπους του Κεραμεικού», 1862, 0,76Χ1,18 μ., Εθνική Πινακοθήκη, Λονδίνο. Ο ζωγράφος δεν ενδιαφέρεται για τη ρεαλιστική αποτύπωση μιας σκηνής από την καθημερινή αστική ζωή στο Παρίσι, αλλά για την απόδοση της ατμόσφαιρας ενός στιγμιότυπου με άμεσο και ποιητικό τρόπο, αξιοποιώντας τις δυνατότητες της πολυπρόσωπης σύνθεσης και του πλούσιου χρώματος.

Ζορζ Σερά (Georges Seurat, 1859-1891), «Κυριακάτικο απόγευμα στο νησί Γκραντ Ζατ», 1886, 2,07Χ3,08 μ., Ινστιτούτο Τέχνης, Σικάγο. Οι μορφές αποδίδονται στατικά και απρόσωπα με μικρές κουκκίδες καθαρού χρώματος, η σύνθεση των οποίων γίνεται στα μάτια του θεατή από απόσταση. Με αφετηρία τη μελέτη του φωτός, που απασχόλησε τους ιμπρεσιονιστές, ο Σερά στήριξε την τεχνική του στην ανάλυση του φωτός στα τρία βασικά χρώματα που το συνθέτουν (κόκκινο, κίτρινο, μπλε), σύμφωνα με τη θεωρία του Γάλλου χημικού Μισέλ Σεβρέλ. Η μέθοδος αυτή ονομάστηκε πουντιγισμός (από τη γαλλική λέξη *point*=τελεία, σημείο) και η κίνηση αυτή νεοϊμπρεσιονισμός.

νέες κατευθύνσεις, όπως ο κυβισμός* και ο εξπρεσιονισμός, που θα αναπτυχθούν τον επόμενο αιώνα.

Ο νέος ρόλος του καλλιτέχνη. Σε αυτή την καινούρια πραγματικότητα ο καλλιτέχνης αναλάμβανε να διαδραματίσει έναν νέο ρόλο, αυτόν του αδέσμευτου και ανεξάρτητου δημιουργού. Περισσότερο ελεύθερος να αποδώσει την αλήθεια με όποιον τρόπο θεωρούσε προσφορότερο, προχωρούσε σε ανατροπές των δεδομένων της καλλιτεχνικής δημιουργίας και πρωτοποριακές λύσεις.

Κλοντ Μονέ (Claude Monet, 1840-1926), «Εντύπωση - Ανατολή του ήλιου», 1872, 0,48Χ0,63 μ., Μουσείο Μαρμοτιάν, Παρίσι. Με απόλυτα λιτό τρόπο, γρήγορες πινελιές και χωρίς καθόλου περιγράμματα αποδίδεται η εντύπωση (*impression*) μιας συγκεκριμένης στιγμής. Το έργο έγινε δεκτό με αρνητικά σχόλια από τους κριτικούς οι οποίοι αποκάλεσαν κλευστικά «ιμπρεσιονιστές» όλους τους καλλιτέχνες που ακολούθησαν την ίδια τεχνοτροπία.

Βενσάν Βαν Γκογκ (Vincent Van Gogh, 1853-1890), «Νύχτα με αστέρια», 1889, 0,73Χ0,92 μ., Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης, Νέα Υόρκη. Η εκπληκτική λαμπρότητα των αστεριών αποδίδεται με μεγάλες, πυκνές και δυναμικές πινελιές αμιγούς χρώματος με τη μορφή στροβίλου, εκφράζοντας τα έντονα συναισθήματα που πλημμυρίζουν την ψυχή του ζωγράφου. «Ίσως κανένας άλλος δημιουργός της περιόδου δε φθάνει με τέτοιο τρόπο στην έκφραση ενός κοσμικού γίγνεσθαι, όπως ο Βαν Γκογκ, μιας πραγματικά κοσμικής δύνης που συναρπάζει τον θεατή».

Γκούσταβ Κλιμτ (Gustav Klimt, 1862-1918), «Μουσική Ι», 1895, 0,37Χ0,44 μ., Νέα Πινακοθήκη, Μόναχο. Αν και τα σημαντικότερα και γνωστότερα έργα του Κλιμτ ανήκουν στον 20ό αιώνα, στο έργο αυτό βρίσκουμε μερικά από τα χαρακτηριστικά της ζωγραφικής της αρ νουβό: ονειρική ατμόσφαιρα, αινιγματική γυναικεία φιγούρα, έντονα διακοσμητική διάθεση, αλληγορικά θέματα.

Πολ Σεζάν (Paul Cezanne, 1839-1906), «Οι μεγάλες λουόμενες», 1898-1900, 2,49Χ2,08 μ., Μουσείο Καλών Τεχνών, Φιλαδέλφεια. Ο καλλιτέχνης δεν ενδιαφέρεται για τη ρεαλιστική απόδοση της σκηνής, αλλά για μια νέα σύλληψη της οπτικής πραγματικότητας που συνδέεται με ό,τι βρίσκεται κάτω από την επιφάνεια, το μόνιμο, το σταθερό, το ουσιαστικό, το αληθινό. Μεγάλη σημασία αποδίδεται στα δομικά στοιχεία της σύνθεσης, δηλαδή στην αυστηρή οργάνωση των μορφών και των χρωμάτων. Οι μορφές γίνονται αυτόνομες καλλιτεχνικές οντότητες και το έργο αποπνέει ασφάλεια και δύναμη.

Γλυπτική - Αρχιτεκτονική - Εφαρμοσμένες τέχνες*. Ο γλύπτης Ρορντέν, με την επιστροφή στις φυσικές μορφές, τη δύναμη, την ειλικρίνεια και τον ρεαλισμό της προσωπικής του έκφρασης, έδωσε νέα πνοή στη γλυπτική και άσκησε τεράστια επίδραση στη μοντέρνα τέχνη του 20ού αιώνα γενικότερα. Στην αρχιτεκτονική επικράτησαν για μεγάλο χρονικό διάστημα, κυρίως ο νεοκλασικισμός και ο εκλεκτικισμός*, με ιδιαίτερη προτίμηση στα ρομαντικά και νεοκλασικά στοιχεία, ενώ από τα μέσα του αιώνα η τεχνολογική επανάσταση άνοιξε νέους δρόμους στον σχεδιασμό

Ογκύστ Ροντέν (Auguste Rodin, 1840-1917), «Οι πολίτες του Καλέ», 1886, μπρούτζος, 2,10Χ2,44Χ1,98 μ., Ινστιτούτο Σμιθσόνιαν, Ουάσινγκτον. Το έργο αναφέρεται σε ένα ηρωικό γεγονός κατά τη διάρκεια του Εκατονταετούς Πολέμου. Έξι πολίτες της γαλλικής πόλης Καλέ προσέφεραν αυτοβούλως τη ζωή τους ως αντάλλαγμα για την άρση της πολιορκίας της πόλης και για την απελευθέρωση των κατοίκων της (1347). Οι μορφές σε φυσικό μέγεθος, τοποθετημένες όχι σε βάθρο, αλλά στο ύψος των ματιών των θεατών, ώστε αυτοί να έχουν την αίσθηση ότι ζουν και κινούνται ανάμεσά τους και εμπνέονται από τη θυσία τους, εκφράζουν τα έντονα συναισθήματα της στιγμής είτε ως εγκάρτερηση είτε ως απελπισία. Η έκφραση των προσώπων, οι χειρονομίες, η στάση των σωμάτων, η αδρή επιφάνεια των γλυπτών μορφών αποδίδουν την τραγικότητα και το ανθρώπινο πάθος στη διαχρονική τους διάσταση.

Πρόσοψη Βρετανικού Μουσείου, Λονδίνο (1823-1846). Έργο του αρχιτέκτονα Σμερκ (Sir Robert Smirke), με κίονες ιωνικού ρυθμού και γλυπτές παραστάσεις στο κεντρικό αέτωμα, αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα του νεοκλασικισμού του 19ου αιώνα.

Το «Κρίσταλ Πάλας» (Crystal Palace) στο Χάιντ Παρκ του Λονδίνου σχεδιάστηκε και κατασκευάστηκε μέσα σε έξι μήνες από τον Τζόζεφ Πάξτον (Joseph Paxton), το 1851, για την πρώτη παγκόσμια έκθεση. Ήταν η μεγαλύτερη κατασκευή της εποχής, για την οποία χρησιμοποιήθηκαν αποκλειστικά προκατασκευασμένα μεταλλικά στοιχεία και γυαλί. Μετά τη λήξη της έκθεσης τα μέρη που την αποτελούσαν αποσυνδέθηκαν και η κατασκευή μεταφέρθηκε και τοποθετήθηκε στο νότιο Λονδίνο, όπου και καταστράφηκε από πυρκαγιά το 1937.

Ο Πύργος του Άιφελ κατασκευάστηκε το 1889 από τον Γκυστάβ Άιφελ (Gustave Eiffel, 1832-1923) για τη Διεθνή Έκθεση του Παρισιού. Με ύψος 300 μ., ήταν το υψηλότερο κτίριο της εποχής του και το σύμβολο του τεχνολογικού θαύματος του 19ου αιώνα.

και τη δόμηση, με την αξιοποίηση νέων υλικών, όπως είναι ο χάλυβας και το γυαλί, για την κατασκευή μεγάλων εκθεσιακών χώρων, ουρανοξυστών κτλ. Παράλληλα με την αρχιτεκτονική, η σταδιακή διαμόρφωση της μαζικής κουλτούρας* έδωσε ιδιαίτερη ώθηση στην καλλιέργεια των εφαρμοσμένων τεχνών, όπως είναι η διακόσμηση, οι γραφικές τέχνες, η διαφήμιση κ.ά., στις οποίες σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν τα διεθνή καλλιτεχνικά κινήματα αρ νουβό* και «τέχνες και χειροτεχνίες»*.

Λογοτεχνία - Θέατρο - Μουσική. Στη λογοτεχνία μεγάλοι πεζογράφοι, με κορυφαίο τον Ουγκό, και ποιητές, όπως ο Μπάϋρον, συμπυκνώνουν στο έργο τους τα χαρακτηριστικά του ρομαντισμού, ενώ ο ρεαλισμός βρίσκει την έκφρασή του σε συγγραφείς με μεγάλη απήχηση και παγκόσμια αναγνώριση, όπως ο Φλομπέρ, ο Τολστόι και ο Ντοστογιέφσκι. Στο κλίμα του ρεαλισμού κινήθηκαν οι θεατρικοί συγγραφείς Ίψεν, Τουργκένιεφ, Τσέχοφ κ.ά., που ανανέωσαν ριζικά την παγκόσμια δραματουργία και άσκησαν τεράστια επίδραση στην πορεία του σύγχρονου θεάτρου. Ο συμβολισμός*, με πρόδρομο τον Μποντλέρ και κύριους εκφραστές τον Βερλέν και τον Μαλαρμέ, στόχευε στην «καθαρή ποίηση», αναδεικνύοντας την πνευματικότητα και τη μουσικότητα του ποιητικού λόγου. Στον χώρο της μουσικής το καινοτόμο έργο του Μπετόβεν, με τον οποίο κλείνει ο νεοκλασικισμός, προετοίμασε την έλευση του ρομαντισμού με μουσουργούς όπως ο Σοπέν, ο Τσαϊκόφσκι κ.ά. και με κορυφαίους συνθέτες όπερας, όπως ο Βέρντι και ο Βάγκνερ.

Ο Μπετόβεν (Ludvig van Beethoven, 1770-1827) έδωσε νέα τροπή στην πορεία της μουσικής, συνδέοντας το κλασικό με το ρομαντικό ύφος και προετοιμάζοντας τις σύγχρονες αναζητήσεις της. Με το έργο του, κυρίως τις εννέα συμφωνίες, τις τριάντα δύο σονάτες για πιάνο και τα τελευταία κουαρτέτα του, απευθύνεται σε ολόκληρη την ανθρωπότητα αγγίζοντας ένα οικουμενικό πνευματικό ιδεώδες.

Ερωτήσεις

1. Ο 19ος αιώνας έχει χαρακτηριστεί «αιώνας της επιστήμης». Θα μπορούσατε να δικαιολογήσετε αυτόν τον χαρακτηρισμό;
2. Τι περιεχόμενο είχε για τους Έλληνες των αρχών του 19ου αιώνα το κίνημα των εθνοτήτων, σύμφωνα με τους Χέρντερ και Φίχτε; Με ποιο από τα βασικά καλλιτεχνικά κινήματα συνδέθηκε στην Ευρώπη η ελληνική υπόθεση και γιατί;
3. Πώς συνδέεται ο ρεαλισμός με τη θεαματική ανάπτυξη των φυσικών επιστημών; Ποια από τις βασικές φιλοσοφικές θεωρίες του 19ου αιώνα επηρέασε την εμφάνισή του και γιατί;

Η καλλιτεχνική και πνευματική ζωή στην Ελλάδα του 19ου αιώνα

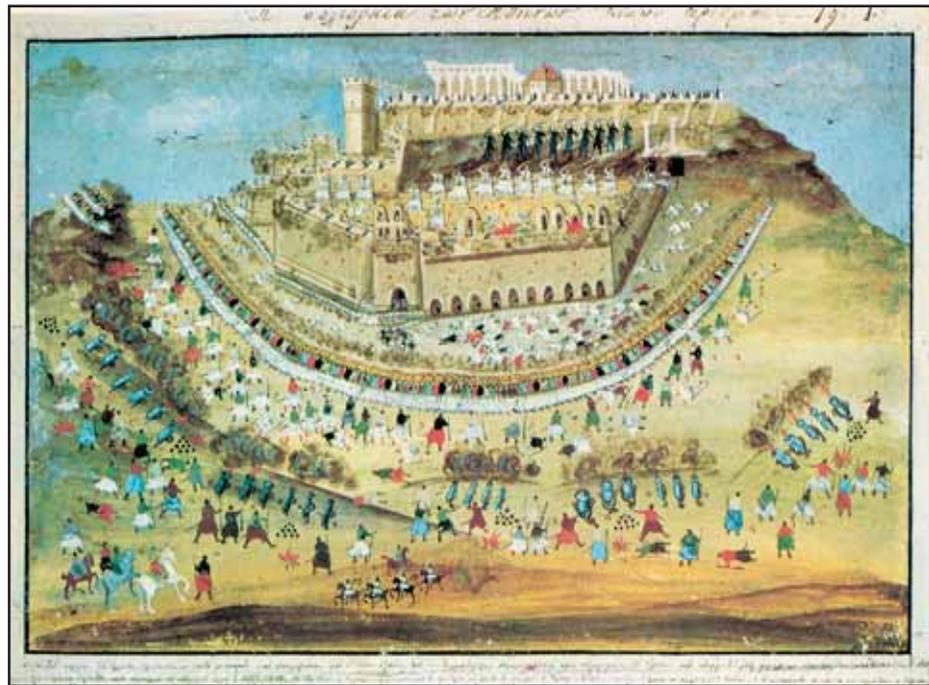
Η ίδρυση του ελληνικού κράτους (1830) και η μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα (1834) σηματοδότησαν για την Ελλάδα την έναρξη μιας ιστορικής πορείας προσανατολισμένης στην Ευρώπη, στις αρχές και στις αξίες του δυτικού πολιτισμού, του οποίου βασικό σημείο αναφοράς στις αρχές του 19ου αιώνα ήταν αναμφισβήτητα ο νεοκλασικισμός. Έτσι, η επανασύνδεση με την κλασική αρχαιότητα αποτέλεσε εξαρχής την ιδεολογική αφετηρία του νέου ελληνικού κράτους και το βασικό συστατικό της ύπαρξής του, ενώ παράλληλα το λαμπρό βυζαντινό παρελθόν και η ζωντανή λαϊκή παράδοση εξακολουθούσαν να συνδέονται άρρηκτα με τα καθημερινά βιώματα του λαού.

Μέσα στο πλαίσιο του προβληματισμού και της αναζήτησης της εθνικής ταυτότητας των Νεοελλήνων, η επανεκτίμηση του λαϊκού πολιτισμού και της γλώσσας αποτέλεσαν για μακρό χρονικό διάστημα αντικείμενο πολιτικών, ιδεολογικών και φιλολογικών συζητήσεων και διαμαχών. Η νεοελληνική τέχνη κινήθηκε υποχρεωτικά μέσα στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών ρευμάτων και σε μεγάλο βαθμό υπό την επίδραση της Ακαδημίας του Μονάχου, η οποία υπήρξε το βασικό κέντρο καλλιτεχνικών σπουδών για πολλούς Έλληνες καλλιτέχνες. Οι μεγάλοι Έλληνες **ζωγράφοι** που αποτέλεσαν τον

Νικόλαος Γύζης (1842-1901), «Μετά την καταστροφή των Ψαρών», 1898, 1,33X1,88 μ., Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα. Μετά την καταστροφή του νησιού, απελπισμένοι Ψαριανοί πασχίζουν να ανεβούν στην κλυδωνιζόμενη βάρκα, για να σωθούν μαζί με τα ιερά κειμήλια της πατρίδας τους. Μια σιβαρή ανδρική μορφή παλεύει να οδηγήσει τη βάρκα προς το βάθος όπου θαμποφέγγει το φως της σωτηρίας. Ο συμβολισμός της σύνθεσης αποκτά ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον, αν λάβουμε υπόψη μας ότι το έργο φιλοτεχνήθηκε λίγο μετά την εθνική ήττα του 1897.

Δημήτριος Ζωγράφος (π. 1790 - μετά το 1840), «Πολιορκία Αθηνών», 1827, υδατογραφία σε χαρτόνι, 0,49Χ0,62 μ., Γεννάδειος Βιβλιοθήκη. Ο στρατηγός Μακρυγιάννης ζήτησε από τον λαϊκό ζωγράφο και αιογράφο Δημήτριο Ζωγράφο να δημιουργήσει πέντε σειρές έργων, σύμφωνα με τις οδηγίες του, προκειμένου να συμπληρώσει εικονογραφικά το κείμενο των «Απομνημονευμάτων» του. Ακολουθώντας τη λαϊκή, αλλά και τη βυζαντινή παράδοση, ο Ζωγράφος ανταποκρίνεται εικαστικά στο άμεσο, απλό και περιγραφικό ύφος του Μακρυγιάννη. Τα έργα παρουσιάστηκαν από τον Μακρυγιάννη στους πρέσβεις των τριών μεγάλων δυνάμεων, σε αγωνιστές της Επανάστασης, φιλέλληνες και διάφορους αξιωματούχους, τους οποίους είχε προσκαλέσει στο σπίτι του με την ευκαιρία της εθνικής γιορτής του 1839. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε την πρώτη έκθεση έργων τέχνης στην Ελλάδα.

Νικηφόρος Λύτρας (1832-1904), «Το ψαριανό μοιρολόι», 1880, 0,94Χ1,40 μ., Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα. Οι συγγενείς θρηνούν για τον χαμένο ναυτικό, καθισμένοι αυστηροί και σιωπηλοί γύρω από το φέσι του. Τα μουντά χρώματα, η οργάνωση του χώρου, τα πρόσωπα χωρίς ατομικά χαρακτηριστικά αποδίδουν την εσωτερική συντριβή των ανθρώπων και την ατμόσφαιρα της θλίψης και του πένθους.

Νικόλαος Γύζης (1842-1901), «Τα αρραβωνιάσματα», 1,03Χ1,55 μ., Εθνική Πνακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα. Το παλιό έθιμο της Τουρκοκρατίας να αρραβωνιάζουν τα παιδιά σε μικρή ηλικία γίνεται η αφορμή να σπηθεί, με μεγάλη συνθετική ικανότητα και εκφραστικό πλούτο, μια σκηνή που δεν περιορίζεται σε ηθογραφική αποτύπωση του περιστατικού. Τα πρόσωπα, οι εκφράσεις, οι χειρονομίες, η ατμόσφαιρα της σκηνής αποκτούν διαχρονική δύναμη παραμένοντας και σήμερα ζωντανά και οικεία.

Ιωάννης Αλταμούρας (1852-1878), «Το λιμάνι της Κοπεγχάγης», 1874, 0,30Χ0,43 μ., Εθνική Πνακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα. Στον τρόπο με τον οποίο ο καλλιτέχνης πραγματεύεται το χρώμα, με την καταλυτική επίδραση του φωτός σε αυτό, στη σχετικά ελεύθερη πινελιά και στο ενδιαφέρον για την απόδοση της φευγαλέας εντύπωσης βλέπουμε τα πρώτα μηνύματα του ιμπρεσιονισμού στην Ελλάδα.

Η Σχολή του Μονάχου ως αφετηρία γόνιμων αναζητήσεων

«Και οι τρεις (Νικηφόρος Λύτρας, Κωνσταντίνος Βολανάκης, Νικόλαος Γύζης) είναι σύγχρονοι με τους δημιουργούς του ιμπρεσιονισμού – αν και δεν επηρεάστηκαν από το γόνιμο αυτό ρεύμα της ευρωπαϊκής τέχνης, ασφαλώς γιατί η θητεία τους στα ιδανικά της Σχολής του Μονάχου τούς είχε προσανατολίσει ιδιαίτερα προς τον ακαδημαϊσμό και τις μεγάλες κατακτήσεις του παρελθόντος. Η ιδιαίτερη σύνδεση αυτών των Ελλήνων καλλιτεχνών με τον κύκλο των δασκάλων του Μονάχου στάθηκε, παρά τις αρνητικές της πλευρές, μια απαραίτητη προϋπόθεση για ένα σωστό ξεκίνημα και μια ουσιαστική γνωριμία της ελληνικής τέχνης με τις κατακτήσεις του ευρωπαϊκού καλλιτεχνικού παρελθόντος, από το οποίο είχε αποκοπεί ολόκληρος αιώνας. Το Μόναχο και η Ακαδημία του διευκόλυναν αυτή τη γνωριμία, έδωσαν τη γερή τεχνική βάση και έδειξαν τον τρόπο της αυστηρής και μεθοδικής εργασίας, χωρίς τις οποίες δεν ήταν δυνατή καμιά ουσιαστική προσπάθεια. Και αν τα στοιχεία αυτά μπορούσαν να έχουν αρνητικά αποτελέσματα για τους αδύνατους και τους μέτριους καλλιτέχνες, για όσους είχαν γνήσια δημιουργική φλέβα και δυνατή προσωπικότητα αποτελούσαν αφετηρία για γόνιμες αναζητήσεις και ανεξάρτητους προσανατολισμούς. Αυτό ακριβώς συμβαίνει στην περίπτωση των τριών μεγάλων δασκάλων της ελληνικής ζωγραφικής» Χρυσάνθος Χρήστου, Η ελληνική ζωγραφική 1832-1922, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος 1981, σ. 44.

Η ίδρυση του Σχολείου των Τεχνών και οι πρώτες καλλιτεχνικές εκθέσεις

Σημαντικό γεγονός για την καλλιτεχνική δημιουργία, ήδη από τα πρώτα χρόνια ζωής του νεοσύστατου κράτους, ήταν η ίδρυση του Σχολείου των Τεχνών το 1836, στο οποίο δίδαξαν οι μεγαλύτεροι Έλληνες ζωγράφοι. Από το 1843 άρχισε και η εκθεσιακή δραστηριότητα αρχικά μέσα στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του Σχολείου των Τεχνών και αργότερα των Ολυμπιάων (εμπορικών και καλλιτεχνικών εκθέσεων που καθιερώθηκαν από το 1859) και του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός (από το 1885).

Η γλυπτική, που για πολλούς αιώνες είχε παραμείνει μέσα στα όρια της λαϊκής παράδοσης, άρχισε και πάλι –με αφετηρία τα Επτάνησα και με πυρήνα τα εργαστήρια των Τήνιων γλυπτών– να παίζει σημαντικό ρόλο στη νέα Ελλάδα, η οποία βρισκόταν ήδη σε φάση έντονης ανασυγκρότησης και προσπάθειας εξωραϊσμού. Αναμφίβολα όμως η νεοελληνική γλυπτική βρήκε την κορυφαία έκφρασή της στο έργο του Γιαννούλη Χαλεπά, που εξελίχτηκε αργότερα σε έναν εντελώς προσωπικό δημιουργό, μοναδικής ποιότητας.

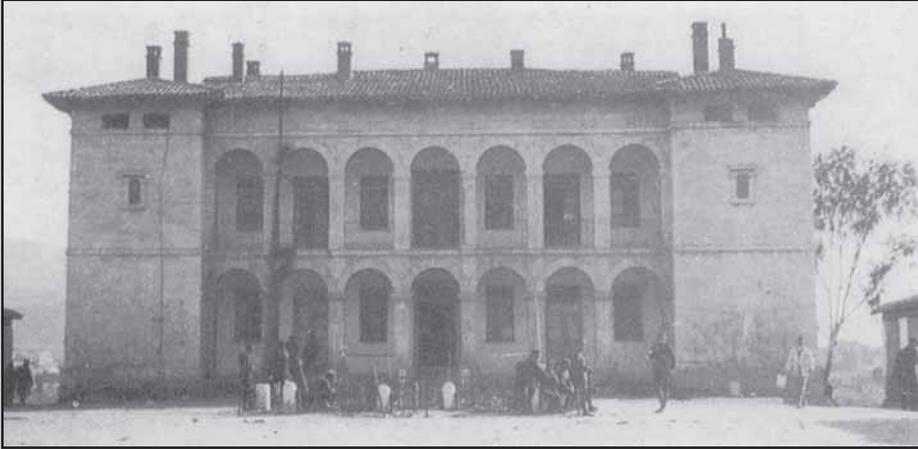
Στην αρχιτεκτονική η προσπάθεια επικεντρώθηκε στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής όψης της Αθήνας και των άλλων μεγάλων αστικών κέντρων του νεοσύστατου κράτους. Στο μεγαλύτερο μέρος των δημόσιων και των ιδιωτικών κτιρίων ακολουθήθηκαν τα πρότυπα του νεοκλασικισμού, χωρίς να λείπουν και λαμπρά δείγματα ρομαντικής διάθεσης και επιστροφής σε αναγεννησιακά ή και βυζαντινά στοιχεία.

Γιαννούλης Χαλεπάς (1851-1938), «Σάτυρος που παίζει με τον Έρωτα», 1877, μάρμαρο, ύψος 1,35 μ., Εθνική Γλυπτοθήκη, Αθήνα. Σε αυτό το νεανικό έργο του ο Χαλεπάς, που σφράγισε την πορεία της νεοελληνικής γλυπτικής, συνδυάζει την παράδοση της αρχαίας ελληνικής γλυπτικής με στοιχεία από τον ρομαντισμό και τον ρεαλισμό.

Κρίστιαν Χάνσεν (Christian Hansen, 1803-1883), Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1839-1864 (φωτ. 1930). Στη συνείδηση των Ελλήνων το κτίριο αυτό συμβόλιζε την πνευματική αναγέννηση του τόπου. Τα χαρακτηριστικά του, αυστηρό μνημειακό ύφος, λιτές, αρμονικές γραμμές, τυπικά κλασικά γνωρίσματα, όπως αέτωμα και ιωνικοί κίονες, αποτέλεσαν το αισθητικό πρότυπο του αθηναϊκού νεοκλασικισμού, το οποίο επηρέασε καθοριστικά τη νεοελληνική αρχιτεκτονική. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών (1839), η Ακαδημία Αθηνών (1859) και η Εθνική Βιβλιοθήκη (1888), έργα των Δανών αδελφών Χριστιανού και Θεόφιλου Χάνσεν, αποτέλεσαν την «αθηναϊκή τριλογία».

Σταμάτης Κλεάνθης (1802-1862), Μέγαρο Δουκίσσης Πλακεντίας-Ιλίσσια, περ. 1840, Αθήνα (φωτ. 1914). Το κτίριο αυτό με τις χαρακτηριστικές τοξοστοιχίες (λότζιες) και τις πυργοειδείς κατασκευές στα πλάγια, ξεφεύγει από τον αθηναϊκό νεοκλασικισμό παραπέμποντας σε ρομαντικές επιρροές. Σε αυτό στεγάζεται από το 1928 το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο.

Λύσανδρος Καυταντζόγλου (1811-1885), Το Οφθαλμιατρείο, 1847, Αθήνα (αρχική μορφή). Αν και το κτίριο εντάσσεται χωροταξικά στη συνέχεια της «αθηναϊκής τριλογίας», αποτελεί μια διαφορετική αισθητική πρόταση, πρόταση ρομαντικής νοσταλγίας για το βυζαντινό παρελθόν της Αθήνας.

Στην ποίηση η Επτανησιακή Σχολή, με κορυφαίους εκπροσώπους της τον Σολωμό και τον Κάλβο, συνδύαζε με ποικίλους τρόπους τις δυτικές επιρροές του νεοκλασικισμού και του ρομαντισμού με την ελληνική γλωσσική παράδοση. Η Γενιά του 1880 (Νέα Αθηναϊκή Σχολή), με κύριο εκφραστή της τον Παλαμά, δεχόταν επιδράσεις από τα γαλλικά ρεύματα του παρανασισμού* και του συμβολισμού, ενώ **στην πεζογραφία** ο ρεαλισμός, με προδρομική μορφή τον Ροΐδη, άσκησε ιδιαίτερη επίδραση στο έργο μεγάλων ηθογράφων, όπως είναι ο Βιζυηνός, ο Παπαδιαμάντης, ο Καρκαβίτσας κ.ά.

Ερωτήσεις

1. Πού έστρεψαν το ενδιαφέρον τους οι ιμπεριονιστές; Ποιες ήταν οι ευρύτερες διαστάσεις που έδωσε στην τέχνη το κίνημα του μεταϊμπεριονισμού;
2. Πώς δικαιολογείται η μεγάλη απήχηση του νεοκλασικισμού στη μετεπαναστατική Ελλάδα;
3. Ποιος ήταν ο ρόλος της Σχολής του Μονάχου στην ελληνική τέχνη του 19ου αιώνα;

Ένας κορυφαίος γλύπτης

«Πέρα από την τραγική πορεία της ζωής του και τις κάθε είδους ατυχίες του, ο Χαλεπάς είναι ένας πραγματικά μεγάλος δημιουργός τόσο στις αναζητήσεις και τις πραγματώσεις του όσο και στην εκπληκτική συνέπεια και τον πλούτο των μορφών του, την έκταση των επινοήσεων και την ποικιλία των διατυπώσεών του. [...] Όλο του το έργο είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς συνδυάζει μορφική πληρότητα και εκφραστική δύναμη, πλαστικό χαρακτήρα και εσωτερική αλήθεια».

Χρυσάνθος Χρήστου, «Η Νεοελληνική Τέχνη του 19ου και του 20ού αιώνα», στο *Ιστορία της Τέχνης*, Larousse, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1990, τ. 5, σ. 25.

2. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ 20ού ΑΙΩΝΑ

Οι μεγάλες επιστημονικές ανακαλύψεις του 20ού αιώνα - Από τη δομή του ατόμου έως τη δομή του Σύμπαντος

«Το 1900 ο Μαξ Πλανκ εγκαινίασε την εποχή της σύγχρονης φυσικής με την κβαντική θεωρία του, σύμφωνα με την οποία η ενέργεια εκπέμπεται όχι συνεχώς αλλά σε διακριτές ποσότητες, τις οποίες ονόμασε κβάντα (σημ.: από τη λατινική λέξη *quantum*, πληθ. *quanta*, που σημαίνει “πόσο”). Το 1905 ανήκει στον Άλμπερτ Αϊνστάιν. Μελετώντας την ταχύτητα του φωτός, διατύπωσε την ειδική θεωρία της σχετικότητας, που περιγράφει την επίπτωση της ταχύτητας στη μάζα και τη ροή του χρόνου. Η ειδική θεωρία της σχετικότητας οδήγησε στην ιδέα ότι η μάζα είναι μια εξαιρετικά συμπτυκνωμένη μορφή ενέργειας. Το 1916 ο Αϊνστάιν διηύρυνε τη θεωρία του σε συστήματα που κινούνται το ένα σε σχέση με το άλλο και δημιούργησε τη γενική θεωρία της σχετικότητας λίγα χρόνια αργότερα, χάρη στις εργασίες του Μαξ Μπορν, του Έρβιν Σρέντινγκερ και του Βέρνερ Καρλ Χάιζενμπεργκ, εδραιώθηκε η κβαντομηχανική, που έχει χρησιμοποιηθεί με αξιοσημείωτη επιτυχία για την ερμηνεία φαινομένων της χημείας και της υποατομικής φυσικής. Οι δύο θεωρίες, της σχετικότητας και η κβαντομηχανική, αποτέλεσαν τα δύο μεγάλα θεωρητικά θεμέλια της φυσικής του 20ού αιώνα».

Isaac Asimov, *Το χρονικό των επιστημονικών ανακαλύψεων*, μτφρ. Γ. Μπαρουξής, Ν. Σταματάκης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 6η έκδ., Ηράκλειο 2004, σ. 450.

Το δεσοξυριβονουκλεϊκό οξύ και τα μυστικά του

«Οι αναγκαίες πληροφορίες για τη χημική πολυπλοκότητα και τις απαραίτητες δραστηριότητες του κυττάρου είναι καταγεγραμμένες στα γονίδια που βρίσκονται στον πυρήνα του. Είναι όμως πληροφορίες κωδικοποιημένες, και μάλιστα με κώδικα μια ειδική αλφάβητο που χρησιμοποιεί μόνο τέσσερα γράμματα. Τα “γράμματα” είναι στην περίπτωση αυτή πολύπλοκα μόρια, που ονομάζονται νουκλεοτίδια. Τα ίδια τα νουκλεοτίδια συνδέονται σε ακόμη πιο πολύπλοκα μόρια. Έτσι, σχηματίζονται αλυσίδες νουκλεοτιδίων που αποτελούν το περίφημο DNA – ακρωνύμιο, από τα χαρακτηρισίζοντα, πιθανόν, ολόκληρο τον αιώνα μας! Η ακριβής χημική ονομασία του DNA –δεσοξυριβονουκλεϊκό οξύ– αποτελεί ασφαλώς άσκηση για τη γλώσσα. Άσκηση όμως, για την επιστήμη αυτή τη φορά, αποτέλεσε και η ανακάλυψη της δομής του DNA. Αποδείχθηκε ότι το DNA έχει την αναπάντεχη μορφή μιας διπλής έλικας, περίπου όπως μια στριφογυριστή σκάλα. Στέρεοι χημικοί δεσμοί συνδέουν κατακόρυφα τους δομικούς λίθους –τα διαδοχικά δηλαδή νουκλεοτίδια κάθε αλυσίδας– ενώ ασθενέστεροι δεσμοί στα πλάγια συνδέουν τις δύο ελικοειδείς αλυσίδες και συνιστούν τα “σκαλοπάτια”. Η ανακάλυψη της δομής του DNA, που έγινε από τους Ούτσον και Κρικ το 1953, σωστά θεωρείται μια μεγάλη στιγμή της σύγχρονης επιστήμης».

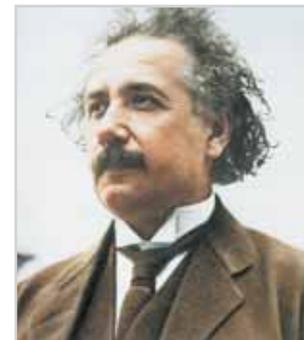
Γιώργος Γραμματικάκης, *Η Κόμη της Βερενίκης*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 25η έκδ., Ηράκλειο 2005, σ. 92-93.

Στις μεγάλες λεωφόρους της επικοινωνίας και της πληροφόρησης

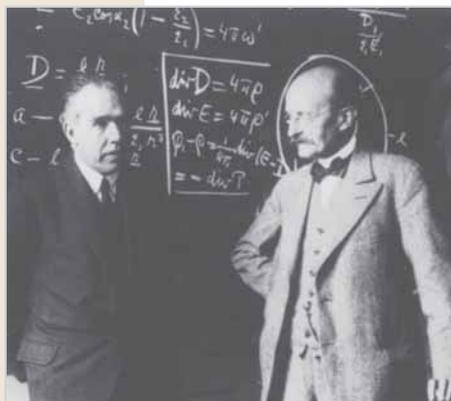
«Τίποτε δε μετέβαλε τόσο πολύ τον τρόπο που εργαζόμαστε και επικοινωνούμε στη σημερινή εποχή όσο ο ηλεκτρονικός υπολογιστής, που άρχισε να παράγεται μαζικά και να χρησιμοποιείται στη βιομηχανία στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Η πιο σημαντική τεχνολογική πρόοδος κατά τον 20ό αιώνα ήταν μάλλον το τρανζίστορ, μια μικρή συσκευή που μετέδιδε ρεύμα πολύ πιο αποδοτικά

Η επιστημονική ανάπτυξη και τα τεχνολογικά επιτεύγματα. Οι επαναστατικές επιστημονικές ανακαλύψεις του 20ού αιώνα για μια σειρά θεμάτων, όπως η δομή του ατόμου και του Σύμπαντος, η ανθρώπινη φύση και η κοινωνία, οδήγησαν τους ανθρώπους στο να αναθεωρήσουν ριζικά τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονταν τον κόσμο. Οι θεωρίες της σχετικότητας του Αϊνστάιν (1905, 1916) και η κβαντομηχανική θεωρία (1900) αποτέλεσαν τα θεμέλια της σύγχρονης φυσικής, ενώ οι έρευνες για τη δομή του ατόμου άνοιξαν τον δρόμο για μια νέα εποχή με ευοίωνες, αλλά και δυσοίωνες προοπτικές, όπως αποδείχτηκε, για παράδειγμα, με τη χρήση της πυρηνικής βόμβας για πολεμικούς σκοπούς (1945) και την πρόκληση ανυπολόγιστης καταστροφής στην ανθρωπότητα. Παράλληλα, οι βελτιώσεις των τηλεσκοπίων έκαναν δυνατή τη μελέτη του Σύμπαντος και τη διατύπωση νέων ριζοσπαστικών θεωριών για τη δημιουργία και τη δομή του από μεγάλους αστρονόμους και αστροφυσικούς, που διαμόρφωσαν τις προϋποθέσεις για την εξερεύνηση του Διαστήματος.

Ο Άλμπερτ Αϊνστάιν (Albert Einstein, 1879-1955, Νόμπελ Φυσικής 1921), με τις θεωρίες της σχετικότητας (ειδική 1905 και γενική 1916), ανέτρεψε τις κλασικές αντιλήψεις για τον χρόνο και τον χώρο και έβαλε σε νέες βάσεις τις έρευνες για τη δομή και την εξέλιξη του Σύμπαντος.

Ο Μαξ Πλανκ (Max Planck, 1858-1947, Νόμπελ Φυσικής 1918) εγκαινίασε την εποχή της σύγχρονης φυσικής με την περίφημη κβαντική θεωρία (1900), σύμφωνα με την οποία η ακτινοβολία εκπέμπεται σε χωριστές, διακριτές ποσότητες ενέργειας, τις οποίες ονόμασε κβάντα (λατ. *quantum* = πόσο, πληθ. *quanta*). Στη φωτογραφία ο Μαξ Πλανκ (δεξιά) με τον Νίλς Μπορ, επίσης πρωτεργάτη της κβαντικής θεωρίας.

Στις 20 Ιουλίου 1969 ο Νιλ Άρμστρονγκ (Neil Armstrong, γενν. το 1930), μέλος του τριμελούς πληρώματος του διαστημόπλοιου «Απόλλων 11», ήταν ο πρώτος άνθρωπος που βάδισε επάνω στο έδαφος της Σελήνης λέγοντας: «Ένα μικρό βήμα για τον άνθρωπο, ένα γιγάντιο βήμα για την ανθρωπότητα». Η αποστολή επέστρεψε στη Γη μεταφέροντας πολύτιμο υλικό που εμπλούτισε με νέα στοιχεία την επιστημονική έρευνα.

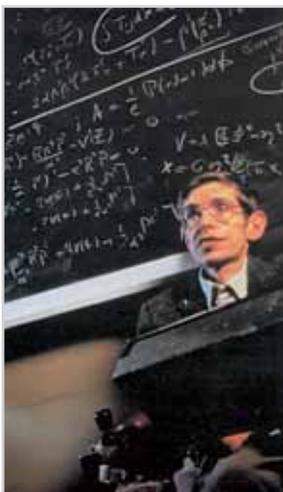
από ό,τι οι λυχνίες. Μέχρι το 1975 η συνεχής τεχνολογική εξέλιξη επέτρεψε τη σταθερή μείωση του μικροτσιπ, επιτρέποντας την παραγωγή μικρότερων και φθηνότερων ηλεκτρονικών υπολογιστών, που άρχισαν να αγοράζονται από ιδιώτες. Η εμφάνιση του ηλεκτρονικού υπολογιστή και η τεχνολογία των οπτικών ινών, ενός ασύγκριτα πιο αποδοτικού μέσου μετάδοσης ηλεκτρομαγνητικών κυμάτων, έδωσαν τεράστιες δυνατότητες στις επικοινωνίες. Ο 20ός αιώνας ολοκληρώνεται με το όραμα των μεγάλων λεωφόρων της πληροφόρησης, που θα ρέει σε γραφεία, σχολεία, σπίτια, και των νέων προσωπικών συσκευών, που θα μας ενώνουν όλους σε ένα παγκόσμιο δίκτυο επικοινωνιών».

Isaac Asimov, *Το χρονικό των επιστημονικών ανακαλύψεων*, μτφρ. Γ. Μπαρουξής, Ν. Σταματάκης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 6η έκδ. Ηράκλειο 2004, σ. 634.

Μια μοναδική περίπτωση

«Η περίπτωση του Στίβεν Χόκινγκ έχει ήδη καταγραφεί ως μοναδική στην επιστήμη, ίσως όμως και σε ολόκληρη την ανθρώπινη ιστορία. Ο Χόκινγκ γεννήθηκε το 1942 στην Οξφόρδη, τρεις ακριβώς αιώνες μετά τον θάνατο του Γαλιλαίου [...]. Στο τελευταίο έτος των σπουδών του κάποια αδεξιότητα στις κινήσεις του, που διαρκώς χειρότερη, οδήγησε σε μια δραματική διαπίστωση: έπασχε από μια σπάνια, αλλά ανίατη ασθένεια των μυών, και το τέλος του δεν ήταν μακριά. Είχε ήδη γίνει δεκτός στο Πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ για να εκπονήσει τη διδακτορική του διατριβή σε θέματα κοσμολογίας [...]. Τα νέα της υγείας του οδήγησαν αρχικά τον Χόκινγκ σε ψυχική παραίτηση, που τη διαδέχθηκε όμως η αφοσίωσή του στην επιστημονική έρευνα και η δίψα για ζωή [...]. Παρ' όλο που η εξέλιξη της ασθένειάς του επιβραδύνθηκε αναπάντεχα –ίσως επειδή, όπως στα μεγάλα αστέρια, μια εσωτερική δύναμη αντιδρούσε– η προϊούσα παράλυση των άκρων κατήλωσε τον Χόκινγκ με τον καιρό στην αναπηρική καρέκλα. Μεγάλη ήταν και η δυσκολία του στην ομιλία [...]. Γρήγορα κατέλαβε την έδρα των Μαθηματικών στο Πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ, την οποία τέσσερις αιώνες πριν είχε σφραγίσει με τη μεγαλοφυΐα του ο Ισαάκ Νεύτων. Ο Χόκινγκ ασχολήθηκε αρχικά με τη γενική θεωρία της σχετικότητας και μελέτησε τη μαθηματική ανωμαλία που ταυτίζεται με τη Μεγάλη Έκρηξη. Γρήγορα όμως εστίασε το ενδιαφέρον του στις μαύρες οπές (τρύπες) και στα πολύπλοκα μαθηματικά τους προβλήματα. Τα τελευταία χρόνια η έρευνά του περιστρέφεται γύρω από τις προσπάθειες συνενώσεως των δύο μεγάλων θεωριών της φυσικής –της κβαντομηχανικής και της σχετικότητας– σε ένα ενιαίο σχήμα, σε μια θεωρία των Πάντων. Η εντυπωσιακή πορεία του Χόκινγκ στις δύσκολες ατραπούς της επιστήμης φθάνει εντούτοις στα όρια του απίστευτου, επειδή συνοδεύθηκε από ένα ακόμη χτύπημα της μοίρας: μια σοβαρή πνευμονία, που είχε ως συνέπεια την ολική απώλεια της φωνής του. Η επικοινωνία του με τον κόσμο περιορίζεται έκτοτε σε κάποιες κινήσεις των δακτύλων, που επιλέγουν λέξεις σε ένα ειδικά κατασκευασμένο υπολογιστή, προσαρμοσμένο στο αναπηρικό του καροτσάκι. Με αργό ρυθμό, οι λέξεις μετατρέπονται σε τεχνητή, μεταλλική φωνή».

Γιώργος Γραμματικάκης, *Η αυτοβιογραφία του φωτός*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 25η έκδ., Ηράκλειο 2006, σ. 399-400.

Ο Στίβεν Χόκινγκ (Stephen Hawking, γενν. το 1942), καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Κέμπριτζ στην έδρα του Νεύτωνα, θεωρείται από πολλούς ο μεγαλύτερος θεωρητικός φυσικός μετά τον Αϊνστάιν. Παρά τη σοβαρότατη αναπηρία του, που τον έχει καθλώσει μόνιμα σε αναπηρικό καρότσι και τον έχει αναγκάσει να επικοινωνεί μόνο μέσω ενός ειδικού ηλεκτρονικού υπολογιστή, έχει καταφέρει να κάνει γνωστές στο ευρύτερο κοινό τις έρευνές του για την κατανόηση και την ερμηνεία του Σύμπαντος.

Γεώργιος Παπανικολάου, ο ερευνητής-πρότυπο

«Η ηθική προσωπικότητα του Γεωργίου Παπανικολάου (1883-1962), η ακόρεστη δίψα του για μάθηση και ο δημιουργικός παλμός του για έναν καλύτερο κόσμο δεν επηρεάστηκαν από τη ρευστότητα της εποχής του και από την αβεβαιότητα για τη μελλοντική πορεία του ανθρώπου. Εξάλλου, ο βαθύτατος ανθρωπισμός του και η σταθερή προσήλωσή του στις ηθικές παρακαταθήκες της ζωής, σε συνδυασμό με τον αυτοσεβασμό, την αυταπάρνηση, την αυτοπειθαρχία και τους σχεδόν απάνθρωπους ρυθμούς της ερευνητικής του δραστηριότητας στον Νέο Κόσμο, απηχούν φιλοσοφικές απόψεις, εκφράζουν κοινωνικές αντιλήψεις και ενσαρκώνουν επιστημονικές αναζητήσεις ενός ανθρώπου ηθικού και αδογματίστου [...]. Ο Γεώργιος Παπανικολάου (Dr Pap) ανήκει στους πρωτοπόρους μαχητές της εποχής του και στους αθόρυβους πρωταγωνιστές του παναθρώπινου αγώνα εναντίον του καρκίνου. Ο θεμελιωτής του κλάδου της αποφολιδωτικής κυτταρολογίας διαφύλαξε την ελληνική του ταυτότητα, δεν αποξενώθηκε από την πατρίδα και δημιούργησε ένα σχεδόν μοναδικό για την εποχή του ερευνητικό πρότυπο σε παγκόσμια κλίμακα».

Σπύρος Μαρκέτος- Δημήτριος Λάπτας, «Γ. Παπανικολάου, ερευνητής-πρότυπο», εφημερίδα *Η Καθημερινή*, φύλλο 9ης Απριλίου 2006.

Ο τεχνολογικός πολιτισμός έκανε πιο ευτυχισμένο τον άνθρωπο;

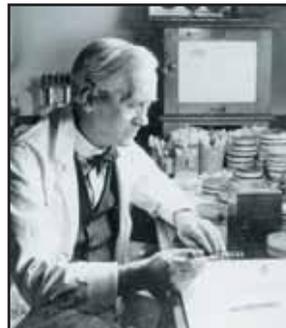
«Κατά τη διάρκεια των τελευταίων γενεών η ανθρωπότητα έχει πετύχει μια εκπληκτική πρόοδο στις φυσικές επιστήμες και στην τεχνική εφαρμογή τους και έχει καθιερώσει τον έλεγχό της πάνω στη φύση με τρόπο που δεν είχε φανταστεί στο παρελθόν [...]. Οι άνθρωποι είναι υπερήφανοι γι' αυτά τα επιτεύγματα κι έχουν κάθε δικαίωμα να είναι. Όμως, φαίνεται να έχουν παρατηρήσει ότι αυτή η νεοαποκτηθείσα εξουσία στον χώρο και στον χρόνο, η καθυπόταξη της φύσης, η οποία είναι η εκπλήρωση ενός πόθου που απαρτιζόταν ζωή χιλιάδων χρόνων, δεν έχει αυξήσει τη συνολική ποσότητα τερπνής ικανοποίησης που ενδεχομένως προσδοκούν από τη ζωή και δεν τους έχει κάνει να νιώθουν πιο ευτυχισμένοι. Από την αναγνώριση αυτού του γεγονότος θα έπρεπε να είμαστε ικανοποιημένοι, με το συμπέρασμα ότι η εξουσία πάνω στη φύση δεν είναι μοναδική προϋπόθεση της ανθρώπινης ευτυχίας, ακριβώς όπως δεν είναι ο μοναδικός στόχος της επίμονης πολιτιστικής προσπάθειας. Δεν πρέπει να συνάγουμε από αυτό ότι η τεχνική πρόοδος δεν είναι χωρίς αξία για την οικονομία της ευτυχίας μας».

S. Freud, «Civilization and its Discontents», The Hogarth Press, London 1963, σ. 24-25, στο Stuart Hall, Bram Gieben, *Η διαμόρφωση της νεωτερικότητας. Οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός*, μτφρ. Θ. Τσακίρης, Β. Τσακίρης, Σαββάλας, 2η έκδ., Αθήνα 2003, σ. 401.

Ο Γεώργιος Παπανικολάου (1883-1962), κορυφαίος Έλληνας γιατρός και ερευνητής, θεμελιωτής του κλάδου της αποφολιδωτικής κυτταρολογίας, δημιούργησε το διάσημο προληπτικό τεστ (Pap test) που χρησιμοποιείται παγκοσμίως για τη διάγνωση του καρκίνου της μήτρας, σώζοντας τη ζωή εκατομμυρίων γυναικών.

Ο Αλεξάντερ Φλέμινγκ (Alexander Fleming, 1881-1955, Νόμπελ Φυσιολογίας και Ιατρικής) ανακάλυψε τυχαία το 1928 ότι ένα είδος μύκητα απελευθερώνει μια ένωση (που ονόμασε πενικιλίνη) η οποία εμποδίζει την ανάπτυξη μιας σειράς βακτηρίων, όπως οι σταφυλόκοκκοι, οι στρεπτόκοκκοι και οι πνευμονόκοκκοι. Το αντιβιοτικό αυτό αποδείχθηκε πολύ σύντομα σωτήριο για την ανθρωπότητα.

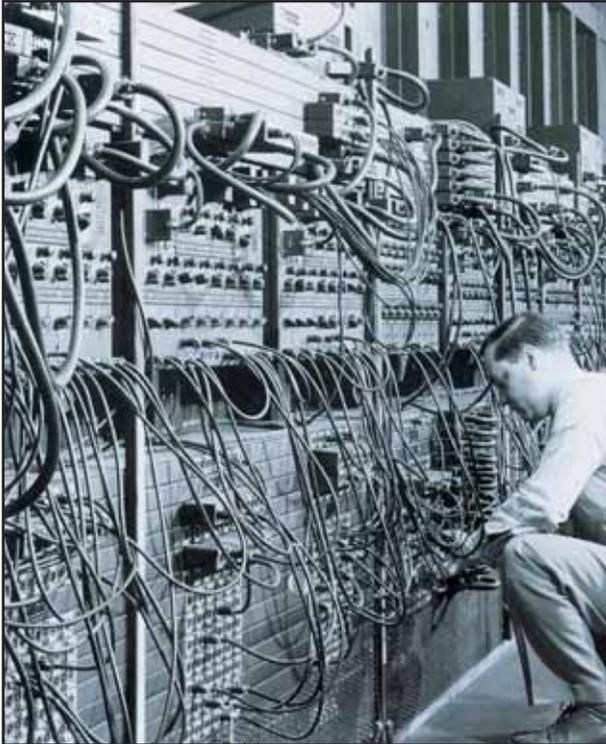
Οι εξελίξεις στη χημεία, τη βιολογία, τη βιοχημεία και την ιατρική οδήγησαν σε ένα πλήθος νέων γνώσεων για τις συνθετικές ύλες, τα τρόφιμα, τα ένζυμα, τους ιούς, τις βιταμίνες, τις ορμόνες, τα εμβόλια, τα αντιβιοτικά κ.ά., αλλά και σε πολλές νέες θεραπείες, χειρουργικές επεμβάσεις και διαγνωστικές εξετάσεις, που ανακούφισαν σημαντικά τον άνθρωπο και βελτίωσαν το επίπεδο της ζωής του.

Στον τομέα της γενετικής οι επιστημονικές έρευνες κατέληξαν στη δομή, στην αποκρυπτογράφηση του κώδικα του DNA και στη χαρτογράφηση του ανθρώπινου γονιδιώματος, ενώ η τεχνολογική ανάπτυξη στον χώρο της ηλεκτρονικής οδήγησε σταδιακά στην κατασκευή των ηλεκτρονικών υπολογιστών και τη δημιουργία του Παγκόσμιου Ιστού Διαδικτύου (1991), δίνοντας τη δυνατότητα σε εκατομμύρια ανθρώπους να επικοινωνούν και να έχουν πρόσβαση σε απίστευτο όγκο πληροφοριών. Παράλληλα, σημαντικότερες υπήρξαν οι εξελίξεις και σε άλλα επιστημονικά πεδία, όπως στο πεδίο της ψυχολογίας και της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας, της κοινωνικής ανθρωπολογίας, της γλωσσολογίας κτλ.

Το 1953 ο Τζέιμς Ουότσον (James Watson, γενν. το 1928) και ο Φράνσις Κρικ (Francis Crick, 1916-2004) υποστήριξαν ότι η δομή του DNA (δεσοξυριβονουκλεϊκό οξύ) έχει τη διάταξη διπλής έλικας και είναι δυνατόν να αντιγραφεί χωρίς να αλλοιωθεί. Τιμήθηκαν με το Νόμπελ Φυσιολογίας και Ιατρικής (1962).

Ο ENIAC (Electronic Numerical Integrator and Computer), ο πρώτος γενικής χρήσης ηλεκτρονικός υπολογιστής, κατασκευάστηκε το 1946 από τους Εκερτ και Μότλι (J.P. Eckert, J.W. Mauchly). Γιγαντιαίων διαστάσεων, βάρους 30 τόνων, με τεράστια κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας, εκτελούσε 5.000 προσθέσεις ή 500 πολλαπλασιασμούς το δευτερόλεπτο. Είχαν προηγηθεί και άλλες πολύ σημαντικές ανάλογες προσπάθειες, όπως π.χ. ο υπολογιστής ABC των Ατανάσοφ και Μπέρι (1941) και κυρίως ο «Κολοσός» (1943) για τις ανάγκες του βρετανικού στρατού στη διάρκεια του πολέμου. Σημαντική επίσης ήταν η συνεισφορά των πρωτοπόρων της επιστήμης των υπολογιστών Άλαν Μάθι-σον Τιούρινγκ, Τζον φον Νόιμαν κ.ά.. Με τη συνέχιση των ερευνών και την εξέλιξη του τρανζίστορ (1947) και των μικροτσιπ, έγινε δυνατή η κατασκευή των προσωπικών υπολογιστών (PC) στη δεκαετία του 1970 και η διάδοσή τους σε όλο τον κόσμο με ταχύτατους ρυθμούς.

Στοχασμός. Η πορεία της φιλοσοφικής σκέψης. Η φιλοσοφική έρευνα ασχολήθηκε με ένα πλήθος προβλημάτων που αναφέρονταν στη ζωή, τη γνώση και την ύπαρξη του ανθρώπου, τη μεθοδολογία της επιστήμης, τη γλώσσα, την επικοινωνία, τους μηχανισμούς κοινωνικής επιρροής κ.ά. Σύμφωνα με τον Μπερξόν, ο άνθρωπος, εκτός από τη διάνοιά του, που τον κρατά έξω από τα πράγματα, διαθέτει το ένστικτο και την **ενόραση**, που τον βοηθούν να μπει μέσα στα πράγματα, να γνωρίσει απευθείας την ουσία της ζωής. Η **φαινομενολογία** του Χούσερλ, από την άλλη πλευρά, επιχειρεί μια νέα θεμελίωση της φιλοσοφίας, προτείνοντας μια φιλοσοφική μέθοδο

Μάρτιν Χάιντεγκερ (Martin Heidegger, 1889-1976). Γερμανός φιλόσοφος, από τους κορυφαίους του 20ού αιώνα, επηρέασε τη φιλοσοφική σκέψη, ιδίως τη θεωρία του υπαρξισμού.

Ο Ζαν-Πολ Σαρτρ (Jean-Paul Sartre, 1905-1980, Νόμπελ Λογοτεχνίας 1964). Φιλόσοφος και θεατρικός συγγραφέας, από τους σημαντικότερους εκπροσώπους του υπαρξισμού, άσκησε μαζί με τη Σιμόν ντε Μπουβάρ (Simone de Beauvoir, 1908-1986) σημαντική επίδραση τόσο στη φιλοσοφική σκέψη, όσο και στην πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα της μεταπολεμικής περιόδου.

Η ανθρώπινη ελευθερία και η ύπαρξη του Θεού

«Συνεχώς αντιλαμβανόμαστε πως ο Θεός δεν είναι αντικείμενο της γνώσης, δεν αποδεικνύεται υποχρεωτικά. Ούτε είναι αντικείμενο των εμπειριών των αισθήσεών μας. Είναι αόρατος. Δεν τον βλέπει κανείς, αλλά μόνο τον πιστεύει. Από πού όμως προέρχεται αυτή η πίστη; Η πηγή της δεν βρίσκεται στα όρια της εγκόσμιας εμπειρίας, αλλά στην ελευθερία του ανθρώπου. Ο άνθρωπος που πραγματικά συνειδητοποιεί την ελευθερία του αποκτά συγχρόνως και τη βεβαιότητα του Θεού. Ελευθερία και Θεός είναι αχώριστα. Γιατί; Είμαι βέβαιος για τούτο: δεν υπάρχω αφ' εαυτού μου ως ελεύθερο ον, αλλά είμαι δοσμένος στον εαυτό μου ως δώρο. Διότι μπορώ να μην είμαι ο εαυτός μου και δεν μπορώ να εκβιάσω τον εαυτό μου να είναι ελεύθερος. Όταν είμαι ο αυθεντικός εαυτός μου, είμαι βέβαιος πως δεν είμαι έτσι μέσω του ίδιου του εαυτού μου. Η ύψιστη ελευθερία γνωρίζεται στην απελευθέρωση από τον κόσμο, και τούτη η ελευθερία είναι ο βαθύτατος δεσμός με την υπέρβαση».

Καρλ Γιάσπερς, *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια Χρ. Μαλεβίτης, Δωδώνη, Αθήνα 1968, σ. 131.

Η ελευθερία ως καθήκον

«Γιατί δίνουμε εμείς οι διαφωτιστές τόσο μεγάλη σημασία στην απλότητα της γλωσσικής έκφρασης; Επειδή ο αληθινός διαφωτιστής, ο αληθινός ορθολογιστής δε θέλει ποτέ να καταπείσει. Ναι, δε θέλει ούτε καν να πείσει. Έχει πάντοτε συνείδηση ότι μπορεί να απατάται. Προπάντων όμως σέβεται την αυτεξουσιότητα, την πνευματική ανεξαρτησία του άλλου τόσο, ώστε να μη θέλει να τον πείσει για σημαντικά ζητήματα. Θέλει μάλλον να προκαλέσει αντίλογο και, το καλύτερο από όλα, έλλογη και πειθαρχημένη κριτική. Δε θέλει να πείσει παρά να

ταρακουνήσει, να προκαλέσει ελεύθερη διαμόρφωση απόψεων. Η ελεύθερη διαμόρφωση απόψεων του είναι πολύτιμη: πολύτιμη όχι μόνο επειδή όλοι μαζί μπορούμε να πλησιάζουμε εγγύτερα την αλήθεια, παρά επίσης επειδή σέβεται την ελεύθερη διαμόρφωση απόψεων καθ' εαυτήν. Τη σέβεται ακόμη και τότε, όταν θεωρεί τις υπό διαμόρφωση απόψεις ριζικά λανθασμένες».

Καρλ Πόπερ, «Η ζωή είναι επίλυση προβλημάτων», στο Καρλ Πόπερ, Όλοι οι άνθρωποι είναι φιλόσοφοι, μτφρ. Μ. Παπανικολάου, Μελάρι, Αθήνα 2002, σ. 263

Τι συμβαίνει με τον ελεύθερο χρόνο του σύγχρονου ανθρώπου;

«Τα φαινόμενα της βιασύνης, της νευρικότητας, της άστατης ζωής, που έχουν παρατηρηθεί από την εποχή της ανάπτυξης των μεγάλων πόλεων, εξαπλώνονται τώρα το ίδιο επιδημικά όπως άλλοτε η πανούκλα και η χολέρα. Εμφανίζονται μάλιστα δυνάμεις στο προσκήνιο τις οποίες δε θα μπορούσαν ούτε να φαντασθούν οι βιαστικοί διαβάτες του 19ου αιώνα. Όλοι πρέπει διαρκώς να σχεδιάζουν κάτι. Ο ελεύθερος χρόνος απαιτεί την εξαντλητική εκμετάλλευσή του. Σχεδιάζεται, χρησιμοποιείται για τις αναλαμβανόμενες δραστηριότητες, παραγεμίζεται με επισκέψεις όλων των νοητών εκδηλώσεων ή απλώς με όσο το δυνατόν ταχύτερες μετακινήσεις. Η σκιά όλων αυτών πέφτει πάνω στην πνευματική εργασία. Αυτή γίνεται με βεβαρημένη συνείδηση, λες και ο απαιτούμενος χρόνος έχει κλαπεί από κάποιες επείγουσες, μολονότι απλώς φανταστικές απασχολήσεις. Για να δικαιολογηθεί απέναντι στον εαυτό της, προσλαμβάνει τα χαρακτηριστικά του πυρετώδους, της υψηλής πίεσης, της μονάδας παραγωγής που λειτουργεί υπό ανεπάρκεια χρόνου, και αυτό εμποδίζει κάθε περισυλλογή, άρα αυτή την ίδια. Φαίνεται συχνά σαν οι διανοούμενοι να κράτησαν για την κυρίως παραγωγή τους ακριβώς μόνο τις ώρες που τους περισσεύουν από τις υποχρεώσεις, τις εξόδους, τα ραντεβού και τις αναπόφευκτες διασκεδάσεις. Αποκρουστικό, μολαταύτα ως νέα βαθμό ορθολογικό, είναι το πρόσθετο γόητρο εκείνου που μπορεί να παρουσιάζεται σαν τόσο σπουδαίος άνθρωπος, ώστε να πρέπει να παρευρίσκεται παντού».

Τέοντορ Αντόρνο, *Minimala moralia*, πρόλογος Δ. Μαρκίς, μτφρ. Λ. Αναγνώστου, Αλεξάνδρεια, 2η έκδ. Αθήνα 2000, σ. 226-27.

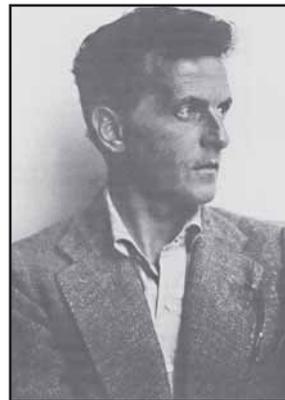
Διαφορά γλώσσας και λόγου

«Αλλά τι είναι γλώσσα; Για μας δε συγγέεται με τον λόγο· δεν είναι παρά ένα καθορισμένο του μέρους, ουσιαστικό οπωσδήποτε. Είναι ένα κοινωνικό προϊόν των ικανοτήτων του λόγου και ταυτόχρονα ένα σύνολο αναγκαίων συμβάσεων, που έχει υιοθετήσει το κοινωνικό σώμα, για να επιτρέπουν στα άτομά του να ασκούν αυτή την ικανότητα [...]. Η γλώσσα [...] είναι ένα όλο καθ' αυτό και μια αρχή ταξινόμησης [...]. Σε αυτή την αρχή ταξινόμησης θα μπορούσε κανείς να αντιτάξει ότι η άσκηση του λόγου στηρίζεται σε μια ικανότητα που κατέχουμε από τη φύση, ενώ η γλώσσα είναι κάτι αποκτημένο και συμβατικό [...]. Η γλώσσα είναι ένα σύστημα σημείων που εκφράζουν ιδέες και σαν τέτοια μπορεί να συγκριθεί με τη γραφή, το αλφάβητο των κωφαλάων, με τις συμβολικές τελετουργίες, με τις μορφές ευγένειας, με τα στρατιωτικά διακριτικά σήματα κ.λπ. κ.λπ. Η γλώσσα μόνο είναι το σπουδαιότερο από τα συστήματα αυτά. Μπορούμε λοιπόν να νοήσουμε μια επιστήμη που μελετά τη ζωή των σημείων μέσα στην κοινωνική ζωή· η επιστήμη αυτή θα αποτελούσε μέρος της Κοινωνικής Ψυχολογίας και κατά συνέπεια της Γενικής Ψυχολογίας· θα την ονομάσουμε Σημειολογία (γαλλ. *Semiotologie*, από την ελληνική λέξη σημείον). Η Σημειολογία θα μας πληροφορούσε από τι συνίστανται τα σημεία, ποιοι νόμοι τα διέπουν [...]. Η Γλωσσολογία δεν αποτελεί παρά ένα μέρος της γενικής αυτής επιστήμης και οι νόμοι που θα ανακαλύψει η Σημειολογία θα μπορούν να εφαρμοστούν στη Γλωσσολογία».

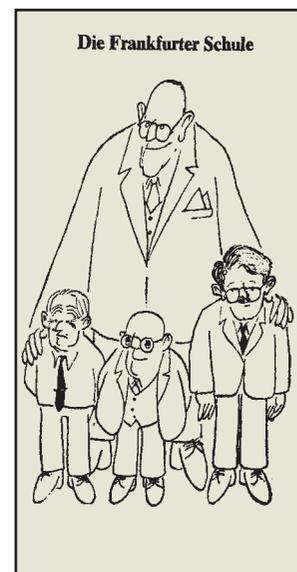
Φερντινάν ντε Σοσύρ (Ferdinand de Saussure), *Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας*, μτφρ. Φ. Αποστολόπουλος, Παπαζήσης, Αθήνα 1979, σ. 45-46.

χωρίς προϋποθέσεις, η οποία θα εστιάζει μόνο σε ό,τι δίνεται απευθείας στη συνείδηση του ανθρώπου, δηλαδή στο φαινόμενο και την περιγραφή του. Τη μέθοδο αυτή υιοθέτησαν και φιλόσοφοι όπως ο Χάιντεγκερ και ο Σαρτρ, οι οποίοι μελέτησαν το πρόβλημα της ανθρώπινης ύπαρξης διατυπώνοντας τη θεωρία του υπαρξισμού, που επηρέασε σημαντικά τη φιλοσοφική σκέψη, αλλά και τη λογοτεχνική δημιουργία. Πολύ σημαντική ήταν επίσης η επίδραση που άσκησε η **αναλυτική φιλοσοφία** και ιδίως ο Βίτγκενσταϊν, ο οποίος έθεσε το πρόβλημα της κακής χρήσης και της παρανόησης της γλώσσας, που προκαλεί παρερμηνείες και σύγχυση στη φιλοσοφία. Παράλληλα με την αναλυτική φιλοσοφία, αναπτύχθηκε και ο Κύκλος της Βιέννης, τα μέλη του οποίου επιδίωκαν τη διαμόρφωση ενός ενιαίου προγράμματος που θα διαφύλαττε το κύρος όλων των επιστημών. Σε τροχιά κοινωνικού προβληματισμού κινήθηκε η **Σχολή της Φρανκφούρτης**, η οποία στράφηκε στα προβλήματα της καταναλωτικής κοινωνίας και των μηχανισμών αλλοτρίωσης του σύγχρονου ανθρώπου. Το ίδιο και η θεωρία

Τα εξέχοντα μέλη της Σχολής της Φρανκφούρτης Χέρμπερτ Μαρκούζε (Herbert Marcuse, 1898-1979), Τέοντορ Αντόρνο (Theodor Adorno, 1903-1969) και Γιούργκεν Χάμπερμας (Jurgen Habermas, (γενν. το 1929) υπό την προστασία του Μαξ Χορκχάιμερ (Max Horkheimer, 1895-1973) (σχέδιο Φ. Κρίγκελ).

Ο Λούντβιχ Βίτγκενσταϊν (Ludwig Wittgenstein, 1889-1951) ήταν ο σημαντικότερος εκπρόσωπος της αναλυτικής φιλοσοφίας, ενός από τα κυριότερα φιλοσοφικά ρεύματα του 20ού αιώνα. Η αναλυτική φιλοσοφία είναι στην πραγματικότητα μία μέθοδος προσέγγισης των φιλοσοφικών προβλημάτων μέσω της ανάλυσης της γλώσσας.

Ο Έλβις Πρίσλεϋ (Elvis Presley, 1935-1977), «αστέρι» της μουσικής ροκ εν ρολ (rock and roll), με παγκόσμια απήχηση στη νεολαία της δεκαετίας του 1960, εξέφραζε το πνεύμα της μαζικής νεανικής κουλτούρας, που διοχέτευε τον δυναμισμό και την τάση της για αμφισβήτηση στην έντονα ρυθμική μουσική, καθώς και την αντιδραστική, και συχνά επιθετική, εμφάνιση και συμπεριφορά.

του **δομισμού** (ή **στρουκτουραλισμού**), που υποστήριζε ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά καθορίζεται από διάφορες δομές, σταθερά δηλαδή συστήματα σχέσεων μεταξύ των μελών της κοινωνίας, βρίσκοντας μεγάλη απήχηση στις κοινωνικές επιστήμες, την ανθρωπολογία, τη γλωσσολογία και τη λογοτεχνική θεωρία. Μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο του κοινωνικού προβληματισμού κινείται και το ρεύμα του **μεταμοντερνισμού** (ή **μετανεωτερικότητας**), υποστηρίζοντας ότι στη σύγχρονη μεταβαλλόμενη κοινωνία δεν είναι δυνατή η εύρεση της μίας αλήθειας, δεδομένου ότι υπάρχουν πολλές «αλήθειες» και πολλοί τρόποι προσέγγισης και ανάλυσής τους.

Η μαζική κουλτούρα και η δυναμική των μαζών. Η πλήρης επικράτηση της αστικοποίησης και του καταναλωτισμού επέβαλε σταδιακά την ομοιομορφία και την τυποποίηση στην κοινωνική ζωή

Δύο κορυφαίοι ποδοσφαιριστές, ο Βραζιλιάνος Πελέ (ψευδώνυμο του Έντσον Αράντες ντο Νασιμέντο, γενν. το 1940) της Σάντος και ο Γερμανός Φραντς Μπεκενμπαάουερ (γενν. το 1945) της Μπάγιερν Μονάχου, απέκτησαν παγκόσμια φήμη για τις επιδόσεις τους και φανατικούς θαυμαστές σε ολόκληρο τον κόσμο.

Συμμαχία πολιτισμών σε παγκόσμια κλίμακα

«Θεωρήσαμε την έννοια του παγκόσμιου πολιτισμού ως ένα είδος οριακής έννοιας ή ως συντομογραφικό τρόπο για να υποδηλώσουμε μια σύνθετη διαδικασία. Διότι [...] δεν υπάρχει, δεν μπορεί να υπάρξει ένας παγκόσμιος πολιτισμός με την απόλυτη έννοια που συχνά δίνουμε σε αυτόν τον όρο, εφόσον ο πολιτισμός τούτος συνεπάγεται τη συνύπαρξη πολιτισμών οι οποίοι παρουσιάζουν μεταξύ τους τη μέγιστη διαφορά και εφόσον συνίσταται ο ίδιος στη συνύπαρξη τούτη. Ο παγκόσμιος πολιτισμός δε θα μπορούσε να είναι άλλο πράγμα από τη συμμαχία πολιτισμών σε παγκόσμια κλίμακα, όπου ο καθένας διαφυλάσσει την πρωτοτυπία του».

Κλοντ Λεβί-Στρος, *Φυλή και Ιστορία*, μτφρ. Ε. Παπάζογλου, Γνώση, Αθήνα 1995, σ. 69-70.

Οι κίνδυνοι της μαζοποίησης

«Η φυσική επικοινωνία μεταξύ ανθρώπων έχει δυσχερανηθεί. Η βιασύνη και η σπουδή, οι οποίες επικρατούν στη ζωή μας, η αυξημένη κίνηση, η συνεργασία, η συγκατοίκηση με πολλούς άλλους σε δυσανάλογους και στενούς χώρους δε δημιουργούν οικειότητα, αλλά εντείνουν την αποξένωση. Οι συνθήκες της ζωής είναι εκείνες οι οποίες δεν επιτρέπουν να δει κανείς στον πλησίον του απλώς και μόνο τον άνθρωπο. Οι περιορισμοί που έχουν επιβληθεί στην εκδήλωση του φυσικού ανθρωπισμού είναι γενικοί, είναι καθημερινοί, και έχουμε τόσο συνηθίσει στην κατάσταση αυτή, ώστε και αυτή την απρόσωπη συμπεριφορά μας δεν τη νιώθουμε καθόλου σαν κάτι το αφύσικο [...]. Η συμπάθεια προς τον πλησίον, προς τον συνάνθρωπο έχει χαθεί. Βρισκόμαστε δηλαδή στο δρόμο που οδηγεί ασφαλώς στην απανθρώπιση. Όπου εξαφανίζεται η συνείδηση ότι κάθε άνθρωπος, όποιος κι αν είναι, μας αφορά ως άνθρωπος, επέρχεται αναπόφευκτα κλονισμός του πολιτισμού και της ηθικής. Έχει ήδη διαμορφωθεί μια νοοτροπία στην κοινωνία η οποία απομακρύνει το άτομο από τον ανθρωπισμό. Η ευγένεια των φυσικών συναισθημάτων εξαφανίζεται. Η αδιαφορία και η πλήρης απάθεια απέναντι σε όσους δε γνωρίζουμε, δε θεωρείται πλέον εκδήλωση σκληρότητας και εσωτερικής κενότητας, αλλά απαύγασμα καλών τρόπων».

Άλμπερτ Σβάιτσερ, «Πολιτισμός και ηθική», Μόναχο 1960, στο Ηλίας Μαστρογιαννόπουλος, *Η αγωνία του σύγχρονου ανθρώπου*. Υπεύθυνες μαρτυρίες πάνω στην κρίση του πολιτισμού, Αθ. Μαρτίνο, Αθήνα 1976, σ. 99-100.

Η παραμόρφωση στη μοντέρνα τέχνη

«Στη μοντέρνα τέχνη η παραμόρφωση χρησιμοποιείται επειδή αλλάζει η αντίληψη για το ωραίο, αποσυνδέεται η έννοια του ωραίου από την έννοια του αρμονικού, αναγνωρίζεται η σχετικότητα των αισθητικών “νόμων” από εποχή σε εποχή και από κοινωνία σε κοινωνία. Έτσι, στην προσπάθεια για την απελευθέρωση της τέχνης από τη δουλεία του θέματος, η παραμόρφωση παρουσιάζεται σαν ένα θαυμάσιο εκφραστικό μέσο. Οι καλλιτέχνες [...] δεν έμειναν στα μορφικά πρότυπα της δυτικής τέχνης: η προκολομβιανή τέχνη, η πολυνησιακή και η αφρικανική χειροτεχνία και γλυπτική τούς έδωσαν ένα πολύ στέρεο έδαφος για να χτίσουν τις μορφές τους πάνω στην αρχή της παραμόρφωσης [...]. Την παραμόρφωση χρησιμοποίησαν ο φοβισμός, ο εξπρεσιονισμός, ο φουτουρισμός, ο ντανταϊσμός, ο σουρεαλισμός και αρκετοί ανεξάρτητοι δημιουργοί σε διάφορες φάσεις του έργου τους, με προεξάρχοντες τον Πικάσο, τον Μοντιλιάνι, τον Σαγκάλ, τον Κλέε κ.ά.».

Αντώνης Κωτίδης, *Μοντερνισμός και παράδοση στην ελληνική τέχνη του Μεσοπολέμου*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 35.

Κυβισμός, ένα νέο μορφικό σύστημα που βασίζεται στους γεωμετρικούς τύπους

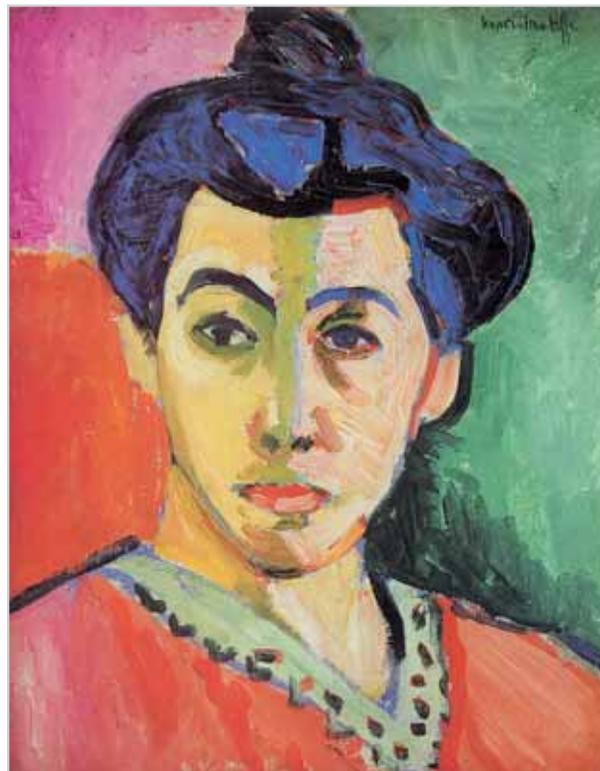
«Οι δημιουργοί του κυβισμού [...] συμπυκνώνουν τον κόσμο των φαινομένων σε ένα νέο μορφικό σύστημα που βασίζεται σε γεωμετρικούς τύπους –κύβους, γωνίες, καμπύλες, τρίγωνα, κύκλους κλπ.– περιορίζουν το χρώμα σε λίγους ασκητικούς τόνους, θυσιάζουν την εξωτερική εμφάνιση των πραγμάτων και αρνούνται την προοπτική. Για να δώσουν όσο γίνεται πιο καλά τα αντικείμενα, δεν χρησιμοποιούν πια την οπτική ψευδαίσθηση, αλλά μια ανά-

και τη συμπεριφορά των ανθρώπων, διαμορφώνοντας τη «**μαζική κουλτούρα**», η οποία επιβλήθηκε γρήγορα στο σύνολο σχεδόν της κοινωνίας μέσα από τα λαϊκά έντυπα, το ραδιόφωνο, τον κινηματογράφο και την τηλεόραση, τις μεγάλες αθλητικές και ομαδικές καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, τους πολυχώρους αναψυχής, τη μόδα και τη διαφήμιση. Παράλληλα –και σε άμεση συνάρτηση με το έντονο κίνημα αμφισβήτησης μεταξύ των νέων– διαμορφώθηκε η «νεανική κουλτούρα» (δεκαετίες 1960 και 1970), υιοθετώντας δικό της τρόπο αντισυμβατικής συμπεριφοράς.

Τα μεγάλα καλλιτεχνικά ρεύματα του 20ού αιώνα. Κατευθύνσεις και χαρακτηριστικά. Για πολλές δεκαετίες το διεθνές πνευματικό κίνημα του μοντερνισμού εξελίχθηκε σε μια εκρηκτική δύναμη απελευθέρωσης των καλλιτεχνών, με τη διάλυση της παραδοσιακής μορφής και τον διαρκή πειραματισμό επάνω σ' αυτήν, με την επίμονη διερεύνηση του ασυνειδήτου, την εγκατάλειψη του ωραίου και την αντικατάστασή του από το αληθινό, την αυτονόμηση των εκφραστικών μέσων, την επίμονη αναζήτηση νέων τρόπων επικοινωνίας σε έναν κόσμο που αλλάζει συνεχώς. Μετά το 1980 ο μεταμοντερνισμός, ως ευρύτερο πολιτιστικό ρεύμα που αμφισβητεί πλέον την αναγωγική δύναμη του μοντερνισμού στην εποχή μας, δε διστάζει να υιοθετήσει στοιχεία από διαφορετικές εποχές και ρεύματα, τεχνοτροπίες και τεχνικές, σε συνδυασμό με τις δυνατότητες της νέας τεχνολογίας, επιδιώκοντας άλλοτε τον εντυπωσιασμό και άλλοτε μια νέα νοηματοδότηση των στοιχείων αυτών για τον σύγχρονο άνθρωπο.

Η ζωγραφική και η γλυπτική.

• **Ο φοβισμός* και ο γερμανικός εξπρεσιονισμός* - Το χρώμα ως φορέας έκφρασης συναισθημάτων.** Οι Γάλλοι φοβιστές (1905) χρησιμοποιούν το έντονο χρώμα ως βασικό δομικό στοιχείο, προσδίδοντας στα έργα τους δυναμισμό και έντονη συγκινησιακή φόρτιση, ενώ ο γερμανικός εξπρεσιονι-

Ανρί Ματίς (Henri Matisse, 1869-1954) «*Η κυρία Ματίς*», προσωπογραφία με πράσινη γραμμή, 1905, 0,40Χ0,32 μ, Μουσείο Καλών Τεχνών, Κοπεγχάγη. Σε αυτή την προσωπογραφία, που αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα φοβιστικής αντίληψης, η ρυθμικότητα και η αρμονία των τολμηρών χρωμάτων, τα έντονα περιγράμματα και η σύνθεση δεν αποσκοπούν στο να περιγράψουν με ακρίβεια το πρόσωπο μιας συγκεκριμένης γυναίκας, αλλά να αποτυπώσουν την εσωτερική αλήθεια και τα συναισθήματα που προκαλεί η επιβλητική και ανήσυχη έκφρασή της.

Πάμπλο Πικάσο (Pablo Picasso, 1881-1973) , «Γυναίκα που κλαίει», 1937, 0,55Χ0,46 μ., Συλλογή Πενρόουζ, Λονδίνο. Το σπαρακτικό κλάμα της γυναίκας, ο πόνος και η απελπισία της αποδίδονται με γεωμετρικά σχήματα που κατατεμαχίζουν τραγικά το πρόσωπό της, σύμφωνα με τις επιταγές του κυβισμού. Έχει λεχθεί ότι όλα τα δάκρυα και οι λυγμοί των θυμάτων κάθε βάρβαρης καταπίεσης έχουν αποτυπωθεί στα παραμορφωμένα χαρακτηριστικά αυτής της γυναίκας.

σμός με τους καλλιτέχνες της ομάδας «Η Γέφυρα» (1905), εκτός από την αξιοποίηση του χρώματος, επιμένει συχνά στη βίαιη παραμόρφωση της φόρμας και στα έντονα περιγράμματα, στοχεύοντας στην ωμή απεικόνιση της κοινωνικής πραγματικότητας της εποχής. Άλλοι δημιουργοί της ομάδας «Ο Γαλάζιος Καβαλάρης» (1910) θα οδηγήσουν τη ζωγραφική στην πλήρη αφαίρεση και τον αφηρημένο εξπρεσιονισμό*.

• **Ο κυβισμός και η ανάλυση των μορφών σε γεωμετρικά και στερεομετρικά επίπεδα.** Ο κυβισμός στην πρώτη φάση του (αναλυτικός κυβισμός, 1912-1914), με τη βοήθεια της γεωμετρίας και της στερεομετρίας και με τη λογική οργάνωση των μορφών, δημιουργεί μια νέα παγκόσμια και διαχρονική γλώσσα που μπορεί να εκφράζει τα δομικά στοιχεία του κόσμου, την ίδια την ουσία των πραγμάτων. Στη δεύτερη φάση του κυβισμού (συνθετικός κυβισμός, 1912-1914) αξιοποιείται περισσότερο η τεχνική του κολάζ*, της ενσωμάτωσης δηλαδή κομματιών από χαρτί, ύφασμα ή άλλο υλικό για τη δημιουργία καινούριων άγνωστων αντικειμένων επάνω στη ζωγραφική επιφάνεια.

λυση των βασικών μορφικών στοιχείων τους και μια αναγωγή τους στα πρωταρχικά τους σχήματα. Έτσι το αντικείμενο δεν συλλαμβάνεται από μια ορισμένη θέση, αλλά απ' όσο γίνεται περισσότερες θέσεις, διαφορετικά επίπεδα και γωνίες, γεγονός που υποχρεώνει και τον θεατή σε ένα είδος φυσικής κίνησης γύρω από αυτό, αφού του παρουσιάζονται περισσότερες όψεις του, σε μια νέα και προσωπική σύνθεσή τους».

Χρυσάνθος Χρήστου, Η ζωγραφική του εικοστού αιώνα, Νέα Πορεία, Θεσσαλονίκη 1976, τ. Α', σ. 201.

Το έργο τέχνης ζει τη δική του ζωή

«Έναν πίνακα δεν τον φανταζόμαστε πρώτα έτοιμο με τη σκέψη μας ούτε προκαθορίζουμε εξαρχής όλες του τις λεπτομέρειες. Καθώς τον δουλεύουμε, αλλάζει κι αυτός με τον ρυθμό που αλλάζουν οι σκέψεις μας. Κι όταν είναι έτοιμος, συνεχίζει να μεταβάλλεται ανάλογα με την εκάστοτε ψυχική διάθεση εκείνου που τον παρατηρεί τη συγκεκριμένη στιγμή. Ένας πίνακας ζει τη δική του ζωή, όπως ένα ζωντανό πλάσμα, και υπόκειται στις ίδιες αλλαγές στις οποίες υποκείμεθα κι εμείς στην καθημερινή ζωή. Αυτό είναι πολύ φυσικό, αφού ένας πίνακας αποκτά ζωή μόνο μέσω του ανθρώπου που τον παρατηρεί».

Pablo Picasso, Σκέψεις για την τέχνη, μτφρ. Α. Δημητριάδης, Γ. Ιωαννίδης, Printa, Αθήνα 2002, σ. 28.

Ουμπέρτο Μποτσιόνι (Umberto Boccioni, 1882-1916), «Οι θόρυβοι της πόλης εισβάλλουν στο σπίτι», 1911, 1,0Χ1,07 μ., Μουσείο Sprengel, Ανόβερο. Η συνεχής κίνηση των σύγχρονων μεγαλουπόλεων, οι εναλλασσόμενες με γρήγορους ρυθμούς εικόνες και το πλήθος των εκκωφαντικών θορύβων απασχόλησαν ιδιαίτερα τον φουτουρισμό. Τα στοιχεία αυτά αποδίδονται με την εικόνα μιας ανεγειρόμενης οικοδομής, ενώ μια γυναίκα, σε τρεις διαφορετικές θέσεις και από τρεις αντίστοιχες οπτικές γωνίες, παρακολουθεί το γεγονός που αλλάζει ριζικά τη ζωή της.

- **Ο φουτουρισμός* και η αποθέωση της μηχανής και της ταχύτητας.** Με στόχο τη δημιουργία της τέχνης του μέλλοντος, συνυφασμένης με τη μηχανή και την ταχύτητα, οι εκπρόσωποι του φουτουρισμού (1909), κατακερματίζοντας τις μορφές σε πολλά επίπεδα, προσπαθούν να δώσουν στον θεατή την αίσθηση ότι βιώνει στον χώρο και στον χρόνο την πυρετώδη κίνηση της βιομηχανικής εποχής του.

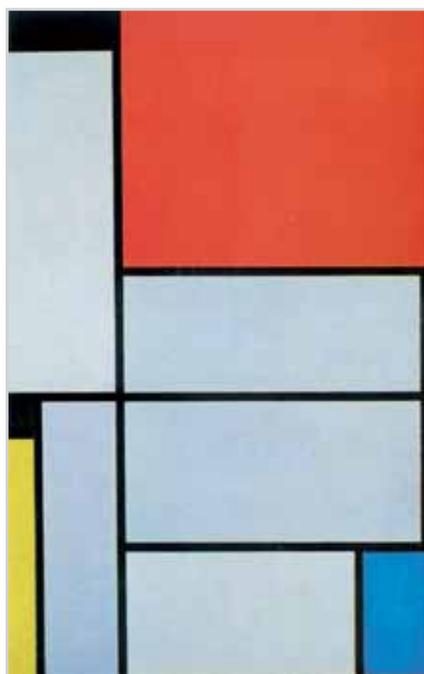
- **Η αφαίρεση και η πλήρης αποδέσμευση του έργου από το θέμα και την οπτική πραγματικότητα.** Με την τομή που πραγματοποίησε η ομάδα «Ο Γαλάζιος Καβαλάρης» η ζωγραφική οδηγήθηκε στην πλήρη αφαίρεση (1910-1913), στη δημιουργία δηλαδή μιας νέας πνευματικής πραγματικότητας με καθαρά ζωγραφικά μέσα, τη γραμμή, το χρώμα και το σχήμα. Η ομάδα «Ντε Στιλ» προτείνει τον νεοπλαστικισμό* (περίπου 1920), μια λιτή γεωμετρική γλώσσα, ενώ, παράλληλα, τα κινήματα του σουπρεματισμού* (1913, Μάλεβιτς κ.ά.) και του κονστρουκτιβισμού*, διαμορφώνουν τη γεωμετρική αφαίρεση.

Βασίλυ Καντίνσκυ (Vassily Kandinsky, 1866-1944), «Η πρώτη αφηρημένη ακουαρέλα», 1910, 0,50Χ0,65 μ., Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Μπομπούρ, Παρίσι. Ο καλλιτέχνης, κύριος εκφραστής της αφαίρεσης και ιδρυτικό μέλος της ομάδας «Γαλάζιος Καβαλάρης», με χρωματικές κλίδες και γραμμικά σχήματα που αναπτύσσονται ελεύθερα επάνω στη ζωγραφική επιφάνεια, προσεγγίζει τον κόσμο των μορφών σαν να ήταν ένα μικρό παιδί που πρωτοαντικρίζει τον κόσμο. Σκοπός του δημιουργού, κατά τον Καντίνσκυ, δεν είναι να παρουσιάσει αυτά τα ίδια τα αντικείμενα, τη μορφή, το χρώμα και το σχήμα τους, αλλά την ουσία τους, αναδεικνύοντας έτσι την πνευματική διάσταση της τέχνης.

Πάουλ Κλέε (Paul Klee, 1879-1940), «Σενέκιος», 1922, 0,40Χ0,38 μ., Μουσείο Τέχνης, Βασιλεία. Ο καλλιτέχνης, επιδιώκοντας πάντα να αποδώσει την εσωτερική αλήθεια των φυσικών μορφών και την ενέργεια που περικλείουν, προσπαθεί σ' αυτή την αιγιματική προσωπογραφία να συμφιλιώσει δύο γεωμετρικά σχήματα, τον κύκλο και το τετράγωνο, που εμπλουτίζονται και ενεργοποιούνται από λαμπρά, θερμά χρώματα. Με έντονη φιλοσοφική διάθεση και καταφεύγοντας στον πρωτογενή τρόπο έκφρασης των παιδιών, διαμορφώνει έναν δικό του κώδικα εικαστικής επικοινωνίας, πέρα από την οπτική πραγματικότητα.

Πιτ Μοντριάν (Piet Mondrian, 1872-1944), «Σύνθεση Ι», 1921, 0,96Χ0,65 μ., Μουσείο Ludwig, Κολωνία. Ξεπερνώντας τον κυβισμό, ο Πιτ Μοντριάν, κύριος εκφραστής της ομάδας «Ντε Στιλ», αναζήτησε την καθαρή πλαστική τέχνη, η οποία μπορεί να συνδέσει το ατομικό με το συλλογικό και να αποδώσει την καθολική αλήθεια που συνοψίζεται στην παγκόσμια ισορροπία και ομορφιά. Για να το επιτύχει αυτό, κατέφυγε στην πλήρη γεωμετρική αφαίρεση και στην ελαχιστοποίηση του εκφραστικού «λεξιλογίου» του στα τρία βασικά χρώματα, καθώς και στην οριζόντια και κάθετη γραμμή.

Φουτουρισμός και Ντανταϊσμός

«Καθάρως ιταλικό φαινόμενο ο φουτουρισμός, με αρχηγό τον Μαρινέτι και οπαδούς πλήθος από ζωγράφους, γλύπτες και ποιητές, εκδηλώνεται στο Παρίσι και στη Ρώμη με αλληπάλληλα Μανιφέστα και δημόσιες γιορτές. Στην ουσία του, μπορεί να πει κανείς ότι εκφράζει την κατάπληξη του ανθρώπου μπροστά στις καινούργιες κατακτήσεις του μηχανικού πολιτισμού. Το αυτοκίνητο, το αεροπλάνο, τα εξηπρές, με τις δυναμικές τους μορφές και την διαφορετική κάτοψη των πραγμάτων που επιτρέπουν, χάρη στην ταχύτητά τους, οι μεγάλες σιδερένιες γέφυρες, τα κτήρια του μετρόν, ο κινηματογράφος, προβάλλουν στα μάτια τους σαν ικανά να επηρεάσουν βαθύτερα τη στάση του καλλιτέχνη απέναντι στη ζωή και αξία ν' αντικαταστήσουν με πρωτόφαντα στοιχεία στην κλασική αισθητική [...]. Οι ντανταϊστές, απεναντίας, δεν ξεκίνησαν με καμιά θαυμαστική διάθεση για τα επιτεύγματα του μηχανικού πολιτισμού, ίσα-ίσα μαντεύοντας από τότε κιάλας σε τι είδους εκτροχιασμούς ήταν δυνατό να μας οδηγήσουν, χύμηξαν μες στα όλα να τσακίσουν οτιδήποτε βρεθεί μπροστά τους, πήραν σφουγγάρι και το 'συραν πάνω από καθετί παλιό, προτιμώντας να χάσουν μαζί με τα κακά και τα καλά του στοιχεία, φτάνει να γλιτώσουν από την ασφυξία [...]. Εκείνο που δείχνει την ευφύια τους είναι ότι δεν προβάλλουν προγράμματα με αφορισμούς για την τέχνη, αλλά προοιωνίζοντας οι ίδιοι τη διάλυσή τους, αρκούνται από τη μια μεριά να χτυπούν τις χρεοκοπημένες αξίες και από την άλλη να κεντρίζουν τους γύρω τους νέους για κάτι, επιτέλους, πιο ρηξικέλευθο».

Οδυσσέας Ελύτης, *Ανοιχτά Χαρτιά*, Ίκαρος, 2η έκδ., Αθήνα, χ.χ., σ. 365-366.

Το εσωτερικό στοιχείο στην Τέχνη

«Το έργο τέχνης αποτελείται από δύο στοιχεία: από το εσωτερικό και το εξωτερικό. Το εσωτερικό στοιχείο, αν το λάβουμε μεμονωμένα, είναι η συγκίνηση της ψυχής του καλλιτέχνη, που έχει την ικανότητα να προκαλεί μια κατά βάση ανάλογη συγκίνηση στην ψυχή του θεωρού. Εφόσον η ψυχή συνδέεται με το σώμα, μπορεί να δεχθεί κατά κανόνα δονήσεις μόνο με τη μεσολάβηση των αισθημάτων. Άρα το αίσθημα είναι μια γέφυρα από το μη υλικό προς το υλικό (καλλιτέχνη) και από το υλικό στο μη υλικό (θεωρού). συγκίνηση - αίσθημα - έργο - αίσθημα - συγκίνηση. Το εσωτερικό στοιχείο του έργου είναι το περιεχόμενό του. Η ψυχική δόνηση, λοιπόν, πρέπει να υφίσταται, ειδημη δε δημιουργείται κανένα έργο. Δημιουργείται, δηλαδή, απλώς ένα φαινόμενο έργο».

Wassily Kandinsky, *Τέχνη και καλλιτέχνες*, μτφρ. Γ. Κεντρωτής, Νεφέλη, Αθήνα 1986, σ. 80.

Ο σουρεαλισμός και η χρεοκοπία της λογικής

«Ειδικά στη ζωγραφική ο υπερρεαλισμός (σουρεαλισμός) παίζει ένα ιδιοφυές παιχνίδι: Κρατά μεν την αναπαραστατική μαεστρία των παλιών δασκάλων, αλλά με τις εξωπραγματικές εικόνες που δημιουργεί υποσκάπει με αναρχικό χιούμορ την αυθεντία της ορατής πραγματικότητας [...]. Ο κόσμος ρυθμολογείται με βάση την υπόγεια μουσική των ονείρων, των επιθυμιών, των αποθησαυρισμένων εικόνων. Μα κυρίως ρυθμολογείται με βάση τη δύναμη της φαντασίας, αφού πλέον η λογική χρεοκόπησε».

Μάνος Στεφανίδης, *Μια ιστορία της ζωγραφικής*. (Από το Βυζάντιο στην Αναγέννηση και από τους ιμπρεσιονιστές στον Πικάσο), Καστανιώτης, 3η έκδ. Αθήνα 2001, σ. 420.

Η Τέχνη στη ναζιστική Γερμανία

«Στη Γερμανία μετά την κατάληψη της εξουσίας από τον ναζισμό (1933) και την ουσιαστική κατάλυση κάθε ελευθερίας της καλλιτεχνικής δημιουργίας, [...] τη διάλυση του Μπιαουχάους και τις καταδιώξεις των εξηρησιονιστών, τις μεταναστεύσεις δημιουργών σε άλλες χώρες και συχνά τις απαγορεύσεις απασχολήσεων σχετικών με την τέχνη σε πολλούς απ' αυτούς που μένουν στον τόπο τους, δημιουργούν αμέσως ένα καταθλιπτικό κλίμα [...]. Γρήγορα θα βρεθούν καλλιτέχνες χωρίς ίχνος δημιουργικής πνοής και θεωρητικοί πουλημένοι ή τρομοκρατημένοι, και θα ζητήσουν μια νέα τέχνη "χαρούμενη κατάφαση της ζωής, με επιστροφή στη γνήσια γερμανική παράδοση και τη λαϊκή ψυχή, την καθαρότητα της φυλής [...]" και το ηρωικό μεγαλείο [...]"'. Όπως έχει σωστά παρατηρηθεί, και μάλιστα σε μια στιγμή κατά την οποία "βρισκόταν στον καλύτερο δρόμο για μια συγχώνευση των κατακτήσεων του εξπρεσιονισμού και του κυβισμού με τα παραδοσιακά καλλιτεχνικά αγαθά, η γερμανική

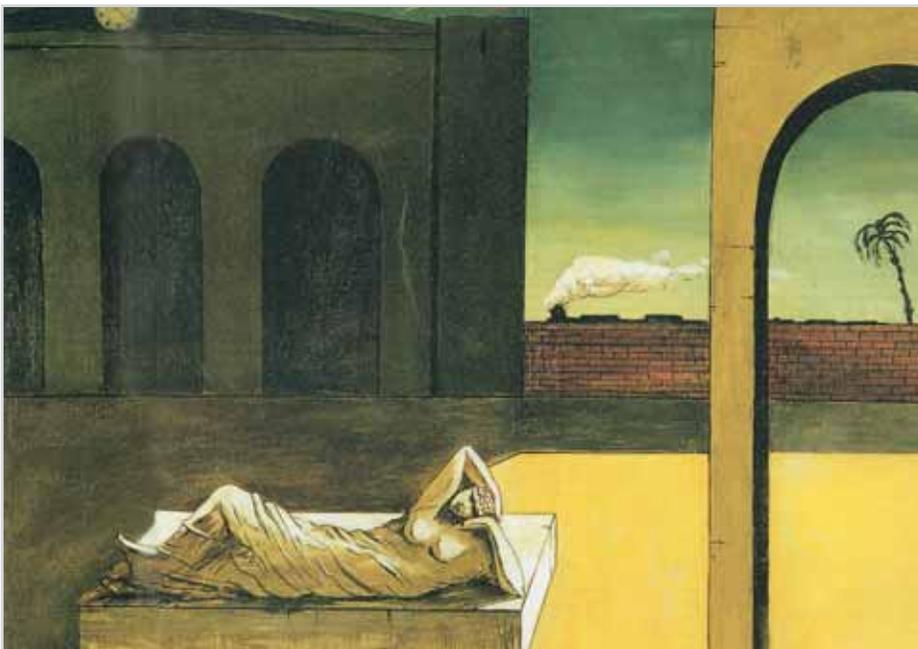
Μαρσέλ Ντυσάν (Marcel Duchamp, 1887-1968), «Τροχός ποδηλάτου», 1913, μεταλλικός τροχός διαμέτρου 0,65 μ., σπρωμένος σε ξύλινο σκαμνί, Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης, Νέα Υόρκη. Αναζητώντας μια νέα μορφή τέχνης που να ανατρέψει ό,τι μέχρι τότε ίσχυε για την αισθητική αξία του έργου τέχνης, σύμφωνα με τις αντιλήψεις του ντανταϊσμού, ο Ντυσάν χρησιμοποιεί αυτούσια δύο άσχετα μεταξύ τους αντικείμενα καθημερινής χρήσης, τα οποία αποσπά από τις συνθέσις λειτουργίες τους. Με αυτά τα «έτοιμα» αντικείμενα (ready-made), σε έναν παράδοξο και τυχαίο συνδυασμό, δημιουργεί μια σύνθεση που υπακούει στους προσωπικούς του συνειρμούς και στη δική του διανοητική πραγματικότητα.

• **Ο ντανταϊσμός* και ο σουρεαλισμός* - Η μορφοποίηση του ασυνειδήτου.** Ως αντίδραση στην παραφροσύνη που βίωνε η ανθρωπότητα στη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, το κίνημα αντι-τέχνης του ντανταϊσμού (1916) είχε ως στόχο να προκαλέσει και να σκανδαλίσει με τις μηδενιστικές αντιλήψεις και τις παραδοξότητες του. Ωστόσο, η ανατροπή κάθε λογικής τάξης και η αποθέωση του παραλόγου προετοίμασαν το έδαφος για τον σουρεαλισμό (1924) και τη μεταφυσική ζωγραφική, που πλούτισαν την τέχνη

Σαλβαντόρ Νταλί (Salvador Dalí, 1904-1989), «Ειδύλλιο ουρανού και ατομική μελαγχολία», 1945 0,65Χ0,85 μ., Κεντρικό Εθνικό Μουσείο Τέχνης Βασίλισσα Σοφία, Μαδρίτη. Ο Νταλί, ο γνωστότερος από τους σουρεαλιστές στο ευρύτερο κοινό για το έργο, αλλά και για την εκκεντρική προσωπικότητά του, δίνει συχνά στα έργα του την εντύπωση ενός παρανοϊκού παραληρήματος. Στο έργο αυτό, που δημιουργήθηκε με αφορμή την έκρηξη της ατομικής βόμβας στη Χιροσίμα, εκφράζει τη δική του αγωνία για το μέλλον της ανθρωπότητας, δίνοντας την εικόνα της καταστροφής με μια σειρά γνωστών συμβόλων, παραμορφώσεων και διπλών εικόνων, οι οποίες έμμεσα ή άμεσα παραπέμπουν σε μορφές του ασυνειδήτου και του κόσμου των ονείρων.

Τζόρτζιο Ντε Κίρικο (Giorgio De Chirico, 1888-1978), «Η ανταμοιβή του μάντη», 1913, 1,36Χ1,80 μ., Μουσείο Τέχνης Φιλαδέλφειας (ΗΠΑ). Η μεταφυσική ζωγραφική, κύριος εκφραστής της οποίας είναι ο Τζόρτζιο Ντε Κίρικο, μπορεί να θεωρηθεί ότι προετοιμάζει το έδαφος για τον σουρεαλισμό. Στο έργο αυτό απεικονίζονται μερικά από τα συνήθη θέματα του ζωγράφου, όπως αναγεννησιακά οικοδομήματα χωρίς καμιά ζωή, άδειες πλατείες, σταματημένος χρόνος, το τρένο στο βάθος, αλλά και το άγαλμα της Αριάδνης που θρηνεί για την αναχώρηση του Θησέα. Όλα παραπέμπουν στο κενό της απουσίας και δημιουργούν μια ατμόσφαιρα θλίψης και μοναξιάς.

Τζάκσον Πόλοκ (Jackson Pollock, 1912-1956), «Γαλάζιοι πάσσαλοι», 1953, 2,10Χ4,86 μ., Εθνική Πινακοθήκη Αυστραλίας, Καμπέρα. Μεταπολεμικά, ο Πόλοκ, ο σημαντικότερος από τους αφηρημένους εξπρεσιονιστές, αποδεσμεύεται εντελώς από το καβαλέτο και αναπτύσσει την τεχνική της «ζωγραφικής της δράσης», η οποία επικεντρώνεται στη χειρονομία, στην κίνηση του ίδιου του καλλιτέχνη, ο οποίος στάζει, χύνει ή πετάει το χρώμα απευθείας στον μουσαμά που βρίσκεται στο δάπεδο. Με τον τρόπο αυτόν αποτυπώνει επάνω στη ζωγραφική επιφάνεια το ίχνος της ζωγραφικής πράξης, δημιουργώντας έτσι ένα «περιβάλλον» εικαστικής δράσης, μέσα στο οποίο κινείται ο ίδιος, αλλά και οι θεατές του έργου του.

ζωγραφική του 1933 υποχρεώνεται να διακόψει βίαια την εξέλιξή της" [...]. Το 1937, με την ευκαιρία της έκθεσης "Εκφυλισμένη τέχνη"*¹, αρχίζει η εκκαθάριση και 25 Μουσεία, από τα πιο σημαντικά, υποχρεώνονται να στείλουν έργα στο Μόναχο. Ανάμεσα στους δημιουργούς των οποίων παρουσιάζονται έργα που συγκρίνονται με αυτά των τρελών και θεωρούνται δείγματα πολιτιστικής παρακμής δεν είναι μόνο Γερμανοί καλλιτέχνες, αλλά και ξένοι, σαν τον Πικάσο, τον Ματίς, τον Μπρακ, τον Σαγκάλ, τον Βαν Γκογκ, τον Γκογκέν και άλλους».

Χρυσάνθος Χρήστου, Η ζωγραφική του εικοστού αιώνα, Κωνσταντινίδης, 2η έκδ. Θεσσαλονίκη 1980, σ. 434, 436, 437.

Η τέχνη στη μετεπανάστατική Ρωσία

«Όπως είναι γνωστό, από τις αρχές του εικοστού αιώνα η γνωριμία των πιο σημαντικών ρευμάτων και δημιουργών της δυτικής τέχνης έπαιξε καθοριστικό ρόλο για μια ολόκληρη σειρά από αυτόνομες και γόνιμες καλλιτεχνικές τάσεις στη Ρωσία [...]. Η επανάσταση του 1917 όχι μόνο ανέχθηκε, αλλά και ενίσχυσε αρχικά τα πρωτοποριακά ρεύματα και ακόμη κάλεσε και τους Ρώσους καλλιτέχνες που ήσαν στο εξωτερικό να γυρίσουν για να εργασθούν στην πατρίδα τους [...]. Το 1922-23 όμως έρχεται η σοβιετική κυβέρνηση να ανακόψει αυτή την πορεία [...] και να αναστείλει κάθε μορφοπλαστικό πειραματισμό. Με την επιβολή του "σοσιαλιστικού ρεαλισμού"*² και την ουσιαστική αποκήρυξη όλων των πρωτοποριακών ρευμάτων όχι μόνο ανακόπτεται βίαια κάθε νέα ανάπτυξη, αλλά και κυριολεκτικά διαγράφονται από την ιστορία της ρωσικής τέχνης όλοι σχεδόν οι σημαντικοί δημιουργοί της περιόδου».

Χρυσάνθος Χρήστου, Η ζωγραφική του εικοστού αιώνα, Κωνσταντινίδης, 2η έκδ., Θεσσαλονίκη 1980, σ. 438-439.

Ο Άντυ Ουόρχολ και η pop art

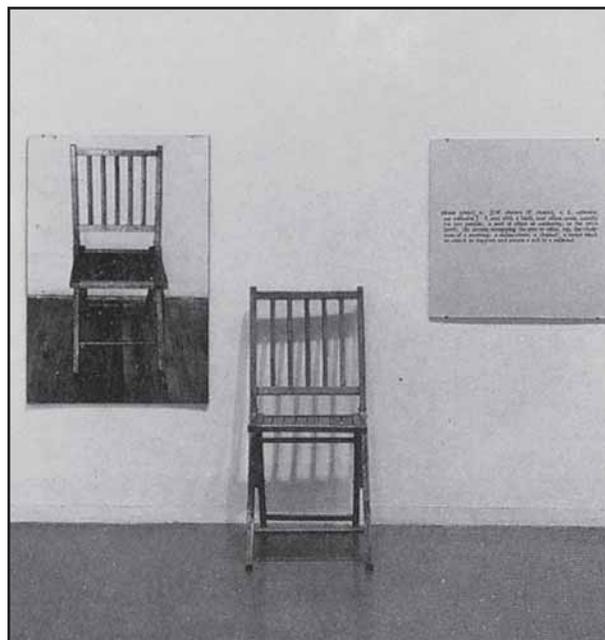
«Ποιος ήταν αληθινά ο Άντυ Γουόρχολ, ο "πάπας της pop art"; Είναι απλώς μια σύμπτωση, μια τυχαία επιλογή ενός μουσείου ή υπάρχει βαθύτερος αποχρών λόγος; [...] Ο Γουόρχολ μπαίνει στο πάνθεον της τέχνης κουβαλώντας χιλιάδες –κατά κυριολεξία– πορτρέτα, καμωμένα με μεταξοτυπική αναπαραγωγή φωτογραφιών όλων των σταρ της επικαιρότητας (ηθοποιών, μεγιστάνων του πλούτου, επιδειξιμανών κοσμικών, πολιτικών) και μιας αλυσίδας προσώπων συμβόλων [...]. Παράλληλα "ζωγραφίζει" ηλεκτρικές καρτέκλες, απονενομημένες πτώσεις από ουρανοξύστες, αεροπορικά δυστυχήματα δίπλα σε φιγούρες του Μίκι Μάους ή των πολλαπλασιασμένων ανδρά φωτογραφιών της Μέριλιν Μονρόε. Σαρκασμός λοιπόν, σάτιρα, καταγγελία μέσω των οπτικών ντοκουμέντων, θεοποίηση των προσώπων της επικαιρότητας, καταγραφή μιας νέας μυθολογίας, κωδικοποίηση των εικόνων και των ιδεολογικών μοτίβων ενός καταναλωτικού και –κατ' επίφαση τουλάχιστον– ευημερούντος λαϊκού πολιτισμού; Το έργο του πάντως μόνο αφελές και απλοϊκό δεν μπορεί να θεωρηθεί, καθώς παρουσιάζει ένα τεράστιο κοινωνιολογικό και σημειολογικό ενδιαφέρον. Η εικονολογία του αποτελείται από οπτικές μονάδες οι οποίες, διαρκώς ανασυντιθέμενες εν είδει ζωντανού λεξιλογίου, σταθερά παράγουν λόγο. Τον λόγο μιας εποχής οπτιμισμού αλλά και ψυχοπολεμικού κλίματος, ευδαιμονισμού αλλά και υστερίας, καλλιτεχνικής κρίσης αλλά και έξαρσης δημιουργικής».

Μάνος Στεφανίδης, *Μια ιστορία της ζωγραφικής*. (Από το Βυζάντιο στην Αναγέννηση και από τους ιμπρεσιονιστές στον Πικάσο), Καστανιώτης, 3η έκδ., Αθήνα 2001, σ. 453-454.

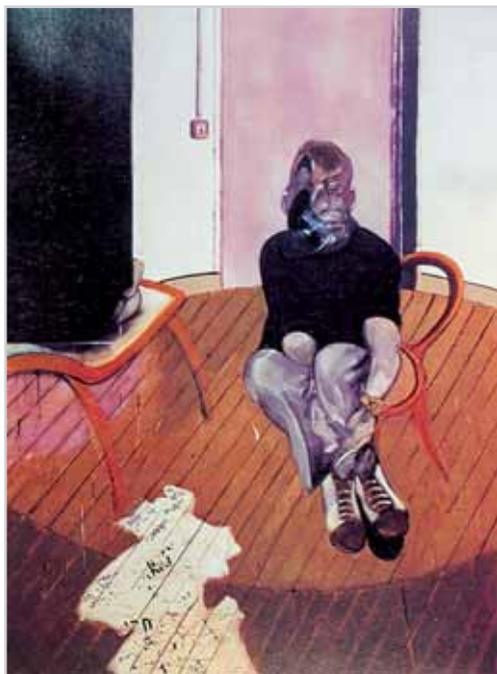
Άντυ Ουόρχολ (Andy Warhol, 1928-1987), «Μέριλιν», 1967, Ιδιωτική Συλλογή. Από τους περισσότερο φημισμένους καλλιτέχνες της pop art, προσπάθησε να εκφράσει τα χαρακτηριστικά της καταναλωτικής κοινωνίας και της λαϊκής κουλτούρας αξιοποιώντας τις τεχνικές της γραφιστικής τέχνης και επιλέγοντας πάντα θέματα απόλυτα αναγνωρίσιμα από το ευρύ κοινό. Με τη μηχανική επανάληψη της μορφής της ηθοποιού Μέριλιν Μονρόε, την τυποποίηση και την αφαίρεση κάθε συναισθήματος, επιδίωκε να προβάλει το προβάδισμα της διαφήμισης και των μέσων μαζικής επικοινωνίας έναντι της αυθεντικής καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Τζόζεφ Κόσουτ (Joseph Kosuth, γενν. το 1945), «Μία και τρεις καρτέκλες», 1965, Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης, Νέα Υόρκη. Η εννοιολογική τέχνη ενδιαφέρεται για τις έννοιες που βρίσκονται πίσω από τα πράγματα, συνδέοντας την τέχνη με τη γλώσσα, την επικοινωνία και τη λογοτεχνία. Στο συγκεκριμένο έργο παρουσιάζονται στον θεατή μία πραγματική καρτέκλα, δίπλα η φωτογραφική της αποτύπωση καθώς επίσης και μια πινακίδα με τον ορισμό της έννοιας «καρέκλα», σύμφωνα με το λεξικό, καλύπτοντας και τα τρία επίπεδα σύλληψης της έννοιας αυτής.

και γενικότερα την πνευματική ζωή με τη διερεύνηση του κόσμου των ονείρων και του ασυνειδήτου, φέρνοντας στην επιφάνεια άγνωστες περιοχές της ανθρωπίνης ψυχής.

• **Η μεταπολεμική ζωγραφική - Νέες αναζητήσεις του μοντερνισμού.** Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στις δεκαετίες του 1950 και του 1960, αναπτύχθηκε το κίνημα του αφηρημένου εξπρεσιονισμού προς δύο κυρίως κατευθύνσεις: τη ζωγραφική της δράσης ή χειρονομιακή*, που αποδίδει κυρίαρχη σημασία στην ίδια τη διαδικασία της ζωγραφικής πράξης, και τη ζωγραφική του χρωματικού πεδίου ή χρωματική αφαίρεση*, που στοχεύει στη δημιουργία μιας νέας χρωματικής πραγματικότητας μόνο

Φράνσις Μπέικον (Francis Bacon, 1909-1992), «Αυτοπροσωπογραφία», 1973, 1,98X1,47 μ., Συλλογή Claude Bernard, Παρίσι. Ακολουθώντας έναν προσωπικό δρόμο καλλιτεχνικής έκφρασης, με πολλά στοιχεία από την παραστατική ζωγραφική, τον εξπρεσιονισμό και τον σουρεαλισμό, ο Μπέικον εστιάζει το ενδιαφέρον του στην ανθρώπινη μορφή. Παραμορφώνοντάς την εφιαλτικά, την «εγκλωβίζει» μέσα σε έναν χώρο αινιγματικό και απειλητικό, μεταφέροντας στον θεατή τη βαθύτερη αγωνία του.

με το φως και το χρώμα. Ήδη από τη δεκαετία του 1950, ως αντίδραση στον αφηρημένο εξπρεσιονισμό, η ποπ αρτ* (ή νεορεαλισμός) επαναφέρει την παραστατικότητα χρησιμοποιώντας ως εκφραστικά μέσα διαφημίσεις, κόμικς, υλικά συσκευασίας κ.ά., δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για άλλες καλλιτεχνικές δράσεις (δεκαετία του 1960), όπως είναι οι εγκαταστάσεις*, τα χάπενινγκ* και τα καλλιτεχνικά περιβάλλοντα, με σκοπό την άμεση και βιωματική σχέση της τέχνης με τη ζωή. Παράλληλα δημιουργούνται και άλλα

Χένρυ Μουρ (Henry Moore, 1898-1986), «Ανακεκλιμένη μορφή», 1951, Κρατική Πινακοθήκη, Αννόβερο. Η ανακεκλιμένη μορφή, όπως και το θέμα μητέρα-παιδί συνυπάρχουν στο γλυπτό αυτό, όπου μια εξωτερική φόρμα μοιάζει να περικλείει μια άλλη εσωτερική. Η πληρότητα της σύνθεσης, η δυναμική της ανάπτυξής της στον χώρο και η πλαστικότητα των καμπύλων γραμμών επιβεβαιώνουν την πεποίθηση ότι ένα έργο πρέπει να έχει τη δική του ενεργό παρουσία, ώστε να αποκαλύπτει στον θεατή και το βαθύτερο νόημα της ζωής.

Ο γλύπτης και η σύλληψη της τρισδιάστατης πραγματικότητας

«Αυτό ακριβώς είναι εκείνο που κάνει ο γλύπτης. Πρέπει διαρκώς να αγωνίζεται, να έχει στο νου του και να χρησιμοποιεί τη μορφή στην πλήρη της ακεραιότητα μέσα στον χώρο. Είναι σαν να νιώθει το στερεό σχήμα μέσα στο κεφάλι του, να το σκέπτεται –οποιοδήποτε κι αν είναι το μέγεθός του– σαν να το κρατά ολόκληρο μέσα στη χούφτα του. Οραματίζεται μια σύνθετη μορφή από όλες τις πλευρές της: ενώ βλέπει τη μια όψη, ξέρει τι είδους είναι η άλλη. Ταυτίζεται με το κέντρο βαρύτητάς της, με τη μάζα της. Αντιλαμβάνεται τον όγκο της σαν να είναι ο χώρος που δημιούργησε η μορφή εκτοπίζοντας τον αέρα. Και ο ευαίσθητος παρατηρητής του γλυπτού πρέπει να μάθει να αισθάνεται το σχήμα απλώς σαν σχήμα και όχι σαν περιγραφή ή σαν ανάμνηση. Π.χ., πρέπει να διακρίνει το αυγό σαν ένα απλό σκέτο στερεό σχήμα εντελώς άσχετο με την έννοια της τροφής ή με το γεγονός ότι αυτό θα γίνει πουλί. Το ίδιο και με όλα τα στερεά σώματα, λ.χ. μια μαχιάδα, ένα καρύδι, ένα κορόμφλο κλπ.»

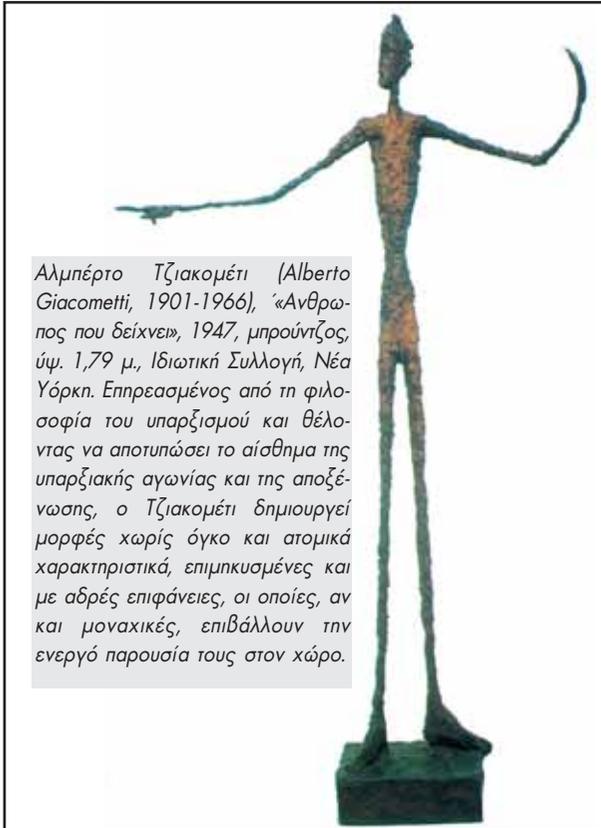
«Σκέψεις του Χένρυ Μουρ περί γλυπτικής», στο Γιάννης Παππάς (επιμ.), *Κείμενα για την τέχνη*, Νεφέλη, Αθήνα 1993, σ. 18.

Μια νέα αντίληψη για τη γλυπτική

«Μια από τις σημαντικότερες έννοιες που εμφανίστηκαν στη γλυπτική του 20ού αιώνα ήταν η έννοια της κατασκευής. Από την αρχή της ανθρώπινης ιστορίας, η γλυπτική ήταν μια τέχνη που δημιουργούσε μορφές μέσα από μια διαδικασία αφαίρεσης υλικού από μια στερεή άμορφη μάζα, σμιλεύοντας το ξύλο, το μάρμαρο, ή αντίστροφα μέσα από μια διαδικασία μορφοποίησης μιας ρευστής άμορφης μάζας, πλάθοντας πηλό ή κερί. Και οι δύο αυτές προσεγγίσεις εμπειριέχουν έναν ορισμό της γλυπτικής ως τέχνης που ασχολείται με τη μάζα και όχι με τον χώρο [...]. Η κατασκευαστική γλυπτική, όπου η μορφή συντίθεται από στοιχεία όπως ξύλο, μέταλλο, γυαλί ή πλαστικό, ήταν μια προβλέψιμη συνέπεια των κυβιστικών πειραματισμών στη ζωγραφική. Το 1912 ο Πικάσο σχεδίασε μια τρισδιάστατη κυβιστική κατασκευή από χαρτί και χορδές, ενώ [...] τα έργα «Κιθάρα» (1912) και «Μουσικά Όργανα» (1914) είναι κατασκευές από φύλλα μετάλλου και σύρμα ή ξύλο, πάνω σε κυβιστικά μοτίβα. Αν και η υλοποίησή τους είναι κάπως πρωτόγονη, ο καλλιτέχνης πετυχαίνει να θέσει μέσα από αυτά το βασικό πρόβλημα της κονστρουκτιβιστικής (κατασκευαστικής) γλυπτικής, τη μεταφορά της έμφασης από τη μάζα στον χώρο.»

Η. Arnason, *Ιστορία της σύγχρονης τέχνης*, μτφρ. Φ. Κοκαβέσης, επιμ. Μ. Παπανικολάου, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 188-189.

Αλμπέρτο Τζιακομέτι (Alberto Giacometti, 1901-1966), «Ανθρωπος που δείχνει», 1947, μπρούτζος, ύψ. 1,79 μ., Ιδιωτική Συλλογή, Νέα Υόρκη. Επηρεασμένος από τη φιλοσοφία του υπαρξισμού και θέλοντας να αποτυπώσει το αίσθημα της υπαρξιακής αγωνίας και της αποξένωσης, ο Τζιακομέτι δημιουργεί μορφές χωρίς όγκο και ατομικά χαρακτηριστικά, επιμικυσμένες και με αδρές επιφάνειες, οι οποίες, αν και μοναχικές, επιβάλλουν την ενεργό παρουσία τους στον χώρο.

ρεύματα τέχνης, όπως η οπ αρτ*, η κινητική*, ο μιναλισμός*, η εννοιακή τέχνη*, η βίντεο αρτ*, ο φωτογραφικός ρεαλισμός* κ.ά.

Η αρχιτεκτονική. Η Σχολή του Μπούχαους* και οι αρχές της απλότητας, της γεωμετρικότητας και της λειτουργικότητας έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του διεθνούς στίλ που επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την αρχιτεκτονική του 20ού αιώνα. Στην περαιτέρω εξέλιξή της, χωρίς να αγνοεί τις απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής και τις ανάγκες της αγοράς, η αρχιτεκτονική υιοθετεί μεταπολεμικά τις δυνατότητες της σύγχρονης τεχνολογίας, γοητεύεται συχνά από το μεταμοντέρνο ή την αρχιτεκτονική της αποδόμησης και πειραματίζεται με ποικίλες αισθητικές και κατασκευαστικές επιλογές.

Βάλτερ Γκρόπιους (Walter Gropius, 1883-1969), Σχολή Μπαουχάους, 1925-26, Ντεσάου. Από τους πρωτοπόρους της μοντέρνας αρχιτεκτονικής, ιδρυτής και πρώτος διευθυντής της Σχολής του Μπούχαους, ο Γκρόπιους κατασκεύασε ένα κυβοειδές κτίσμα από χαλύβδινα δομικά στοιχεία και γυαλί, με βασικά χαρακτηριστικά τη λειτουργικότητα, τη λιτότητα και την καθαρότητα της μορφής, την έμφαση σε βασικές και αναγνωρίσιμες από όλους γεωμετρικές μορφές και την απουσία οποιουδήποτε διακοσμητικού στοιχείου, εκτός από την εγγενή διακοσμητική δυνατότητα των ίδιων των υλικών.

Λε Κορμπυζιέ (Le Corbusier, 1887-1965), Βίλα Σαβούα, 1927-31, Πουασιί, Γαλλία. Παγκόσμια γνωστός για τη συμβολή του στη διαμόρφωση του μοντερνισμού ή του διεθνούς στιλ στην αρχιτεκτονική, αξιοποίησε τις δυνατότητες του οπλισμένου σκυροδέματος (μπετόν αρμέ) για την κατασκευή λειτουργικών οικιών, σύμφωνα με το πρότυπο «κατοικία-μηχανή». Στη Βίλλα Σαβούα συνοψίζονται τα βασικά σημεία της μοντέρνας αρχιτεκτονικής, όπως η στήριξη της οικοδομής σε ενισχυμένες κολόνες και η δημιουργία πιλοτής, η απελευθέρωση των τοίχων από τον ρόλο του φέρωντος στοιχείου, η ελεύθερη πρόσοψη, η συνεχής επικοινωνία του εσωτερικού με το εξωτερικό και τα διαδοχικά ανοίγματα παραθύρων που περιτρέχουν όλες τις όψεις του κτιρίου.

Οι στόχοι του Μπιάουχαους

«Το Μπιάουχαους αγωνίζεται να οργανώσει κάθε δημιουργική προσπάθεια σ' ένα σύνολο, να συνενώσει και πάλι όλους τους κλάδους των πρακτικών τεχνών –γλυπτικής, ζωγραφικής, χειροτεχνίας και εφαρμοσμένων τεχνών– αδιαχώριστα, συνθετικά στοιχεία της καινούργιας αρχιτεκτονικής. Ο απώτερος –αν και μακρινός– στόχος του Μπιάουχαους είναι το καθολικό έργο τέχνης – η μεγάλη κατασκευή, όπου δεν υπάρχει διάκριση ανάμεσα στη μνημειακή και τη διακοσμητική τέχνη. Το Μπιάουχαους θέλει να εκπαιδεύσει αρχιτέκτονες, ζωγράφους και γλύπτες όλων των επιπέδων, ανάλογα με τις δυνατότητές τους, ώστε να γίνουν ικανοί τεχνίτες ή ανεξάρτητοι δημιουργικοί καλλιτέχνες και να πραγματοποιήσουν μια εργατική κοινότητα ηγετικών και μελλοντικών τεχνιτών. Αυτοί οι άνθρωποι, συγγενείς πνευματικά, θα ξέρουν πώς να σχεδιάζουν με αρμονικό τρόπο κτήρια, στην ολότητά τους – κατασκευή, τελειώματα, διακόσμηση και επίπλωση».

Μαρίνα Λαμπράκη-Πλάκα, Μπιάουχαους, Νεφέλη, Αθήνα 1986, σ. 79-80.

Ο μεταμοντερνισμός στην αρχιτεκτονική

«Οι αυστηροί περιορισμοί της μοντέρνας αρχιτεκτονικής, ο απρόσωπος χαρακτήρας και η χωρίς φαντασία μορφή πολλών από τα ορθογώνια κτιριακά συγκροτήματα οδήγησαν στον παραμερισμό του μοντερνισμού ως επικρατούσας δύναμης στην αρχιτεκτονική. Παράλληλα με το γεγονός ότι οι κατασκευές αυτές δεν είχαν καμιά σχέση με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα των πόλεων στις οποίες χτίζονταν, οι αντιδράσεις αυτές οδήγησαν στον μεταμοντερνισμό. Σε αντίθεση με την απλότητα της μοντέρνας αρχιτεκτονικής, η μεταμοντέρνα αρχιτεκτονική περιγράφεται ως πλουραλιστική, πολυσύνθετη και εκλεκτιστική. Ενώ ο μοντερνισμός είναι αφαιρετικός, ο μεταμοντερνισμός χαρακτηρίζεται από διάθεση επέκτασης και υιοθέτησης νέων στοιχείων [...]. Στον σχεδιασμό των διάφορων κτιρίων τους, πολλοί μεταμοντέρνοι αρχιτέκτονες ενσυνείδητα επέλεξαν στοιχεία από την αρχιτεκτονική του παρελθόντος ή απλές αναφορές σε αυτά, τα οποία είτε χρησιμοποιούσαν μαζί με σύγχρονα στοιχεία είτε τα αναδείκνυαν με υλικά υψηλής τεχνολογίας, δημιουργώντας ένα είδος διαλόγου ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν. Η μεταμοντέρνα αρχιτεκτονική όχι μόνο ενσωμάτωσε αναφορές στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική, αλλά και στοιχεία της μαζικής κουλτούρας και του λαϊκού πολιτισμού».

Gardner's, *Art through the Ages*, Harcourt College Publishers, 11th ed., 2001, σ. 1.107.

Λούντβιχ Μις Βαν ντερ Ρόε (Ludwig Mies Van der Rohe, 1886-1969) Κτίριο Σίγκραμ (Seagram Building), 1958, Νέα Υόρκη. Από τους σημαντικότερους δασκάλους της μοντέρνας αρχιτεκτονικής και του διεθνούς στιλ, ο Μις Βαν ντερ Ρόε, έδωσε σε αυτόν τον ουρανοξύστη –μνημείο βιομηχανικής τεχνικής– το στίγμα του αισθητικού και κατασκευαστικού «πιστεύω» του, που συμπυκνώνεται στη φράση «το λιγότερο είναι περισσότερο» (less is more): αυστηρή και λιπή ορθογώνια κατασκευή, εμφανής μεταλλικός σκελετός από ατσάλι, ελαφρά εσωτερικά χωρίσματα που προσαρμόζονται στις λειτουργικές ανάγκες, διαφανές και κομψό κέλυφος από γυαλί.

Ο Πολ Ελυάρ και η δημιουργία του υπερρεαλισμού

«Ζώντας λοιπόν μέσα σ' ένα τέτοιο επαναστατικό οργανισμό, στην καρδιά του Παρισίου, που ήταν η πρωτεύουσα της καλλιτεχνικής πρωτοπορίας όλου του κόσμου, ο Πολ Ελυάρ, νέος εξαιρετικά ευαίσθητος και ανήσυχος, δεν μπορούσε να μείνει με σταυρωμένα χέρια. Μέλος στην αρχή της μικρής ομάδας "Litterature", που για κάμποσο διάστημα συνεργάστηκε με τους ντανταϊστές, παίρνει μέρος σε μερικές εκδηλώσεις της, δημοσιεύει, ρίχνεται στη δράση. Αργότερα είναι ένας από τους πρώτους που μαζί με τον Αντρέ Μπρετόν και τον Λουί Αραγκόν βάζουν τα θεμέλια του υπερρεαλισμού. Μελετητής του Φρόντ, θαυμαστής του Ρεμπό και του Λοτρεαμόν, θέλησε να βοηθήσει μ' όλες τις πνευματικές δυνάμεις του την κίνηση αυτή που είχε αρχές με σαφήνεια καθορισμένες και πρόγραμμα δημιουργικό βασισμένο επάνω σε μια θεωρία που άνοιξε καινούργιους εντελώς ορίζοντες μες στον κόσμο της τέχνης».

Οδυσσεάς Ελύτης, *Ανοιχτά Χαρτιά*, Ίκαρος, 2η έκδ., Αθήνα, χ.χ., σ. 451.

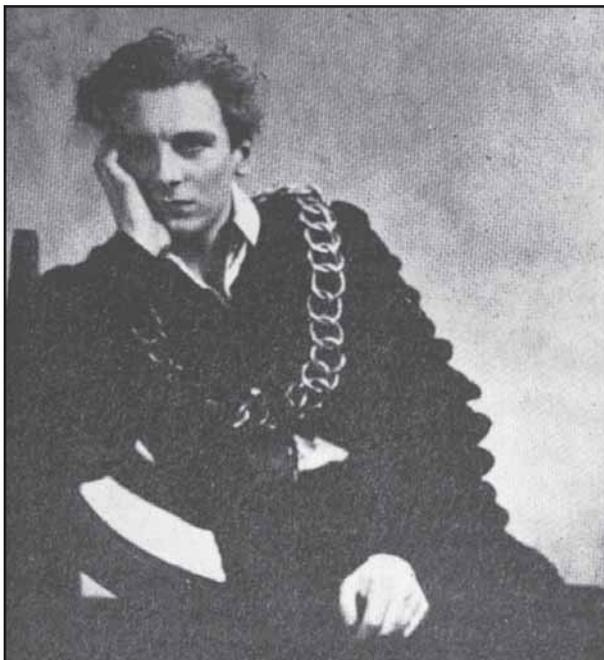

Ρίτσαρντ Ρότζερς, Ρέντζο Πιάνο (Richard Rogers, γενν. το 1933, Renzo Piano, γενν. το 1937), Εθνικό Κέντρο Τέχνης και Πολιτισμού Ζορζ Γομπινού (Μπομπούρ) 1971-77, Παρίσι. Το κτίριο αυτό αποτελεί μια πολύ προωθημένη έκφραση της αρχιτεκτονικής υψηλής τεχνολογίας high-tech (high-style + technology). Δίνει την εντύπωση ενός εργοστασίου, του οποίου τόσο το εσωτερικό όσο και όλα τα λειτουργικά συστήματα είναι εμφανή στην εξωτερική όψη του. Το σύνολο δίνει την εντύπωση ενός δυναμικού μηχανισμού σε συνεχή εξέλιξη και ανάπτυξη.

Το ρεαλιστικό θέατρο «Με τα έργα του Ίψεν, Τσέχοφ, Σο και Πιραντέλο ο δραματοουργός κυριάρχησε στον χώρο του θεάτρου. Για να επιζήσει, ο ηθοποιός έπρεπε να προσαρμοσθεί στις νέες συνθήκες και στις νέες απαιτήσεις. Ο ρεαλιστικός διάλογος είχε ανάγκη από ένα ήσυχο και "κουβεντιαστό" στίλ, αντί για το ρητορικό και το στομφώδες που κυριαρχούσε μέχρι τότε. Οι χειρονομίες έπρεπε να γίνονται όλο και πιο περιορισμένες. Το σκηνικό έπρεπε να σχεδιάζεται προσεκτικά, για να είναι όσο το δυνατόν ακριβέστερο με έπιπλα και σκηνικά αντικείμενα που να ταιριάζουν και στον χώρο και στην ιστορική στιγμή του έργου. Η αυταπάτη της πραγματικότητας ενισχύθηκε σημαντικά χάρη στην καθολική σχεδόν παραδοχή του κλειστού box-set, που ήδη είχε αρχίσει να εκτοπίζει το ρομαντικό φόντο και τις κουίντες που χρησιμοποιούσε το μελόδραμα. Ο ορισμός του Ζολά ότι το έργο είναι μια "φέτα ζωής" και ο απόλυτος ρεαλισμός του έργου του "Τερέζα Ρακέν" συνέβαλαν οπωσδήποτε στην καθιέρωση της νέας σκηνικής τέχνης. Η κίνηση αυτή απλώθηκε αστραπιαία στην Ευρώπη [...]». Φύλλης Χάρτινολ, *Ιστορία του θεάτρου*, μτφρ. Ρ. Πατεράκη, Υποδομή, Αθήνα 1985, σ. 276.

Η λογοτεχνία. Ο μοντερνισμός, επιδιώκοντας τη ρήξη με την παράδοση, τη διάσπαση της μορφής, την απελευθέρωση της φαντασίας και την απαξίωση της λογικής, διαποτίζει τόσο την ποίηση όσο και την πεζογραφία του 20ού αιώνα.

Το θέατρο. Με την είσοδο του 20ού αιώνα το θέατρο εισέρχεται στη σύγχρονη φάση του με νέες αναζητήσεις και πειραματισμούς τόσο σε θέματα δραματολογίου όσο και σε προβλήματα υποκριτικής, σκηνοθεσίας, σκηνογραφίας κτλ. Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε, μεταξύ άλλων, η συνεισφορά του Πιραντέλο στη διερεύνηση των ψυχικών και πνευματικών ανησυχιών κατά τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα, καθώς και του Λόρκα στην ανάδειξη θεμάτων που συνδέονται με την κοινωνική υποκρισία, τη λαϊκή παράδοση και τη σύγκρουση ονείρου και πραγματικότητας.

Ο Τζον Γκίλγκουντ ως Άμλετ, Νέο Θέατρο, Λονδίνο (1934).

Σκηνή από το έργο του Μπέρτολτ Μπρεχτ «Η Μάνα Κουράγιο και τα Παιδιά της» από το Εθνικό θέατρο με τη Νέλλη Αγγελίδου στον ομώνυμο ρόλο (1991).

Το θέατρο εργαστήρι των κοινωνικών φαινομένων

«Ένα εργαλείο [...] προτείνει ο Μπρεχτ και τα έργα και οι παραστάσεις είναι τρόποι χρήσης αυτού του εργαλείου [...]. Πιστεύοντας πως η ανθρώπινη κοινωνία είναι ένα φαινόμενο ιστορικό, πιστεύοντας ότι οι κοινωνικές διαδικασίες είναι ελεγχόμενες, προβλεπόμενες και προγραμματισμένες, βρίσκει στο θέατρο ένα πρόσφορο εργαστήρι αναπαραγωγής των κοινωνικών φαινομένων, όπου, σε συνθήκες ιδανικές, προκαλούμενες ηθελημένα, οπότε τα απομονωμένα συμβάντα κάτω από το άγρυπνο βλέμμα της διαλεκτικής επεξεργασίας θα έδιναν σταθμητές απαντήσεις, που ίσως θα οδηγούσαν σε μια κοινωνική νομοτέλεια, ο Μπρεχτ κατασκεύαζε τα έργα του. Ξεδίπλωνε σκηνή-σκηνή τις φάσεις αυτού του πειράματος, αυστηρά προσκολλημένος, θα 'λεγε κανείς, στους νόμους της τυπικής λογικής [...]. Κάπου ο ίδιος παρομοιάζει το θέατρό του με τον πολυέλιου του Γαλιλαίου, το αντικείμενο που τον ανήγαγε στους νόμους του. Η επιστήμη αρχίζει, όταν το οικείο γίνεται ξένο και παράξενο. Αυτή είναι η απόσταση που ζητούσε, η κριτική στάση [...]. Σ' αυτή τη βάση πρέπει να τοποθετήσουμε και την ερμηνευτική του θεάτρου του. Ο ηθοποιός γνωρίζει πως παίρνει μέρος σ' ένα πείραμα».

Κώστας Γεωργουσόπουλος, Από τον Στρίντμπεργκ και τον Τσέχωφ στον Πιραντέλλο και τον Μπρεχτ, Πατάκης, 2η έκδ., Αθήνα 2003, σ. 267-268.

Τενεσί Ουίλιαμς, ο ποιητής των προδομένων ονείρων

«Όλα αυτά – η απομόνωση, το αίσθημα της αποτυχίας [...] συγκροτούν τη μεγάλη αρρώστια της Αμερικής. Αυτήν που οι ίδιοι ονομάζουν "frustration", και που θα μπορούσαμε να την πούμε: πίκρα, απογοήτευση για τις γελασμένες ελπίδες, για τους απραγματοποίητους πόθους, για τις χαρές που δεν ήρθαν [...]. Οι ήρωες του Τενεσί Ουίλιαμς είναι όλοι θύματα αυτής της περιλάλητης "frustration" [...]. Νότιοι οι περισσότεροι, γεμάτοι αναμνήσεις της παλιάς αίγλης, ξεκίνησαν τη ζωή τους πάνω σ' ένα σύννεφο από ρόδινες ελπίδες και χρυσά όνειρα. Αλλά το μοναδικό τους σχεδόν εφόδιο ήταν τα όνειρα κι οι ελπίδες. Δεν είχαν ούτε πνεύμα ούτε χαρακτήρα ούτε καν ζωτικότητα ανάλογα, για να θεμελιώσουν τους χωματένιους πύργους τους. Κι η ανεμοζάλη της ζωής τους σάρωσε στο πρώτο της φύσημα [...].

Μη μπορώντας να αποσπασουν τίποτε από την πραγματικότητα, καταφεύγουν στη φαντασία. Προσπαθούν να χτίσουν νέους πύργους, έναν κόσμο όπως θα ήθελαν να είναι, μια ζωή όπως την είχαν ονειρευτεί. Κι αυτή η σύγκρουση ανάμεσα στην πραγματικότητα και τη φαντασία είναι το επίκεντρο των έργων του Ουίλιαμς [...]. Οι ηρώδες του [...] δεν θέλουν να παραδεχθούν ούτε οι ίδιες ούτε –προπάντων– οι άλλοι την αποτυχία τους. Προσπαθώντας να ξεφύγουν από την άθλια "φυλακή του εαυτού τους", πλάθουν έναν δικό τους φανταστικό κόσμο, ένα μυθικό παρελθόν, ένα ψεύτικο παρόν, φοράνε μια μάσκα, όπως οι ήρωες του Πιραντέλλο, και προσπαθούν να κάνουν και τους άλλους να την πιστέψουν».

Tennessee Williams, Θεατρικά έργα, εισαγωγή, απόδοση Μάριος Πλωρίτης, Γκόνης, Αθήνα 1962, σ. 12, 17-18.

Το παράλογο

«Μέσα σε ένα σύμπαν στερημένο ξαφνικά από ψευδαισθήσεις και φώτα, ο άνθρωπος νιώθει ξένος. Σ' αυτή την εξορία, τη στερημένη από τις αναμνήσεις μιας χαμένης πατρίδας ή από την ελπίδα μιας Γης της Επαγγελίας, δεν υπάρχει βοήθεια. Αυτή η απόσταση, του ανθρώπου από τη ζωή του, του ηθοποιού από το σκηνικό του, αποτελεί κυριολεκτικά το συναίσθημα του παραλόγου».

Αλμπέρ Καμύ, *Ο μύθος του Σισύφου*. Δοκίμιο πάνω στο παράλογο, μτφρ. Β. Χατζηδημητρίου, Γαλαξίας, Αθήνα 1971, σ. 13-14.

Κινηματογράφος: Η θαυμαστή καινούρια τέχνη

«Ο κινηματογράφος, ο οποίος (αργότερα, και μέσω της τηλεόρασης και του βίντεο) έμελλε να κυριαρχήσει μεταξύ όλων των τεχνών του 20ού αιώνα και να τις μετασχηματίσει, ήταν κάτι το εντελώς νέο ως προς την τεχνολογία του και ως προς τον τρόπο παραγωγής του και ως προς τον τρόπο που παρουσιάζε την πραγματικότητα. Ίδού λοιπόν η πρώτη τέχνη που δε θα μπορούσε

Σάμιουελ Μπέκετ (Samuel Beckett, 1906-1989, Νόμπελ Λογοτεχνίας 1969). Κορυφαίος δραματογράφος του 20ού αιώνα, εκπρόσωπος του θεάτρου του παραλόγου. Στα έργα του, όπως στο «Περιμένοντας τον Γκοντό», προβάλλονται το αδιέξοδο και η ματαιότητα της ανθρώπινης ύπαρξης.

Μεταπολεμικά, οι Αμερικανοί Ουίλιαμς και Μίλερ πραγματεύονται με διαφορετικό τρόπο τα προβλήματα της μοναξιάς, της αποτυχίας και της περιθωριοποίησης, ενώ το επικό θέατρο του Μπρεχτ επιδιώκει την ενεργοποίηση της πολιτικής συνείδησης του θεατή. Το θέατρο του παραλόγου (Μπέκετ, Ιονέσκο, Πίντερ), αντλώντας από τον υπαρξισμό, εκφράζει τα υπαρξιακά αδιέξοδα και τον παραλογισμό της μεταπολεμικής εποχής.

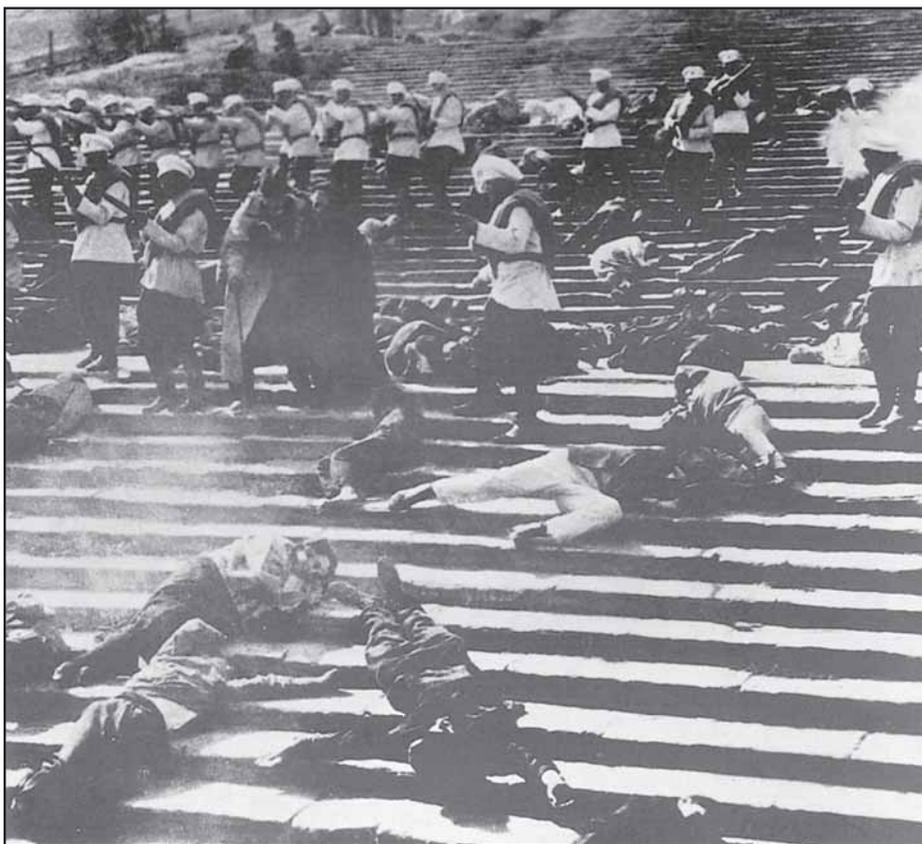
Ο κινηματογράφος. Με τις πρωτοποριακές προσπάθειες των αδελφών Λυμιέρ, του Μελιές, του Γκρίφιθ και του Ντε Μιλ, ο κινηματογράφος είχε ήδη

γίνει μέχρι το 1915 εξαιρετικά δημοφιλής στις μεγάλες λαϊκές μάζες στην Ευρώπη και στις Ηνωμένες Πολιτείες και είχε ήδη οργανωθεί ως τέχνη, αλλά και ως βιομηχανία θεάματος. Πολύ γρήγορα ο γερμανικός εξπρεσιονιστικός, αλλά και ο σοβιετικός κινηματογράφος έφθασαν σε αριστουργηματικά επίπεδα. Το 1927 συνδέεται με την έναρξη της εποχής του «ομιλούντος κινηματογράφου», ο οποίος θα στραφεί πλέον σε είδη με πολύ μεγαλύτερες τεχνικές απαιτήσεις, όπως για παράδειγμα το μιούζικαλ, αλλά και με ακόμη μεγαλύτερες δυνατότητες εμπορικής εκμετάλλευσης. Ο μεταπολεμικός κινηματογράφος δίνει το στίγμα του μέσα από Ευρωπαίους σκηνοθέτες του ιταλικού νεορεαλισμού* (1945-1955) και του «νέου κύματος»* (1955-1965), καθώς και μέσα από άλλους πολύ σημαντικούς δημιουργούς που απευθύνονται στο παγκόσμιο κοινό, όπως εξάλλου συνέβη και με τον αμερικανικό κινηματογράφο με τους μεγάλους δημιουργούς και τις πολυδάπανες παραγωγές.

Ο Τσάρλι Τσάπλιν (Charlie Chaplin, 1889-1977), στην πρώτη πραγματικά ομιλούσα ταινία του «Ο μεγάλος δικτάτωρ» (1940), αξιοποιεί τη γνωστή μορφή του αισθηματία «αλπτάκου» και το θέμα του σωσίας του Χίτλερ, δημιουργώντας μια πολύ σημαντική ταινία στην οποία, εκτός από τα κωμικά τεχνάσματα, προβάλλονται ο ανθρωπισμός και η συγκίνηση.

Ο Μπάστερ Κίτον (Buster Keaton, 1896-1966), ο κωμικός με το πέτρινο πρόσωπο, που δε γελά ποτέ, στη βωβή ταινία του «Ο Στρατηγός» (1926), μία από τις σημαντικότερες ταινίες του παγκόσμιου κινηματογράφου. Με την εκφραστικότητα του σώματός του, τις ακροβατικές κινήσεις και την ακρίβεια των κωμικών τεχνασμάτων ενσαρκώνει έναν ατάραχο και στωικό ήρωα, που αντιμετωπίζει όλων των ειδών τις δυσκολίες, προκειμένου να βρει την αγαπημένη του και να ζήσει μια άνετη και αξιοπρεπή ζωή.

Το «Θωρηκτό Ποτέμκιν» (1925) του Σεργκέι Αϊζενστάιν (1898-1948) θεωρείται ένα από τα αριστουργήματα του παγκόσμιου κινηματογράφου, τόσο για την πρωτοποριακή αντίληψη του μοντάζ, όσο και για τον τρόπο με τον οποίο ο σκηνοθέτης χρησιμοποιεί τις μάζες, που ουσιαστικά πρωταγωνιστούν ως συλλογικοί ήρωες. Η σκηνή της σφαγής των αμάχων στα σκαλιά της πλατείας της Οδησού αποτελεί αντιπροσωπευτικό παράδειγμα της κινηματογραφικής τέχνης του.

να υπάρξει παρά μόνο στη βιομηχανική κοινωνία του 20ού αιώνα και για την οποία δεν υπήρχε ούτε αντιστοιχία ούτε προηγούμενο στις παλαιότερες τέχνες [...]. Για πρώτη φορά στην ιστορία η οπτική παρουσίαση της κίνησης χειραφετήθηκε από την άμεση, ζώσα παράσταση. Και για πρώτη φορά στην ιστορία η αφήγηση, το θέατρο ή το θέαμα απελευθερώθηκαν από τους περιορισμούς που επέβαλλαν ο χρόνος, ο χώρος και η σωματική υπόσταση του παρατηρητή [...]. Η κίνηση της κάμερας, η μεταβαλλόμενη εστία της, οι απεριόριστες δυνατότητες των φωτογραφικών τρικ και, πάνω από όλα, η δυνατότητα να κόβει κανείς την ταινία που κατέγραφε όλα τούτα σε κατάλληλα κομμάτια και να τα συναρμολογεί ή επανασυναρμολογεί κατά βούληση, ήταν στοιχεία που ξεχώρισαν αμέσως και που τα εκμεταλλεύτηκαν αμέσως οι παραγωγοί ταινιών [...]. Καμιά άλλη τέχνη δεν αντιπροσωπεύει τις απαιτήσεις, τον ανέλπιστο θρίαμβο ενός εντελώς μη παραδοσιακού καλλιτεχνικού μοντερνισμού με πιο θεαματικό τρόπο απ' ό,τι ο κινηματογράφος [...]. Κι ακόμη, το κινηματογραφικό έργο είχε ένα αναπάντεχο, αλλά εξαιρετικά κρίσιμο πλεονέκτημα. Εφόσον, έως τα τέλη της δεκαετίας του 1920, μπορούσε να αναπαράγει μόνο εικόνες, όχι λέξεις, ήταν κατ' ανάγκη βουβό, με μοναδική εξαίρεση τους ήχους της μουσικής συνοδείας [...]. Ελεύθερος από τους περιορισμούς του Πύργου της Βαβέλ, ο κινηματογράφος ανέπτυξε μια παγκόσμια γλώσσα η οποία κατ' ουσίαν επέτρεψε να εκμεταλλευτεί την παγκόσμια αγορά ασχέτως γλώσσας».

E. J. Hobsbawm, *Η εποχή των αυτοκρατοριών 1875-1914*, μτφρ. Κ. Σκλαβενίτης, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1η ανατύπωση, Αθήνα 2002, σ. 368-370.

Ο «Πολίτης Κέιν» (1940) του Όρσον Ουέλς (Orson Welles, 1915-1985), μία από τις σημαντικότερες ταινίες στην ιστορία του παγκόσμιου κινηματογράφου, αποτέλεσε σταθμό τόσο σε επίπεδο σεναρίου και αφηγηματικής δομής όσο και κινηματογραφικής τεχνικής.

Ο Αμερικανός ηθοποιός Μάρλον Μπράντο (Marlon Brando, 1924-2004) έγινε πασίγνωστος στο ευρύτερο κοινό όχι μόνο ως ασυμβίβαστος και ατίθασος νέος, αλλά και για τις εξαιρετικές υποκριτικές ικανότητές του, που βασίζονταν στις αρχές του Άκτορ Στούντιο της Νέας Υόρκης (ταύτιση του ηθοποιού με τον ρόλο, σύμφωνα με τη μέθοδο Στανισλάβσκι). Πρωταγωνίστησε σε ταινίες τις οποίες σκηνοθέτησε ο Ελληνοαμερικανός Ελία Καζάν (1909-2003), όπως «Λεωφορείον ο Πόθος» (1951), διασκευή του ομώνυμου θεατρικού έργου του Τενεσί Ουίλιαμς, και το «Λιμάνι της Αγωνίας» (επίτ' Οσακα, 1954).

«Όλα ξεκίνησαν με ένα ποντίκι», έλεγε ο δημιουργός του Μίκυ Μάους, του έξυπνου και καλοπροαίρετου ποντικού, Ουόλτ Ντίσνεϋ. Ήταν ο πρώτος και ο μεγαλύτερος «σταν» των κινούμενων σχεδίων (καρτούν), τον οποίο ακολούθησαν και άλλοι πολλοί ήρωες, στην πλειονότητά τους μικρά ζώα, που άλλοτε ντύνονται και συμπεριφέρονται σαν άνθρωποι κι άλλοτε διατηρούν τα χαρακτηριστικά των ζώων που απεικονίζουν.

Η μουσική. Η ανανεωτική πορεία της μουσικής εξελίσσεται με την αξιοποίηση στοιχείων της εθνικής μουσικής των λαών, τη συνέχιση της μεγάλης ρωσικής παράδοσης και κυρίως με το πρωτοποριακό πνεύμα του μοντερνισμού, που εκφράζεται αντιπροσωπευτικά από τον Στραβίνσκι. Άλλοι συνθέτες, όπως ο Σένμπεργκ, πειραματίζονται με την τεχνική της ατονικής δωδεκάφθογγης σειραϊκής μουσικής* ή μελετούν και επηρεάζονται από την εξωευρωπαϊκή παράδοση των λαών. Η μουσική τζαζ, με τον αυτοσχεδιαστικό και τον έντονα συγκινησιακό χαρακτήρα της, απέκτησε γρήγορα τεράστια λαϊκή απήχηση στις Ηνωμένες Πολιτείες και στην Ευρώπη, επηρεάζοντας συγχρόνως και το έργο μεγάλων σύγχρονων μουσικών όπως ο Γκέρσουιν, ο Βάιλ κ.ά. Με καταβολές στην τζαζ, η μουσική ροκ, σε όλες τις μεταγενέστερες εκδοχές της, έγινε από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 αναπόσπαστο μέρος της «νεανικής κουλτούρας».

Ο ρωσικής καταγωγής συνθέτης Ιγκόρ Στραβίνσκι (Igor Stravinsky, 1882-1972), κυριότερος εκπρόσωπος του μοντερνισμού, κυριάρχησε για πενήντα χρόνια στη μουσική ζωή και άσκησε μεγάλη επιρροή με το έργο του. Έγινε ευρύτερα γνωστός με τις συνθέσεις του για μπαλέτο, όπως «Το πουλί της φωτιάς», «Η ιεροτελεστία της άνοιξης», «Πετρούσκα» κ.ά.

Ο τρομπετίστας Λούις Άρμστρονγκ (στο μέσο) και το συγκρότημά του «All Star» ήταν από τους σημαντικότερους και περισσότερο γνωστούς εκτελεστές της μουσικής τζαζ (jazz). Η τζαζ, που έγινε ιδιαίτερα δημοφιλής στην Αμερική και στην Ευρώπη από τη δεκαετία του 1920, είναι μια μορφή αμερικανικής λαϊκής μουσικής με έντονα τα χαρακτηριστικά του αυτοσχεδιασμού. Συνδυάζει την αφροαμερικανική μουσική παράδοση (θρησκευτικά τραγούδια, μπλουζ και ραγκτάιμ) με στοιχεία αγγλοσαξονικής προέλευσης.

Η Τζόαν Μπαέζ και ο Μπομπ Ντύλαν, τραγουδιστές και συνθέτες με έντονες επιρροές από όλες τις μορφές της αμερικανικής λαϊκής μουσικής, συνάρπαξαν με τις μπαλάντες τους τη νεολαία της δεκαετίας του 1960 εκφράζοντας τις διεκδικήσεις της για ειρήνη και ανθρώπινα δικαιώματα.

Το ποπ και ροκ συγκρότημα των Μπιτλς (The Beatles) αποτέλεσε έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες που καθόρισαν το ύφος και την αισθητική της νεανικής μουσικής στη δεκαετία του 1960. Με μεγάλη αναγνώριση της καλλιτεχνικής τους συνεισφοράς, συνδυασμένης με τεράστια εμπορική επιτυχία, επηρέασαν γενικότερα όχι μόνο τα νεανικά μουσικά πρότυπα της γενιάς τους, αλλά και των νεότερων, μέχρι και σήμερα.

Ερωτήσεις

1. Να αναφέρετε μερικές από τις σημαντικότερες επιστημονικές ανακαλύψεις του 20ού αιώνα που οδήγησαν τον άνθρωπο να αναθεωρήσει ριζικά τον τρόπο με τον οποίο ανταλαμβανόταν μέχρι τότε τον κόσμο και τη ζωή.
2. Ποιοι παράγοντες ευνόησαν τη διαμόρφωση της μαζικής κουλτούρας και ποιοι τομείς της κοινωνικής και της πολιτιστικής κυρίως ζωής επηρεάστηκαν περισσότερο από αυτήν;
3. Γιατί ο μοντερνισμός θεωρείται ότι αποτέλεσε μια επαναστατική δύναμη για την τέχνη του 20ού αιώνα;

Η καλλιτεχνική και πνευματική ζωή στην Ελλάδα του 20ού αιώνα

Η καλλιτεχνική και πνευματική ζωή στην Ελλάδα του 20ού αιώνα διαμορφώνεται μέσα από δραματικά εσωτερικά γεγονότα που συμπλέκονται με την ευρωπαϊκή και την παγκόσμια συγκυρία. Οι Έλληνες δημιουργοί και στοχαστές βιώνουν το δράμα της ταραγμένης εποχής τους, ενώ παράλληλα παρακολουθούν τις ραγδαίες εξελίξεις που συντελούνται παγκοσμίως και συμμετέχουν ουσιαστικά σε αυτές, αναλαμβάνοντας συχνά πρωτοποριακό ρόλο τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό.

Η ζωγραφική και η γλυπτική. Με οδηγό το έργο των μεγάλων προδρόμων του ελληνικού μοντερνισμού (Λύτρα, Μαλέα, Παπαλουκά) και τις κυρίαρχες μορφές του Παρθένη και του Μπουζιάνη, η Γενιά του 1930 (Κόντογλου, Χατζηκυριάκος-Γκίκας, Εγγονόπουλος, Τσαρούχης) είχε ως στόχο τη ρήξη με την ακαδημαϊκή τέχνη* και την ανανέωση της ελληνικής καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Κωνσταντίνος Παρθένης (1878-1967), «Τα αγαθά της συγκοινωνίας», περ. 1930, 0,79X1,74 μ., Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλ. Σούτζου, Αθήνα. Ανανεωτής της νεοελληνικής ζωγραφικής του 20ού αιώνα, συντέλεσε καθοριστικά στην εγκατάλειψη των συντηρητικών ακαδημαϊκών προτύπων και στη στροφή προς νέες πρωτοποριακές αναζητήσεις της Γενιάς του '30. Διαμόρφωσε μια απόλυτα προσωπική εκφραστική γλώσσα με έντονα στοιχεία από τον μεταϊμπρεσιονισμό (Σεζάν) και την αρ νουβό, με διάθεση συμβολιστική και ποιητική. Στην αλληγορική αυτή σύνθεση οι σχηματοποιημένες μορφές του Κερδώου Ερμή, της Αθηνάς και των δύο γυναικών, που προσωποποιούν τις θαλάσσιες και χερσαίες συγκοινωνίες, αποδίδουν μέσα σε ένα κλίμα ποιητικό και μεταφυσικό όλες τις εθνικές, πολιτιστικές και οικονομικές διαστάσεις της συγκοινωνίας.

Επιστροφή στις ρίζες

«Η καταστροφή του 1922 ήταν ένα τραγικό γεγονός για τον Ελληνισμό και, όπως ήταν επόμενο, δημιούργησε μεγάλα πολιτικά, ηθικά, κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Η νέα γενιά έβλεπε με απογοήτευση την πλήρη αποτυχία της “Μεγάλης Ιδέας” και δεν έκρυβε τους φόβους της για περαιτέρω συρρίκνωση του Ελληνισμού. [...] Η ανασύνταξη όλων των δυνάμεων ήταν ο άμεσος στόχος και η μόνη ελπίδα για διέξοδο και δημιουργία. Τίθεται εκ νέου επί τάπητος το θέμα της εθνικής ταυτότητας και αυτογνωσίας και ο όρος “ελληνικότητα” προβάλλει ως το νέο αίτημα και ως η χιμαιρική επιδίωξη των καιρών. [...] Σε ό,τι αφορά την τέχνη, είναι φανερό ότι γίνεται γόνιμη συσχέτιση ανάμεσα στις ποιοτικές ρίζες του ελληνικού πολιτισμού και στις καλλιτεχνικές εκδοχές του ευρωπαϊκού μοντερνισμού. Μέσα στην έννοια της παράδοσης συμπεριλαμβάνονται η κλασική και η βυζαντινή τέχνη, η λαϊκή και η σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία. Ξαφνικά “ανακαλύπτονται” άγνωστες πτυχές του ελληνικού πολιτισμού, που προβάλλονται ως αξιακά καλλιτεχνικά πρότυπα. Από μορφολογική άποψη η τέχνη έμοιαζε να περιχαράκωνεται σε εθνικό επίπεδο και να συνδέεται βιωματικά με την ιστορία, που αποτέλεσαν τα φυσικά και ιδεολογικά όρια προσδιορισμού της “εθνικής ταυτότητας” και τρόπος συμπεριφοράς των ανθρώπων της Γενιάς του ‘30».

Μιλτιάδης Παπανικολάου, *Η ελληνική τέχνη του 20ού αιώνα. Ζωγραφική-Γλυπτική*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 86-87.

Οι θησαυροί της λαϊκής μας παράδοσης

«Θεωρώ εθνικό ατύχημα που δεν στράφηκεν έως τώρα η προσοχή μας στα δημιουργήματα της λαϊκής μας τέχνης, γιατί αυτά ακριβώς είναι εκείνα που καταστρέφονται και παραμορφώνονται, αφού είναι συνηθισμένα με την καθημερινή ζωή. Αφήνω τη φοβερή απώλεια που έγινε και γίνεται ιδίως κατά τα τελευταία χρόνια από τον διασκορπισμό τους σε κάθε μεριά, ελληνική ή ξένη. Ανεκτίμητοι θησαυροί σκορπίστηκαν σε όλα τα μέρη του κόσμου, στολίζοντας ξένα μουσεία και συλλογές, έτσι που να μην μπορεί πια κανείς να ξερει από ποιον είχαν γίνει τα κομμάτια αυτά, σε ποια περίπτωση και ποια ιστορία μαρτυρούν. Ξεσχίζεται για πάντα μ' αυτόν τον τρόπο η παράδοση και επισφραγίζεται η τέλεια εξαφάνιση της λαϊκής τέχνης [...]. Κι έτσι χάνονται θησαυροί που θα ήσαν πολύτιμοι και για τη σπουδή της ζωής του Έθνους και για την ιστορική του παράδοση και ακόμη για τη σημερινή μας ζωή, για την οποία θ' ανοίγονταν ένας Νεοελληνικός Πολιτισμός βγαλμένος από τις πραγματικές δυνάμεις του Έθνους και στηριγμένος στο αληθινό του περιβάλλον, απ' όπου θα 'παιρνε και δύναμη και αξία και σκοπό».

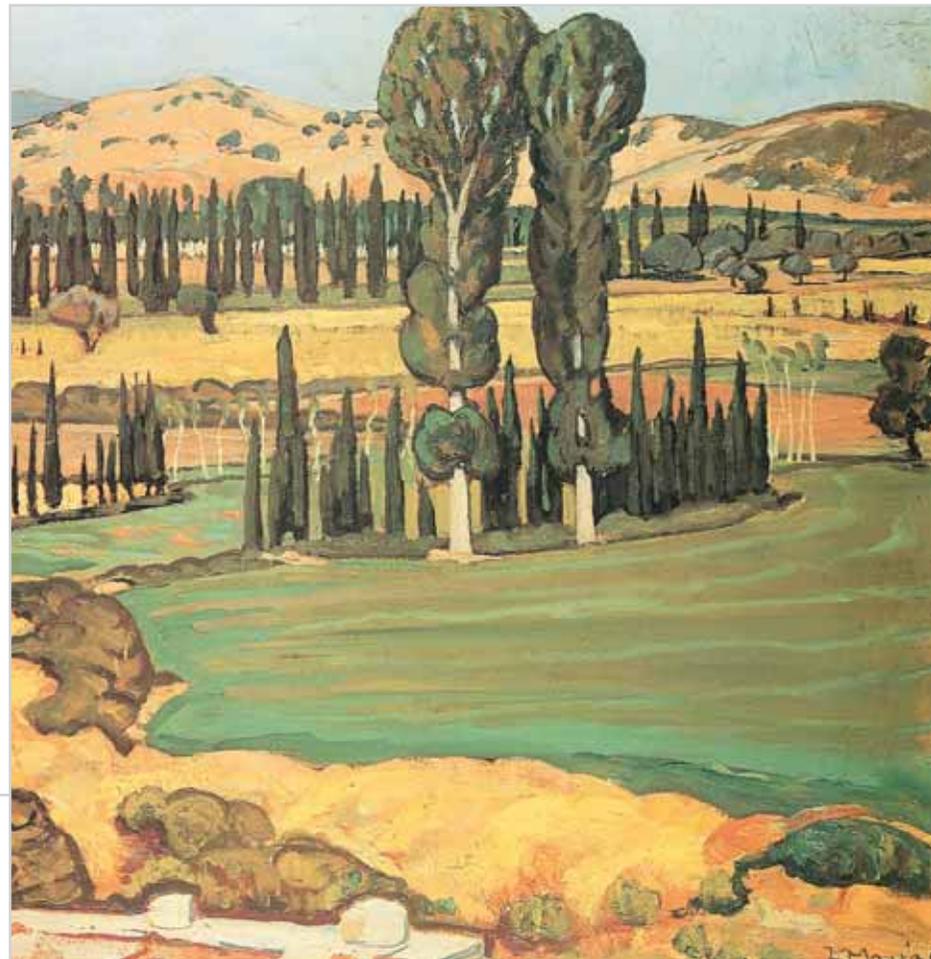
Περ. «Ελληνικά Γράμματα», τεύχ. 1, 15 Ιουνίου 1927, στο Δημήτρης Λαζογιώργος-Ελληνικός, Αγγελική Χατζημιάλη, *Η Ελληνίδα που φώτισε το γένος*, Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Αθηναίων, σ. 41-42.

Οι πρωτοπόροι της σύγχρονης ελληνικής τέχνης

«Από τις αρχές ακόμη του 20ού αιώνα η δραστηριότητα δημιουργών με καθοριστικές διατυπώσεις, όπως αυτές του Κωνσταντίνου Παρθένη, Κωνσταντίνου Μαλέα και Γιώργου Μπουζιάνη, έρχονται να ανοίξουν τον δρόμο για τις νέες προσπάθειες, και πολύ περισσότερο για αναζητήσεις που οδηγούν πέρα από τις καθιερωμένες τάσεις. Με τις κατακτήσεις των δημιουργών αυτών επιβάλλεται η μορφοπλαστική ελευθερία, δηλαδή το διακείμε των δημιουργών να κινούνται πέρα από τους καθιερωμένους τύπους και τους δεσμούς της παράδοσης. Με την καλλιτεχνική τους δημιουργία, η ατομική μορφοπλαστική θέληση εμφανίζεται ικανή να ξεπεράσει τόσο τους περιορισμούς των συντηρητικών ακαδημαϊκών τάσεων όσο και την πίεση των μεγάλων ρευμάτων, για να ακολουθήσει προσωπικό δρόμο, όπως τον βλέπουμε στους καλλιτέχνες μας του 20ού αιώνα. Αυτό θα επιτρέψει τη στροφή τους προς τις αντιακαδημαϊκές και αντιρρεαλιστικές τάσεις και την επιβολή νέων μορφοπλαστικών τύπων και νέων εκφραστικών μέσων, με συνέπεια την πολλαπλότητα των διατυπώσεων και τον πλούτο της ζωγραφικής γλώσσας τους».

Χρύσανθος Χρήστου, Ζωγραφική 20ού αιώνα, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1996, σ. 12.

Οι καλλιτέχνες αυτοί αφομοίωσαν δημιουργικά πολλές από τις αρχές του μοντερνισμού, ενώ παράλληλα έθεσαν το θέμα της «ελληνικότητας», επανεξετάζοντας τις αξίες και τα πρότυπα της βυζαντινής και της λαϊκής τέχνης. Ο ελληνοκεντρικός μοντερνισμός θα αποτελέσει τον κύριο άξονα των αναζητήσεων πολλών καλλιτεχνών (π.χ. Μόραλης) και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η Γενιά του 1960 θα έρθει σε άμεση επαφή με τις ευρωπαϊκές και τις παγκόσμιες μεταπολεμικές εξελίξεις στην τέχνη και θα προχωρήσει δυναμικά στην αφαίρεση, ενώ άλλοι θα πειραματιστούν με ιδιώματα του σουρεαλισμού, της μεταφυσικής ζωγραφικής, καθώς και του νέου ρεαλισμού (ευρωπαϊκής εκδοχής της ποπ art). Τις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα σημαντικοί καλλιτέχνες θα δώσουν εξαιρετικά δείγματα αφηρημένου εξπρεσιονισμού, χειρονομιακής ζωγραφικής, μινιμαλισμού, εννοιακής τέχνης κτλ. Στον χώρο της γλυπτικής σημαντικοί δημιουργοί της Γενιάς του 1930, όπως ο Μιχάλης Τόμπρος, συνδυάζουν επιρροές από την αρχαϊκή τέχνη με σύγχρονα ρεύματα, διαμορφώνοντας την προσωπική τους έκφραση, ενώ οι μεταγενέστεροι (Ζογγολόπουλος, Παππάς, Σκλάβος κ.ά.) δημιουργούν την προσωπική γλυπτική γλώσσα τους μέσω της αφαίρεσης και άλλων πρωτοποριακών κινημάτων.

Κωνσταντίνος Μαλέας (1879-1928), «Θέρμος Απώλοσκαρνιασίας», 1921, 0,41Χ0,47 μ., Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλ. Σούτζου, Αθήνα. Επηρεασμένος από τους μεταϊμπρεσιονιστές

(Σεζάν, Γκογκέν), τους φοβιστές και τους εξπρεσιονιστές, δημιούργησε την προσωπική του εικαστική γλώσσα, χρησιμοποιώντας αρκετά έντονα χρώματα σε τολμηρές αντιθέσεις ως βασικό δομικό στοιχείο της σύνθεσης.

Φώτης Κόντογλου (1895-1965), «Λαοκόων», 1938, 0,80X1,00 μ., Πινακοθήκη Δήμου Αθηναίων. Ο Φώτης Κόντογλου έδωσε τη δική του απόλυτη απάντηση στο πρόβλημα της ελληνικότητας και στο αίτημα της επιστροφής στις ρίζες που απασχόλησαν τους δημιουργούς της Γενιάς του '30. Τόσο στο θρησκευτικό όσο και στο κοσμικό έργο του συνδυάζει την τεχνική, την εκφραστική γλώσσα και την πνευματικότητα της βυζαντινής τέχνης με την απλότητα και την ειλικρίνεια της λαϊκής παράδοσης.

Νικόλαος Λύρας (1883-1927), «Το ψάθινο καπέλο», περ. 1925, 0,86X0,66 μ., Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλ. Σούτζου, Αθήνα. Από τους πρωτοπόρους του μοντερνισμού και επηρεασμένος από τον Σεζάν και τον γερμανικό εξπρεσιονισμό, ο καλλιτέχνης πλάθει

ένα λαμπρό σύνολο από φως και χρώμα με τολμηρές και δυναμικές πινελιές. Το σύνολο δίνει απόλυτη αυτονομία στο χρώμα, το οποίο, εκτός από δομικό στοιχείο της σύνθεσης, είναι συγχρόνως φορέας συναισθημάτων και συμβολισμών. Το νεανικό πρόσωπο με το ψάθινο καπέλο και το λιπό πλιόλουστο τοπίο στο δεύτερο πλάνο μεταβάλλονται σε σύμβολα του ελληνικού καλοκαιριού.

Ο Κόντογλου και η ξεχασμένη ζωγραφική παράδοση

«Η πολυσήμαντη προσφορά του Φώτη Κόντογλου στη Νεοελληνική Ζωγραφική θα μπορούσε να συνοψισθεί σε τρεις εκφάνσεις. Στο δημιουργικό ζωγραφικό του έργο, που βασιζότανε στη βυζαντινή τεχνική στο αγιογραφικό του έργο, που ξανάφερε την ορθόδοξη ζωγραφική στις εκκλησίες μας· στο διδακτικό, τέλος, έργο του είτε άμεσο είτε, κυρίως, έμμεσο, που υπήρξε από τους ισχυρότερους μοχλούς της στροφής της πορείας της Νεοελληνικής Ζωγραφικής στην ανακάλυψη των ζωγραφικών, αλλά και ουσιαστικότερων πνευματικών αξιών της ελληνικής παράδοσης. Όταν ο Φώτης Κόντογλου έκαμε με το συγγραφικό κυρίως και το ζωγραφικό έργο του τη θεελλώδη εισοδό του στην καλλιτεχνική ζωή της Ελλάδος, η κατάσταση της Νεοελληνικής Ζωής είχε αλλάξει. Η Σχολή του Μονάχου υποχω-

ρούσε, χωρίς να έχει τελείως εκλείψει. Οι μοντέρνες ζωγραφικές αντιλήψεις έκαναν την εμφάνισή τους με τον Παρθένη, τον Μαλέα κ.ά., που άνοιγαν καινούργιους δρόμους, οδηγούμενοι από την επαναστατική λάμψη του Παρισίου [...]. Ο Κόντογλου με το έργο του αγνόησε και τις δύο αυτές τάσεις και στράφηκε προς την ξεχασμένη, για περισσότερο από έναν αιώνα, ζωγραφική παράδοση του τόπου».

Νίκος Ζίας, «Ο Φώτης Κόντογλου και η Νεοελληνική Ζωγραφική», στο *Μνήμη Φώτη Κόντογλου*, Αστήρ, Αθήνα 1975, σ. 135-136.

Η Ελλάδα είναι πνεύμα και στα υλικά της

«Η Ελλάδα είναι τα ασκητικά βουνά με ευωδιασμένα χαμόκλαδα που έχουνε πολύτιμα πετράδια χωρίς εκείνα τα πνιγερά δάση που μαυρίζουνε και καταπλακώνουνε τις βορεινές χώρες. Τα αραιά δεντράκια είναι σαν άνθρωποι που στέκονται στην πλαγιά ή που είναι καθιστοί σ' έναν βράχο ή που κείτονται ξαπλωμένοι για να ξαποστάσουνε. Ο αγέρας τους έχει δώσει νέο σχέδιο εκφραστικό, σαν νάναι άνθρωποι, σαν νάναι ψυχές [...]. Τα βουνά μας είναι κι εκείνα σαν ζωντανά. Το ένα προβάλλει πίσω απ' τ' άλλο σαν να σε κοιτάζουνε από μακριά. Άλλο στέκεται όρθιο σαν τσομπάνος και κοιτάζει κατά την Ανατολή [...]. Άλλο είναι ξαπλωμένο με το ραχάτι του, έχοντας την πλάτη του γυρισμένη κατά τον βοριά [...]. Άλλο πάλι σαν να είναι καθισμένο και κουκουλωμένο με την κάπα του και κοιτάζει το γαλανό πέλαγο, ενώ από πίσω του βρίσκεται ένα λαγκάδι γεμάτο πράσινα αμπέλια, σκιές, ελιές. Άλλο έχει ένα ερημοκλήσι στη γυμνή κορφή του μ' ένα δεντράκι που το συντροφεύει στη μοναξιά του. Άλλο έχει ένα σταχτωμένο κάστρο σαν κορώνα στην κεφαλή του, χτίριο αρχαίο, γεμάτο παραμυθένια πράγματα από τον καιρό των αρχαίων Ελλήνων, των Βυζαντινών, των Φράγκων και των Τούρκων».

Φώτης Κόντογλου, περ. *Νέα Εστία*, τ. ΝΗ', τεύχ. 683, «Χριστούγεννα 1955», σ. 306.

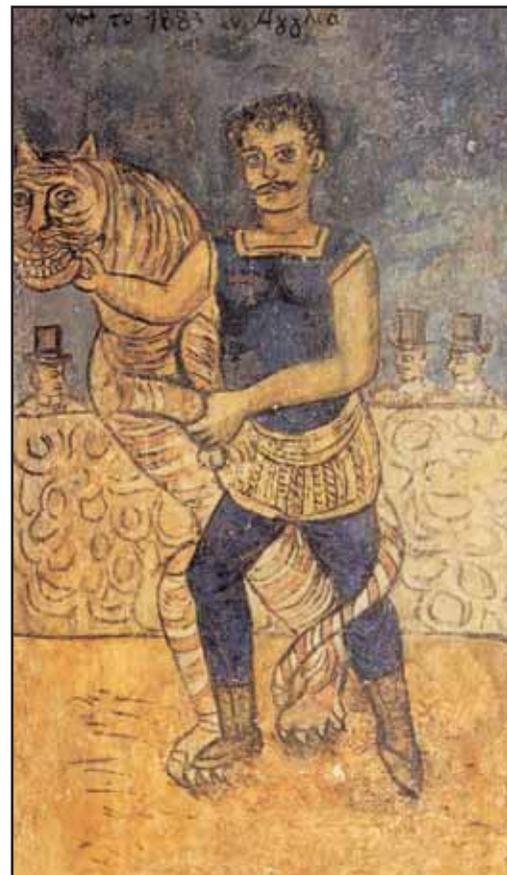
Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας (1906-1994), «Σύνθεση με ρυθμικά αντικείμενα», 1935, 0,81X1,00 μ., Μουσείο Μπενάκη - Πινακοθήκη Ν. Χατζηκυριάκου Γκίκας, Αθήνα. Με βαθιά πίστη στις αξίες της ελληνικής τέχνης, αρχαίας, βυζαντινής και λαϊκής, και ένθερμος οπαδός του μοντερνισμού, όπως τον γνώρισε στα έργα του Ματίς, του Πικάσο και του Μπρακ, ο Χατζηκυριάκος-Γκίκας θεωρείται ο κατ' εξοχήν εκφραστής του κυβισμού στην Ελλάδα. Στη νεκρή αυτή φύση, με τη φοβιστική ποιότητα του χρώματος, τη γεωμετρικότητα των μορφών και την κυβιστική οργάνωση, ο ζωγράφος εστιάζει το ενδιαφέρον του στην απόδοση της ιδιαίτερης ποιητικής ατμόσφαιρας που δημιουργούν τα αντικείμενα του εργαστηρίου του μέσα στον χώρο.

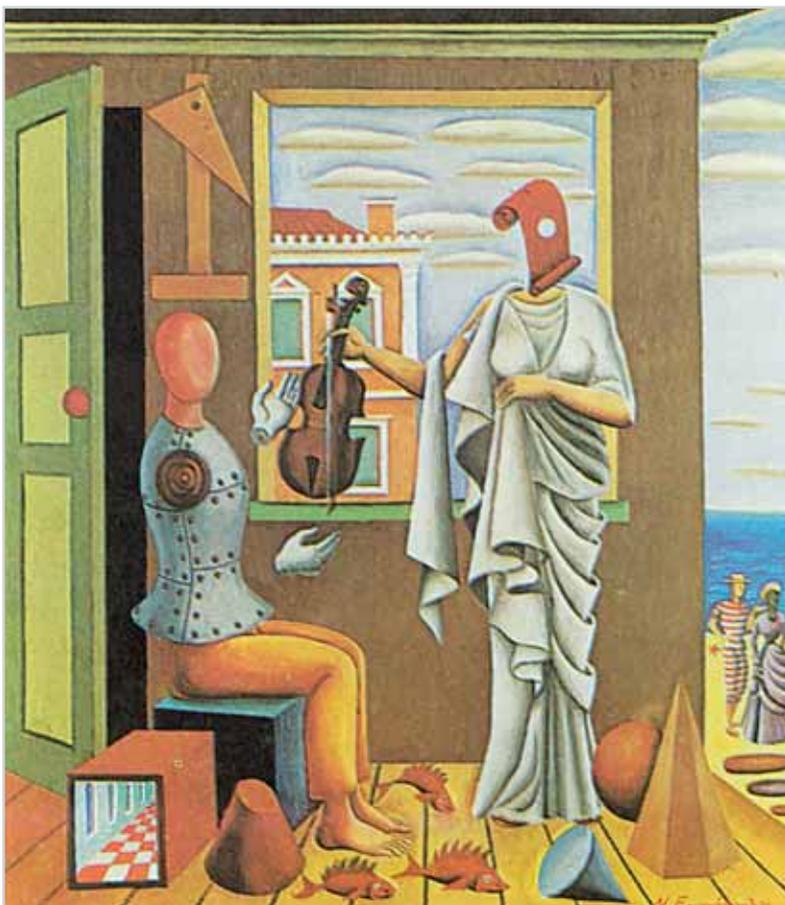
Η καθαρή ματιά του Θεόφιλου

«Ο Θεόφιλος ήταν ένας λαϊκός άνθρωπος. Ένας τρελός στα μάτια του κόσμου, που τον άκουε να λέει παράδοξα πράγματα για τις ζωγραφικές του ή τον έβλεπε να ροβολά τους δρόμους ντυμένος Μεγαλέξαντρος μαζί με ένα κοπάδι χαμίνια που είχε ντύσει "Μακεδόνους". Τον περιγελοούσαν του έκαμαν πολύ χοντρά σστεία [...]. Όμως, ο περιπλανώμενος αυτός ζωγράφος καταναλώθηκε ολόκληρος, σαν ένας αυθεντικός τεχνίτης, στο δημιούργημά του. Και το δημιούργημά του είναι ένα ζωγραφικό γεγονός για την Ελλάδα [...]. Ο Θεόφιλος μας έδωσε ένα καινούργιο μάτι έπλυνε την όρασή μας, όπως αυγάει ο ουρανός και τα σπίνια και το κόκκινο χώμα και το παραμικρό φυλλαράκι των θάμνων, ύστερα από την κάθαρση ενός απόβροχου· κάτι από αυτόν τον παλμό της δροσιάς. Μπορεί να μην είναι δεξιοτέχνης, μπορεί η αμάθειά του σε τέτοια πράγματα να

Θεόφιλος (Χατζημιχαήλ) (περ. 1870-1934), «Ο νέος Ηρακλής Παναίς Κουταλιανός», αρχές 20ού αιώνα, 1,43X0,61 μ., τοιχογραφία σε αρχοντικό της Μυτιλήνης, Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, Αθήνα. Ο Θεόφιλος απεικονίζει τον περίφημο αθλητή Παναγή Κουταλιανό φορώντας το δέρμα της τίγρης, που σύμφωνα με την παράδοση σκότωσε, ενώ βρισκόταν στην Αμερική. Ο ζωγράφος παρουσιάζει με απλότητα, αμεσότητα και ειλικρίνεια τον λαϊκό ήρωα, ενώ σε δεύτερο πλάνο, εντελώς σχηματικά, μας μεταφέρει την εικόνα του κοινού που παρακολουθεί με θαυμασμό την παράσταση.

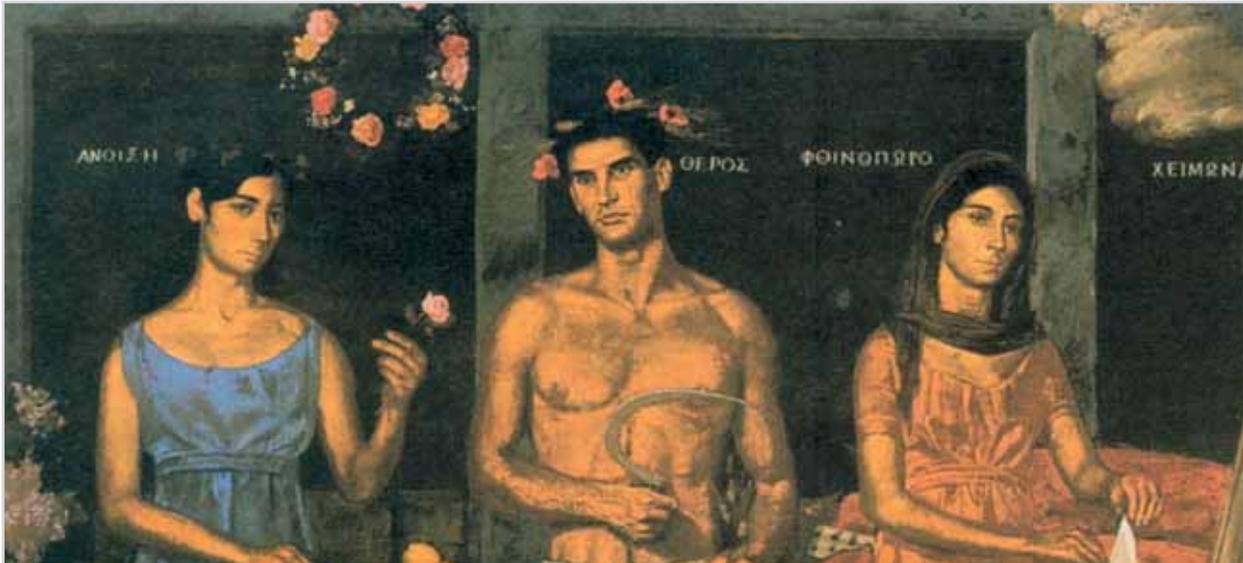
Γιώργος Μπουζιάνης (1885-1959), «Γυναίκα με λουλούδια», 0,56Χ0,73 μ., υδατογραφία, Ιδιωτική Συλλογή, Μόναχο. Ο σημαντικότερος εκφραστής του εξπρεσιονισμού, με διεθνή αναγνώριση, δημιουργεί μια εντελώς προσωπική εξπρεσιονιστική γλώσσα, που βασίζεται στις εξαιρετικά προσεγμένες ζωγραφικές αξίες του σχεδίου, του χρώματος και του φωτός, μεταφέροντας στον θεατή με άμεσο τρόπο τα βαθύτερα και τα οδυνηρότερα βιώματα της ανθρώπινης ύπαρξης. Το πρόσωπο της νέας γυναίκας αποδίδεται με σχηματοποιημένα χαρακτηριστικά, απλές καμπύλες γραμμές και μελετημένους χρωματικούς τόνους, μέσα σε ένα περιβάλλον συναισθηματικά φορτισμένο.

Νίκος Εγγονόπουλος (1910-1985), «Ποιητής και μούσα», 1938, 1,20Χ1,00 μ., Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα. Στο έργο του ποιητή και ζωγράφου Νίκου Εγγονόπουλου συναντούμε έντονες επιρροές από τη μεταφυσική ζωγραφική και τον σουρεαλισμό, που συνδέονται με πολλά στοιχεία από τη βυζαντινή και λαϊκή τέχνη. Αινιγματικός και υπαινικτικός χώρος, παράδοξες μορφές και ποικίλα σύμβολα, συνύπαρξη παρελθόντος και παρόντος συνθέτουν τον κόσμο και το προσωπικό όραμα του δημιουργού.

είναι μεγάλη. Όμως αυτό το τόσο σπάνιο, το ακατόρθωτο πριν απ' αυτόν για το ελληνικό τοπίο: μια στιγμή χρώματος και αέρα, σταματημένη εκεί μ' όλη την εσωτερική ζωντάνια της και την ακτινοβολία της κίνησής της: αυτό τον ποιητικό ρυθμό –πώς να τον πω αλλιώς– που συνδέει τα ασύνδετα, συγκρατεί τα σκορπισμένα και ανασταίνει τα φθαρτά: αυτή την ανθρώπινη ανάσα που έμεινε σ' ένα ρωμαλέο δέντρο, σ' ένα κρυμμένο άνθος ή στο χορό μιας φορεσιάς: αυτά τα πράγματα που τ' αποζητούσαμε τόσο πολύ, γιατί μας έλειψαν τόσο πολύ: αυτή τη χάρη μας έδωσε ο Θεόφιλος».

Γιώργος Σεφέρης, Δοκίμες, Ίκαρος, Δ' έκδ., τ. Α', Αθήνα 1981, σ. 460-461.

Η προσφορά του Γιάννη Τσαρούχη

«[Με τη ζωγραφική του Τσαρούχη] Θεοί και Άγιοι, που είχανε καταντήσει αγνώριστοι από τη στέρηση του ήλιου και τη νωθρή σάρκα, είδαμε να επαναπατριζονται: οι Ερμήςδες και οι Νάρκισσοι, οι Αι-Γεώργηδες και οι Αι-Δημήτρηδες, που άρχισαν πάλι να κυκλοφορούν ανάμεσά μας, όμως και λίγο πιο ψηλά, στους δρόμους της κάθε εποχής και του κάθε πολιτισμού. Κοντά σ' αυτούς είδαμε να μας αποκαλύπτονται και τα άλλα στοιχεία, που σιγά-σιγά σχηματίζουν τη μικρή μυθολογία του: το παλιό Αθηναϊκό κτίσμα, που ήξερε τόσο καλά ν' αρμόζεται στον ουρανό μ' ελαφρά τ' ανθήματα προς τα πάνω, οι πλατείες του Πειραιά, οι ναύτες και οι στρατιώτες της Κυριακής, τα καφενεία, οι σημαϊούλες, τα χάρτινα λουλούδια, ο ποδηλάτης, ο ποδοσφαιριστής, η χωρική της Αταλάντης, τα λιμάνια. Που βέβαια δεν θα είχαν σημασία, εάν δεν τα είχε περιβρέξει ο γνήσιος συναισθηματισμός του ζωγράφου και, προ πάντων, δεν τα είχε καθλώσει μια για πάντα η οπτική του που, επειδή στάθηκε θαρραλέα, συναντήθηκε με την οπτική των συναδελφών του της Δύσης, τη στιγμή ακριβώς που οι τελευταίοι επαναστατούσανε και απορρίπτανε τις ανεξέλεγκτα κληροδοτη-

Γιάννης Τσαρούχης (1910-1989), «Οι τέσσερις εποχές» (απόσπασμα), 1969, 1,56Χ2,95 μ., Ιδιωτική Συλλογή. Δημιουργός που αφομοιώνει στοιχεία από την αρχαία, τη βυζαντινή και τη λαϊκή παράδοση δένοντάς τα με επιρροές από την παλαιότερη, αλλά και τη σύγχρονη τέχνη σε έναν εντελώς προσωπικό εικαστικό λόγο, μαθητής του Κόντογλου και του Παρθένη, συνδυάζει την παράδοση και την πρωτοπορία, εκφράζοντας το όραμα και τους στόχους της Γενιάς του '30. Στο απόσπασμα αυτό η λεπτομερής απόδοση των μορφών και των αντικειμένων, η ποιότητα του χρώματος, της σύνθεσης και του σχεδίου θυμίζουν παλαιότερες εποχές της ευρωπαϊκής τέχνης (μπαρόκ) και μεταδίδουν στον θεατή εικόνες, ιδέες και συναισθήματα διαχρονικής αξίας και δύναμης.

Γιάννης Μόραλης (γενν. το 1916), «Επιτύμβια σύνθεση Ε'», 1963, 0,79Χ0,73 μ., Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα.

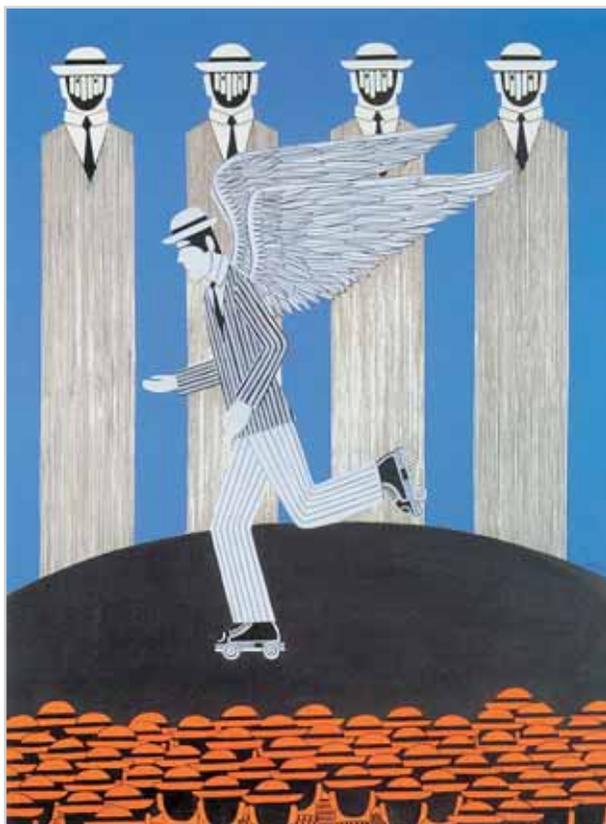

Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα. Μέσα στο πλαίσιο των αναζητήσεων και των προβληματισμών της Γενιάς του '30, ο Μόραλης προχωρεί σταδιακά στην αφαίρεση, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον του στην πυκνότητα της σύνθεσης, στη λιτότητα των μορφών και στα καθαρά χρώματα. Το έργο, όπως και άλλες παραλλαγές της ίδιας σειράς, είναι εμπνευσμένο από τις αρχαίες επιτύμβιες στήλες. Οι μορφές αποδίδονται αφαιρετικά, με αυστηρή γεωμετρικότητα, εντάσσονται στον χώρο με τρόπο που να θυμίζει γλυπτή σύνθεση, ενώ το σύνολο απονέμει συγκρατημένο πάθος και σιωπηλή συγκίνηση.

Γιάννης Σπυρόπουλος (1912-1990), «The Fragment No 3», 1979, 0,97X1,30 μ., Πινακοθήκη Δημ. Περιόδη, Αθήνα. Κύριος εκπρόσωπος της αφαίρεσης, με προσωπικό ύφος και επιρροές από τον αφηρημένο εξπρεσιονισμό, ο καλλιτέχνης αναζητά τις μυστικές δυνάμεις που κινούν τη φύση και τη ζωή και αποδίδει μέσω της τέχνης το κρυφό νοήμά τους. Με την εναλλαγή φωτεινών και σκοτεινών χρωματικών ενοτήτων, κάθετων, οριζόντιων και κυκλικών θεμάτων, καθώς και με την προβολή καλλιγραφικών στοιχείων, αποκαλύπτεται ένας κόσμος εσωτερικών βιωμάτων, οραμάτων και στοχασμών που μεταδίδει στον θεατή τη δύναμη και τον παλμό του.

Γιάννης Γαίτης (1923-1984), «Πατινέρ», 1980, 1,30X0,97 μ., Συλλογή Κ. Ιωαννίδη, Αθήνα. Αναζητώντας νέες δυνατότητες έκφρασης, στο πλαίσιο της αφαίρεσης αρχικά, ο Γαίτης διαμόρφωσε σταδιακά έναν δικό του εικαστικό λόγο, που είχε ως αφετηρία τα «ανθρωπάκια» του, τις συμβολικές δηλαδή μορφές με τα πανομοιότυπα χαρακτηριστικά που επαναλαμβάνονται στα έργα του σε ζωγραφική ή σε γλυπτική μορφή, «σκολιάζοντες» μέσω της τέχνης του την ισοπέδωση και την αλλοτρίωση της σύγχρονης καταναλωτικής κοινωνίας.

μένες αξίες της Ιταλικής Αναγέννησης. Ήταν ο μόνος τρόπος για να ξαναγίνουμε οι Έλληνες Ευρωπαίοι. Με το να συνεισφέρουμε και όχι να δανειζόμαστε. Με το να επαναφέρουμε την τάξη και όχι να την ανακαλούμε στη μνήμη πληρώνοντας απλώς έναν φόρο τιμής στη νοσταλγία της. Με σεβασμό προς τις κατακτήσεις των άλλων αλλά και με τη συνείδηση του πλούτου που ένας κρυφός αγώνας αιώνων εκχύνει αδιάκοπα μέσα μας».

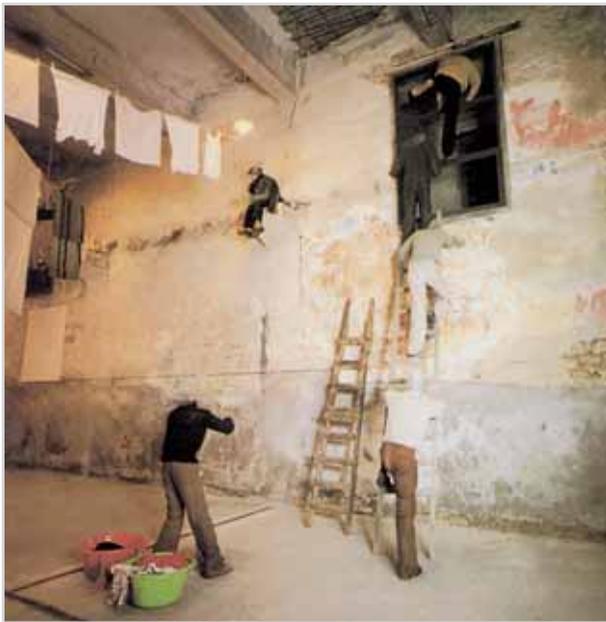
Οδυσσεάς Ελύτης, *Ανοιχτά Χαρτιά*, Ίκαρος, 2η έκδ., Αθήνα, χ.χ., σ. 421-422.

Ένας μεγάλος δημιουργός και δάσκαλος

«Μία από τις πιο σημαντικές φυσιογνωμίες της ελληνικής τέχνης του 20ού αιώνα έχουμε με τον Γιάννη Μόραλη, ζωγράφο, γλύπτη, χαράκτη, καλλιτέχνη προικισμένο, δημιουργό καθοριστικών τύπων και εξαιρετικό δάσκαλο με πλήθος μαθητές. Γιατί η προσφορά του Μόραλη δεν περιορίζεται μόνο στις προσωπικές αναζητήσεις και τις οριακές κατακτήσεις του, τον πλούτο της μορφοπλαστικής του γλώσσας και την ποιότητα των διατυπώσεών του. Η διδασκαλία του για περισσότερο από τριάντα χρόνια στη Σχολή Καλών Τεχνών, γόνιμη και ουσιαστική, θα δώσει στους μαθητές του αφετηρίες, θα ενισχύσει τις προσπάθειές τους και θα προετοιμάσει δημιουργούς της επόμενης γενιάς. [...] Δημιουργός με κάθε είδους ενδιαφέροντα, ο Μόραλης κατορθώνει να φτάσει πολύ γρήγορα σε μια προσωπική και γόνιμη σύνθεση τύπων της αρχαίας ελληνικής τέχνης και χαρακτηριστικών κατακτήσεων της σύγχρονης, σε έργα τα οποία διακρίνονται για την εσωτερικότητα και την εκφραστική τους δύναμη, την ειλικρίνεια και την αλήθεια των διατυπώσεών τους».

Χρυσάνθος Χρήστου, *Η ελληνική ζωγραφική στον εικοστό αιώνα*, εκδ. Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων, Αθήνα 2000, σ. 219-220.

Νίκος Κεσανλής (1930-2004), «Το Ε' Εργαστήριο Ζωγραφικής» (απόσπασμα), 1988, 2,22Χ4,10 μ., Συλλογή του ζωγράφου. Πρωταγωνιστώντας σε πολλές από τις πρωτοποριακές κινήσεις στην Ευρώπη μετά το 1960, όπως το κίνημα του νέου ρεαλισμού (ευρωπαϊκή εκδοχή της pop art), αναζήτησε διάφορους τρόπους έκφρασης που του έδιναν τη δυνατότητα να πειραματιστεί με υλικά της καθημερινότητας και με σύγχρονες τεχνικές (χρήση της τεχνολογίας και ιδίως της φωτογραφίας). Στο έργο αυτό, εκτός από τη χρωματική επεξεργασία, χρησιμοποιούνται αποκόμματα φωτογραφιών σε μια σύνθεση που επιδιώκει να μεταφέρει με άμεσο τρόπο στον θεατή την ατμόσφαιρα ενός από τα καλλιτεχνικά εργαστήρια της Σχολής Καλών Τεχνών της Αθήνας.

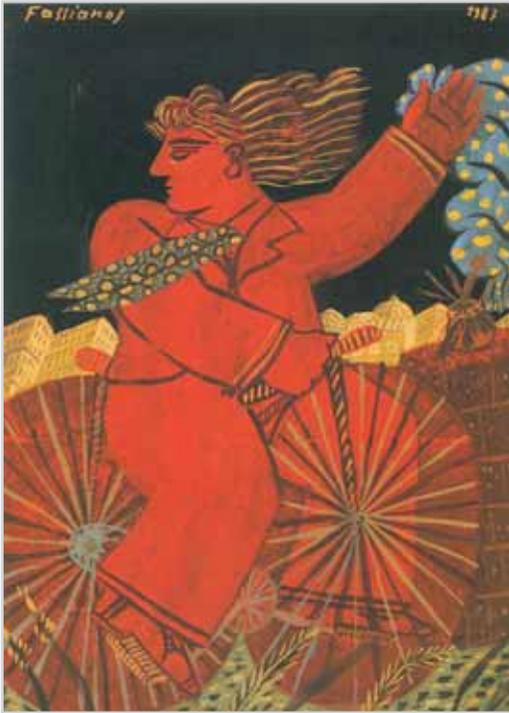

Βλάσης Κανιάρης (γενν. το 1928), «Απόδραση», 1980, εγκατάσταση, Ιδιωτική Συλλογή. Πολύπλευρη καλλιτεχνική προσωπικότητα, με στοιχεία από τον νέο ρεαλισμό, εγκαταλείπει την καθιερωμένη ζωγραφική διαδικασία και αναπτύσσει το έργο του με την κίνηση και τη χειρονομία μέσα στον χώρο. Με τον τρόπο αυτόν, επεμβαίνει δραστικά στον χώρο και διαμορφώνει ένα νέο περιβάλλον συνδέοντας τη ζωγραφική, τη γλυπτική και την αρχιτεκτονική και ταυτίζοντας την τέχνη με τη ζωή. Ανδρείελα και κάθε είδους καθημερινά και ευτελή αντικείμενα αποκτούν αισθητική υπόσταση, εκφράζουν ιδέες, ασκούν κριτική και σαρκάζουν, συμβολίζουν καταστάσεις και συναισθήματα της σύγχρονης πραγματικότητας.

Γιάννης Κουνέλλης (γενν. το 1936), «Χωρίς τίτλο», 1994, φορτηγό πλοίο «Ιόνιον», Πειραιάς. Με ιδεολογικό στόχο την ουσιαστική σύνδεση της ζωής με την τέχνη, την οποία και θεωρεί μέσο κοινωνικοποίησης του σύγχρονου ανθρώπου, ο Κουνέλλης αξιοποίησε τις δυνατότητες της περφόρμανς, των εγκαταστάσεων και των δρωμένων (χάπενινγκ). Θεωρείται από τους σημαντικότερους παγκοσμίως εκφραστές της άρτε πόβερα* δημιουργώντας σύνθετες καλλιτεχνικές δράσεις μέσα σε εργοστάσια, αποθήκες, αμπάρια πλοίων, με υλικά «φτωχά» και πρωτογενή (όπως π.χ. μαλλί, ξύλο, κάρβουνο, κομμάτια μηχανών, πέτρες) σε απροσδόκτους συνδυασμούς, αλλά και στοιχεία όπως η φωτιά, το νερό και το χώμα. Ο θεατής καλείται να συμμετάσχει και αυτός ενεργά στη δράση, να ανακαλέσει στη μνήμη του εικόνες και βιώματα του παρελθόντος και να αντιδράσει στην απειλητική ισοπέδωση της εποχής.

Σωτήρης Σόρογκας (γενν. το 1936), «Πέτρες σε κόκκινο πανί» (α' μέρος τριπτύχου), 2,00Χ1,50 μ., Ιδιωτική Συλλογή, Αθήνα. Με αφετηρία την αντικειμενική πραγματικότητα, ο καλλιτέχνης αναδεικνύει με απόλυτη χρωματική λιτότητα και σχεδιαστική δεινότητα τη μαγεία των λεπτομερειών, των μικρών και ασήμαντων πραγμάτων που έχουν φθαρεί από την εγκατάλειψη και τον χρόνο (όπως πέτρες, παλιοσίδερα, ξύλα, κομμάτια από λαμαρίνες, κάθε είδους συντρίμια), μετατρέποντάς τα σε ποιητικά σύμβολα.

Αλέκος Φασιανός (γενν. το 1935), «Ποδηλάτης της νύχτας», 1987, Ιδιωτική Συλλογή. Ο Φασιανός διαμόρφωσε το προσωπικό ύφος του με ιδιαίτερες επιρροές από τη λαϊκή ζωγραφική, το Θέατρο Σκιών και τα βιώματα της μεταπολεμικής Ελλάδας. Η ανθρώπινη φιγούρα, όπως π.χ. η στερεότυπη μορφή του νεαρού ποδηλάτη που επαναλαμβάνεται σε πάμπολλες παραλλαγές, περιγράφεται με φαινομενική απλοϊκότητα, παιδικό αυθορμητισμό και αμεσότητα, ενώ το χρώμα, επίπεδο, ενιαίο και λαμπερό, επιβάλλεται με την παράξενη μαγεία του, μεταφέροντας την ποιητική και νοσταλγική διάθεση του καλλιτέχνη.

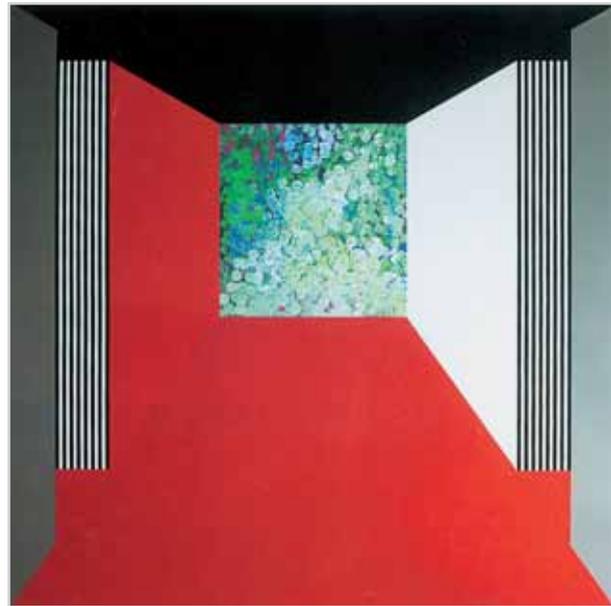
Δημήτρης Μυταράς (γενν. το 1934), «Μοτοσικλετιστής Α'», 1980, 1,80Χ1,40 μ., Πνακοθήκη Δημ. Πιερίδη, Αθήνα. Στη σειρά των ομώνυμων έργων ο καλλιτέχνης αποδίδει την αίσθηση της ταχύτητας και τη δύναμη της μηχανής, θέμα που είχε στο παρελθόν απασχολήσει και τους φουτουριστές. Με εξπρεσιονιστική διάθεση αποδίδεται το σώμα του μοτοσικλετιστή, που ουσιαστικά ταυτίζεται με τη μηχανή του, η οποία επικρατεί στο σύνολο με τον δυναμισμό του σχεδίου, τα έντονα και λαμπρά χρώματα.

Χρόνης Μπότσογλου (γενν. το 1941), από τη σειρά 26 έργων με τίτλο «Μια προσωπική Νέκυια», 2000, 2,00Χ1,50 μ. Με επιρροές από τον εξπρεσιονισμό και με έντονη διάθεση ενδοσκόπησης και υπαρξιακού προβληματισμού, ο Χρόνης Μπότσογλου διαμορφώνει τον προσωπικό του εικαστικό λόγο, με σημείο αναφοράς την ανθρώπινη μορφή σε αυτοβιογραφικές αναφορές και συμβολικές προεκτάσεις. Στην τριπλή αυτή προσωπογραφία ο ζωγράφος απεικονίζεται ως μικρό αγόρι μαζί με άλλες δύο μορφές, του δασκάλου του και του μάντη «Τειρεσία», που τον οδηγούν μέσω της μνήμης σε αυτή την προσωπική του περιπλάνηση ανάμεσα σε αγαπημένα πρόσωπα ή σύμβολα του παρελθόντος.

Όπου Ζούνη (γενν. το 1941), «Ναός», 1991-92, 1,60Χ1,60 μ., Συλλογή της ζωγράφου. Μέσα στο πλαίσιο της οπτικής τέχνης (οπ αρτ), η ζωγράφος, με μαθηματική-γεωμετρική αντίληψη για την οργάνωση της εικαστικής επιφάνειας και την αξιοποίηση των σχέσεων των χρωμάτων, διαμορφώνει έναν πνευματικό χώρο αρμονίας και ισορροπίας, μέσα στον οποίο ο θεατής έχει την οπτική ψευδαίσθηση ότι οδηγείται και ο ίδιος.

Γιώργος Λάππας (γενν. το 1950), «Ζαριές», 1990, εγκατάσταση, Γκαλερί Jean Bernier, Αθήνα. Θέλοντας να εστιάσει το ενδιαφέρον του θεατή στις έννοιες του τυχαίου και της σύμπτωσης, αλλά και στις δραματικές διαστάσεις που παίρνουν αυτές στη ζωή του ανθρώπου, ο καλλιτέχνης έστησε ένα «παιχνίδι», ρίχνοντας ένα πλήθος από ομοιώματα ζαριών σε διάφορα μεγέθη μέσα σε έναν κυβόσχημο χώρο. Οι συμπτωματικοί συσχετισμοί των ζαριών στο δάπεδο, οι εναλλαγές φωτός και σκιάς υποβάλλουν στον θεατή την αίσθηση της συνεχούς κίνησης και μεταβολής και του μεταδίδουν τον προβληματισμό για τη δύναμη του τυχαίου και τις απρόβλεπτες επιπτώσεις του στη ζωή.

Γιώργος Ξένος (γενν. το 1953), «Χωρίς τίτλο», 1997, 2,00Χ4,50 μ. Ο Γιώργος Ξένος ενδιαφέρεται πρωτίστως για το ελάχιστο και το πρωτογενές στοιχείο της εικαστικής γραφής, το ίχνος της αυθόρμητης χειρονομίας του δημιουργού επάνω στη ζωγραφική επιφάνεια, τη δύναμη και το αίσθημα που αυτή εμπειριέχει. Με επιρροές από την εννοιολογική τέχνη και με εξπρεσιονιστική διάθεση, ο ζωγράφος προσεγγίζει με δέος το τοπίο, πασιάζοντας με ελάχιστα εκφραστικά μέσα, όπως η συμπεκνωμένη σε εκφραστικότητα γραμμή, η επανάληψη απλών γραμμικών σχημάτων και το λιτό χρώμα, να αποδώσει την ενέργεια των αρχέγονων δυνάμεων της φύσης, την τάξη και την οικονομία του Σύμπαντος.

Μιχάλης Τόμπρος (1889-1974), «Δύο φίλες», 1930, μάρμαρο, ύψος 0,65 μ., Εθνική Γλυπτοθήκη, Αθήνα. Η πορεία της γλυπτικής προς τον μοντερνισμό στη

διάρκεια του Μεσοπολέμου συνταιριάζει την επιστροφή στις ρίζες της ελληνικής παράδοσης με την αφομοίωση κατακρίσεων της σύγχρονης ευρωπαϊκής τέχνης. Πρωτοπόρος στον τομέα αυτόν, ο Μιχάλης Τόμπρος δίνει στην τέχνη του προσωπικό χαρακτήρα, ενσωματώνοντας στοιχεία κυρίως από τον κυβισμό και δίνοντας έμφαση στη λιτή γεωμετρικότητα και απλότητα των μορφών, καθώς και στην εσωτερική ενότητα της σύνθεσης.

Λάζαρος Λαμέρας (1913-1998), «Δύο κόρες», 1950, μάρμαρο, ύψος 1,72 μ., Εθνική Γλυπτοθήκη, Αθήνα. Δημιουργός των πρώτων ελληνικών αφηρημένων γλυπτών, όπως οι «Δύο κόρες», ο Λαμέρας, κατέχοντας τη γνώση και την ευαισθησία της ελληνικής γλυπτικής παράδοσης, αποδίδει την αρμονία των μορφών και των όγκων και επιτυγχάνει την αφαιρετική απόδοση της φόρμας.

Γεράσιμος Σκλάβος (1927-1967), «Δελφικό φως», 1965-66, πεντελικό μάρμαρο, ύψος 6 μ., Δελφοί. Έχοντας στραφεί στην πλήρη αφαίρεση, ο καλλιτέχνης δούλεψε ιδιαίτερα με σκληρά υλικά και κατέκτησε τις δυνατότητες αισθητικής αξιοποίησής τους, επινοώντας δικές του τεχνικές μεθόδους. Στο μνημειακό αυτό έργο, χρησιμοποιώντας το λευκό πεντελικό μάρμαρο σε μια εξαιρετικά ισορροπημένη σύνθεση γεωμετρικών σχημάτων και γραμμών, κατορθώνει να εξαυλώσει τους όγκους και να ταυτίσει την ύλη με το πνευματικό φως των Δελφών.

Τάκης (Βασιλάκης) (γενν. το 1925), «Φωτεινά σινιάλα», 1985, ύψος 2,5-3 μ., Ιδιωτική Συλλογή, Παρίσι. Στον χώρο της κινητικής τέχνης ο Τάκης δημιούργησε τους δικούς του εκφραστικούς τρόπους, αξιοποιώντας φυσικές δυνάμεις, όπως ο ηλεκτρομαγνητισμός, το φως και ο ήχος. Η σειρά «Σινιάλα» είναι κινητικά γλυπτά, τα οποία αποτελούνται από αυτοφωτιζόμενες κατασκευές αλουμινίου, στηριγμένες σε εύκαμπτες βέργες που ταλαντεύονται συνεχώς, δημιουργώντας σχέση αλληλεπίδρασης τόσο μεταξύ τους όσο και με το περιβάλλον και δίνοντας ένα αποτέλεσμα δύναμης, αλλά και ποιητικής ευαισθησίας.

Γιώργος Ζογγολόπουλος (1903-2004), «Γλυπτό», 1966, σίδηρο corten, ύψος 18 μ., βόρεια είσοδος Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Με αφειρησία τον κονστρουκτιβισμό και διάθεση συνεχούς ανανέωσης στον χώρο της πρωτοπορίας, δημιούργησε αυτό των μνημειακών διαστάσεων γλυπτό που δίνει την εντύπωση ότι εκτείνεται διαρκώς προς τα επάνω, σε έναν συνεχή διάλογο με το φως. Σε πλήρη αρχιτεκτονική αρμονία με τον περιβάλλοντα χώρο, αποτελεί το δυναμικό σύμβολο της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης και της συμβολής της στην ανάπτυξη της χώρας.

Η αρχιτεκτονική. Στην αρχιτεκτονική οι αρχές του μοντερνισμού εφαρμόστηκαν ήδη από την εποχή του Μεσοπολέμου, άλλοτε σε συνδυασμό με στοιχεία της αρχιτεκτονικής λαϊκής παράδοσης (Ζάχος, Πικιώνης) και άλλοτε σύμφωνα με το διεθνές στυλ που είχε αρχίσει να επικρατεί στις μεγαλופόλεις (Παναγιωτάκος, Τζελέπης). Οι μεταπολεμικοί αρχιτέκτονες (Κωνσταντινίδης, Ζενέτος κ.ά.) αξιοποίησαν πολλά από τα στοιχεία αυτά, ακολουθώντας παράλληλα τις κατευθύνσεις της παγκόσμιας αρχιτεκτονικής και υπακούοντας στις ανάγκες της ελληνικής πραγματικότητας.

Δημήτρης Πικιώνης (1887-1968), Οικία Ποταμιάνου, 1954, Φιλοθέη, Αθήνα. Εκτός από μεγάλα έργα, όπως η διαμόρφωση του χώρου γύρω από την Ακρόπολη (1951-57), ο Πικιώνης σχεδίασε και ιδιωτικές κατοικίες, στις οποίες αποτυπώνεται ο ευρύτερος προβληματισμός του. Σε αρκετές από αυτές, όπως π.χ. η Οικία Ποταμιάνου, είναι έντονα εμφανής η επίδραση της λαϊκής αρχιτεκτονικής, ενώ σε άλλες επικρατεί η ορθολογική οργάνωση και η γεωμετρική αισθητική του μοντερνισμού.

Η δημιουργική σχέση του αρχιτέκτονα με την παράδοση

«Αυτονόητο λοιπόν είναι πως το πρόβλημα τούτο, έτσι όπως το θέσαμε ανα-

φορικά με την ανοικοδόμηση, είναι πρόβλημα –το κεντρικό μάλιστα της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής– που απορρέει από την έλλειψη μιας μαζί φιλοσοφημένης και βαθύτατα αισθαντικής από μέρους μας αντιμετώπισης του νοήματος της λαϊκής μας παράδοσης, μέσα στην οποία διασώζεται ολοζώντανο το νόημα ολάκερης της πνευματικής μας κληρονομιάς. Χρέος μας λοιπόν είναι να προσπαθήσουμε να εξυψώσουμε τις έννοιες λαϊκή παράδοση, λαϊκή τέχνη, από το χαμηλό επίπεδο όπου τις έχει αφήσει –σε μιαν αφόρητη στατικότητα, αοριστία και ρηχότητα– η επιπόλαιη νοοτροπία των πολλών, που φτάνουν να την θεωρήσουν ως κάτι πια ξεπερασμένο για τη συνειδήσή τους [...]. Αν, στο αναμέτρημα τούτο του Έλληνα αρχιτέκτονα με την παράδοσή του, αναδίνονταν έστω και λιγοστοί καρποί, σαν μαρτυρίες των αγώνων του να 'ρθει σε μια δημιουργική σχέση μ' αυτήν, τότε το έργο, μαζί με τις οποιεσδήποτε άλλες σημασίες που θα είχε για μας, θα έπαιρνε κι ένα νόημα πνευματικό».

Δημήτρης Πικιώνης, «Ανοικοδόμηση και το πνεύμα της παράδοσης» (1946), στο Κείμενα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2000, σ. 160, 167.

Κυριακούλης Παναγιωτάκος (1902-1982), «Μπλε» πολυκατοικία, 1932-33, Εξάρχεια, Αθήνα. Μεταξύ των πρώτων πολυκατοικιών που χτίστηκαν στην Αθήνα (δεκαετία 1930), η «Μπλε» πολυκατοικία είναι ένα άκρως πρωτοποριακό οικοδόμημα, που σχεδιάστηκε σύμφωνα με τις αντιλήψεις της μοντέρνας αστικής αρχιτεκτονικής του Μπάουχαους, με στόχο τη δημιουργία ενός λειτουργικού και ανθρώπινου χώρου μαζικής κατοικίας στο πρότυπο μιας γειτονιάς σε «κάθετη διάταξη».

Κτίριο και φυσικός χώρος σε αρμονικό σύνολο

«Σήμερα αγαπάμε το τοπίο και τη φύση με έναν διαφορετικό τρόπο, όταν επιδιώκουμε να ζήσουμε πιο υγιεινά, όταν κάνουμε αθλητισμό, όταν αντιμετωπίζουμε το τοπίο και τη φύση όχι σαν μια εικόνα, αλλά σαν ένα χώρο ζωής. Και ζούμε μέσα στη φύση, με τη φύση, όπως ζούμε μέσα στους εσωτερικούς χώρους. Και το νέο, στη σύγχρονη αρχιτεκτονική, είναι ότι επιδιώκουμε να συνδέσουμε το μέσα με το έξω σε ΕΝΑ αρμονικό σύνολο. Ο εσωτερικός χώρος και ο εξωτερικός χώρος (=ο φυσικός περίγυρος, το τοπίο) γίνονται ένα οργανικό σύνολο, με τα σχετικά αισθητικά αποτελέσματα. Και τούτο σύμφωνα με το κλίμα του κάθε τόπου, σύμφωνα με τη μορφή του κάθε τόπου και τοπίου. Έτσι, κτήριο και τοπίο συνθέτουν ένα αρμονικό σύνολο [...]. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου η μορφή του τοπίου επιβάλλει τη χρησιμοποίηση κάποιου υλικού, που σε άλλη περιοχή θα έπρεπε να είναι διαφορετικό. Γιατί το πρώτιστο μέλημα της καλής και αληθινής αρχιτεκτονικής είναι να εντάσσει την κατασκευή της αρμονικά στο τοπίο».

Άρης Κωνσταντινίδης, *Για την Αρχιτεκτονική*, Άγρα, 2004, σ. 65.

Άρης Κωνσταντινίδης (1913-1993), Ξενοδοχείο «Ξενία», 1960, Μύκονος. Βαθύς γνώστης της ελληνικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και των αρχών του μοντερνιστικού κινήματος, στο πλαίσιο του οποίου κινείται, ο Κωνσταντινίδης ενδιαφέρεται για το ουσιαστικό στην κατασκευή των κτιρίων, λαμβάνοντας πάντα υπόψη την ιδιαιτερότητα του τόπου, την τοπογραφική του ταυτότητα και την ιστορική του μνήμη.

Τάκης Ζενέτος (1926-1977), Γυμνάσιο και Λύκειο, 1970-76, Άγιος Δημήτριος, Αθήνα. Ο κατ' εξοχήν αρχιτέκτονας του ελληνικού μοντερνισμού, ανατρέπει με το κτίριο αυτό το καθιερωμένο μοντέλο ανάπτυξης του σχολικού χώρου. Με τη βοήθεια της τεχνολογίας και των σύγχρονων υλικών (μπετόν, μέταλλο και γυαλί) ξεπερνά το παραλληλεπίπεδο σχήμα των μοντέρνων κατασκευών, δημιουργώντας ένα κυκλικό κτίριο με ανοικτούς, ευέλικτους χώρους και πολλές δυνατότητες χρήσης και εφαρμογής των πρακτικών του σύγχρονου σχολείου.

Η μουσική. Η μουσική στην Ελλάδα του 20ού αιώνα καλύπτει ένα ευρύτατο φάσμα συνθετών, όπως είναι ο Καλομοίρης, που εκπροσωπεί την εθνική μας μουσική, και οι κορυφαίες προσωπικότητες του Μητρόπουλου, του Σκαλκώτα και άλλων σημαντικότεων δημιουργών, που ακολούθησαν προσωπική πορεία μέσα στα πλαίσια των πρωτοποριακών μουσικών ρευμάτων. Επιπλέον, η ελληνική μουσική έχει να επιδείξει σε παγκόσμιο επίπεδο κορυφαίους συνθέτες, όπως είναι ο Μάνος Χατζιδάκις, ο Μίκης Θεοδωράκης και άλλοι, που χάραξαν δική τους πορεία συνδυάζοντας στοιχεία από την ελληνική λαϊκή μουσική παράδοση και την παγκόσμια σύγχρονη μουσική. Εξίσου σημαντική, με παγκόσμια απήχηση και ακτινοβολία, υπήρξε αναμφισβήτητα η παρουσία της Κάλλας, της Μπάλτσα και άλλων στο λυρικό τραγούδι, καθώς και της Μούσχουρη, της Φαραντούρη και άλλων στο σύγχρονο ελληνικό τραγούδι. Ξεχωριστή θέση κατέχει στη σύγχρονη μουσική το ρεμπέτικο τραγούδι, ως αυθεντικό δημιούργημα της λαϊκής και βυζαντινής μας παράδοσης.

Ο Νίκος Σκαλκώτας (1904-1949), μεγάλος Έλληνας συνθέτης και βιολονίστας, μαθητής του Άρνολντ Σένπεργκ, ο οποίος και τον μύπησε στη δωδεκάφθογγη τεχνική. Έγραψε μουσική για μπαλέτο, μουσική δωματίου, σουίτες και τους περίφημους 36 Ελληνικούς Χορούς.

Τέσσερις κορυφαίες προσωπικότητες της ελληνικής μουσικής σε μια σπάνια φωτογραφία του Μεσοπολέμου. Από αριστερά: Αιμίλιος Ριάδης, Δημήτρης Μητρόπουλος, Μανόλης Καλομοίρης και Μάριος Βάρβογλης.

Ο Δημήτρης Μητρόπουλος (1896-1960), σημαντική μορφή της σύγχρονης μουσικής, πιανίστας, συνθέτης και ένας από τους μεγαλύτερους μαέστρους του 20ού αιώνα, διατέλεσε καλλιτεχνικός διευθυντής και αρχιμουσικός της Συμφωνικής Ορχήστρας της Μινεάπολης και της Φιλαρμονικής Ορχήστρας της Νέας Υόρκης, διευθύνοντας παράλληλα παραστάσεις στη Μετροπόλιταν Όπερα της Νέας Υόρκης, στη Σκάλα του Μιλάνου, στην Κρατική Όπερα της Βιέννης, καθώς και συμφωνικές συναυλίες με τις μεγαλύτερες συμφωνικές ορχήστρες του κόσμου και διάσημους σολίστ.

Ο Μίκης Θεοδωράκης για τον Μάνο Χατζιδάκι

«Ο Χατζιδάκις γεννήθηκε μεγάλος! Και ακόμα είχε το προσόν να επιβάλλει στους άλλους αυτή την πραγματικότητα. Όταν μιλούσε, διατύπωνε τόσο άρτια, με τόσο άψογα ελληνικά και τόσο τέλεια τεκμηριωμένα οτιδήποτε έθιγε, που σε έπειθε χωρίς δευτέρα σκέψη. Ήταν μια αυθεντία. Μια μοναδική περίπτωση ανθρώπου που σε καθήλωνε με ένα βλέμμα. Εμένα προσωπικά, πέραν όλων των άλλων, με γοήτευε. Ως άνθρωπος, ως διανοούμενος και ως συνθέτης. Και νομίζω ότι αυτή η γοητεία αποτελεί την πεμπτούσια της μουσικής του που αναστατώνει τις αισθήσεις και τη σκέψη μας. Τον κάνει απολύτως οικείο και παράλληλα τόσο διαφορετικό – τόσο πιο σημαντικό – από όλους εμάς. Ένα δώρο των θεών στη χώρα μας, που με μικρούς συνδυασμούς ήχων τόσο προσωπικών, δηλαδή με τις μαγικές του μελωδίες, φτάνει στα βάθη της εθνικής συλλογικής μας ευαισθησίας, ρουφάει το μεδούλι της και μας το δωρίζει με αθάνατα έργα, που θα φωτίζουν πάντα τους ανθρώπους, Έλληνες και αλλοδαπούς».

Μίκης Θεοδωράκης, εφημερίδα *Το Βήμα*, φύλλο 15ης Ιουνίου 2003, στο *Μάνου Χατζιδάκι εγκώμιον*, Μικρός Ιανός, Αθήνα 2004, σ. 31, 32-33.

Μαρία Κάλλας (1923-1977), περίφημη υψίφωνος, κυρίαρχη μορφή της όπερας, απέκτησε παγκοσμίως τον χαρακτηρισμό «*La Divina*» (=η θεϊκή) για τα υψηλά καλλιτεχνικά της προσόντα, τη δραματική ένταση και την ευελιξία της φωνής της, αλλά και το εξαιρετικό χάρισμα της ηθοποιίας που διέθετε. Τραγούδησε στα σπουδαιότερα λυρικά θέατρα του κόσμου (Σκάλα του Μιλάνου, Κόβεντ Γκάρντεν του Λονδίνου, Μετροπόλιταν Όπερα της Νέας Υόρκης κ.ά.), ενώ η συμμετοχή της στην ταινία «*Μήδεια*» του Πιερ Πάολο Παζολίνι θεωρήθηκε ιδιαίτερα επιτυχής.

Ο Γιάννης Χρήστου (1926-1970), από τους πρωτοπόρους συνθέτες της γενιάς του, αναζήτησε μια νέα γλώσσα στη μουσική. Σπούδασε φιλοσοφία και ψυχολογία κοντά στον Καρλ Γιουνγκ. Στα έργα του, που έχουν εκτελεστεί από κορυφαίους μουσικούς, περιλαμβάνονται: *Μουσική του φοίνικα*, *Πρώτη συμφωνία*, *Έξι τραγούδια σε ποίηση του Τ.Σ. Έλιοτ*, *Τοκκάτα για πιάνο και ορχήστρα*, *Πύρινες γλώσσες*, *Μυστήριο* κ.ά.

Ο Ιάννης (Γιάννης) Ξενάκης (1922-2001) στο ατελιέ του στο Παρίσι, τέλη της δεκαετίας '80. Αρχιτέκτονας – συνεργάτης του *Λε Κορμπυζιέ* – και πρωτοπόρος συνθέτης, ιδρυτής της «στοχαστικής μουσικής», που αμφισβήτησε τη σειραϊκή μουσική, ο Ξενάκης χρησιμοποίησε τα μαθηματικά και την επιστήμη των υπολογιστών για τη δημιουργία των έργων του. Επινόησε το *UPIC* (1977), ένα σύστημα ψηφιακής μουσικής δημιουργίας.

Ο Μάνος Χατζιδάκις (1925-1994), από τους σημαντικότερους Έλληνες μουσικοσυνθέτες, με διεθνή προβολή, συνέδεσε τη λαϊκή με τη λόγια μουσική παράδοση και την ελληνική με την ευρύτερη ευρωπαϊκή παιδεία, δημιουργώντας μια νέα, αυθεντική μουσική έκφραση, που αντιπροσώπευε τις αναζητήσεις, τους προβληματισμούς και τις αισθητικές ανάγκες της μεταπολεμικής Ελλάδας. Συνέθεσε πολλούς κύκλους τραγουδιών, μουσική για το σύγχρονο θέατρο και το αρχαίο δράμα, τον κινηματογράφο, το μπαλέτο, την όπερα κ.ά. Ίδρυσε την «*Ορχήστρα των Χρωμάτων*» (1989), η οποία διεύρυνε με το ρεπερτόριό της τον κύκλο των φίλων της ελληνικής μουσικής κυρίως μεταξύ των νέων.

Ο Μίκης Θεοδωράκης (γενν. το 1925), από τους σημαντικότερους Έλληνες μουσικοσυνθέτες με διεθνή προβολή, διαμόρφωσε (μαζί με τον Μάνο Χατζιδάκι) τη φυσιογνωμία της μεταπολεμικής ελληνικής μουσικής, κάνοντάς την προσιπή στις ευρύτερες λαϊκές μάζες. Η συνεχής και δυναμική καλλιτεχνική πορεία του συνδέθηκε αναπόσπαστα με την πολιτική και κοινωνική δράση του. Έγραψε όλα τα είδη μουσικής: πολλούς κύκλους τραγουδιών, όπερες, συμφωνική μουσική, μουσική δωματίου, ορατόρια, μπαλέτα, χορωδιακή εκκλησιαστική μουσική, μουσική για αρχαίο δράμα, για σύγχρονο θέατρο, για κινηματογράφο κ.ά.

Βασίλης Τσιτσάνης (1915-1984) και Μαρίκα Νίνου. Από τους σημαντικότερους συνθέτες και τραγουδιστές του λαϊκού και ρεμπέτικου τραγουδιού, ο Βασίλης Τσιτσάνης συνεργάστηκε με πολλούς μεγάλους τραγουδιστές και τραγουδίστριες, όπως η Μαρίκα Νίνου. Το ρεμπέτικο τραγούδι, με βαθιές ρίζες στη λαϊκή και βυζαντινή μας παράδοση, εξέφρασε με αυθεντικό και αυθόρμητο τρόπο την ελληνική ψυχή και άσκησε μεγάλη επίδραση στην εξέλιξη της ελληνικής μουσικής.

Μίκης Θεοδωράκης: Ο συνθέτης-ποταμός

«Ο Μίκης Θεοδωράκης είναι ένας ποταμός. Πλούσιος και χειμαρρώδης και στον χαρακτήρα και στο μπόι και στο έργο και στα αισθήματα και στην καθημερινή του έκφραση. Αυτό φαίνεται από τον τρόπο που διευθύνει μια ορχήστρα. Με ανοιχτά τα χέρια, σαν φτερά μεγάλου πουλιού, με ορμή στον ρυθμό και στις χειρονομίες. Συνειπαίρνει με τις κινήσεις του, το ίδιο αποφασιστικά όσο και με τη μουσική του και με τον τρόπο που ερμηνεύει τα τραγούδια του. Ακόμα και με τον όγκο του, σε οποιοδήποτε θέμα. Όλα βγαίνουν εκ βαθέων. Θα προσπαθήσω να μπω σε αυτόν τον ποταμό, αλλά μου είναι αδύνατο να εντοπίσω τις πηγές του, γιατί χάνονται στο βάθος του χρόνου, αυτού του μακρότατου σε αιώνες και περιπέτειες χρόνου, στη ροή του οποίου ο Έλληνας έχει διαμορφώσει την πολύπλευρη έκφραση του πολιτιστικού του βίου. Έχει απόηχους της αρχαιότητας και στοιχεία απ' τον βυζαντινό πλούτο, χυμούς της δημοτικής μουσικής και πενιές ρεμπέτικου τραγουδιού. Δεμένα όλα σε ένα διαχρονικό σύνολο, καθρέφτης της ψυχής ενός λαού. Αλλά ούτε και οι εκβολές αυτού του ποταμού είναι ορατές. Ο συνθέτης είναι ατελεύτητος. Ακούραστος πάντα, ανανεωμένος συνέχεια, πηγαίος και μελωδικός, ακόμα κι όταν διαμαρτύρεται, πληθωρικός και ευρηματικός, βρίσκεται συνεχώς στο προσκήνιο. Είναι απρόβλεπτος στη συχνότητα, την έκταση, τη μορφή και το περιεχόμενο της καλλιτεχνικής του δημιουργίας».

Κώστας Σερτζής, Μίκης Θεοδωράκης, ο Οικουμενικός, Καστανιώτης, Αθήνα 2001, σ. 23-24.

Το λαϊκό τραγούδι συνεχίζει την νεοελληνική μουσική παράδοση

«Σκοπός μας εδώ είναι, αφού διαπιστώσουμε: 1) ότι το λαϊκό τραγούδι συνεχίζει τον κορμό της νεοελληνικής μουσικής παράδοσης και 2) πώς διαμορφώθηκε σε μια εντελώς νέα μελωδία που πιστοποιεί την καταγωγή της μα και που προσφέρει νέα στοιχεία στη Νεοελληνική Μουσική, να δούμε ποια είναι η σημασία του στη λειτουργία της Νεοελληνικής Σύνθεσης [...]. Όμως τι ήταν εκείνο που τα 'κανε τα τραγούδια [αυτά] να ζήσουν έστω και σε στενό κύκλο και αιγά-αιγά η αντανάκλασή τους να δημιουργήσει το νέο λαϊκό τραγούδι, που γρήγορα κατάρχησε το σύνολο σχεδόν του Ελληνικού Λαού; Αναμφισβήτητα η Μουσική τους. Συνθέτες των τραγουδιών αυτών ήταν λαϊκοί τύποι με έμφυτη μουσική ευαισθησία, που προσπαθούσαν πάνω σε μαντολίνα ή μπουζούκια (όργανα λαϊκά και ευκολόπαιχτα σχετικά) να δώσουν τον παλμό της ψυχής τους. Τι επιδράσεις μπορούσαν να έχουν αυτοί οι άνθρωποι; Ας παρακολουθήσουμε την αγωγή τους μέσα στο κοινωνικό τους περιβάλλον. Είναι γνωστό πρώτα-πρώτα πως το φτωχό Ελληνόπουλο σε μικρή ηλικία πηγαινέι πολύ στην εκκλησία. Ιδιαίτερα αν έχει καλή φωνή, οπότε βοηθάει στο "κόρο", κρατώντας το "ίσο" και κάνοντας πού και πού κανένα τέρτσο. Έτσι, οι εκκλησιαστικές μελωδίες χαράζονται βαθιά μες στην ψυχή του (κι είναι το πρώτο στοιχείο, αυτό που κυριαρχεί σε όλη την παραγωγή των λαϊκών τραγουδιών). Έπειτα από τους γονείς του ακούει παλιά δημοτικά τραγούδια ή μακρόσυρτες ανατολίτικες μελωδίες. Το γραμμόφωνο και το ραδιόφωνο τού γεμίζουν τα αυτιά με ταγκό, καντάδες κλπ. Έτσι, βαθιά δεμένο με την ελληνική πραγματικότητα και τις παραδόσεις της, αν τύχει να 'χει έμφυτη κλίση στη μουσική, αυτό που θα δημιουργήσει μεγαλώνοντας δεν μπορεί παρά ν' αντικαθρεφτίζει την ίδια την Ελληνική ζωή, να 'χει αλήθεια και ζωντάνια. Ιδιοσυγκρασίες, λοιπόν, με τέτοια μουσική "αγωγή" είναι αυτές που δημιούργησαν τα πρώτα "ρεμπέτικα" τραγούδια».

Μίκης Θεοδωράκης, Για την ελληνική μουσική, Καστανιώτης, Αθήνα 1986, σ. 164-165.

Ο Δημήτρης Ροντήρης και η θεατρική παράδοση που δημιούργησε

«Μετά τον θάνατο του Φώτου Πολίτη τα ηνία του Εθνικού Θεάτρου ανέλαβε ο Δημήτρης Ροντήρης, ηθοποιός που είχε γαλουχηθεί στη σχολή της Κοτοπούλη, σκηνοθέτης που διατέλεσε και βοηθός του Ράινχαρντ στη Βιέννη και στο Βερολίνο. Ο Ροντήρης ήταν ένας ταμένος, τελειοθήρας, αυστηρός, πουριτανός, μέγας κάτοχος της θεατρικής τεχνικής, σημαντικός ηθοποιός ο ίδιος και χαρισματικός δάσκαλος. Οργάνωσε την Δραματική Σχολή του Εθνικού, ώστε να την καταστήσει φυτώριο νέων ηθοποιών. Το πρόγραμμα σπουδών που εφάρμοσε ισχύει έως σήμερα όχι μόνο στο Εθνικό Θέατρο και στη Σχολή του, αλλά είναι το απαιτητό από το κράτος περιεχόμενο σπουδών και των ιδιωτικών δραματικών σχολών [...]. Από το 1934 έως το 1942 [...] ανέβασε σχεδόν αποκλειστικά δεκάδες έργα του παγκόσμιου ρεπερτορίου, Σαίξπηρ, Σίλλερ, Γκολντνί, Μολιέρο, Μπέρναρ Σο, Όσκαρ Ουάιλντ, Ο' Νηλ, Πιραντέλλο, Τολστόι, Γκόγκολ, Ίψεν. Ο Ροντήρης με μόνιμους συνεργάτες τον Κλώνη, τον ιδιοφυή ενδυματολόγο Φωκά, τον συνθέτη Δημήτρη Μητρόπουλο, τον χορογράφο Γριμάνη [...] δημιούργησε μια μεγάλη θεατρική παράδοση που άφησε έως τις μέρες μας ανεξίτηλα ίχνη στη σκηνική μας παράδοση. Ο Ροντήρης πίστευε στη μουσική της γλώσσας και στη μουσική έκφραση των συναισθημάτων, γι' αυτό και οι παραστάσεις του στηρίζονταν σε μια άτεγκτη αυστηρή παρτιτούρα. Ως εκ τούτου χρειαζόταν ηθοποιούς βιρτουόζους, ασκητές και πνευματικά αναπτυγμένους».

Κώστας Γεωργουσόπουλος, «Εθνικό Θέατρο. Μια Οδοιπορία στον αιώνα», στο Βασίλης Φωτόπουλος, 100 χρόνια Εθνικό Θέατρο, EFG, Eurobank Ergasias, Αθήνα 2000, χωρίς αριθμηση σελίδων.

Το θέατρο και ο κινηματογράφος. Στον 20ό αιώνα παρατηρείται πλουσιότερη ανανεωτική δραστηριότητα σε όλα τα θεατρικά είδη και σε όλες τις λειτουργίες της θεατρικής πράξης (δραματολόγιο, σκηνοθεσία, σκηνογραφία, ενδυματολογία κ.ά.), που συνδέεται με σημαντικούς θιάσους και αξιόλογους ηθοποιούς. Πολύ σημαντική ήταν η προσφορά του Εθνικού Θεάτρου (1930) και του Θεάτρου Τέχνης του Καρόλου Κουν (1942), που αποτέλεσαν τους κύριους άξονες γύρω από τους οποίους αναπτύχθηκε συστη-

Η Μαρίκα Κοτοπούλη (Κλυταιμνήστρα) πριν από την παράσταση της «Ορέστειας» του Αισχύλου με το Εθνικό Θέατρο σε πρόβα με τον σκηνοθέτη Δημήτρη Ροντήρη (1949). Σκηνικά Κλεόβουλου Κλώνη, κοστούμια Αντώνη Φωκά και χορογραφίες Ραλλούς Μάνου.

Η Κυβέλη με τον Θάνο Κωτσόπουλο στο «Μυστικό της κοντέσας Βαλέρινας» του Γρ. Ξενόπουλου, Εθνικό Θέατρο, 1953.

ματικά το θέατρο. Ιδιαίτερα εμπνευσμένοι σκηνοθέτες, όπως ο Φώτος Πολίτης, ο Δημήτρης Ροντήρης, ο Κάρολος Κουν κ.ά., έδωσαν, ο καθένας από τη δική του οπτική, ιδιαίτερη βαρύτητα στην αναβίωση του αρχαίου δράματος, στην παρουσίαση αντιπροσωπευτικών έργων του σύγχρονου ξένου δραματολογίου και στην ανάδειξη του νεοελληνικού θεατρικού έργου.

Η Άννα Συνοδινού ως «Ηλέκτρα» στην ομώνυμη τραγωδία του Σοφοκλή. Εθνικό Θέατρο, Επίδαυρος, 1961.

Η Κατίνα Παξινού και ο Αλέξης Μινωτής (δεξιά) με τους Δημήτρη Χορν και Κώστα Καστανά (αριστερά) στο «Ταξίδι της μακριάς ημέρας μέσα στη νύχτα», του Ο' Νιλ. Εθνικό Θέατρο, 1965.

Το αρχαίο δράμα ως σύγχρονο βίωμα

«Σήμερα, ύστερα από τόσων χρόνων εμπειρία, οι απόψεις μου για τα προβλήματα που υπάρχουν μένουν σε γενικές γραμμές οι ίδιες: πραγματικά γνήσια ερμηνεία του βαθύτερου νοήματος του αρχαίου δράματος. Σωστός τρόπος, κατά τη γνώμη μου, για να μεταδοθεί στον σύγχρονο θεατή το τραγικό ρίγος, το ιερό δέος, η πραγματική αισθητική συγκίνηση που ένιωθαν οι αρχαίοι θεατές απ' τα ανεπανάληπτα κλασικά αριστουργήματα είναι: να παρατηθούμε –κι αν ακόμα είχαμε αρκετά ιστορικά δεδομένα– από κάθε προσπάθεια μουσειακής αναπαράστασης και να επιδιώξουμε την άμεση συγκίνηση του θεατή ερμηνεύοντας σωστά, τονίζοντας τις αθάνατες, αιώνιες ανθρώπινες αλήθειες, το βαθύτερο ανθρώπινο στοιχείο που κλείνει μέσα της η αρχαία δραματική ποίηση και να δώσουμε μια σύμφωνη με την ουσία του λύση στο λυρικό στοιχείο του αρχαίου δράματος, παίρνοντας στοιχεία απ' τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, που να δείχνουν την ενότητα της ελληνικής παράδοσης απ' την αρχαιότητα μέχρι σήμερα».

Δημήτρης Ροντήρης, περιοδικό «Θέατρο», τεύχ. 55-56, Γενάρης-Απρίλης 1997, στο Σελίδες αυτοβιογραφίας, Καστανιώτης, Αθήνα 1999, σ. 202.

Ο ρόλος της «τεχνικής» στο θέατρο

«Αυτό φανερώνει τι εννοούμε με τον όρο “τεχνική”, όταν αντιμετωπίζουμε το πρόβλημα του ζωντανέματος της εσωτερικής ζωής του ανθρώπου που ερμηνεύουμε στο θέατρο. Όχι μόνο βέβαια τα ουσιαστικότερα, στοιχειώδη εφόδια με τα οποία υποτίθεται ότι είναι εφοδιασμένος κάθε επαγγελματίας της τέχνης μας, που μπαίνει και βγαίνει στη Σκηνή, δηλαδή άρθρωση σωστή, κίνηση ρυθμισμένη, φυσιογνωμική ευλυγισία, αίσθηση χώρου και λοιπά τεχνικά, μα την ικανότητα της αναδημιουργίας, με τη σκέψη, με τη θέληση και με τη συγκίνηση, μιας ζωντανής ανθρώπινης ύπαρξης. Η μεγάλη δυσκολία αυτής της τέχνης έγκειται ακριβώς στον χειρισμό του ανθρώπινου συγκινησιακού μηχανισμού, που δεν είναι φυσικά ολότελα υποταγμένος στη θέλησή μας ή στον άμεσό μας έλεγχο. Μπορούμε βέβαια να κλείσουμε τα μάτια μας ή να σηκώσουμε το χέρι μας, να σηκωθούμε ή να καθίσουμε κατά βούληση, δεν μπορούμε όμως το ίδιο εύκολα να βραδύνουμε ή να επιταχύνουμε τον σφυγμό μας κι ούτε μπορούμε να αισθανθούμε πραγματικό φόβο, χαρά ή λύπη με ένα αστραπιαίο πρόσταγμα του νου [...]. Κανείς μεγάλος ή μικρός ηθοποιός δεν έχει προσωπικούς, πραγματικούς λόγους να υποφέρει ή να χαίρεται επί Σκηνής, και δεν μπορεί να φθάσει σε γνήσια συγκίνηση ή έκφραση χωρίς πνευματική κατανόηση, συναισθηματική διέγερση, αυθυποβολή ή έμπνευση».

Αλέξης Μινωτής, Εμπειρική θεατρική παιδεία, Οι Εκδόσεις των Φίλων, Αθήνα 1988, σ. 79-80.

Έχουμε το προνόμιο να ζούμε στον ίδιο τόπο με τον Αισχύλο, τον Σοφοκλή, τον Ευριπίδη

«Έτσι, εμείς οι νεώτεροι Έλληνες, έχουμε το μεγάλο προνόμιο να μπορούμε να ζούμε και να ξεχωρίζουμε, μέρα με τη μέρα, τις μορφές, τα σχήματα, τους ρυθμούς, τους ήχους, λίγο πολύ όπως τα ζούσε και τα ξεχώριζε ο απλός

αρχαίος Έλληνας, όπως τα ζούσε και τα ξεχώριζε ο Όμηρος, ο Αισχύλος, ο Σοφοκλής, ο Ευριπίδης, ο Αριστοφάνης καθώς οι μέρες κυλούσαν, άλλοτε πλούσιες σε γεγονότα και άλλοτε λιτές, άλλοτε στενόχωρες και άλλοτε ειρηνεμένες, ενώ ο νους και η ψυχή τους έπλαθαν το έργο τους. Γι' αυτό, αν θέλουμε να ερμηνεύσουμε το θέατρό τους δημιουργικά, ας πλησιάσουμε κι ας ξεχωρίσουμε όλα αυτά που εισχώρησαν συνειδητά ή υποσυνείδητα στην ψυχή τους, ας γνωρίσουμε τα μεγάλα μυστικά που τους αποκάλυψε η φύση, ο ουρανός, η θάλασσα, η πέτρα, ο ήλιος κι ο άνθρωπος σ' αυτόν το βράχο κάτω απ' αυτόν τον ήλιο».

Κάρολος Κουν, *Κάνουμε θέατρο για την ψυχή μας*, Καστανιώτης, 7η έκδ., Αθήνα 1987, σ. 34.

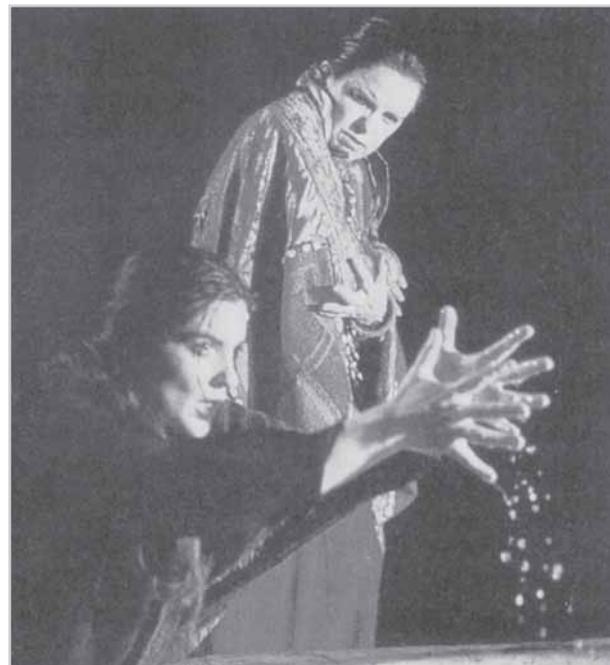
Η προσφορά του Καρόλου Κουν και του Θεάτρου Τέχνης

«Ο Κάρολος Κουν δεν υπήρξε ακαδημαϊκός του θεάτρου. Δεν υπήρξε θεωρητικός και δε χρησιμοποίησε ποτέ αφηρημένες έννοιες για να υποστηρίξει τη σημασία και τον σκοπό του θεατρικού δράματος. Ωστόσο, υπήρξε, από κάθε άποψη, άνθρωπος του θεάτρου. Κατά τη διάρκεια των πενήντα πέντε χρόνων που υπηρέτησε τη μούσα του με ασκητική αυταπάρηση, σπαρτιατική πειθαρχία και ολοκληρωτική αφοσίωση, δημιούργησε μια μοναδική θεατρική κληρονομιά για το σύγχρονο ελληνικό θέατρο. Στη μακρά θητεία του σκηνοθέτησε σχεδόν διακόσιες πενήντα παραστάσεις, τις περισσότερες με το Θέατρο Τέχνης, το θέατρο που ίδρυσε το 1942, κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής. Ενορχήστρωσε μοναδικά την παρουσίαση ορισμένων από τις σημαντικότερες παραστάσεις του σύγχρονου διεθνούς ρεπερτορίου, ενώ έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εμφάνιση και την καθιέρωση του μεταπολεμικού ελληνικού δράματος, που σηματοδοτεί την πιο δημιουργική και ενδιαφέρουσα περίοδο της σύγχρονης ελληνικής δραματοουργίας: από πολλές απόψεις, άλλωστε, οι προτάσεις του αποτέλεσαν τομή στην ερμηνεία και παρουσίαση του ελληνικού δράματος. Παρέμεινε ενεργός στο Θέατρο Τέχνης ως τον θάνατό του, τον Φεβρουάριο του 1987, καθιστώντας το τη δεύτερη παλαιότερη θεατρική ομάδα της σύγχρονης εποχής μετά το Εθνικό Θέατρο, που ιδρύθηκε το 1932».

Μάικλ Μαγιάρ, *Ο Κάρολος Κουν και το Θέατρο Τέχνης*, μφρ. Έ. Καϊρη, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, Αθήνα 2004, σ. 11.

Σκηνή από την παράσταση των «Ορνίθων» του Αριστοφάνη σε σκηνοθεσία Καρόλου Κουν, σκηνικά-κοστούμια Γιάννη Τσαρούχη, μουσική Μάνου Χατζιδάκι και χορογραφίες Ραλλούς Μάνου, Ωδείο Ηρώδου Αττικού, 1959.

Ασπασία Παπαθανασίου και Λυδία Κονιόρδου στην «Ηλέκτρα» του Σοφοκλή, Εθνικό Θέατρο, 1996.

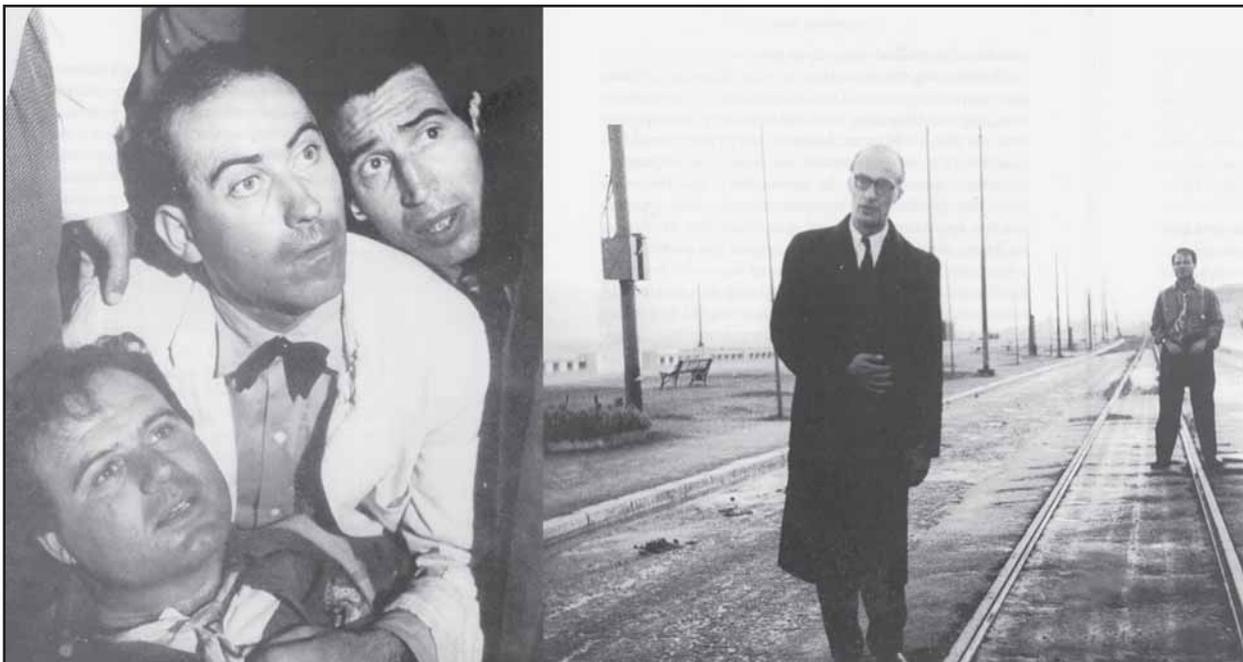

Ο κινηματογράφος, από την άλλη πλευρά, γίνεται γρήγορα δημοφιλές είδος στο ευρύτερο κοινό με αξιόλογες ταινίες του Τζαβέλα, του Σακελλάριου και άλλων, ενώ σταδιακά η κινηματογραφική γλώσσα εξελίσσεται καλλιτεχνικά από πολύ σημαντικούς σκηνοθέτες (Κακογιάννης, Κούνδουρος, Δαμιανός, Βούλγαρης, Αγγελόπουλος, Κανελλόπουλος κ.ά.), φθάνοντας σε υψηλά καλλιτεχνικά και τεχνικά επίπεδα και αποκτώντας διεθνή αναγνώριση.

Σκηνή από την ταινία του Αλέκου Σακελλάριου «Οι Γερμανοί ξανάρχονται» (1948) με τον Βασίλη Λογοθετίδη, τον Χρίστο Τσαγανέα κ.ά.

«Ο Δράκος», ταινία σε σκηνοθεσία Νίκου Κούνδουρου, 1956 (Ντίνος Ηλιόπουλος, Θανάσης Βέγγος, Γιάννης Αργύρης).

Κωνσταντίνος Καβάφης: Ο τελευταίος κληρονόμος των δασκάλων του Γένους

«Ο Καβάφης [...] βγαίνει από μια πρωτεύουσα του πνεύματος, σχεδόν καταποντισμένη, αλλά μεγάλη, που καυχιέται πως είναι "παλαιόθεν Ελληνίς": από την Κωνσταντινούπολη, την Αντιόχεια, την Αλεξάνδρεια, το Φανάρι· από την πρωτεύουσα μιας πνευματικής επικράτειας γεμάτης τάφους, αλλ' απέραντης· τα όριά της χάνονται "μέσα στη Βακτριανή, ως τους Ινδούς". Είναι ο τελευταίος επίγονος αυτής της απεραντοσύνης [...]. Η "κοινή ελληνική λαλιά" που κληρονόμησε και θα διαμορφώσει [...] είναι η γλώσσα των διδασκάλων του Γένους: αυτών είναι ο τελευταίος κληρονόμος».

Γιώργος Σεφέρης, *Δοκίμες*, Ίκαρος, 4η έκδ., Αθήνα 1981, τ. Α', σ. 357-358.

Οδυσσεάς Ελύτης: Μια νέα πνοή στη νεοελληνική ποίηση

«Κι άξαφνα, στα 1935, από τις σελίδες του περιοδικού "Τα Νέα Γράμματα", παρουσιάστηκε ένας ποιητής άλλος, νικόκοπος, άμοιαστος με οτιδήποτε πριν ελληνικό, ο Οδυσσεάς Ελύτης. Και με τα πρώτα του ποιήματα έφερε στην ποίησή μας εκείνο που θα ζήλευε κανείς στον Βαλερύ: το μεσογειακό-ελληνικό τοπίο σε μίαν απέραντη συναρμολόγηση εικόνων, όχι απλώς συμβόλων μιας νέας ποιητικής αντίληψης, όχι απλώς φορέων ατομικών, υποκειμενικών συναισθημάτων, αλλά εικόνων-πραγματικότητας που εξασκούν μια μαγεία ανεπανάληπτη. Μια μαγεία απλωμένη σ' όλο τον φυσικό ελληνικό χώρο [...]. Μια νέα ελληνική γλώσσα, όροσερη, παρθενική, ενάερη, μιλούσε ρυθμικά και μαγικά για ένα σωρό πράγματα δικά μας, που τα είχαμε ξεχάσει, επειδή χρόνια ολόκληρα τα είχε λησμονήσει και η ποίηση. Και προπαντός μιλούσε για ολόκληρη τη ζωή σαν χαρά αιώνια εφηβική, σαν υπέρτατη αξία, μας έδινε και τη ζωή αυτή σαν θαυμαστή λυρική πραγματικότητα, αλλά και μαζί σαν ένα μήνυμα υπαρξιακό, σαν ανάβρυσμα μέσα από την ύπαρξη [...].»

Ανδρέας Καραντώνης, *Εισαγωγή στη Νεώτερη Ποίηση*, Γαλαξίας, Αθήνα 1971, σ. 206.

«Ηλέκτρα», σκηνοθεσία Μιχάλη Κακογιάννη, 1962 (Ειρήνη Παππά, Γιάννης Φέρτης).

«Ταξίδι στα Κύθηρα», ταινία σε σκηνοθεσία Θεόδωρου Αγγελόπουλου, 1984 (Μάνος Κατράκης, Ντόρα Βολανάκη).

«Το προξενικό της Άννας», σκηνοθεσία Παντελή Βούλγαρη, 1972 (Άννα Βαγενά, Κώστας Ρηγόπουλος, Μαρία Μαρτίκα).

Η λογοτεχνία. Με προδρομική μορφή τον Κωνσταντίνο Καβάφη, η Γενιά του 1930 (Σεφέρης, Ελύτης, Ρίτσος κ.ά.) καθιερώνει τη μοντέρνα γραφή στην ελληνική ποίηση η οποία μεταπολεμικά ακολουθεί την πορεία της κάτω από το βάρος των δραματικών γεγονότων σε παγκόσμιο και σε εθνικό επίπεδο. Μέσα από τις ίδιες ιδεολογικές και αισθητικές αναζητήσεις, ανάλογη υπήρξε και η πορεία της νεότερης πεζογραφίας μας με ηγετική μορφή τον Νίκο Καζαντζάκη.

Ο φιλοσοφικός στοχασμός. Οι σημαντικότεροι Έλληνες στοχαστές (Κανελλόπουλος, Τσάτσος, Θεοδωρακόπουλος, Παπανούτσος κ.ά.) ασχολούνται κατά βάση με θέματα φιλοσοφίας, πολιτικής, παιδείας και αισθητικής, ενώ οι νεότεροι, που ζουν κυρίως στο εξωτερικό (Καστοριάδης, Αξελός, Πουλαντζάς κ.ά.), δίνουν την προσωπική τους σφραγίδα στην προσέγγιση φιλοσοφικών, πολιτικών και κοινωνικών προβλημάτων της εποχής.

Ερωτήσεις

1. Ποια εκφραστικά μέσα αξιοποίησαν κυρίως ο φοβισμός και ο γερμανικός εξηρησιονισμός; Πού στόχευαν με αυτά;
2. Ποιες ήταν οι βασικές αρχές της Σχολής του Μπάουχαους; Πώς θα μπορούσατε να δικαιολογήσετε τον καθοριστικό της ρόλο στη διαμόρφωση του διεθνούς στιλ στη μοντέρνα αρχιτεκτονική που καθιερώθηκε παγκοσμίως για πολλές δεκαετίες;
3. Ποια ήταν η επιρροή του μοντερνισμού στην ελληνική αρχιτεκτονική;
4. Ποιοι ζωγράφοι αποτέλεσαν τον πυρήνα της Γενιάς του 1930 στην Ελλάδα; Ποιοι ήταν οι στόχοι των καλλιτεχνών που ανήκαν σε αυτήν και γύρω από ποιους ιδεολογικούς και αισθητικούς άξονες κινήθηκαν;

Η ανθρωπότητα ενώπιον των κοινών προκλήσεων. Ο Αμερικανός πρόεδρος Τζον Φ. Κένεντυ απευθύνεται στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, 20 Σεπτεμβρίου 1963. Ακολουθεί απόσπασμα της ομιλίας του:

«Η προσπάθεια να βελτιωθεί η ζωή του ανθρώπου δεν είναι υπόθεση των λίγων. Είναι υπόθεση όλων των εθνών – όταν ενεργούμε μόνοι, όταν συνεργαζόμαστε σε ομάδες, όταν λειτουργούμε στα Ηνωμένα Έθνη, καθώς η αρρώστια και η επιδημία, η λεηλασία και η μόλυνση, οι κίνδυνοι της φύσης και η πείνα των παιδιών είναι εχθροί του κάθε έθνους. Η γη, η θάλασσα και ο αέρας ενδιαφέρουν κάθε έθνος. Και η επιστήμη, η τεχνολογία και η παιδεία μπορούν να αποτελέσουν τους συμμάχους κάθε έθνους.

Ποτέ πριν δεν είχε ο άνθρωπος τέτοια δυνατότητα να ελέγξει το περιβάλλον του, να δώσει ένα τέλος στη δίψα και στην πείνα, να νικήσει τη φτώχεια και την αρρώστια, να εξαλείψει τον αναλφαβητισμό και τη μαζική ανθρώπινη αθλιότητα. Έχουμε τη δύναμη να φτιάξουμε την καλύτερη γενιά στην ιστορία του κόσμου – ή να τη μετατρέψουμε στην τελευταία που θα ζήσει».

Η ρύπανση του περιβάλλοντος

«Η οικονομική ανάπτυξη μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ενίσχυσε τις επιπτώσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας στο περιβάλλον. Τα εργοστάσια παρήγαγαν ρύπους που έβλαπταν την ατμόσφαιρα και προκαλούσαν όξινη βροχή, η οποία δηλητηριάζει δάση, ποταμούς και λίμνες. Η καταστροφή του περιβάλλοντος από τη βιομηχανία ήταν ιδιαίτερα σοβαρή στην Ανατολική Ευρώπη, ενώ αρκετές φορές δυτικές εταιρείες μετέφεραν την παραγωγή τους σε χώρες όπου η νομοθεσία για την προστασία του περιβάλλοντος ήταν λιγότερο αυστηρή. Τα ιδιωτικά αυτοκίνητα αποτέλεσαν τη δεύτερη μεγάλη αιτία περιβαλλοντικής καταστροφής. Η χρήση τους αυξήθηκε υπερβολικά, ιδιαίτερα στη Β. Αμερική. Τα αυτοκίνητα προκάλεσαν άμεση καταστροφή (λόγω των ρύπων των εξατμίσεών τους) και απαίτησαν τη διάθεση όλο και μεγαλύτερων περιοχών της χώρας για την κατασκευή νέων δρόμων. Μεγάλη περιβαλλοντική καταστροφή προκάλεσε και η πρόοδος της γεωργίας και της δασοπονίας. Δάση σε ολόκληρο τον κόσμο κόπηκαν για την προμήθεια ξυλείας. Η χρήση εντομοκτόνων και λιπασμάτων για την αύξηση της γεωργικής παραγωγής σήμαινε ότι όλο και μεγαλύτερες ποσότητες επιβλαβών νιτρούχων ουσιών εισχωρούσαν στο έδαφος και στους ποταμούς [...]. Το περιβάλλον απέκτησε ιδιαίτερη σημασία στα τέλη του 20ού αιώνα [...]. Από τη δεκαετία του '80 δρομολογήθηκε, επιτέλους, μια συντονισμένη διεθνής προσπάθεια για να τεθούν υπό έλεγχο οι χειρότερες επιπτώσεις της περιβαλλοντικής ρύπανσης. Στη "Διάσκεψη Κορυφής για τη Γη", που διεξήχθη στο Ρίο ντε Τζανέιρο (1992), επιτεύχθηκαν οι πρώτες συμφωνίες για τον περιορισμό των επιβλαβών ρύπων και το 1997 υπογράφηκε στο Κιότο της Ιαπωνίας συνθήκη για την αποτροπή της αύξησης της θερμοκρασίας. Η ρύπανση παραμένει κεντρικό σημείο του αγώνα για την ανατροπή των οικολογικών καταστροφών που προκάλεσε η σύγχρονη βιομηχανία».

Richard Overly (επιμ.), «Ιστορικός Άτλας του 20ού αιώνα», εφημερίδα *Η Καθημερινή*, Αθήνα 1999, σ. 200-201.

Η καταστροφή του περιβάλλοντος, δοκιμασία για τον πολιτισμό μας

«Για να απαλλαγεί η Γη από τους εφιάλτες της, χρειάζεται ίσως κάτι ριζικότερο από τις βραδύτες κινήσεις σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο. Η περιβαλλοντική κρίση είναι, σε πρωτογενές επίπεδο, κρίση του σύγχρονου πολιτισμού και των αξιών του. Αυτό που χρειάζεται, συνεπώς, είναι να αμφισβητηθεί η ίδια η έννοια της προόδου και η μονομέρεια της πρακτικής της.

Οι πολλαπλές εστίες πολέμου. Στα χρόνια που ακολούθησαν το τέλος του Ψυχρού Πολέμου τα προβλήματα και οι προκλήσεις μεταλλάχθηκαν και, υπό μια έννοια, παρουσιάζονται με πιο έντονη μορφή. Η παγκόσμια διαστάσεων ιδεολογική πόλωση της εποχής του Ψυχρού Πολέμου δεν υπάρχει πλέον, αλλά στη θέση της αναπτύχθηκαν, σε πολλά σημεία του πλανήτη, συγκρούσεις εθνοτικές, που κόστισαν ζωές χιλιάδων ατόμων. Στη δεκαετία του 1990 διεξήχθη ένας μεγάλος αριθμός συγκρούσεων, ορισμένες από τις οποίες εξελίχθηκαν σε ανθρωπιστικές καταστροφές: Σομαλία, Ρουάντα, διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Επιπλέον, αν και οι θεσμοί της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας υιοθετούνται σήμερα από περισσότερες χώρες του πλανήτη παρά στο παρελθόν, σε πολλές περιπτώσεις δεν εφαρμόζονται καθόλου ή εφαρμόζονται προσχηματικά, για να καλύψουν προκλητικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ο κόσμος των δύο ταχυτήτων. Οι αρχικές αισιόδοξες προβλέψεις για την κατάργηση των φραγμών ή των περιοριστικών ρυθμίσεων στην παγκόσμια διακίνηση προϊόντων, κεφαλαίων ή υπηρεσιών («παγκοσμιοποίηση»*) δεν έχουν επαληθευτεί. Βέβαια, η πρόοδος των συγκοινωνιακών και επικοινωνιακών μέσων έχει συμβάλει καθοριστικά στην εξέλιξη αυτή και όλοι μας βιώνουμε πλέον έναν πολιτισμικό συγκρητισμό. Ωστόσο, η ανισομέρεια στην κατανομή των πόρων του πλανήτη συνεχίζεται, και πολλές χώρες της περιφέρειας αντιμετωπίζουν το φάσμα της πείνας και της ανθρωπιστικής καταστροφής, ιδίως στην Αφρική, όπου διεξάγεται και μια σειρά επίπονων και σκληρότατων εσωτερικών συγκρούσεων. Ο μεγάλος ρυθμός των γεννήσεων στις χώρες αυτές προκαλεί υπερπληθυσμό, με αποτέλεσμα να μην επαρκούν οι έτσι κι αλλιώς μικρές οικονομικές τους δυνατότητες για τη διατροφή των λαών τους. Η ανισότητα αυτή τόσο στην πολιτική επιρροή όσο και στην πρόσβαση σε πλουτοπαραγωγικές πηγές απειλεί να πυροδοτήσει συγκρούσεις πολύ διαφορετικές, αλλά όχι λιγότερο έντονες ή επικίνδυνες από αυτές του παρελθόντος.

Η διαταραχή του παγκόσμιου οικοσυστήματος. Τα οικολογικά προβλήματα δεν είναι άσχετα και με το ζήτημα της προστασίας του περιβάλλοντος. Τα προβλήματα αυτά, από τη φύση τους, είναι ζητήματα που υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα. Η μόλυνση και η καταστροφή του περιβάλλοντος

απειλούν να επιβαρύνουν τη ζωή όλων των κατοίκων του πλανήτη. Το πρόβλημα ήλθε στο προσκήνιο της επικαιρότητας από τη δεκαετία του 1980, στην αρχή με τη μορφή της πιθανής μόλυνσης από την αλόγιστη χρήση της πυρηνικής ενέργειας ή και των πυρηνικών όπλων. Το μεγάλο πυρηνικό ατύχημα στον σοβιετικό σταθμό παραγωγής πυρηνικής ενέργειας του Τσερνόμπιλ στην Ουκρανία, το 1986, υπογράμμισε ακόμη πιο έντονα το στοιχείο αυτό. Η καταστροφή των παρθένων δασών του Αμαζονίου, το φαινόμενο του «θερμοκηπίου» και η εμφανής βίαιη μεταβολή του κλίματος σε όλα τα μήκη και πλάτη του πλανήτη αποτελούν περαιτέρω ενδείξεις αυτού του μεγάλου προβλήματος. Εξάλλου, και οι πλουτοπαραγωγικές πηγές της Γης δεν είναι ανεξάντλητες. Ενδεικτικό είναι το πρόβλημα της λειψυδρίας που αντιμετωπίζουν αρκετές περιοχές, ιδίως στη Μέση Ανατολή, και το οποίο μπορεί να προκαλέσει ακόμη μεγαλύτερη διεθνή ένταση στο μέλλον.

Τα φαινόμενα της βίας και της τρομοκρατίας. Οι μορφές της βίας αλλάζουν και γίνονται ακόμη περισσότερο ακραίες. Η ένταση των «τυφλών» τρομοκρατικών επιθέσεων, μετά την καταστροφή των Δίδυμων Πύργων στη

Το «τυφλό» τρομοκρατικό χτύπημα στους Δίδυμους Πύργους στο Διεθνές Κέντρο Εμπορίου της Νέας Υόρκης και στο αμερικανικό Πεντάγωνο την 11η Σεπτεμβρίου 2001 είχε ως συνέπεια χιλιάδες νεκρούς και τραυματίες.

Διότι η πρόοδος, μέχρι τώρα, περίπου ταυτίζεται με τα τεχνολογικά αγαθά και τη βελτίωση των οικονομικών παραμέτρων. Ελάχιστα αναφέρεται σε ποιοτικές παραμέτρους, στην αρμονική ισορροπία του ανθρώπου με το περιβάλλον του, σ' αυτόν καθ' εαυτόν τον εσωτερικό άνθρωπο και στην ανάγκη του να υπάρξει με τους άλλους. Η τυφλή επιδίωξη της ανόδου του ατομικού ή εθνικού εισοδήματος δεν οδηγεί πάντοτε στην άνοδο του βιοτικού –με την έννοια του βίου, της ζωής– επιπέδου. Οδηγεί, συνήθως, σε έναν άνθρωπο χωρίς σοφία και ευθύνη, στερημένο από την παρηγοριά της τέχνης και την ανάσα του διπλανού, έρμαιο δυνάμεων που στηρίζουν την εξουσία τους στην ισοπέδωση τη δική τους και της φύσεως

Γιώργος Γραμματικάκης, Η Κόμη της Βερενίκης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2005²⁵, σ. 148-149.

Παγκοσμιοποίηση και πολιτισμός

«Ένας ιδιαίτερα ισχυρός παράγοντας ενίσχυσης της παγκοσμιοποίησης είναι και η διάδοση της εμπορευματοποιημένης πολιτιστικής παραγωγής, είναι και ο πολιτισμός. Βέβαια, ο πολιτισμός παγκοσμίως δεν αναπτύσσεται μόνο από τις διεθνοποιημένες μορφές του, αλλά και με τις τοπικές εκφάνσεις του [...]. Είναι γνωστό ότι ο πολιτισμός αποτελεί κεντρικό σημείο αναφοράς στη θεωρητική συζήτηση για την παγκοσμιοποίηση, για τον προσδιορισμό της ταύτισης και της διαφορετικότητας. Στον βαθμό που ο κόσμος, πιο σωστά ορισμένες πλευρές της ζωής των ατόμων και των κοινωνιών, ενοποιείται πολιτισμικά ή ορισμένες δυνάμεις επιδιώκουν να επιβάλουν αυτή την ενοποίηση, δημιουργούνται και αντίρροπες δυνάμεις, επιβεβαιώνοντας και σε αυτόν τον τομέα τη διαλεκτική παγκοσμιοποίησης και κατακερματισμού. Η διάδοση συγκεκριμένου τύπου μουσικής, χορευτικών κινήσεων, είδους ντυσίματος και φαγητού και οι αντιστάσεις που υπάρχουν σε αυτή τη διάδοση (αντίσταση η οποία εξαρτάται ευθέως ανάλογα με την ποιότητα της εθνικής-τοπικής πολιτισμικής εξέλιξης στον κάθε τομέα, καθώς και από τη δημιουργική αφομοίωση των σύγχρονων τεχνικών-τεχνολογιών από τον τοπικό-εθνικό πολιτισμό) αποτελούν την καθημερινή επιβεβαίωση της διαλεκτικής ανάμεσα στην τάση παγκοσμιοποίησης και κατακερματισμού».

Νίκος Κοτζιάς, Προλεγόμενα στο Ούλριχ Μπεκ, *Τι είναι παγκοσμιοποίηση*, μτφρ. Γ. Παυλόπουλος, Καστανιώτης, Αθήνα 1999.

Στον πρωτεύον κόσμο που ζούμε αντιμετωπίζουμε καταστάσεις ρίσκου

«Είναι ο κόσμος στον οποίο ζούμε, στα τέλη του 20ού αιώνα, διαφορετικός απ' ό,τι παλιότερα; Πιστεύω ότι είναι. Θεωρώ ότι βιώνουμε μια σημαντική περίοδο ιστορικού μετασχηματισμού και υπάρχουν βάσιμοι και αντικειμενικοί λόγοι που στηρίζουν αυτή μου την πίστη. Επιπλέον, οι αλλαγές που μας επηρεάζουν δεν περιορίζονται σε μία μόνο περιοχή του πλανήτη, αλλά εξαπλώνονται σχεδόν παντού. Οι βασικές δυνάμεις που καθόρισαν την εξέλιξη της εποχής μας είναι η επιστήμη, η τεχνολογία και η ορθολογική σκέψη, που έχουν τις απαρχές τους στην Ευρώπη του 17ου και 18ου αιώνα. Η δυτική βιομηχανική κουλτούρα διαμορφώθηκε απ' τον Διαφωτισμό [...]. Οι φιλόσοφοι του Διαφωτισμού ενεργούσαν με βάση μια απλή αλλά προφανώς πολύ ισχυρή ηθική αρχή. Πίστευαν ότι όσο περισσότερο είμαστε ικανοί να κατανοήσουμε λογικά τον κόσμο και τον εαυτό μας, τόσο περισσότερο έχουμε τη δυνατότητα να διαμορφώσουμε την ιστορία έτσι, ώστε να εκπληρώνονται οι στόχοι μας [...]. Ωστόσο, ο κόσμος μέσα στον οποίο ζούμε σήμερα ούτε μοιάζει ούτε δίνει την αίσθηση της κοινωνίας την οποία είχαν προβλέψει. Αντί να τείνει να βρίσκεται κάτω από τον απόλυτο έλεγχο μας, φαίνεται να μας ξεφεύγει – είναι ένας πρωτεύον κόσμος. Επιπλέον, κάποιος από τους παράγοντες που υποτίθεται ότι θα καθιστούσαν τη ζωή μας περισσότερο σίγουρη και προβλέψιμη, όπως η πρόοδος της επιστήμης και της τεχνολογίας, έχουν συχνά τα αντίθετα ακριβώς αποτελέσματα. Έτσι, οι παγκόσμιες κλιματικές αλλαγές και οι κίνδυνοι που συνεπιφέρουν οφείλονται μάλλον στις παρεμβάσεις μας στο περιβάλλον. Δε συνιστούν φυσικό φαινόμενο [...]. Αντιμετωπίζουμε καταστάσεις ρίσκου που κανένας μέχρι σήμερα στην ανθρώπινη ιστορία δεν υποχρεώθηκε να αντιμετωπίσει – το φαινόμενο του θερμοκηπίου είναι απλώς μία από αυτές. Πολλά από τα καινούργια ρίσκα και τις καινούργιες αβεβαιότητες επιδρούν πάνω μας χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους τον τρόπο που ζούμε ή το εάν είμαστε προνομιούχοι ή στερημένοι. Είναι συνδεδεμένα με την παγκοσμιοποίηση [...].»

Άντονι Γκίντενς, *Ο κόσμος των ραγδαίων αλλαγών. Πώς επιδρά η παγκοσμιοποίηση στη ζωή μας*, μτφρ. Κ.Δ. Γεώργιας, Μεταίχμιο, Αθήνα 2001, σ. 33-34.

Νέα Υόρκη στις 11 Σεπτεμβρίου 2001, καταδεικνύει ότι το πρόβλημα αυτό απειλεί να λάβει διαστάσεις πέρα από κάθε έλεγχο. Οι σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες οφείλουν να το αντιμετωπίσουν με σεβασμό στις αρχές της δημοκρατίας και στα δικαιώματα των πολιτών, καθώς και με την αποτελεσματική καταπολέμηση των αιτίων που οδηγούν κάποιους ανθρώπους σε τόσο ακραίες μορφές ενεργειών. Στο πεδίο αυτό, κρίσιμης σημασίας θα είναι η προσπάθεια για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της εντεινόμενης φτώχειας σε πολλές περιοχές του πλανήτη.

Ο ενεργός ρόλος των πολιτών. Στην αντιμετώπιση ωστόσο προβλημάτων, όπως αυτά που προαναφέρθηκαν, πρωταγωνιστές δεν είναι πλέον μόνον τα κράτη. Οι κινήσεις των πολιτών μπορούν να διαδραματίσουν –και ήδη διαδραματίζουν– έναν ενεργότερο ρόλο στην ενημέρωση

Η οικουμενικότητα της Ορθοδοξίας και η παγκοσμιοποίηση

«Η παγκοσμιοποίηση είναι πλέον μια διαδικασία σε εξέλιξη και καμιά δύναμη δε φαίνεται ότι μπορεί να την αναστείλει. Ανοίγει για την ανθρωπότητα υπέροχες δυνατότητες και απροσδόκητες προοπτικές. Αλλά και συνεπιφέρει αλυσιδωτές αναταραχές και ανακατατάξεις. Ανεξάρτητα όμως από τις θετικές ή αρνητικές επιπτώσεις, αυτή συντελείται χωρίς να την εμποδίζουν τυχόν αναστεναγμοί ή εξορκισμοί των μη οικονομολόγων. Από διάφορες πλευρές ακούγονται διαμαρτυρίες ότι η παγκοσμιοποίηση κινείται προς κατευθύνσεις που δεν εξασφαλίζουν τις βασικές ανθρώπινες αξίες, τη δικαιοσύνη, τον σεβασμό της ταυτότητας των ανθρώπων, την πολυμορφία των ανθρώπινων πολιτισμών. Ότι η νέα παγκόσμια τάξη, που διευθύνεται από τις πολυεθνικές, είναι εργαλείο πιέσεων για νέες μορφές αποικιοκρατίας. Ο πιστός δεν αιφνιδιάζεται από αυτό το φαινόμενο. Η παγκοσμιοποίηση και οικουμενικότητα αποτελούν βασικό στοιχείο της πίστεως και της προσδοκίας του. Είναι πεπεισμένος ότι το γνήσιο θρησκευτικό βίωμα έχει τη δύναμη να συμβάλει αποφασιστικά σε δημιουργικές επεμβάσεις, βασιζόμενο στις αιώνιες αρχές σεβασμού του κάθε ανθρώπινου προσώπου, της ελευθερίας, της ειρήνης, της δικαιοσύνης και αλληλεγγύης. Να προσφέρει νόημα στη ζωή του ανθρώπου και υπέρβαση της αγωνίας του θανάτου. Η οικουμενικότητα είναι μέσα στο αίμα των ορθόδοξων [...]. Στη θέση μιας παγκοσμιοποίησης που μετατρέπει λαούς και ανθρώπους σε πολύ χρήσιμο για τους οικονομικούς σκοπούς μιας ανώνυμης ολιγαρχίας, το ορθόδοξο βίωμα και όραμα προτείνει και καλεί σε προσπάθεια για κοινωνία αγάπης. Το αυθεντικό χριστιανικό είναι: Να πιστεύει κανείς εκεί όπου όλα φαίνονται χωρίς ελπίδα, διότι στηρίζεται στη βεβαιότητα ότι τελικά κάποιος Άλλος ρυθμίζει την εξέλιξη του σύμπαντος [...]. Να ζει με τη βεβαιότητα ότι η παγκόσμια κοινωνία αγάπης ελευθέρων προσώπων είναι ιδανικό για το οποίο αξίζει να αγωνίζεται. Να δρα δημιουργικά στο τοπικό με προοπτική το παγκόσμιο, να ανταποκρίνεται υπεύθυνα στο συγκεκριμένο χρέος με προσανατολισμό και σκοπό ζωής το Άπειρο – τον Θεό της Αγάπης».

Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Τυράνων και πάσης Αλβανίας, *Παγκοσμιοποίηση και Ορθοδοξία*, Ακρίτας, Αθήνα 2004, σ. 267-268.

και τη δράση. Οικολογικά κινήματα, μη κυβερνητικοί οργανισμοί, καθώς και πρωτοβουλίες της κοινωνίας των πολιτών, που εκδηλώνονται στο διεθνές πεδίο, προσπαθούν να προστατεύσουν το περιβάλλον, να βοηθήσουν τους πάσχοντες, να μειώσουν τη διεθνή ένταση σε επικίνδυνες διεθνείς διαμάχες. Η ενεργοποίηση του πολίτη αποτελεί ένα εντελώς νέο στοιχείο στις διεθνείς υποθέσεις (στις οποίες παλαιότερα μόνος δρων ήταν το κράτος) και μπορεί να αναδειχτεί σε βασικό παράγοντα, ικανό να επηρεάσει την πορεία του πλανήτη. Άλλωστε στη σύγχρονη εποχή, όπου οι προκλήσεις και τα προβλήματα λαμβάνουν παγκόσμιες διαστάσεις, η ασφάλεια και η ευημερία ενός λαού δεν τον απαλλάσσουν από την ανάγκη να ενδιαφέρεται για την ευημερία ολόκληρης της ανθρωπότητας. Για τούτο, ασφαλώς, γίνεται ακόμη πιο αντιληπτή η ανάγκη της διαμόρφωσης σωστά ενημερωμένων, ενεργών πολιτών.

Οι 28οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004 στην Αθήνα αποτέλεσαν κορυφαίο παγκόσμιο αθλητικό και πολιτιστικό γεγονός με επίκεντρο τη χώρα που τους γέννησε.

Ερωτήσεις

1. Να επιλέξετε ένα κείμενο από ημερήσια εφημερίδα το οποίο να αναφέρεται σε ένα ή περισσότερα από τα προβλήματα της σύγχρονης εποχής και να το σχολιάσετε.
2. Σχολιάστε μια κινηματογραφική ταινία που είδατε πρόσφατα και η οποία αναφέρεται σε ένα από τα παραπάνω προβλήματα.

19ος ΑΙΩΝΑΣ

1. ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΑ ΕΠΙΤΕΥΓΜΑΤΑ

- 1803** Ο Τζον Ντάλτον (John Dalton, 1766-1844) ορίζει την έννοια του ατομικού βάρους.
- 1820** Ο Αντρέ-Μαρί Αμπέρ (André-Marie Ampère, 1775-1836) αρχίζει τη μελέτη του φαινομένου του ηλεκτρομαγνητισμού.
- 1821** Ο Μάικλ Φάραντεϋ (Michael Faraday, 1791-1867) παράγει κίνηση από ηλεκτρικές δυνάμεις.
- 1843** Ο Τζέιμς Τζάουλ (James Prescott Joule, 1818-1889) επιτυγχάνει τη μέτρηση μηχανικού ισοδύναμου θερμότητας.
- 1844** Ο Σάμιουελ Μορς (Samuel Morse, 1791-1872) τελειοποιεί τον τηλεγράφο.
- 1847** Ο Χέρμαν φον Χέλμχολτς (Hermann von Helmholtz, 1821-1894) διατυπώνει τον πρώτο νόμο της θερμοδυναμικής.
- 1859** Ο Δαρβίνος (Charles Darwin, 1809-1882) εκδίδει το έργο του *Περί της καταγωγής των ειδών*.
- 1865** Ο Τζέιμς Κλερκ Μάξγουελ (James Clerk Maxwell, 1831-1879) επινοεί τις ομώνυμες εξισώσεις.
- 1865** Ο Γκρέγκορ Γιόχαν Μέντελ (Gregor Johann Mendel, 1822-1884) ανακαλύπτει τους νόμους της κληρονομικότητας.
- 1865** Ο Τζόζεφ Λίστερ (Joseph Lister, 1827-1912) καθιερώνει την αντισηπτική χειρουργική.
- 1869** Ο Ντιμίτρι Ιβάνοβιτς Μεντελέγιεφ (Dmitri Ivanovich Mendeleev, 1834-1907) συντάσσει το περιοδικό σύστημα των χημικών στοιχείων.
- 1870** Ο Λουί Παστέρ (Louis Pasteur, 1822-1895) εργάζεται επάνω στα βακτήρια (1870-1895).
- 1872** Ο Βίλχελμ Βουντ (Wilhelm Wundt, 1832-1920) ιδρύει το πρώτο εργαστήριο πειραματικής ψυχολογίας στην Ευρώπη.
- 1876** Ο Αλεξάντερ Γκράχαμ Μπελ (Alexander Graham Bell, 1847-1922) εφευρίσκει το τηλέφωνο.
- 1880** Ο Ρόμπερτ Κοχ (Robert Koch, 1843-1910) μελετά μεθόδους ανοσοποίησης (1880-1910).
- 1885** Ο Καρλ Φρίντριχ Μπεντς (Karl Friedrich Benz, 1844-1929) κατασκευάζει το πρώτο αυτοκίνητο με βενζινοκίνητη μηχανή εσωτερικής καύσης.
- 1888** Ο Χάινριχ Ρούντολφ Χερτς (Heinrich Rudolf Hertz, 1857-1894) ανακαλύπτει τα ραδιοκύματα.
- 1893** Ο Ζίγκμουντ Φρόυντ (Sigmund Freud, 1856-1939) θέτει με το έργο του τα θεμέλια της ψυχανάλυσης.
- 1895** Ο Βίλχελμ Κόνραντ Ρέντγκεν (Wilhelm Konrad Röntgen, 1845-1923) ανακαλύπτει τις ακτίνες Χ.
- 1896** Το ζεύγος Πιερ και Μαρί Κιουρί (Pierre Curie, 1859-1906, Marie Curie, 1867-1934) ανακαλύπτει τη ραδιενέργεια.
- 1897** Ο Ρούντολφ Ντίζελ (Rudolf Diesel, 1858-1913) τελειοποιεί τον κινητήρα «ντίζελ».

19ος ΑΙΩΝΑΣ

2. ΜΕΓΑΛΟΙ ΣΤΟΧΑΣΤΕΣ

- Χέρντερ (Johann Gottfried von Herder, 1744-1803).
- Φίχτε (Johann Gottlieb Fichte, 1762-1814).
- Χέγκελ (Georg Wilhelm Friedrich Hegel, 1770-1831).
- Μιλ (John Stuart Mill, 1806-1873).
- Κοντ (Auguste Comte, 1798-1857).
- Ντυρκέμ (Émile Durkheim, 1858-1917).
- Σαιν-Σιμόν (Claude Henri de Rouvroy, Comte de Saint-Simon, 1760-1825).
- Προυντόν (Pierre Joseph Proudhon, 1809-1865).
- Μαρξ (Karl Marx, 1818-1883).
- Ένγκελς (Friedrich Engels, 1820-1895).
- Σπένσερ (Herbert Spencer, 1820-1903).
- Σοπενχάουερ (Arthur Schopenhauer, 1788-1860).
- Νίτσε (Friedrich Nietzsche, 1844-1900).
- Κίρκεγκορ (Søren Kierkegaard, 1813-1855) κ.ά.

19ος ΑΙΩΝΑΣ

3. ΜΕΓΑΛΟΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΙ ΤΟΥ ΡΟΜΑΝΤΙΣΜΟΥ

Λογοτεχνία (ποίηση, πεζογραφία)

Γκαίτε (Wolfgang von Goethe, 1749-1832).
 Μπάουρον (George Gordon, Lord Byron, 1788-1824).
 Γουόρντγουορθ (William Wordsworth, 1770-1850).
 Σέλεϋ (Percy Bysshe Shelley, 1792-1822).
 Κιτς (John Keats, 1795-1821).
 Λαμαρτίνος (Alphonse de Lamartin, 1790-1869).
 Βινύ (Alfred de Vigny, 1797-1863).
 Μυσέ (Alfred de Musset, 1810-1857).
 Λεοπάρντι (Giacomo Leopardi, 1798-1837).
 Χάινε (Heinrich Heine, 1797-1856).
 Πούσκιν (Alexander Pushkin, 1799-1837).
 Σατομπριάν (Francois René de Chateaubriand, 1768-1848).
 Σταντάλ (Henri Beyle, ψευδ. Stendhal, 1783-1842).
 Ουγκό (Victor Hugo, 1802-1885).
 Δουμάς (πατέρας) (Alexandre Dumas, 1802-1870).
 Μαντσόνι (Alessandro Manzoni, 1785-1873).
 Σκοτ (Walter Scott, 1771-1832) κ.ά.

Μουσική

Σούμπερτ (Franz Schubert, 1797-1828).
 Μπερλιόζ (Hector Berlioz, 1803-1869).
 Σοπέν (Frédéric Chopin, 1810-1849).
 Σούμαν (Robert Schumann, 1810-1856).
 Λιστ (Franz Liszt, 1811-1886).
 Βάγκνερ (Richard Wagner, 1813-1883).
 Μπραμς (Johannes Brahms, 1833-1897).
 Μάλερ (Gustav Mahler, 1860-1911).
 Βέρντι (Giuseppe Verdi, 1813-1901).
 Τσαϊκόφσκι (Peter Tchaikovsky, 1840-1893) κ.ά.

Ζωγραφική

Ντελακρουά (Eugène Delacroix, 1798-1863).
 Ζερικό (Théodore Géricault, 1791-1824).
 Φρίντριχ (Kaspar David Friedrich, 1774-1840).
 Τέρνερ (Joseph Mallord William Turner, 1775-1851).
 Κόνσταμπλ (John Constable, 1776-1837) κ.ά.

19ος ΑΙΩΝΑΣ

4. ΜΕΓΑΛΟΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΙ ΤΟΥ ΡΕΑΛΙΣΜΟΥ

Λογοτεχνία - Θέατρο

Μπαλζάκ (Honoré de Balzac, 1799-1850).
 Φλομπέρ (Gustave Flaubert, 1821-1880).
 Ζολά (Émile Zola, 1840-1902).
 Ντίκενς (Charles Dickens, 1812-1870).
 Ντοστογιέφσκι (Feodor Dostoyevski, 1821-1881).
 Τολστόι (Leon Tolstoi, 1828-1910).
 Ίψεν (Henrik Ibsen, 1828-1906).
 Στρίντμπεργκ (August Strindberg, 1849-1912).
 Σο (George Bernard Shaw, 1856-1950).
 Τουργκένιεφ (Ivan SergeyeichTurgenev, 1818-1883).

Τσέχοφ (Anton Tchekhof, 1860-1904).
 Χάμσουν (Knut Hamsun, 1859-1952).
 Γκόρκυ (Maxim Gorky, 1868-1936) κ.ά.

Ζωγραφική

Κορό (Jean Baptiste Camille Corot, 1796-1875).
 Ντομιέ (Honoré Daumier, 1808-1879).
 Κουρμπέ (Gustave Goubet, 1819-1877).
 Μιλέ (Jean-Francois Millet, 1814-1875) κ.ά.

19ος ΑΙΩΝΑΣ

5. ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΟΙΗΤΕΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΥ

Πόου (Edgar Allan Poe, 1809-1849).
 Μποντλέρ (Charles Baudelaire, 1821-1867).
 Μαλαρμέ (Stéphane Mallarmé, 1842-1898).
 Βερλέν (Paul Verlaine, 1844-1896).
 Ρεμπό (Arthur Rimbaud, 1854-1891).

Κλοντέλ (Paul Claudel, 1868-1955).
 Μωρεάς (Jean Moreas - Ιωάννης Παπαδιαμαντόπουλος, 1856-1910).
 Βαλερύ (Paul Valéry, 1871-1945) κ.ά.

19ος ΑΙΩΝΑΣ

6. ΙΜΠΡΕΣΙΟΝΙΣΤΕΣ - ΜΕΤΑΪΜΠΡΕΣΙΟΝΙΣΤΕΣ ΖΩΓΡΑΦΟΙ

Πισαρό (Camille Pissaro, 1830-1903).
Μανέ (Edouard Manet, 1832-1883).
Ντεγκά (Edgar Degas, 1834-1917).
Σισλέ (Alfred Sisley, 1839-1899).
Μονέ (Claude Monet, 1840-1926).
Ρενουάρ (Pierre Auguste Renoir, 1841-1919).

Κάσατ (Mary Cassatt, 1844-1926).
Σερά (Georges Seurat, 1859-1891).
Σεζάν (Paul Cézanne, 1839-1906).
Γκογκέν (Paul Gauguin, 1848-1903).
Βαν Γκογκ (Vincent Van Gogh, 1853-1890).
Μουνκ (Edvard Munch, 1863-1944) κ.ά.

19ος ΑΙΩΝΑΣ

7. ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ

Ζωγράφοι της Σχολής του Μονάχου

Θεόδωρος Βρυζάκης (1814-1878).
Νικηφόρος Λύτρας (1832-1904).
Κωνσταντίνος Βολανάκης (1839-1907).
Νικόλαος Γύζης (1842-1901).
Γεώργιος Ιακωβίδης (1853-1932).
Συμεών Σαββίδης (1859-1927) κ.ά.

Άλλοι μεγάλοι ζωγράφοι με ανεξάρτητες αφετηρίες

Νικόλαος Ξυδιάς (1826-1909).
Ελένη Μπούκουρα-Αλταμούρα (1821-1900).
Νικόλαος Κουνελάκης (1829-1869).
Σπύρος Προσαλέντης (1830-1895).
Πολυχρόνης Λεμπέσης (1848-1913).
Περικλής Πανταζής (1849-1884).
Θεόδωρος Ράλλης (1852-1909).
Ιωάννης Αλταμούρας (1852-1878).
Αριστείδης Οικονόμος (1860-1931) κ.ά.

Γλύπτες

Ιωάννης Κόσσος (ανδριάντες Κοραή και Ρήγα Φεραίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Ζάππα κ.ά.).
Γεώργιος Φυτάλης (ανδριάντας Πατριάρχη Γρηγορίου Ε΄ στο Πανεπιστήμιο Αθηνών κ.ά.).
Γεώργιος Βιτάλης (ανδριάντας Χαρ. Τρικούπη, Παλαιά Βουλή/Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).
Δημήτριος Φιλιππότης (Θεριστής, Ξυλοθραύστης, Μικρός ψαράς, Παιδί με τα σταφύλια κ.ά.).
Γεώργιος Βρούτος (Πνεύμα του Κοπέρνικου, ανδριάντας Αβέρωφ, Παναθηναϊκό Στάδιο κ.ά.).
Γιαννούλης Χαλεπάς (Σάτυρος που παίζει με τον Έρωτα, Κοιμωμένη, Μήδεια, Οιδίποδας και Αντιγόνη κ.ά.).
Λάζαρος Σώχος (έφιππος ανδριάντας Θεόδωρου Κολοκοτρώνη κ.ά.).

19ος ΑΙΩΝΑΣ

8. ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Παλαιά Ανάκτορα, 1836 (σημ. Βουλή των Ελλήνων), Φρ. Γκέρτνερ.,

Οικία Δουκίσσης Πλακεντίας «Ιλίσσια», 1840, (σημ. Βυζαντινό Μουσείο), Σταμάτης Κλεάνθης.

Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1839, Χριστιανός Χάνσεν.

Ακαδημία Αθηνών, 1859, Θεόφιλος Χάνσεν.

Εθνική Βιβλιοθήκη, 1884, Θεόφιλος Χάνσεν.

Αστεροσκοπείο Αθηνών, 1842, Θεόφιλος Χάνσεν.

Ξενοδοχείο Μεγάλης Βρετανίας, 1842, Θεόφιλος Χάνσεν.

Μητρόπολη Αθηνών, 1842-1862 Θεόφιλος Χάνσεν, Δημήτριος Ζέζος, Φραγκ. Μπουλανζέ.

Αρσάκειο, 1846, Λύσανδρος Καυταντζόγλου.

Οφθαλμιατρείο, 1852, Λύσανδρος Καυταντζόγλου.

Βαρβάκειο, 1857, Παναγιώτης Κάλκος.

Παλαιά Βουλή, 1871 (σημ. Εθνικό και Ιστορικό Μουσείο), Παναγιώτης Κάλκος.

Αρχαιολογικό Μουσείο, 1866, Παναγιώτης Κάλκος.

Πολυτεχνείο, 1876, Λύσανδρος Καυταντζόγλου.

Ιλίου Μέλαθρον (Μέγαρο Σλίμαν), 1879 (σημ. Νομισματικό Μουσείο), Ερνέστος Τσίλερ.

Εθνικό Θέατρο, 1895, Ερνέστος Τσίλερ.

20ός ΑΙΩΝΑΣ

1. ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΑ ΕΠΙΤΕΥΓΜΑΤΑ

- 1900** Ο **Μαξ Πλανκ** (Max Planck, 1858-1947, Νόμπελ Φυσικής 1918) διατυπώνει την κβαντική θεωρία.
- 1903** Οι **αδελφοί Ράιτ** (Orwill και Wilbur Wright) πραγματοποιούν την πρώτη πτήση με αεροπλάνο στη Βόρεια Καρολίνα των ΗΠΑ.
- 1905** Ο **Άλμπερτ Αϊνστάιν** (Albert Einstein, 1879-1955, Νόμπελ Φυσικής 1921) διατυπώνει την ειδική θεωρία της σχετικότητας.
- 1905** Ο ψυχολόγος **Αλφρέ Μπινέ** (Alfred Binet, 1857-1911) επινοεί τρόπο μέτρησης της ευφυΐας, που οδήγησε στον δείκτη νοημοσύνης (I.Q.).
- 1913** Ο **Έρνεστ Ράδερφορντ** (Ernest Rutherford, 1871-1937, Νόμπελ Χημείας 1908) και ο Νιλς Μπορ (Nils Bohr, 1885-1962, Νόμπελ Φυσικής 1922) διαμορφώνουν το κλασικό μοντέλο του ατόμου.
- 1916** Ο **Άλμπερτ Αϊνστάιν** διατυπώνει τη γενική θεωρία της σχετικότητας.
- 1917** Ο **Βίλεμ ντε Σίτερ** (Willem de Sitter, 1872-1934) διατυπώνει τη θεωρία για το διαστελλόμενο Σύμπαν.
- 1918** Ο αστρονόμος **Χάρλοου Σάπλυ** (Harlow Shapley, 1885-1972) υπολογίζει την απόσταση από το κέντρο του γαλαξία μας στη Γη.
- 1924** Ο αστροφυσικός **Έντουιν Χαμπλ** (Edwin Hubble, 1889-1953) ανακαλύπτει ότι υπάρχουν και άλλοι γαλαξίες και διατυπώνει νόμο σχετικά με την ταχύτητα με την οποία μετατοπίζονται.
- 1926** Ο **Έρβιν Σρέντινγκερ** (Erwin Schrodinger, 1887-1961, Νόμπελ Φυσικής 1933) διατυπώνει την εξίσωση του κβαντικού κόσμου.
- 1926** Ο **Μαξ Μπορν** (Max Born, 1882-1974, Νόμπελ Φυσικής 1954), θεμελιώνει μαζί με τους Χάιζενμπεργκ και Σρέντινγκερ την κβαντομηχανική.
- 1927** Ο **Βέρνερ Καρλ Χάιζενμπεργκ** (Werner Karl Heisenberg, 1906-1976, Νόμπελ Φυσικής 1932) διατυπώνει την αρχή της αβεβαιότητας.
- 1928** Ο **Αλεξάντερ Φλέμινγκ** (Alexander Fleming, 1881-1955, Νόμπελ Φυσιολογίας και Ιατρικής 1945) ανακαλύπτει την πενικιλίνη.
- 1939** Ο **Λίο Σίλαρντ** (Leo Szilard, 1898-1964) ανακαλύπτει την πυρηνική σχάση.
- 1946** Ο **Τζον Πρέσπερ Έκερτ** (John Presper Eckert, 1919-1995) και ο Τζον Ουίλιαμ Μότσλυ (John William Mauchly, 1907-1980) κατασκευάζουν τον ENIAC, τον πρώτο ηλεκτρονικό υπολογιστή.
- 1948** Ο **Ουίλιαμ Σόκλυ** (William Bradford Shockley, 1910-1989, Νόμπελ Φυσικής 1956) με συνεργάτες του ανακαλύπτει το τρανζίστορ.
- 1948** Ο **Ρίτσαρντ Φάινμαν** (Richard Phillips Feynman, 1918-1988, Νόμπελ Φυσικής 1965) διατυπώνει τη θεωρία της κβαντικής ηλεκτροδυναμικής.
- 1950** Ο **Άλαν Τιούρινγκ** (Alan Mathison Turing, 1912-1954) κατασκευάζει τη μηχανή τεχνητής νοημοσύνης που πήρε το όνομά του.
- 1953** Ο **Τζέιμς Ουότσον** (James Watson, γενν. το 1928) και ο Φράνσις Κρικ (Francis Crick, 1916-2004) υποστηρίζουν ότι η δομή του DNA έχει τη διάταξη διπλής έλικας. Τιμήθηκαν και οι δύο με το Νόμπελ Φυσιολογίας και Ιατρικής το 1962.
- 1957** Οι Σοβιετικοί θέτουν σε τροχιά γύρω από τη Γη τον «Σπούτνικ Ι».
- 1957** Ο **Άλμπερτ Σέιμπιν** (Albert Sabine, 1906-1993) δημιουργεί το εμβόλιο κατά της πολιομυελίτιδας.
- 1960** Ο **Θιόντορ Μείμαν** (Theodor Harold Maiman, γενν. το 1927) κατασκευάζει το πρώτο λέιζερ.
- 1961** Ο **Γιούρι Γκαγκάριν** (Yuri Alekseyevich Gagarin, 1934-1968) εκτοξεύεται με το διαστημόπλοιο «Βοστόκ Ι», σε τροχιά γύρω από τη Γη.
- 1965** Εκτοξεύεται ο πρώτος τηλεπικοινωνιακός δορυφόρος με την ονομασία «Early Bird».
- 1967** Ο **Κρίστιαν Μάρναρντ** (Christiaan Barnard, 1922-2001) πραγματοποιεί την πρώτη μεταμόσχευση καρδιάς.
- 1969** Το πλήρωμα του διαστημόπλοιου «Απόλλων 11» προσεδαφίζεται στη Σελήνη.

- 1970** Ο **Στίβεν Χόκινγκ** (Stephen Hawking, γενν. το 1942) διατυπώνει τη θεωρία για τις μαύρες τρύπες.
- 1975** Κατασκευάζεται το πρώτο μικροσίπ.
- 1978** Γεννιέται το πρώτο «παιδί του σωλήνα» μετά από έρευνες του Πάτρικ Στέππου (Patrick Steptoe, 1913-1988) και του Ρόμπερτ Έντουαρντς (Robert Edwards, γενν. το 1925).
- 1991** Ο **Τιμ Μπέρνερς Λι** (Tim Berners Lee, γενν. το 1955) επινοεί τον Παγκόσμιο Ιστό Διαδικτύου (World Wide Web).
- 1996** Γεννιέται το πρώτο κλωνοποιημένο πρόβατο, η «Ντόλι», μετά από έρευνα του Ίαν Ουίλντ και της ομάδας του.
- 2000** Χαρτογραφείται η ακολουθία του ανθρώπινου γονιδιώματος.

Ανρί Μπερξόν (Henri Bergson, 1859-1941, Νόμπελ Λογοτεχνίας 1927), ενορατική γνώση.

Έντμουντ Χούσερλ (Edmund Husserl, 1859-1938), φαινομενολογία.

Μάρτιν Χάιντεγκερ (Martin Heidegger, 1889-1976), φιλοσοφία του υπαρξισμού.

Λούντβιχ Βιτγκενστάιν (Ludwig Wittgenstein, 1889-1951), αναλυτική φιλοσοφία, φιλοσοφία της γλώσσας.

Μπέρτραντ Ράσελ (Bertrand Russell, 1872-1970), αναλυτική φιλοσοφία, φιλοσοφία της γλώσσας.

Καρλ Γιάσπερς (Karl Theodor Jaspers, 1883-196), υπαρξισμός.

Ζαν-Πολ Σαρτρ (Jean-Paul Sartre, 1905-1980), υπαρξισμός.

Σλικ (Moritz Schlick), **Νόιρατ** (Otto Neurath), **Κάρναπ** (Rudolf Carnap), **Βάισμαν** (Friedrich Waismann): μέλη του Κύκλου της Βιέννης (λογικός θετικισμός).

Καρλ Πόπερ (Karl Raimund Popper, 1902-1994), φιλοσοφία της επιστήμης, αρχή της διαψευσιμότητας.

Μαξ Βέμπερ (Max Weber, 1864-1920), θεμελιωτής της σύγχρονης κοινωνιολογίας.

Χορκχάιμερ (Max Horkheimer), **Αντόρνο** (Theodor Adorno), **Χάμπερμας** (Jurgen Habermas), **Μαρκούζε** (Herbert Marcuse), **Μπένγιαμιν** (Walter Benjamin): Σχολή της Φρανκφούρτης (κριτική θεωρία).

Λεβί-Στρος (Claude Levi-Strauss), **Λακάν** (Jacques Lacan), **Αλτουσέρ** (Louis Althusser), **Μπαρ** (Roland Barthes), **Φουκό** (Michel Foucault): δομισμός (στρουκτουραλισμός).

Λυοτάρ (Jean-Francois Lyotard), **Ντελέζ** (Gilles Deleuze), **Μποντριγιάρ** (Jean Baudrillard), **Ντεριντά** (Jacques Derrida): μεταμοντερνισμός.

Ζωγραφική

Φοβισμός - Εξπρεσιονισμός : **Ματίς** (Henri Matisse, 1869-1954), **Ρουό** (Georges Rouault, 1871-1958).

Ζωγράφοι της ομάδας «Η Γέφυρα»:

Κίρχνερ (Ernst Ludwig Kirchner), **Νόλντε** (Emil Nolde).

Κυβισμός - Ορφισμός:

Πικάσο (Pablo Picasso, 1881-1973), **Μπρακ** (Georges Braque), **Γκρις** (Juan Gris), **Λεζέ** (Fernand Leger), **Ντελονέ** (Robert Delaunay, 1885-1941).

Φουτουρισμός:

Μποτσιόνι (Umberto Boccioni, 1882-1916), **Καρά** (Karlo Carra), **Σεβερίνι** (Gino Severini).

«Ο Γαλάζιος Καβαλάρης» - Αφαίρεση - ανεξάρτητοι δημιουργοί:

Καντίνσκυ (Wassily Kandinsky, 1866-1944), **Μαρκ** (Franz Marc), **Μάκε** (August Macke), **Κοκόσκα** (Oscar Kokoschka, 1886-1980).

Ομάδα «Ντε Στιλ»:

Μόντριαν (Piet Mondrian, 1872-1944).

Σουπρεματισμός:

Μάλεβιτς (Kasimir Malevich, 1878-1935).

Κονστρουκτιβισμός:

Τάτλιν (Vladimir Tatlin, 1885-1953).

Ντανταϊσμός:

Ντυσάν (Marcel Duchamp, 1887-1968), **Αρπ** (Hans Arp), **Πικαμπιά** (Francis Picabia).

Σουρεαλισμός:

Νταλί (Salvador Dali, 1904-1989), **Μαγκρίτ** (Rene Magritte, 1898-1967), **Ερνστ** (Max Ernst), **Μιρό** (Juan Miro).

Μεταφυσική ζωγραφική:

Ντε Κίρικο (Giorgio de Chirico, 1888-1978).

Ανεξάρτητοι δημιουργοί:

Κλέε (Paul Klee, 1879-1940), **Σαγκάλ** (Marc Chagall, 1889-1985), **Αμεντέο Μοντιλιάνι** (Amedeo Modigliani, 1884-1920), **Μπέικον** (Francis Bacon, 1910-1992).

Αφηρημένος εξπρεσιονισμός:

Πόλοκ (Jackson Pollock, 1912-1956), **Ρόθκο** (Marc Rothko, 1903 -1970), **Ντε Κούνινγκ** (Willem de Kooning), **Νιούμαν** (Barnett Newman), **Θεόδωρος Στάμος** (1912-1963), **Ουίλιαμ Μπαζιιώτης** (1922-1997).

Ποπ αρτ (ευρωπαϊκός νεορεαλισμός):

Ουόρχολ (Andy Warhol, 1928-1987).

Χάπενινγκ, περιβάλλοντα, εγκαταστάσεις:

Μπούς (Joseph Beuys), **Κάπρου** (Alan Kaprow, γενν. το 1927), **Σίγκαλ** (George Segal, γενν. το 1924), **Λουκάς Σαμαράς** (γενν. το 1936)

Οπ αρτ:

Βαζαρελύ (Victor Vasarely, 1906-1997).

Κινητική τέχνη:

Καλντέρ (Al. Calder, 1898-1976), **Τινγκελύ** (Jean Tinguely, 1925), **Τάκης** (Βασιλάκης, γενν. το 1925), **Χρύσα** (Βαρδέα, γενν. το 1933).

Μινιμαλισμός:

Τζαντ (Donald Judd, 1928-1994), **Κάρο** (Anthony Caro, γενν. το 1924).

Εννοιακή τέχνη:

Κόσουτ (Joseph Kosuth, γενν. το 1945), **Κρίστο** (Christo, γενν. το 1935).

Άρτε πόβερα (φτωχή τέχνη): **Γιάννης Κουνέλλης** (γενν. το 1936).

Φωτογραφικός ρεαλισμός: **Μπλάκγουελ** (Tom Blackwell, γενν. το 1938), **Έστες** (Richard Estes, γενν. το 1936).

Γλυπτική

Μπουρντέλ (Antoine Bourdelle, 1861-1829).
 Μαγιόλ (Aristide Maillol, 1861-1944).
 Μπάρλαχ (Ernst Barlach, 1870-1938).
 Αρσιπένκο (Alexander Archipenko, 1887-1964).
 Μπρανκουζί (Constantin Brancusi, 1876-1957).
 Γκαμπό (Naum Gabo, 1890-1977).
 Πέβσνερ (Antoine Pevsner).
 Μουρ (Henry Moore, 1898-1986).
 Χέπγουορθ (Barbara Hepworth, 1903 -1975).
 Τζιακομέτι (Alberto Giacometti, 1901-1966).

Αρχιτεκτονική - οι πρωτοπόροι

Ράιτ (Frank Lloyd Wright, 1867-1959).
 Γκρόπιους (Walter Gropius, 1883-1969).
 Λε Κορμπυζιέ (Le Corbusier, 1887-1965).
 Μις Βαν ντερ Ρόε (Ludwig Mies Van der Rohe, 1886-1969).

20ός ΑΙΩΝΑΣ**4. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ - ΟΙ ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ - Ο ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟΣ****Ποίηση**

Βαλερύ (Paul Valery, 1871-1945).
 Γέιτς (William Butler Yeats, 1865-1939).
 Ρίλκε (Reiner Maria Rilke, 1875-1926).
 Έλιοτ (Thomas Stearns Eliot, 1888-1965).
 Πάουντ (Ezra Pound, 1885-1972).
 Κωνσταντίνος Καβάφης (1863-1933).
 Απολινέρ (Guillaume Apollinaire, 1880-1918).
 Μαγιακόφσκι (Vladimir Maiakovski, 1893-1930).
 Ελυάρ (Paul Eluard, 1895-1952).
 Μπρετόν (Andre Breton, 1896-1966).
 Αραγκόν (Louis Aragon, 1897-1982).
 Γιώργος Σεφέρης (1900-1971).
 Οδυσσέας Ελύτης (1911-1996).

Πεζογραφία

Προυστ (Marcel Proust, 1871-1922).
 Ζιντ (Andre Gide).
 Γουλφ (Virginia Woolf, 1882-1941).
 Τζόυς (James Joyce, 1882-1941).
 Κάφκα (Franz Kafka, 1883-1924).
 Φόκνερ (William Faulkner, 1897-1962).
 Μαν (Thomas Mann, 1875-1955).
 Χέμινγουεϋ (Ernest Hemingway, 1899-1961).
 Μπελ (Heinrich Boll, 1917-1985).
 Γκρας (Günter Grass, γενν. το 1927).

20ός ΑΙΩΝΑΣ**5. ΘΕΑΤΡΟ - ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ****Θέατρο**

Ο'Νιλ (James O'Neill, 1847-1920).
 Πιραντέλο (Luigi Pirandello, 1867-1936).
 Ζιροντού (Jean Giraudoux, 1882-1944).
 Κοκτό (Jean Maurice Cocteau, 1889-1963).
 Ουάιλντερ (Thornton Niven Wilder, 1897-1975).
 Λόρκα (Federico Garcia Lorca, 1898-1936).

Πολιτικό θέατρο

Μπρεχτ (Bertold Brecht, 1898-1956).

Θέατρο του παραλόγου

Μπέκετ (Samuel Becket, 1906-1989).
 Ιονέσκο (Eugene Ionesco, 1912-1994).
 Πίντερ (Harold Pinter, γενν. το 1930).

Μεταπολεμικό αμερικανικό θέατρο

Ουίλιαμς (Tennessee Williams, 1911-1983).
 Μίλερ (Arthur Miller, 1915-2005).

Κινηματογράφος

Οι πρωτοπόροι

Τσάπλιν (Charlie Chaplin, 1889-1977).

Κίτον (Buster Keaton, 1896-1966).

Ρωσικός κινηματογράφος

Αϊζενστάιν (Sergei Eisenstein, 1898-1948).

Πουντόφκιν (Vsevolod Pudovkin, 1893-1953).

Ταρκόφσκι (Andrei Tarkovski, 1932-1986).

Γερμανικός εξπρεσιονισμός

Βίνε (Robert Wiene, 1881-1938).

Λανγκ (Fritz Lang, 1890-1976).

Μουρνάου (Fr.W. Murnau, 1889-1931).

Ιταλικός κινηματογράφος

α) Νεορεαλισμός

Ροσελίνι (Roberto Rossellini, 1906-1977).

Βισκόντι (Luchino Visconti, 1906-1976).

Ντε Σίκα (Vittorio De Sica, 1902-1974).

Φελίνι (Federico Fellini, 1920 -1993).

Αντονιόνι (Michelangelo Antonioni, γενν. το 1912).

β) Παζολίνι (Pier Paolo Pasolini, 1932-1986).

Γαλλικός κινηματογράφος

α) Ποιητικός ρεαλισμός

Ρενουάρ (Jean Renoir, 1894-1979).

Κλερ (Rene Clair, 1898-1981).

Κλεμάν (Rene Clement, 1913-1996).

β) Νέο κύμα (νουβέλ βαγκ)

Βιγκό (Jean Vigo, 1905-1934).

Ρενέ (Alain Resnais, γενν. το 1922)

Τρυφό (Francois Truffault, 1932-1984).

Γκοντάρ (Jean-Luc Godard, γενν. το 1930).

Σαμπρόλ (Claude Chabrol, γενν. το 1930).

Σουηδικός κινηματογράφος

Μπέργκμαν (Ingmar Bergman, γενν. το 1918).

Αμερικανικός κινηματογράφος

Ουέλς (Orson Welles, 1915-1985).

Ηλίας Καζάν (1909-2003).

Μουσική

Επιρροές από την εθνική μουσική

Σιμπέλιους (Jean Sibelius, 1865-1957).

Μπάρτοκ (Bela Bartok, 1881-1945).

Μπρίτεν (Benjamin Britten, 1913-1976).

Η συνέχεια της ρωσικής μουσικής παράδοσης και η πορεία προς τον μοντερνισμό

Προκόφιεφ (Sergey Prokofiev, 1891-1953).

Σοστακόβιτς (Dmitry Shostakovich, 1906-1975).

Στραβίνσκι (Igor Stravinsky, 1882-1971).

Οι πρωτοποριακές τάσεις (σειραϊκή μουσική κ.ά.).

Σένπεργκ (Arnold Schonberg, 1874-1951).

Μεσιάν (Olivier Messiaen, 1908-1992).

Μιγιό (Darius Milhaud, 1892-1974).

Οι Έλληνες πρωτοπόροι

Νίκος Σκαλκώτας (1904-1949).

Ιάνης (Γιάννης) Ξενάκης (1922-2001).

Γιάννης Χρήστου (1926-1970).

Μουσική για μιούζικαλ

Βάιλ (Kurt Weill, 1900-1950).

Γκέρσουιν (George Gershwin, 1898-1937).

Ζωγραφική**Η πορεία προς τον μοντερνισμό**

Κωνσταντίνος Παρθένης (1878/9-1928).

Κωνσταντίνος Μαλέας (1879-1928).

Νικόλαος Λύτρας (1883-1927).

Σπύρος Παπαλουκάς (1892-1957) κ.ά.

Ο Μεσοπόλεμος - Η Γενιά του '30 - Παράδοση και μοντερνισμός

Γιώργος Μπουζιάνης (1885-1959).

Θεόφιλος Χατζημιχαήλ (περ.1870-1934).

Γιώργος Γουναρόπουλος (1889-1977).

Φώτης Κόντογλου (1895-1965).

Γεράσιμος Στέρης (1898-1987).

Σπύρος Βασιλείου (1902-1985).

Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας (1906-1994).

Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης (1908-1995).

Νίκος Νικολάου (1909-1986).

Νίκος Εγγονόπουλος (1910-1985).

Γιάννης Τσαρούχης (1910-1989).

Διαμαντής Διαμαντόπουλος (1914-1995) κ.ά.

Μεταπολεμική ζωγραφική**(1945-1960) - Η πορεία προς την αφαίρεση**

Γιάννης Μόραλης (γενν. το 1916).

Παναγιώτης Τέτσης (γενν. το 1925).

Αλέκος Κοντόπουλος (1905-1975).

Γιάννης Σπυρόπουλος (1912-1990).

Γιάννης Γαΐτης (1923-1984).

Τάκης Μάρθας (1905-1965) κ.ά.

(1960-σήμερα) - Αναζητήσεις σε όλα τα σύγχρονα ρεύματα

Βλάσης Κανιάρης (γενν. το 1928).

Νίκος Κεσσανλής (1930-2004).

Κώστας Τσόκλης (γενν. το 1930).

Παύλος (Διονυσόπουλος, γενν. το 1930).

Χρίστος Καράς (γενν. το 1930).

Αλέκος Ακριθάκης (1939-1994).

Παντελής Ξαγοράρης (γενν. το 1929).

Όπυ Ζούνη (γενν. το 1941).

Νίκη Καναγκίνη (γενν. το 1933).

Σαράντης Καραβούζης (γενν. 1938).

Σωτήρης Σόρογκας (γενν. το 1936).

Αλέκος Φασιανός (γενν. το 1935).

Δημήτρης Κοκκινίδης (γενν. το 1929).

Χρύσα (Βαρδέα, γενν. το 1933).

Δημήτρης Μυταράς (γενν. το 1934).

Λουκάς Σαμαράς (γενν. το 1936).

Γιάννης Κουνέλλης (γενν. το 1936).

Χρόνης Μπότσογλου (γενν. το 1941).

Γιώργος Ξένος (γενν. το 1953) κ.ά.

Γλυπτική

Μιχάλης Τόμπρος (1889-1974).

Αντώνιος Σώχος (1888-1975).

Θανάσης Απάρτης (1899-1972).

Γιώργος Ζογγολόπουλος (1903-2004).

Κλέαρχος Λουκόπουλος (1908-1995).

Χρήστος Καπράλος (1909-1993).

Αχιλλέας Απέργης (1909-1984).

Γιάννης Παππάς (1913-2005).

Λάζαρος Λαμέρας (1913-1998).

Κώστας Κουλεντιανός (1918-1995).

Γεράσιμος Σκλάβος (1927-1967).

Τάκης (Βασιλάκης, γενν. το 1925) κ.ά.

Αρχιτεκτονική**Μεσοπόλεμος - Παράδοση και πρωτοπορία**

Αριστοτέλης Ζάχος (1872-1939).

Δημήτρης Πικιώνης (1887-1968).

Πάνος Ν. Τζελέπης (1894-1976).

Νικόλαος Μητσάκης (1899-1941).

Κυριακούλης Παναγιωτάκος (1902-1982).

Λεωνίδας Μπόνης (1896-1963) κ.ά.

Μεταπολεμική αρχιτεκτονική

Άρης Κωνσταντινίδης (1913-1993).

Νίκος Βαλσαμάκης (γενν. το 1925).

Τάκης Ζενέτος (1926-1977).

Παύλος Μυλωνάς (1915-2005).

Δημήτρης Φατούρος (γενν. το 1928) κ.ά.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΕΙΔΙΚΩΝ ΟΡΩΝ

Αλσατία και Λορραίνη	Επαρχίες της Βορειοανατολικής Γαλλίας, δυτικά του Ρήνου. Η ενσωμάτωσή τους αποτέλεσε αντικείμενο έντονης αμφισβήτησης μεταξύ της Γαλλίας και της Γερμανίας ολόκληρο τον 19ο και τον 20ό αιώνα.
Αντεπανάσταση	Εσωτερική ανατροπή μιας ομάδας επαναστατών από άλλους επαναστάτες οι οποίοι είτε πρόσκεινται στην επίσημη κρατική εξουσία είτε στρέφονται και αυτοί εναντίον της.
Αποσταλινοποίηση	Συστηματική διαδικασία εξάλειψης του αυταρχισμού και της προσωπολατρίας επί Νικίτα Χρουστσόφ (1954-1968).
Αρχή της δεδηλωμένης	Θεμελιώδης αρχή λειτουργίας του κοινοβουλευτικού συστήματος, την οποία εισήγαγε στην Ελλάδα ο Χ. Τρικούπης (1875). Βάσει της αρχής αυτής, το κόμμα που πλειοψηφεί στις εκλογές θα πρέπει, για να κυβερνήσει, να έχει εξασφαλισμένη («δεδηλωμένη») την εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας της Βουλής.
Αστραπιαίος πόλεμος	Στρατιωτική τακτική των ναζιστικών στρατευμάτων, που βασίστηκε στην ταυτόχρονη και εντατική χρήση τεθωρακισμένων μέσων, πυροβολικού και αεροπορίας, ώστε ο εχθρός, αιφνιδιαζόμενος και αδυνάτωντας να οργανώσει την άμυνά του, να καταβληθεί το συντομότερο δυνατόν. Η τακτική αυτή απέδωσε ιδιαίτερα στις περιπτώσεις της Πολωνίας, της Γαλλίας και της Ελλάδας.
Αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Ελλάδας	Το εκκλησιαστικό καθεστώς σύμφωνα με το οποίο, από το 1833 και εξής, η Εκκλησία της Ελλάδας απολαύει διοικητικής αυτονομίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο αναγνώρισε το Αυτοκέφαλο το 1850 μαζί με άλλες μεταγενέστερες ρυθμίσεις.
Άφρικα Κορπ (Africa Korps)	Το υπό τις διαταγές του στρατάρχη Ρόμελ γερμανικό εκστρατευτικό σώμα της Βόρειας Αφρικής κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1941-1942).
Αψβούργοι (Habsburg)	Ευρωπαϊκή δυναστεία από την οποία προέρχονταν οι αυτοκράτορες της Γερμανίας και στη συνέχεια της Αυστρίας. Η μοναρχική εξουσία των Αψβούργων, που χρονολογείται από τον 13ο αιώνα, τερματίστηκε το 1918.
Βαλκάνια	Τουρκικής προέλευσης γεωγραφική ονομασία της Χερσονήσου του Αίμου, που στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει ολόκληρη τη Νοτιοανατολική Ευρώπη, από την οροσειρά των Καρπαθίων και τις Τρανσυλβανικές Άλπεις μέχρι τη Μεσόγειο.
Βέρμαχτ (Wehrmacht)	Οι χερσαίες στρατιωτικές δυνάμεις της ναζιστικής Γερμανίας.
Βισύ (Κυβέρνηση του Vichy)	Πόλη της Γαλλίας, όπου έδρευε η δοτή προς τους Γερμανούς κατακτητές κατοχική κυβέρνηση της Γαλλίας υπό τον στρατάρχη Πεταίν.
Γ΄ Γαλλική Δημοκρατία	Το δημοκρατικό κοινοβουλευτικό καθεστώς το οποίο εγκαθιδρύθηκε στη Γαλλία το 1870, μετά την ήττα της από τη Γερμανία και την εκθρόνιση του τελευταίου Γάλλου μονάρχη, Ναπολέοντα Γ΄ Βοναπάρτη.
Γερμανική Δημοκρατία της Βαϊμάρης	Το δημοκρατικό πολίτευμα της ηττημένης Γερμανίας, που ανακηρύχθηκε στην πόλη Βαϊμάρη (Weimar) το 1918, αλλά και η πολιτική ιστορία της προναζιστικής Γερμανίας. Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης καταλύθηκε ουσιαστικά από τον Αδόλφο Χίτλερ τον Ιανουάριο του 1933, όταν ο τελευταίος διορίστηκε καγκελάριος από τον υπέργυρο Πρόεδρο της Δημοκρατίας Χίντενμπουργκ.

Γκεστάπο (<i>Geheime Staats Polizei</i>)	Η μυστική αστυνομία του ναζιστικού καθεστώτος.
Γκέτο	Χώρος εγκλεισμού των Εβραίων από το ναζιστικό καθεστώς. Η ονομασία προέρχεται από ομώνυμη εβραϊκή συνοικία της μεσαιωνικής Βενετίας (Getto).
Γλυξβούργοι (Glücksburg)	Δυναστεία η οποία βασίλεψε κατά διαστήματα στην Ελλάδα από το 1864 μέχρι το 1967.
Δεκεμβριστές	Ομάδα συνωμοτών αξιωματικών, οι οποίοι τον Δεκέμβριο του 1825 επιχείρησαν στη Ρωσία αποτυχημένο πραξικόπημα κατά της μοναρχίας.
Δυαδική μοναρχία	Εξελιγμένη μορφή της αψβουργικής μοναρχίας της Αυστρίας, η οποία δημιουργήθηκε το 1867. Οι Αψβούργοι, προκειμένου να κατευνάσουν το ανυπότακτο εθνικό πνεύμα των Ούγγρων, τους παραχώρησαν αυτονομία και αναγόρευσαν τη χώρα τους σε ξεχωριστό (δεύτερο) Βασίλειο, του οποίου επίσης το στέμμα έφεραν μαζί με αυτό της Αυστρίας και των άλλων χωρών της αυτοκρατορίας τους.
ΕΑΜ	Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο. Η μεγαλύτερη οργάνωση της ελληνικής Εθνικής Αντίστασης.
ΕΔΕΣ	Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος. Δεύτερη σε μέγεθος αντιστασιακή οργάνωση της περιόδου της Κατοχής, που ίδρυσε ο συνταγματάρχης Ναπολέον Ζέρβας.
ΕΚΚΑ	Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση. Αντιστασιακή οργάνωση, με επικεφαλής τον συνταγματάρχη Δ. Ψαρρό.
ΕΛΑΣ	Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός. Υπήρξε το ένοπλο τμήμα του Ε.Α.Μ. (βλ.λ.), το οποίο ιδρύθηκε κατά την περίοδο της Κατοχής από τα ηγετικά στελέχη του ΚΚΕ.
Εαρινή επίθεση	Ονομασία του δεύτερου κύματος της επίθεσης που εξαπέλυσε η φασιστική Ιταλία κατά της Ελλάδας τον Μάρτιο του 1941.
Εγγυήτριες δυνάμεις	Όρος που πρωτοχρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει τον προστατευτικό ρόλο που αναλάμβαναν η Αγγλία, η Γαλλία και η Ρωσία απέναντι στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος (Συνθήκες 1830-1832).
Εθνοκάθαρση	Συστηματική φυσική και άλλου είδους εξόντωση εθνοτήτων από την πολιτικά κυρίαρχη εθνότητα ενός κράτους.
Έλληνες της Διασποράς	Ο όρος χρησιμοποιείται για να δηλώσει είτε τους Έλληνες που μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης κατέφυγαν στη Δύση, είτε τον παροικιακό ελληνισμό της εποχής της Τουρκοκρατίας ή τον απόδημο ελληνισμό των νεότερων χρόνων.
Εξωτερικός δανεισμός	Σύνολο διαδοχικών δανεισμών μιας χώρας από μια άλλη με σκοπό τη χρηματοδότηση παραγωγικών-επενδυτικών δραστηριοτήτων της χώρας αυτής.
Επανάσταση των Μπόξερ	Κίνημα αντίστασης των Κινέζων εθνικιστών κατά της ξενοκρατίας και της οικονομικής εκμετάλλευσης της Κίνας από τις δυτικές δυνάμεις (τέλη 19ου-αρχές 20ού αιώνα).

Επίστρατοι	Παραστρατιωτική οργάνωση που έδρασε κατά την περίοδο του Εθνικού Διχασμού (1915-1917), με τη σιωπηρή έγκριση του βασιλιά Κωνσταντίνου και με την ανοχή των φιλικών προς αυτόν κυβερνήσεων.
Ες Ες (S.S.: Schutzstaffel)	Σώμα Ασφαλείας του ναζιστικού καθεστώτος, που είχε ιδρυθεί το 1925 ως προσωπική φρουρά του Χίτλερ. Στο Σώμα αυτό κατατάσσονταν επίλεκτα για την αφοσίωσή τους και για την πειθαρχία τους μέλη του κόμματος. Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου ο αριθμός τους πολλαπλασιάστηκε, ενώ, μεταξύ άλλων, τους ανατέθηκε η εξόντωση των Εβραίων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης.
Εσχάτη προδοσία	Έγκλημα το οποίο διαπράττεται από έναν πολίτη, όταν εξυπηρετεί με διάφορους τρόπους εχθρικές ενέργειες ξένης χώρας σε βάρος της δικής του.
Ζωτικός χώρος (Lebensraum)	Η αναγκαιότητα της εδαφικής επέκτασης με σκοπό την απόκτηση οικονομικής αυτάρκειας, όπως εμφανίστηκε στον γερμανικό εθνικοσοσιαλισμό.
Ιερή Συμμαχία	Υπογράφηκε τον Σεπτέμβριο του 1815 ανάμεσα στον τσάρο Αλέξανδρο Α΄, τον αυτοκράτορα της Αυστρίας Φραγκίσκο Β΄ και τον βασιλιά της Πρωσίας Γουλιέλμο Γ΄. Διακήρυξη «θεόπνευστων», μολονότι αόριστων και ασαφών αρχών, η Ιερή Συμμαχία έγινε το σύμβολο της αντιδραστικότητας των ισχυρών και της κατάπιξης των εθνικών κινημάτων.
Ιμπεριαλισμός	Η πολιτική των ισχυρών χωρών για παγκόσμια οικονομική και εδαφική κυριαρχία. Η λέξη προέρχεται από το ρωμαϊκό «imperium».
Ινδουιστές	Σύνολο κοινωνικών ομάδων της σημερινής Ινδίας με κοινό θρησκευτικό υπόβαθρο.
Κανόνας χρυσού (gold standard)	Η κάλυψη του χαρτονομίσματος με αποθέματα χρυσού. Υιοθετήθηκε αρχικά στη Βρετανία το 1821. Ακολούθησαν η Γαλλία, η Γερμανία και οι ΗΠΑ κατά τη δεκαετία του 1870, ενώ από την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα γενικεύθηκε σε όλο τον κόσμο. Ο «κανόνας χρυσού» εγκαταλείφθηκε κατά την περίοδο της μεγάλης ύφεσης, μετά το Κραχ του χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης.
Καπιταλισμός (κεφαλαιοκρατία)	Κοινωνικοοικονομικό σύστημα, σύμφωνα με το οποίο οι επιχειρηματίες καρπώνονται το κέρδος ως ανταπόδοση για το κεφάλαιο που παρέχουν στην επιχείρησή τους για την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών στους εργαζομένους.
Καρμπονάροι	Μέλη μυστικών επαναστατικών εταιρειών, πατριωτικού και φιλελεύθερου χαρακτήρα, που ιδρύθηκαν στην Ιταλία στις αρχές του 19ου αιώνα.
Κατευνασμός (appeasement)	Πολιτική ικανοποίησης των εδαφικών απαιτήσεων του Άξονα, η οποία ασκήθηκε από τους πρωθυπουργούς της Μ. Βρετανίας Τσάμπερλαιν και της Γαλλίας Νταλαντιέ μεταξύ των ετών 1933-1939, με σκοπό την αποφυγή γενικότερης ευρωπαϊκής σύρραξης. Ο όρος έγινε έκτοτε συνώνυμος της συνεχούς διπλωματικής υποχωρητικότητας.
Κοινοβουλευτική δημοκρατία	Πολυκομματικό πολιτικό καθεστώς βασιζόμενο στην αρχή της πλειοψηφίας και της λαϊκής κυριαρχίας.
Κρατικός παρεμβατισμός	Πολιτική οικονομικής παρέμβασης του κράτους στο πλαίσιο του φιλελεύθερου οικονομικού συστήματος.

Κρίση των πυραύλων της Κούβας	Μία από τις πλέον επικίνδυνες κρίσεις του Ψυχρού Πολέμου. Το 1962 ο κόσμος κινδύνευσε από πυρηνικό ολοκαύτωμα, το οποίο αποσοβήθηκε μόνο όταν η Σοβιετική Ένωση ικανοποίησε την αμερικανική απαίτηση να αποσυρθούν οι σοβιετικοί πύραυλοι που είχε εγκαταστήσει στην Κούβα ο Φιντέλ Κάστρο.
Λοκάρνο (Συμφωνίες)	Σειρά διεθνών συμφωνιών (1-12-1925) που αποσκοπούσαν να διασφαλίσουν τα κοινά βελγικά, γαλλικά και γερμανικά σύνορα, όπως καθορίστηκαν από τη Συνθήκη των Βερσαλλιών. Το ειρηνευτικό πνεύμα του Λοκάρνο επέτρεψε την εισδοχή της Γερμανίας στην ΚΤΕ.
Λουφτβάφε (Luftwaffe)	Η γερμανική πολεμική αεροπορία στη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου.
Μαγυάροι	Άλλη ονομασία των Ούγγρων.
Μανδαρίνοι	Υψηλόβαθμοι διοικητικοί υπάλληλοι, στενοί συνεργάτες και μυστικοί σύμβουλοι των αυτοκρατόρων της Κίνας.
Μαυροβούνιο (Montenegro)	Ίδρύθηκε ως ανεξάρτητο κράτος με τη Συνθήκη του Βερολίνου (1878). Το 1918 αποτέλεσε μέρος της νεοσύστατης τότε Γιουγκοσλαβίας, για να ανεξαρτητοποιηθεί και πάλι το 2006 από τη Σερβία, κατόπιν δημοψηφίσματος.
Μάχη της Αγγλίας	Η αεροπορική προσβολή των βρετανικών νησιών από τη ναζιστική Γερμανία το καλοκαίρι του 1940. Η επίθεση αποκρούστηκε νικηφόρα από τη βρετανική αεροπορία και αποτέλεσε την πρώτη σοβαρή ήττα του Χίτλερ.
Μεγάλη Ιδέα	Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Ι. Κωλέττη κατά τη μνημειώδη αγόρευσή του στη Βουλή στις 18/1/1844, για να δηλώσει την εθνική πολιτική της ενσωμάτωσης στο ελληνικό κράτος τουρκοκρατούμενων περιοχών όπου διαβιούσαν Έλληνες. Ο όρος έγινε συνώνυμος του ελληνικού αλυτρωτισμού.
Μεγάλος Πόλεμος	Χαρακτηρισμός που είχε αποδοθεί στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο πριν από την έκρηξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου.
Μεσσιανισμός	Η εναπόθεση των ελπίδων για διέξοδο από μια κρίση στη σωτήρια δράση υποτιθέμενων χαρισματικών προσωπικοτήτων.
Μπενελούξ (BENELUX)	Συντομογραφία της τελωνειακής ένωσης του Βελγίου, της Ολλανδίας και του Λουξεμβούργου (1948), από τα αρχικά γράμματα της ονομασίας των χωρών (Belgium, Netherlands, Luxembourg). Η BENELUX αποτέλεσε βασικό πυρήνα της πρώτης ΕΟΚ (1957).
Μπολσεβίκοι	Οι «πλειοψηφικοί» στα Ρωσικά, με βάση τους συσχετισμούς δυνάμεων στην Κεντρική Επιτροπή του Κομμουνιστικού Κόμματος.
Νεότουρκοι/Νεοτουρκικό Κίνημα	Νεαροί αξιωματικοί του σουλτανικού στρατού, καλλιεργημένοι και με ευρωπαϊκή στρατιωτική παιδεία. Στα τέλη του 19ου αιώνα δημιούργησαν την οργάνωση «Ένωση και Πρόοδος» με σκοπό τη δυναμική επιβολή μεταρρυθμιστικού προγράμματος στην οθωμανική κοινωνία.
Νιου Ντιλ (New Deal)	Ο όρος χρησιμοποιήθηκε από τον ίδιο τον Φ. Ρούζβελτ κατά την ανάληψη της προεδρίας των ΗΠΑ και αποδίδει το σχέδιο ανόρθωσης της αμερικανικής οικονομίας που εφαρμόστηκε από τον Αμερικανό πρόεδρο μετά τη διεθνή οικονομική κρίση του 1929-1932. Η πολιτική αυτή είχε ως κύριο χαρακτηριστικό τον κρατικό παρεμβατισμό στις φιλελεύθερες οικονομικές δομές της κοινωνίας, με σκοπό την αύξηση της παραγωγής και τη μείωση της ανεργίας.

Ολοκληρωτικό κράτος (totalitarian regime)	Το πρότυπο κρατικής οργάνωσης που επικράτησε στην Ευρώπη κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου σε διάφορες παραλλαγές. Κύρια χαρακτηριστικά του ήταν η αυταρχική άσκηση της εξουσίας, η μαζοποίηση του ατόμου και η προσωπολατρία του ηγέτη.
Ορθολογισμός	Γνωστός και ως ρασιοναλισμός. Επιστημολογική μέθοδος βασιζόμενη στους κανόνες λειτουργίας της ανθρώπινης λογικής.
Παγκοσμιοποίηση	Ζητούμενο της παγκοσμιοποίησης είναι η ενοποίηση των αγορών, αλλά από πολλές πλευρές εκφράζονται επιφυλάξεις – κυρίως ότι η διαδικασία αυτή ευνοεί τις μεγάλες επιχειρήσεις και ότι, στην πράξη, επιτείνει τις κοινωνικές ανισότητες.
Παλιό καθεστώς (ancien regime)	Το καθεστώς της απόλυτης μοναρχίας, που δέχτηκε καίριο πλήγμα από τη Γαλλική Επανάσταση.
Παλινόρθωση (restauration)	Η πολιτική της επαναφοράς της απόλυτης μοναρχίας που επικράτησε στα Συνέδρια της Βιέννης και των Παρισίων (1815).
Πανσλαβισμός/πανσλαβιστές:	Η κίνηση του πανσλαβισμού (σε έξαρση τον 19ο αιώνα), του οποίου εμπνευστής θεωρείται ο τσάρος Αλέξανδρος Γ', αποσκοπούσε στη συνένωση όλων των σλαβικών λαών των Βαλκανίων, υπό την καθοδήγηση ή και την επικυριαρχία της «Μητέρας Ρωσίας», και μέσω αυτής στην πραγματοποίηση του ρωσικού ονείρου για διέξοδο στη Μεσόγειο.
Παρακρατική οργάνωση	Οργάνωση η οποία χρησιμοποιεί τον κρατικό μηχανισμό για να δρα παράνομα σε βάρος των πολιτών και με την κάλυψη του επίσημου κράτους.
Παρίστριες Ηγεμονίες	Άλλη ονομασία της ημιαυτόνομης Μολδοβλαχίας, η οποία απαντά στα κείμενα των εκπροσώπων του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.
Πιστωτικό σύστημα	Η μεταβίβαση αγαθών και χρημάτων σε μια κοινωνία μέσω οικονομικών λειτουργιών τις οποίες υποστηρίζουν οι τράπεζες.
Πόλεμος του Οπίου	Ο πόλεμος των Βρετανών εναντίον της Κίνας (1840-1842), με αφορμή την απαγόρευση από την Κίνα εισαγωγής οπίου στο έδαφός της από βρετανική εταιρεία. Με τον «Πόλεμο του Οπίου» εγκαινιάστηκε η οικονομική εκμετάλλευση της Κίνας από τις δυτικές δυνάμεις.
Πολιτειακό ζήτημα	Ζήτημα που αφορά το είδος, τους κανόνες λειτουργίας και τους ρυθμιστές ενός πολιτεύματος.
Πολυεθνικές αυτοκρατορίες	Αυτοκρατορίες χωρίς εθνική συνοχή, αποτελούμενες από πολλές επιμέρους εθνότητες. Οι πολυεθνικές αυτοκρατορίες της Αυστροουγγαρίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας διαλύθηκαν μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Στην Ευρώπη τα τελευταία πολυεθνικά κράτη της Σοβιετικής Ένωσης και της Γιουγκοσλαβίας διαλύθηκαν το 1990.
Προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία	Δημοκρατικό πολίτευμα κατά το οποίο ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ως ανώτατος άρχοντας, αναδεικνύεται με έμμεση εκλογή από τη Βουλή.
Προτεκτοράτο	Ανίσχυρο και νεοσύστατο συνήθως κράτος, οικονομικά και πολιτικά εξαρτημένο («προστατευόμενο») από μια μεγάλη δύναμη.
Ρομαντισμός	Γενικότερο καλλιτεχνικό ρεύμα του τέλους του 18ου και των αρχών του 19ου αιώνα που αναγνωρίζει το συναίσθημα ως πηγή έμπνευσης.

Ρομανόφ	Η ονομασία της τελευταίας δυναστείας των τσάρων της Ρωσίας.
Σιδηρούν παραπέτασμα (Iron Curtain)	Φράση του Άγγλου πρωθυπουργού Τσόρτσιλ που υποδήλωνε το χάσμα μεταξύ των δύο κοινωνικοοικονομικών συστημάτων της περιόδου του Ψυχρού Πολέμου.
Σοβιέτ	«Συμβούλιο» στα Ρωσικά. Τα σοβιέτ ήταν εκλεγμένα κυβερνητικά συμβούλια της Σοβιετικής Ένωσης.
Σουδήτες	Ισχυρή γερμανική μειονότητα της προπολεμικής Τσεχοσλοβακίας. Ο αριθμός των Σουδητών ανερχόταν σε 3 εκατομμύρια περίπου, επί συνολικού πληθυσμού της χώρας 13 εκατομμυρίων.
Στρατοκρατικό καθεστώς	Αναφέρεται και ως «μilitarιστικό». Καθεστώς ελεγχόμενο από τη στρατιωτική ηγεσία μιας χώρας και διαποτισμένο από ανελεύθερες αρχές κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης.
Συλλογική ασφάλεια	Βασική αρχή ειρηνικής συνύπαρξης των κρατών στο διεθνές πλαίσιο.
Τανζιμάτ	Σύνολο πολιτικών μεταρρυθμίσεων υπέρ των θρησκευτικών μειονοτήτων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, που θεσπίστηκαν από τον σουλτάνο κατόπιν πιέσεων από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις κατά το χρονικό διάστημα 1839-1878.
Τελεσίγραφο	Διπλωματικό μέσο πίεσης ενός κράτους σε ένα άλλο υπό την απειλή της κήρυξης πολέμου.
Τρίτος Κόσμος	Το σύνολο των χωρών της Ασίας, της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής, ως προϊόν της μεταπολεμικής διαδικασίας της αποαποικιοποίησης, του εκδημοκρατισμού και της εθνικής χειραφέτησης.
Υφαλοκρηπίδα	Ο βυθός και το υπέδαφος μιας θάλασσας (π.χ. του Αιγαίου Πελάγους).
Φαναριώτες	Οι ελληνικής καταγωγής υψηλόβαθμοι διοικητικοί αξιωματούχοι του οθωμανικού κράτους, που κατοικούσαν στο Φανάρι της Κωνσταντινούπολης, τη συνοικία όπου εδρεύει το Οικουμενικό Πατριαρχείο.
Φολκσγκάιστ (Volksgeist: λαϊκό πνεύμα)	Συνεκτικό στοιχείο του γερμανικού έθνους, σύμφωνα με τους Γερμανούς ρομαντικούς διανοούμενους Φίχτε, Χέρντερ κ.ά. (19ος αιώνας).
Χάτι Χουμαγιούν	Επίσημο οθωμανικό έγγραφο που φέρει την ιδιόχειρη υπογραφή του σουλτάνου.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΩΝ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ

• Ακαδημαϊκή τέχνη:	Η τέχνη των Ακαδημιών Καλών Τεχνών. Μετά τα πρωτοποριακά ρεύματα του 19ου αιώνα ο όρος αποκτά συχνά αρνητικό περιεχόμενο και σημαίνει τη συντηρητική και συμβατική τέχνη.
• Αρ νουβό [art nouveau (Γαλλ.), modern style (Αγγλ.), Jugendstil (Γερμ.)]:	Καλλιτεχνικό ρεύμα (1895-1910) που εξελίχθηκε σε παγκόσμιο στίλ το οποίο επηρέασε τη ζωγραφική, την αρχιτεκτονική και τις εφαρμοσμένες τέχνες (διακόσμηση, γραφικές τέχνες κ.ά.). Κύρια χαρακτηριστικά της οι καμπύλες γραμμές, τα ελικοειδή σχήματα, που παραπέμπουν σε μίσχους και άνθη και αναπτύσσονται ασύμμετρα, η έντονη διασκομητική διάθεση και η στιλιζαρισμένη κομψότητα.
• Άρτε πόβερα (Ιταλ. arte povera = φτωχή τέχνη):	Μορφή καλλιτεχνικής δράσης που συνδυάζει στοιχεία της μινιμαλιστικής και εννοιακής τέχνης με την τέχνη του περφόρμανς (μιας μορφής χάπενινγκ). Αξιοποιούνται «φτωχά υλικά», για παράδειγμα χρώμα, πέτρες, ξύλα, εφημερίδες κ.ά., ενώ η παρουσίαση γίνεται εκτός των παραδοσιακών χώρων τέχνης, σε εργοστάσια, αποθήκες κ.ά. (δεκαετία 1970).
• Αφηρημένος εξπρεσιονισμός:	Ευρύτερο καλλιτεχνικό κίνημα αφηρημένης ζωγραφικής, που εμφανίστηκε στη Νέα Υόρκη τη δεκαετία του 1940 και έδινε προτεραιότητα στην ίδια διαδικασία της ζωγραφικής πράξης, καθώς και στη δυναμική λειτουργία του χρώματος.
• Βίντεο αρτ:	Στο πλαίσιο της εννοιακής τέχνης άρχισαν να αξιοποιούνται από τη δεκαετία του 1990, οι δυνατότητες του βίντεο μέσω του οποίου ο καλλιτέχνης παρουσιάζει τις ιδέες του στον θεατή.
• Γερμανικός εξπρεσιονισμός:	Κίνηση των αρχών του 20ού αιώνα που δίνει το προβάδισμα της καλλιτεχνικής έκφρασης στο χρώμα, στα έντονα περιγράμματα και στην παραμόρφωση της φόρμας ως φορέα έντονων συναισθημάτων. Με τον γερμανικό εξπρεσιονισμό συνδέονται δύο μεγάλες ομάδες πρωτοπόρων καλλιτεχνών, «Η Γέφυρα» (Die Brücke) και «Ο Γαλάζιος Καβαλάρης» (Der Blaue Reiter).
• Δωδεκάφθογγη, σειραϊκή μουσική:	Μουσική τεχνική που εισήγαγε ο Άρνολντ Σένμπεργκ στη σύνθεση (περίπου 1920), μέσα στο πλαίσιο της ατονικής μουσικής, αντικαθιστώντας τους παραδοσιακούς κανόνες της μελωδίας, της αρμονίας και της τονικότητας.
• Εγκατάσταση:	Επέμβαση του καλλιτέχνη στον χώρο με διάφορα υλικά και μέσα, που δίνουν στον θεατή τη δυνατότητα να κινείται μέσα σ' αυτόν και να τον βιώνει ως καλλιτεχνικό γεγονός. Σχετικός όρος είναι και το (καλλιτεχνικό) περιβάλλον (Αγγλ. environment) (δεκαετία 1970).
• Εκλεκτικισμός:	Τάση καλλιτεχνών, κυρίως στον χώρο της αρχιτεκτονικής, να ενσωματώνουν στο έργο τους στοιχεία από πολλές και συχνά διαφορετικές μεταξύ τους τεχνολογίες και εποχές.
• Εκφυλισμένη τέχνη:	Έτσι χαρακτηρίστηκε δυσφημιστικά από τους ναζί στη Γερμανία (δεκαετία 1930) κάθε μορφή σύγχρονης τέχνης που δεν ανταποκρινόταν στη ναζιστική ιδεολογία (Βαν Γκογκ, Ματίς, Πικάσο, Σαγκάλ κ.ά.).
• Εννοιακή τέχνη (Αγγλ. conceptual art):	Ως συνέχεια του μινιμαλισμού και του γενικότερου προβληματισμού για τη φύση του έργου τέχνης, στη δεκαετία του 1960 στις ΗΠΑ, η εννοιακή τέχνη στηρίζεται περισσότερο στις ιδέες και στις σκέψεις που βρίσκονται πίσω από τα πράγματα, ενώ επεκτείνει το πεδίο ανάπτυξης της στον χώρο της γλώσσας και της επικοινωνίας.

<p>• Εφαρμοσμένες τέχνες:</p>	<p>Οι γραφικές τέχνες, η διακόσμηση, ο σχεδιασμός (design) λειτουργικών και διακοσμητικών αντικειμένων, όπως επίπλων, κοσμημάτων, αντικειμένων καθημερινής χρήσης κ.ά., με σκοπό τη δημιουργία αντικειμένων με λειτουργική, αλλά και αισθητική αξία.</p>
<p>• Ζωγραφική της δράσης (Αγγλ. <i>action painting</i>) ή χειρονομιακή ζωγραφική ή τασισμός (Γαλλ. <i>tachisme</i>):</p>	<p>Μία από τις βασικές κατευθύνσεις του αφηρημένου εξπρεσιονισμού, στην οποία δίνεται έμφαση στην κίνηση, στη χειρονομία του καλλιτέχνη και στον τρόπο με τον οποίο αυτή αποτυπώνεται επάνω στη ζωγραφική επιφάνεια. Σχετικός είναι και ο όρος «άμορφη τέχνη» (Art Informel).</p>
<p>• Ζωγραφική του χρωματικού πεδίου:</p>	<p>Μία από τις βασικές κατευθύνσεις του αφηρημένου εξπρεσιονισμού, στην οποία το χρώμα, σε μεγάλες επιφάνειες, απηχεί τη στοχαστική και λυρική διάθεση του καλλιτέχνη.</p>
<p>• Ιμπρεσιονισμός:</p>	<p>Από τα σημαντικότερα καλλιτεχνικά κινήματα του 19ου αιώνα, που επηρέασαν σοβαρά την εμφάνιση της μοντέρνας τέχνης. Στόχος των ιμπρεσιονιστών ήταν η απόδοση της οπτικής εντύπωσης των μορφών όπως πραγματικά φαίνονται, καθώς και των επιδράσεων του φυσικού φωτός σε αυτές.</p>
<p>• Κινητική τέχνη (Αγγλ. <i>kinetic art</i>):</p>	<p>Μορφή γλυπτικής που δημιουργεί κατασκευές χρησιμοποιώντας τον χώρο, το φως και την κίνηση και αξιοποιώντας τις δυνατότητες της σύγχρονης επιστήμης (δεκαετία 1950).</p>
<p>• Κιτς (Γερμ. <i>Kitsch</i>):</p>	<p>Έκφραση τέχνης ή συμπεριφοράς που χαρακτηρίζεται από την κοινοτοπία, την έλλειψη πνευματικότητας, την προσποίηση, τον γλυκερό συναισθηματισμό, την έλλειψη αυθεντικότητας και πρωτοτυπίας.</p>
<p>• Κολάζ (Γαλλ. <i>collage</i>):</p>	<p>Τεχνική επικόλλησης και ενσωμάτωσης στο έργο τέχνης διάφορων υλικών, όπως είναι τα χαρτιά, οι φωτογραφίες, τα κομμάτια υφάσματος, τα αποκόμματα εφημερίδων κ.ά., που αξιοποιήθηκε ιδιαίτερα από τους κυβιστές και τους ντανταϊστές.</p>
<p>• Κονστρουκτιβισμός:</p>	<p>Μορφή της αφηρημένης γεωμετρικής τέχνης, που αναπτύχθηκε κυρίως σε γλυπτές και αρχιτεκτονικές κατασκευές με σύγχρονα υλικά (περίπου 1913), προετοιμάζοντας το έδαφος για τη Σχολή του Μπιάουχαους.</p>
<p>• Κυβισμός:</p>	<p>Κίνημα των αρχών του 20ού αιώνα (1907) που ανέτρεψε ό,τι επικρατούσε μέχρι τότε ως προς την απεικόνιση της φύσης και αποτέλεσε αφετηρία για πολλά άλλα ρεύματα και γενικότερα για την ανάπτυξη της αφαίρεσης στην τέχνη. Οι κυβιστές ζωγράφοι και γλύπτες ανάγουν τις μορφές στα βασικά γεωμετρικά σχήματα, τις διασπούν σε πολλαπλά επίπεδα και δίνουν τη δυνατότητα ολόπλευρης απεικόνισής τους.</p>
<p>• Μαζική κουλτούρα:</p>	<p>Το σύνολο των αντιλήψεων, των συμπεριφορών και των προτύπων ζωής που συνδέονται με τους σύγχρονους τρόπους εκπαίδευσης, ενημέρωσης, ψυχαγωγίας, άθλησης κτλ. και απευθύνονται σε πολύ μεγάλα τμήματα του πληθυσμού των βιομηχανικά ανεπτυγμένων κοινωνιών. Η δύναμη των μαζών και τα νέα πρότυπα ζωής και συμπεριφοράς, όπως π.χ. η μόδα, εκτόπισαν σταδιακά τον λαϊκό πολιτισμό, την αισθητική και τις αξίες του.</p>
<p>• Μεταϊμπρεσιονισμός:</p>	<p>Κίνηση που αναφέρεται στην υπέρβαση του ιμπρεσιονισμού από καλλιτέχνες όπως ο Σεζάν, ο Βαν Γκογκ, ο Γκογκέν, ο Σερά, οι οποίοι επαναπροσδιορίζουν τη σημασία του θέματος και των μορφικών αξιών.</p>
<p>• Μεταμοντερνισμός (στην τέχνη):</p>	<p>Αντίδραση στα αυστηρά πλαίσια των πρακτικών του μοντερνισμού με την υιοθέτηση πολλών διαφορετικών στίλ, θεμάτων και εκφραστικών μέσων</p>

	του παρελθόντος για τη δημιουργία νέων σύγχρονων μορφών. Ο μεταμοντερνισμός συνδέεται σε κάποιες περιπτώσεις και με την τάση καλλιτεχνών απλώς να προσαρμόζονται στις εκάστοτε ανάγκες του κοινού και να εντυπωσιάζουν, χωρίς να ακολουθούν βασικές αρχές.
• Μινιμαλισμός:	Τάση που επικράτησε τη δεκαετία του 1960 κυρίως στις ΗΠΑ, με τη δημιουργία τρισδιάστατων έργων με κύριο χαρακτηριστικό τον αυστηρό περιορισμό της φόρμας σε απλά πρωτογενή και επαναλαμβανόμενα σχήματα, όπως για παράδειγμα ο κύβος, χωρίς καμιά αναφορά σε συμβολισμούς.
• Μοντερνισμός, μοντέρνα τέχνη, πρωτοπορία:	Οι τάσεις και τα κινήματα στην τέχνη που αναπτύχθηκαν από τα μέσα του 19ου έως και τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα (μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο), κοινό χαρακτηριστικό των οποίων ήταν η κατάργηση όλων των παραδοσιακών κανόνων και αρχών και η υιοθέτηση νέων μορφών έκφρασης.
• Μοντερνισμός ή νεωτερικότητα (στη φιλοσοφία):	Όρος που αναφέρεται στο περιεχόμενο των πνευματικών αναζητήσεων από τον Διαφωτισμό έως τον 20ό αιώνα, βασικό χαρακτηριστικό των οποίων είναι η πίστη στη δύναμη της λογικής και στη δυνατότητα συνεχούς προόδου.
• Μπαουχάους (Γερμ. Bauhaus = οίκος δόμησης):	Σχολή που ιδρύθηκε από τον Βάλτερ Γκρόπιους στη Βαϊμάρη, μεταφέρθηκε αργότερα στο Ντεσάου και διαλύθηκε από το ναζιστικό καθεστώς το 1933. Σκοπός της ήταν η ενοποίηση της αρχιτεκτονικής, της ζωγραφικής και της γλυπτικής με τις εφαρμοσμένες τέχνες και η στενή συνεργασία καλλιτεχνών και χειρωνακτών (τεχνικών) για την κάλυψη των αναγκών της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας. Η Σχολή του Μπάουχαους έπαιξε ηγετικό ρόλο στη διαμόρφωση του μοντέρνου, διεθνούς στιλ στην αρχιτεκτονική και τις εφαρμοσμένες τέχνες του 20ού αιώνα.
• Νεοκλασικισμός:	Καλλιτεχνικό και λογοτεχνικό κίνημα που κυριάρχησε από τα τέλη του 18ου έως και τις αρχές του 19ου αιώνα, με βασική επιδίωξη την αναβίωση του ύφους και των αισθητικών κανόνων του κλασικισμού, των στοιχείων δηλαδή που χαρακτηρίζουν την αρχαία ελληνική και ρωμαϊκή τέχνη (λογική οργάνωση, σαφήνεια, μέτρο, ισορροπία, λιτότητα, ηθικό ύψος κ.ά.).
• Νέο κύμα (Γαλλ. nouvelle vague):	Κίνηση ανανέωσης του γαλλικού κινηματογράφου που εμφανίστηκε δυναμικά στα τέλη της δεκαετίας του 1950, με την απόρριψη των κλασικών κινηματογραφικών κανόνων και την ανάδειξη του ρόλου του σκηνοθέτη ως του δημιουργού εκείνου που απομονώνει και ερευνά τα σημαντικά προβλήματα της εποχής.
• Νεοπλαστικισμός:	Θεωρία που υποστηρίχθηκε από τον Πιτ Μοντριάν και την ομάδα «Ντε Στιλ» (1920), σύμφωνα με την οποία η τέχνη πρέπει να χρησιμοποιεί ως εκφραστικά μέσα μόνο τα απλά βασικά χρώματα στην καθαρή τους μορφή, σε γεωμετρικές συνθέσεις που βασίζονται αποκλειστικά στα ορθογώνια σχήματα.
• Νεορεαλισμός:	Κινηματογραφική «σχολή» που διαμορφώθηκε στη μεταπολεμική Ιταλία, με σκοπό να καθρεφτίσει με κοινωνική ευαισθησία, χωρίς ίχνος ρομαντισμού ή ωραιοποίησης, τα δραματικά γεγονότα της ωμής πραγματικότητας και να αναδείξει τους ασήμαντους καθημερινούς χαρακτήρες που ζουν και αγωνίζονται μέσα σ' αυτήν.

<ul style="list-style-type: none"> • Ντανταϊσμός (Γαλλ. <i>dada</i> = ξύλινο παιδικό αλογάκι): 	<p>Φιλολογική και καλλιτεχνική κίνηση (1916) που στράφηκε βίαια εναντίον των παραδοσιακών αξιών του πολιτισμού, προβάλλοντας το παράλογο, το παράδοξο και το τυχαίο.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Όπ(τικαλ) αρτ (Αγγλ. <i>optical art</i>): 	<p>Μορφή ζωγραφικής ή γλυπτικής που χρησιμοποιεί οπτικά φαινόμενα για τη δημιουργία έργων τα οποία φαίνονται ότι πάλλονται ή κινούνται (δεκαετία 1960).</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Παρνασσισμός: 	<p>Λογοτεχνικό κίνημα που στόχευε στην αντικειμενική ποίηση, στην ακρίβεια της έκφρασης και την τελειότητα της μορφής (μέσα 19ου αιώνα).</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Ποπ αρτ (Αγγλ. <i>pop, popular art</i> = λαϊκή τέχνη): 	<p>Μορφή παραστατικής τέχνης που εμφανίστηκε στη δεκαετία του 1950 και αντλεί τα εκφραστικά της μέσα από στοιχεία της λαϊκής κουλτούρας και του καταναλωτισμού της σύγχρονης βιομηχανικής εποχής, όπως για παράδειγμα αναλώσιμα αντικείμενα καθημερινής χρήσης, διαφημίσεις, κόμικς, φωτογραφίες κ.ά.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Ready-made (= έτοιμο αντικείμενο): 	<p>Αντικείμενα καθημερινής χρήσης, μαζικής παραγωγής που αποξενώνονται εντελώς από τη λειτουργικότητά τους και αποκτούν καλλιτεχνική υπόσταση σε έργα καλλιτεχνών του ντανταϊσμού ή της ποπ αρτ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Ρεαλισμός: 	<p>Καλλιτεχνικό και λογοτεχνικό κίνημα του 19ου αιώνα που αναπτύχθηκε ως αντίδραση στον ρομαντισμό και τον ιδεαλισμό, με στόχο την ακριβή αποτύπωση της σύγχρονης καθημερινότητας, χωρίς διάθεση εξιδανίκευσης και ωραιοποίησης.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Ρομαντισμός: 	<p>Καλλιτεχνικό και λογοτεχνικό κίνημα που εμφανίστηκε από τις αρχές του 19ου αιώνα ως αντίδραση στον νεοκλασικισμό και τον θετικισμό, προβάλλοντας τη σημασία του υποκειμενικού και τον ρόλο του συναισθήματος, της φαντασίας και του ονείρου. Οι ρομαντικοί προέβαλλαν ιδιαίτερα θέματα που συνδέονταν με τη φύση, τον έρωτα, τον ηρωισμό, τη μεσαιωνική και τη λαϊκή παράδοση.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Σοσιαλιστικός ρεαλισμός: 	<p>Μορφή του ρεαλισμού που καθιερώθηκε ως επίσημη τέχνη της Σοβιετικής Ένωσης (1932), με στόχο να γίνει κατανοητή από όλους και να προκαλέσει τον θαυμασμό για τα έργα του κομμουνιστικού καθεστώτος.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Σουπρεματισμός (Λατ. <i>supremus</i> = υπέρτατος, ανώτατος): 	<p>Μορφή της αφηρημένης γεωμετρικής τέχνης (1913) που βασίστηκε μόνο σε απλούστατα σχήματα, όπως ο κύκλος, το ορθογώνιο, το τρίγωνο και ο σταυρός, για να εκφράσει την υπέρτατη πραγματικότητα, που είναι το καθαρό αίσθημα.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Σουρεαλισμός: 	<p>Λογοτεχνικό και καλλιτεχνικό ρεύμα (1924) το οποίο, με αφετηρία το κίνημα του ντανταϊσμού και τις ψυχιατρικές έρευνες του Φρόυντ, αναζήτησε τρόπους καλλιτεχνικής έκφρασης του κόσμου του ασυνειδήτου και των ονείρων, αξιοποιώντας το στοιχείο του τυχαίου και του αυτοματισμού.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Στιλ: 	<p>Το σύνολο των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της καλλιτεχνικής έκφρασης ενός ή περισσότερων δημιουργών, το ύφος.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Συμβολισμός (στην ποίηση): 	<p>Λογοτεχνικό ρεύμα, σύμφωνα με το οποίο τα πράγματα έχουν αξία μόνο ως σύμβολα ιδεών και συναισθημάτων (τελευταίες δεκαετίες 19ου αιώνα).</p>

<ul style="list-style-type: none"> • «Τέχνες και χειροτεχνίες» (Αγγλ. <i>arts and crafts</i>): 	<p>Κίνηση που συνδέεται με τις εφαρμοσμένες τέχνες των οποίων την ανάπτυξη υποστήριζε ένθερμα, προκειμένου να εξαλειφθεί η ασχήμια των προϊόντων της μαζικής βιομηχανικής παραγωγής (τελευταίες δεκαετίες 19ου αιώνα).</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Φοβισμός (Γαλλ. <i>fauve = άγριο θηρίο</i>): 	<p>Το πρώτο από τα πρωτοποριακά κινήματα στη ζωγραφική του 20ού αιώνα, βασίζεται στη χρήση τολμηρών χρωμάτων και έντονων περιγραμμάτων, που δεν ανταποκρίνονται στη φυσική πραγματικότητα.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Φουτουρισμός: 	<p>Ιταλικό λογοτεχνικό και καλλιτεχνικό κίνημα (1909) που είχε ως στόχο τη δημιουργία μιας τέχνης που θα εκφράζει τον δυναμισμό και την ένταση της νέας εποχής, της μηχανής και της ταχύτητας.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Φυσική επιλογή 	<p>Σύμφωνα με τη θεωρία της φυσικής επιλογής του Δαρβίνου, στην πορεία εξέλιξης των έμβιων όντων επιβίωσαν μόνο τα ευπροσάρμοστα και τα ανθεκτικότερα.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Φωτογραφικός ρεαλισμός: 	<p>Τάση που εμφανίστηκε τη δεκαετία του 1970 και είχε ως στόχο την ακραία αληθοφάνεια της εικόνας με την πιστή αναπαράσταση της μορφής, συνήθως με την άμεση αντιγραφή φωτογραφιών.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Χάπενινγκ (Αγγλ. <i>happening = συμβάν</i>): 	<p>Χαλαρά δομημένη παράσταση ή σειρά συμβάντων, που επιδιώκει συχνά την ουσιαστική και βιωματική συμμετοχή του θεατή (δεκαετία 1960).</p>

ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

- Βερέμης Θάνος - Κολιόπουλος Γιάννης, *Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα*, Καστανιώτης, Αθήνα 2006.
- Βερέμης Θάνος - Κρεμμυδάς Βασίλης, *Ο σύγχρονος κόσμος*, Γνώση, Αθήνα 1982.
- Δερτιλής Β. Γιώργος, *Ιστορία του ελληνικού κράτους, 1830-1920*, τόμοι 2, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2006.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (συλλογικό), τόμοι ΙΑ΄- ΙΣΤ΄, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1978.
- Κολιόπουλος Σ. Ιωάννης, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945. Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993.
- Ντέικιν Ντάγκλας, *Η ενοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923*, μτφρ. Α. Ξανθόπουλος, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1989.
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1900-1945*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1992.
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1945-1981*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2001.
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η οργάνωση της διεθνούς κοινωνίας. Ιστορική επισκόπηση*, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 1996.
- Σβορώνος Νίκος, *Επισκόπηση Νεοελληνικής Ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1985.
- Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Πατάκης, Αθήνα 2001.
- Asimov Isaac, *Το χρονικό των επιστημονικών ανακαλύψεων*, μτφρ. Γ. Μπαρουξής - Ν. Σταματάκης, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο Κρήτης 2004.
- Berstein Serge - Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης*, μτφρ. Μιχ. Κοκολάκη, τόμοι 3, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997.
- Clogg Richard, *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας, 1770-1990*, Ιστορητής, Αθήνα 1995.
- Gombrich E.H., *Το χρονικό της τέχνης*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1994.

Το εικονογραφικό υλικό του βιβλίου αντλήθηκε από έργα των παρακάτω εκδοτικών οίκων:

Αδάμ	Καστανιώτης	Περισκόπιο	Hachette Education
Αιγόκερως	Κέδρος	Πλέθρον	Klett
Αλεξάνδρεια	Κόπνημανη/Ελευθερουδάκης	Ποταμός	Oxford University Press
Βάνιας	Κωστόπουλος Κ.	Πυρσός	Stadium Printing House
Γνώση	Μαλλιάρης-Παιδεία	Σαββάλας	
DeAgostini Hellas	Μανιατέας	Ταξιδευτής	
Εκδοτική Αθηνών	Μέλισσα	Τυπωθήτω - Γ.Δ. Δαρδανός	
Εκδοτική Ελλάδος	Νεφέλη	Τροχαλία	
Ελληνικά Γράμματα	Παπαδήμα	University Studio Press	
Επιλογή/Θύραθεν	Πάπυρος	Υποδομή	
Ερίννη	Παρατηρητής	Φιλιππίδης	
Θεοδώρου Α.	Πατάκης	Φυτράκης - Τύπος	

Επίσης εικόνες αντλήθηκαν από τις εφημερίδες «Η Καθημερινή», «Το Βήμα», «Το Έθνος», «Η Ημερησία», καθώς και από εκδόσεις της Βουλής των Ελλήνων, της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, του Γενικού Επιτελείου Αεροπορίας - Υπηρεσίας Ιστορίας Πολεμικής Αεροπορίας, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του Ιδρύματος Ν.Π. Γουλανδρή, του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου της Ελλάδος και του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος, του Μουσείου Μπενάκη και του ΟΕΔΒ.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

http://www.culture.gr	Κόμβος του Υπουργείου Πολιτισμού της Ελλάδας, Μουσεία, Μνημεία και Αρχαιολογικοί Χώροι της Ελλάδας
http://www.cyprus.gov.cy	Ιστοσελίδα της Κυπριακής Δημοκρατίας, Κυπριακή Ιστορία και Πολιτισμός
http://europa.eu	Η δικτυακή πύλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης
http://ime.gr	Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Ελληνική Ιστορία
http://www.jmg.gr	Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος
http://www.jmth.gr	Εβραϊκό Μουσείο Θεσσαλονίκης
http://www.parliament.gr/paligenesia	Βουλή των Ελλήνων, Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας
http://www.pi-schools.gr	Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
http://www.ypepth.gr	ΥΠΕΠΘ
http://www.pi-ac.cy	Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου
http://www.mfa.gr	Κόμβος του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας
http://www.elia.org.gr	Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο

